

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

KAZAKİSTAN VE ÇEVRESİNDEKİ İSKİT VE SARMAT SİLAHLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Bagdaulet SIZDIKOV

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Süleyman Yücel ŞENYURT

Ankara – 2012

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

KAZAKİSTAN VE ÇEVRESİNDEKİ İSKİT VE SARMAT SİLAHLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Bagdaulet SIZDIKOV

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Süleyman Yücel ŞENYURT

Ankara – 2012

ONAY

Bagdaulet SIZDIKOV tarafından hazırlanan “Kazakistan ve çevresindeki İskit ve Sarmat silahları” başlıklı bu çalışma, 30/07/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

.....

Prof. Dr. İlhami DURMUŞ (Başkan)

(Başkan)

.....

Prof. Dr. Süleyman Yücel ŞENYURT

.....

Yrd. Doç. Dr. Ayşe Fatma EROL

ÖNSÖZ

“Kazakistan ve Çevresindeki İskit ve Sarmat silahları” adlı bu tez çalışmamız, Kazakistan ve çevresinde kazısı ve yayını yapılmış kurganlardan ele geçen buluntuların değerlendirilmesi neticesinde oluşturulmuştur. Bu çalışmamızda İskit ve Sarmat kavimlerinin günlük hayatta ve savaş esnasında kullandıkları silahların benzerlik ve farklılıkları incelenmiştir.

Üç bölümden oluşan bu çalışmamızın birinci bölümünde adı geçen kavimlerin tarih sahnesine çıkışları, kökenleri, siyasi tarihleri, sanatı ve kurgan yapıları hakkında genel bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde İskitlerin, üçüncü bölümde ise Sarmatların uzak ve yakın mesafe savaşlarında kullandıkları silahlar ele alınmıştır.

Çalışmalarımı yöneten ve denetleyen, çalışma süresi boyunca sürekli ilgi ve desteğini esirgemeyen hocam Sayın Prof. Dr. Süleyman Yücel Şenyurt’a teşekkürlerimi sunarım.

Tezimin yazım aşamasında bilgi ve tavsiyelerini esirgemeyen sevgili arkadaşım Yunus Ekim’e teşekkürlerimi sunarım.

Bagdaulet SIZDIKOV

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	v
FİGÜRLER LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1
Konu ve Amaç.....	1
Kapsam ve Sınırlılıklar.....	1
Yöntem.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

İSKİT VE SARMATLARIN SİYASİ TARİHİ VE SANATI

1.1. İskitlerin Siyasi Tarihi ve Sanatı.....	4
1.1.1. İskitlerin Siyasi Tarihi.....	4
1.1.2. İskitlerin Sanatı.....	24
1.2. Sarmatların Siyasi Tarihi ve Sanatı.....	30
1.2.1. Sarmatların Siyasi Tarihi.....	30
1.2.2. Sarmatların Sanatı.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

İSKİTLERİN SİLAHLARI

2.1. UZAK MESAFE SİLAHLARI.....	43
2.1.1. Yay.....	43
2.1.2. Ok.....	49
2.2. KISA MESAFE SİLAHLARI.....	68
2.2.1. Kılıç ve kama.....	68
2.2.2. Mızrak ve cirit.....	86
2.2.3. Balta.....	96

2.3. SAVUNMA SİLAHLARI.....	101
2.3.1. Zırh.....	101
2.3.2. Miğfer.....	110
2.3.3. Kalkan.....	115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SARMATLARIN SİLAHLARI

3.1. UZAK MESAFE SİLAHLARI.....	118
3.1.1. Yay.....	118
3.1.2. Ok.....	121
3.2. KISA MESAFE SİLAHLARI.....	130
3.2.1. Kılıç ve kama.....	130
3.2.2. Mızrak ve cirit.....	137
3.2.3. Balta	143
3.3. SAVUNMA SİLAHLARI.....	144
3.3.1. Zırh.....	144
3.3.2. Miğfer	150
3.3.3. Kalkan.....	153
SONUÇ	156
KAYNAKÇA	159
FİGÜRLER	183
ÖZET	272
ABSTRACT	273

KISALTMALAR

CAH: Cambridge Ancient History

Cm: Santimetre

Çev.: Çeviren

Dis. kandi. İst.: Dissertasiya kandidatskii İstoriya

Edt.: Editör

G.: Gorod

Gg: God

İAK: İzvestiya İmperatorskoi arheologičeskoı komissii

İng.: İngilizce

Kg: Kilo gram

Km: Kilometre

KR: Kazakistan Respublikası

KSİA: Kratie soobşeniya imstituta arheologii

KSİİMK: Kratie sobşeniya İnitutaitorii materialnoi kulturi

KSİNA: Kratie soobşeniya İnitutaitarov Azii

M: Metre

MİA: Materiali i issledovaniya po arheologii

MOM: Memlekettik Ortalık Muzei

MÖ: Milattan önce

MS: Milattan sonra

N.e.: Naşı era

PAV: Peterburgskii arheologičeskii vestnik

R.: Rayon

RA : Rosiskaya arheologiya

RAN: Rossiiskaya akademiya nauk

Res: Resim

RSFSR:Roosiiskaya Sovetskaya Federativnaya Socialistiçeskaya Respublika

RSR: Rossiiskaya Sovetskaya Respublika

S.: Sayfa

S.: Selo

SAİ: Svod arheologičeskikh istočnikov

SSSR: Soyuz Sovetskih Socialistiçeskikh Respublik

St.: Sto let

T.: Tom

TTKY: Türk Tarih Kurumu Yayınları

V.v.: vek

Vb: ve benzeri

Vip: Vipuska

ZA: Zapiski arheologi

FIGÜRLER LİSTESİ

Figür 1: Şilikti Kurganından ele geçen hayvan üslubu (Akişev 1983: 53).

Figür 2: Kastrom köyündeki 1 numaralı kurgandan ele geçen hayvan üslubu (Artamanov 1966: 18).

Figür 3: Merkezi Kazakistab bölgesinden ele geçen hayvan mücadele sahnesi (Rudenko 1962: 54).

Figür 4: Sibirya'dan ele geçen hayvan mücadele sahnesi (Rudenko 1962: 56).

Figür 5: Çar I Petro Koleksiyonu'nda yer alan hayvan mücadele sahnesi (Rudenko 1962: 59).

Figür 6: Tri Bratya kurganında ele geçen kmpozit yay kalıntısı (Çernenko 1981: Resim 1).

Figür 7: Novoaleksandrovka köyündeki kurganda ele geçen kmpozit yay kalıntısı (Çernenko 1981: Resim 6, 6).

Figür 8: Temir – Gora kurganında ele geçen kmpozit yay kalıntısı (Çernenko 1981: Resim 6, 1).

Figür 9: Jabotina köyündeki kurganda ele geçen kmpozit yay kalıntısı (Çernenko 1981: Resim 6, 2).

Figür 10: Niredhaza kentinin civarındaki kurganda ele geçen kmpozit yay kalıntısı (Çernenko 1981: Resim 4, 1).

Figür 11: Seged kentinde ele geçen kmpozit yay kalıntısı (Çernenko 1981: Resim 4, 4).

Figür 12: D. Çallanın yaptığı İskitlere ait kompozit yayın rekonstrüksiyonu (Çernenko 1981: Resim 4, 3).

Figür 13: Ukrayna'nın Ternovka kentinden bulunan kaya üzerindeki yay resmi (Çernenko 1981: Resim 5, 1).

Figür 14: Sahnovka'dan bulunan kaya üzerindeki yay resmi (Çernenko 1981: Resim 5, 2).

Figür 15: Olviya kentindeki 49 numaralı çocuk mezarında ele geçen yay (Çernenko 1981: Resim 10).

Figür 16: Karamurun kurganından ele geçen ok uçlar (Margulan, Akişev, Kadirbaev, Orazbaev 1966: 377).

Figür 17: Karamurun kurganından ele geçen ok uçlar (Margulan, Akişev, Kadirbaev, Orazbaev 1966: 378).

Figür 18: Tasmola kültürüne ait kurganlardan ele geçen ok uçlar (Margulan, Akişev, Kadirbaev, Orazbaev 1966: 398).

Figür 19: Cabotina köyündeki 524 numaralı kurgandan ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 6, V).

Figür 20: Curovka kurganlarından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 7, G).

Figür 21: Zolotoi kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 7, E).

Figür 22: Lihaçevka kurganlarından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 7, İ).

Figür 23: Babı kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 7, L).

Figür 24: Herson bölgesindeki 67 numaralı kurgandan ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 7, V).

Figür 25: Basovka kurganlarından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 7, B).

Figür 26: Makeevka kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 7, D).

Figür 27: 52 numaralı Olvya kurganından ele geçen ok uçlar (Çernenko 1981: Tablo 7, M).

Figür 28: V. Budki köyündeki 478 numaralı kurgandan ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 7, A).

Figür 29: Makeevka kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 7, D).

Figür 30: Roskopana kurganlarından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 8, D).

Figür 31: Nogai kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 8, G).

Figür 32: Aksyutinsa kurganlarından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 8, A).

Figür 33: Semibrat kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 8, N).

Figür 34: Boboviça bölgesindeki kurgandan ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 8, Z).

Figür 35: Kara – Merkit kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 8, K).

Figür 36: Berestnyaga kurgan ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 8, V).

Figür 37: Mastyugino kurganında ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 8, S).

Figür 38: Russkaya Trostyanka kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 8, P).

Figür 39: Soloha kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 9, İ).

Figür 40: Oguz kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 9, B).

Figür 41: 2 numaralı Nikopol kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 9, Z).

Figür 42: Kut kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 9, J).

Figür 43: Makeevka kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 9, K).

Figür 44: Kozel kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 9, P).

Figür 45: Krasnokut kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 9, O).

Figür 46: Kekuvat kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 9, N).

Figür 47: Çastih kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 9, S, T).

Figür 48: Mastyugin kurganlarından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 9, U, F).

Figür 49: 2 numaralı Mastyugen kurganından ele geçen ok uçlar (Melyukova 1964: Tablo 9, F).

Figür 50: Mosula'dan ele geçen kalıp (Çernenko 1981: Resim 71).

Figür 51: Bukrin köyünden ele geçen kalıp (Çernenko 1981: Resim 73, 1-3).

Figür 52: Kiev Tarihi Müzesindeki kalıp (Çernenko 1981: Resim 73, 4).

Figür 53: Novoçerkask kurganından ele geçen kalıp (Çernenko 1981: Resim 74).

Figür 54: Tri Brat kurganından ele geçen ok kertiği (Çernenko 1981: Resim 12, 1).

Figür 55: Kul – Oba kurganından ele geçen ok kertiği (Çernenko 1981: Resim 12, 2).

Figür 56: Pazırık kurganlarından ele geçen ok kertiği (Çernenko 1981: Resim 12, 3).

Figür 57: Darevka kurganından ele geçen ok kertiği (Çernenko 1981: Resim 16, 1).

Figür 58: İliçevka kurganından ele geçen ok kertiği (Çernenko 1981: Resim 16, 3).

Figür 59: Suvara kurganından ele geçen ok kertiği (Çernenko 1981: Resim 16, 2).

Figür 60: Çerebaevo kurganından ele geçen ok kertiği (Çernenko 1981: Resim 16, 4-5).

Figür 61: 67 numaralı Elizovet kurganının 1 numaralı mezar odasından ele geçen ok kertiği (Çernenko 1981: Resim 16, 6).

Figür 62: Gyunovka kurganından bulunan levha (Çernenko 1981: Resim 13).

Figür 63: Mitridat dağında yer alan kurgandan ele geçen yüzük (Çernenko 1981: Resim 14, 1).

Figür 64: Pantikapeya sikkesi (Çernenko 1981: Resim 14, 2).

Figür 65: İskit savaşçılarının heykellerinin (Melyukova 1964: Tablo 5).

Figür 66: Soloha kurganından ele geçen altın tarak (Fedoseenko 2003: 35)

Figür 67: Kabza başı “T” biçimli ve korkuluğu ise böbrek şeklinde olan kılıç ve kamalar (Melyukova 1964: Tablo 15).

Figür 68: Besşatır mezarlığından ele geçen kama (Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı 2008).

Figür 69: Almatı şehrinden ele geçen kama (Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı 2008).

Figür 70: Tekeli şehrinden ele geçen kama (Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı 2008).

Figür 71: Kazakistan’ın Almatı şehrinde yer alan Merkezi Müzesindeki bulunduğu yer belli olmayan kama (Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı 2008).

Figür 72: Aksutinets kurganından ele geçen kama (Grakov 2006: 183).

Figür 73: Kabzaların başı kalın “T” biçimli korkuluğu kelebek şeklinde olan kılıç ve kamalar (Melyukova 1964: Tablo 16).

Figür 74: Melgunov ve Kelermes kurganlarından ele geçen kılıç (Melyukova 1964: Tablo 17, 1-2).

Figür 75: Soloha kurganından ele geçen kılıç (Melyukova 1964: Tablo 17, 3).

Figür 76: Aksutintes köyündeki kurgandan ele geçen kama (Grakov 2006: 183).

Figür 77: Çertomlık kurganından ele geçen kılıç (Melyukova 1964: Tablo 18).

Figür 78: 19 numaralı Nikopol kurganından ele geçen kılıç (Melyukova 1964: Tablo 18, 8).

Figür 79: 489 numaralı Makeevka kurganından ele geçen kılıç (Melyukova 1964: Tablo 18, 9).

Figür 80: Dubenski köyündeki kurgandan ele geçen kama (Melyukova 1964: Tablo 18, 2).

Figür 81: 7 numaralı Borispol kurganından ele geçen kılıç (Melyukova 1964: Tablo 18, 7).

Figür 82: Sofievka kurganından ele geçen kılıç (Melyukova 1964: Tablo 18, 10).

Figür 83: 3 numaralı Çastih kurganından ele geçen kılıç (Artamanov 1966: Resim 197).

Figür 84: Kiev müzesindeki kılıç (Melyukova 1964: Tablo 18, 1).

Figür 85: Kul – Oba ele geçen kılıç (Artamanov 1966: Resim 208).

Figür 86: Koval köyündeki kurgandan ele geçen kılıç (Melyukova 1964: Tablo 18, 11).

Figür 87: Galuşenko kurganından ele geçen kama (Melyukova 1964: Tablo 18, 12).

Figür 88: Skythia şehrinden ele geçen kılıç (Melyukova 1964: Tablo 18, 5).

Figür 89: Tereşenko bölgesinden ele geçen kama (Melyukova 1964: Tablo 18, 4).

Figür 90: Sahnovka kurganından ele geçen kılıç veya kama (Melyukova 1964: Tablo 20, 4).

Figür 91: Smela kurganından ele geçen kama (Melyukova 1964: Tablo 20, 5).

Figür 92: 5 numaralı Skrobore kurganından ele geçen kılıç (Melyukova 1964: Tablo 20, 2).

Figür 93: Grişensa köyündeki kurgandan ele geçen kılıç (Melyukova 1964: Tablo 20, 10).

Figür 94: Jurovka köyündeki kurgandan ele geçen kılıç (Melyukova 1964: Tablo 20, 12).

Figür 95: Nesterovski kurganından ele geçen kılıç (Krupnov 1960: 280)

Figür 96: Volkovski köyündeki kurgandan ele geçen kılıç veya kama (Melyukova 1964: Tablo 20, 3).

Figür 97: Aksutintes köyündeki kurgandan ele geçen kama (Grakov 2006: 183).

Figür 98: Kazakistan'ın Almatı şehrinde yer alan Merkezi Müzesindeki kama (Merkezi Müzenin orijinal resim arşivinden).

Figür 99: Curovka köyündeki 401 numaralı kurgandan ele geçen kılıç (Melyukova 1964: Tablo 20, 14).

Figür 100: Gamarnya köyündeki kurgandan ele geçen kama (Melyukova 1964: Tablo 20, 13).

Figür 101: Kazakistan bölgesinde tesadüfen bulunan kama (Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı 2008).

Figür 102: Kazakistan'ın Almatı şehrinden ele geçen kama (Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı 2008).

Figür 103: Esik kurganından ele geçen kama (Merkezi Müzenin orijinal resim arşivinden).

Figür 104: Filippovka kurganından ele geçen kılıç veya kama (Fedoseenko 2003: 16).

Figür 105: Volkovsa köyündeki 2 numaralı kurgandan ele geçen kılıç (Melyukova 1964: Tablo 20, 9).

Figür 106: Soloha kurganından ele geçen kılıç (Artamanov 1966: Resim 145).

Figür 107: Voskresenskoe köyündeki kurganından ele geçen kama (Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı 2008).

Figür 108: Kiev Tarihi Müzesindeki kılıç (Melyukova 1964: Tablo 20, 8).

Figür 109: Almatı şehrinden (Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı 2008).

Figür 110: Çertomlık kurganından ele geçen kılıç (Fedoseenko 2003: 50).

Figür 111: Novonikolaevka kurganından ele geçen kılıç veya kama (Melyukova 1964: Tablo 19, 8).

Figür 112: Fedorovka kurganından ele geçen kama (Melyukova 1964: Tablo 19, 9).

Figür 113: Sofievka kurganından ele geçen kama (Melyukova 1964: Tablo 19, 10).

Figür 114: 487 numaralı Zolotopolya kurgandan ele geçen kılıç (Melyukova 1964: Tablo 19, 11).

Figür 115: Soloha kurganından ele geçen altın tarak (Artamanov 1966: Resim 147).

Figür 116: Kul – Oba kurganından ele geçen altın levha (Artamanov 1966: Resim 253).

Figür 117: Soloha kurganından ele geçen gümüşte yapıp ve altınla kaplanan tabak (Artamanov 1966: Resim 154-155).

Figür 118: Kul – Oba kurganından ele geçen altın küp (Artamanov 1966: Resim 228).

Figür 119: Taşlık nehrinin sol kenarındaki 344 numaralı kurgandan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 12, 4).

Figür 120: Makeevka köyündeki 454 numaralı kurgandan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 12, 5).

Figür 121: Starşaya Mogila kurganından ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 12, 8).

Figür 122: 8 numaralı Lihaçevka kurganlarından ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 12, 7).

Figür 123: Goryaçevo köyündeki 406 numaralı kurgandan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 12, 6).

Figür 124: Makeevka köyündeki 489 numaralı kurgandan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 12, 9).

Figür 125: Makeevka köyündeki 491 numaralı kurgandan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 12, 10).

Figür 126: Kelermes kurganından ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 12, 14).

Figür 127: Curovka köyündeki 400 numaralı ve 401 numaralı kurganlardan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 12, 12).

Figür 128: Bravarka köyündeki 502 numaralı kurgandan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 12, 11).

Figür 129: 7 numaralı Çastih kurganından ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 12, 13).

Figür 130: Aksutinets köyündeki 4 numaralı ve 17 numaralı kurganlardan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 13, 2).

Figür 131: Popovka köyündeki 3 numaralı kurgandan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 13, 3).

Figür 132: Marisin kurganından ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 13, 1).

Figür 133: İlinsi köyündeki 493 numaralı kurgandan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 13, 4).

Figür 134: Kuleşovka köyündeki 425 numaralı kurgandan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 13, 6).

Figür 135: Çağlinka köyündeki 416 numaralı kurgandan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 14, 2).

Figür 136: Kamen Mogila kurganından ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 14, 4).

Figür 137: Talaev kurganından ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 14, 3).

Figür 138: Aksutinets köyündeki 3 numaralı kurganlardan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 14, 1).

Figür 139: 7 numaralı Çastih kurganından ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 14, 11).

Figür 140: 365 numaralı Teklino kurganından ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 14, 9).

Figür 141: Curovka köyündeki 416 numaralı kurgandan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 14, 2).

Figür 142: Marisin kurganından ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 13, 8).

Figür 143: Elizavet köyündeki 6 numaralı kurgandan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 13, 9).

Figür 144: Korsun şehrinden ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 14, 10).

Figür 145: 2 numaralı Ryadovoi kurganından ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 13, 7).

Figür 146: Nikopol mezarlığındaki 2 numaralı kurgandan ele geçen mızrak ucu (Melyukova 1964: Tablo 13, 10).

Figür 147: V. Budki köyündeki 478 numaralı kurgandan ele geçen cirit ucu (Melyukova 1964: Tablo 14, 14).

Figür 148: Ak – Burun kurganından ele geçen cirit ucu (Melyukova 1964: Tablo 14, 12).

Figür 149: Çertomlik kurganından ele geçen cirit ucu (Melyukova 1964: Tablo 14, 13).

Figür 150: Mastyugina köyündeki 2 numaralı kurgandan ele geçen cirit ucu (Melyukova 1964: Tablo 14, 15).

Figür 151: Curovka köyündeki 429 numaralı kurgandan ele geçen cirit ucu (Melyukova 1964: Tablo 14, 16).

Figür 152: Voronej'den ele geçen küp (Artamanov 1966: Resim 195, 198).

Figür 153: Starşaya Mogila kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 17-18).

Figür 154: Koban kurganından ele geçen balta (Fedoseenko 2003: 42).

Figür 155: Aksutinets köyündeki 3 numaralı kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 14).

Figür 156: Aksutinets köyündeki 5 numaralı kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 16).

Figür 157: Aksutinets köyündeki 468 numaralı kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 10).

Figür 158: Curovka köyündeki 448 numaralı kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 11).

Figür 159: Prussiya köyündeki 9 numaralı kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 15).

Figür 160: Volkovski köyündeki 12 numaralı kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 19).

Figür 161: Lenkovski köyündeki kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 20).

Figür 162: Dupliska köyündeki kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 21).

Figür 163: Talaev köyündeki kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 23).

Figür 164: Şumeika köyündeki kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 13).

Figür 165: Ufa bölgesinden ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 1).

Figür 166: Pazırık mezarlığından ele geçen balta (Koçeev 1999: 2).

Figür 167: Ananinski kurganından ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 3).

Figür 168: Çukur limanındaki kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 2).

Figür 169: Perkelskii kurganından ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 4).

Figür 170: Militopol kurganından ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 7).

Figür 171: Darevka köyündeki kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 6).

Figür 172: Volkovski köyündeki 1 numaralı kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 5).

Figür 173: Taman yarımadasındaki kurgandan ele geçen balta (Grakov 2006: 185).

Figür 174: Kiçkas kurganından ele geçen balta (Grakov 2006: 186).

Figür 175: Romen kurganından ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 25).

Figür 176: Yarmolinski köyündeki kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 26).

Figür 177: Pastir köyündeki kurgandan ele geçen balta (Melyukova 1964: Tablo 21, 28).

Figür 178: Aksutinets köyündeki 15 numaralı kurgandan ele geçen balta (Grakov 2006: 186).

Figür 179: Çernomor bölgesinden ele geçen İskit savaşçısına ait kaya üzerindeki resim (Çernenko 1968: Resim 2, 5).

Figür 180: Lozovaya köyündeki 3 numaralı kurgandan ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 8, 18).

Figür 181: Volkovski köyündeki 1 numaralı kurgandan ele geçen zırh pulu (Çernenko 1968: Resim 8, 19).

Figür 182: Ordjonikidze şehrindeki 12 numaralı kurgandan ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 10).

Figür 183: Kirova köyündeki 2 numaralı kurgandan ele geçen zırh kalıntısı (Çernenko 1968: Resim 11, 1-4).

Figür 184: İlini köyündeki 493 numaralı kurgandan ele geçen zırh pulu (Çernenko 1968: Resim 3).

Figür 185: Şuçinka köyündeki 2 numaralı kurgandan ele geçen zırh (Çernenko 1968: Resim 18, 2).

Figür 186: Kamennoi Mogila kurganından ele geçen zırh pulu (Çernenko 1968: Resim 8, 11).

Figür 187: Kamen köyündeki kurgandan ele geçen zırh kalıntısı (Çernenko 1968: Resim 6).

Figür 188: Volkovski köyündeki 1 numaralı kurgandan ele geçen zırh (Çernenko 1968: Resim 7).

Figür 189: Volkovski köyündeki 2 numaralı kurganlardan ele geçen zırh (Çernenko 1968: Resim 11, 10-11).

Figür 190: Jurovka köyündeki 398 numaralı kurganlardan ele geçen zırh kalıntısı (Çernenko 1968: Resim 11, 6).

Figür 191: Makeevka köyündeki 491 numaralı kurgandan ele geçen zırh (Çernenko 1968: Resim 17, 2).

Figür 192: Durovka köyündeki 9 numaralı kurgandan ele geçen zırh kalıntısı (Çernenko 1968: Resim 9).

Figür 193: Medrovo köyündeki kurgandan ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 8, 10).

Figür 194: Şulgovka köyündeki kurgandan ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 8, 2).

Figür 195: Staroe köyündeki 3 numaralı kurgandan ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 8, 1).

Figür 196: 2 numaralı Burti kurganından ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 8, 3).

Figür 197: Elizavet köyündeki 5 numaralı kurgandan ele geçen zırh kalıntısı (Çernenko 1968: Resim 28).

Figür 198: 9 numaralı Soloha kurganından ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 8, 15).

Figür 199: Kaştanovka köyündeki kurgandan ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 8, 9).

Figür 200: 2 numaralı Semibrat kurganından ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 13, 2).

Figür 201: 4 numaralı Semibrat kurganından ele geçen zırh (Çernenko 1968: Resim 27).

Figür 202: Kryaçkovka köyündeki kurgandan ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 13, 1).

Figür 203: Krivogo Roga köyündeki 3 numaralı kurgandan ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 14).

Figür 204: Melitopol kurganından ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 13, 3-4).

Figür 205: Kul – Oba kurganından ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 8, 4).

Figür 206: Jabotina köyündeki 524 numaralı kurgandan ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 8, 8).

Figür 207: Nimfeya mezarlığındaki kurgandan ele geçen zırh kalıntısı (Çernenko 1968: Resim 24).

Figür 208. Starşaya Mogila kurganından ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 8, 16).

Figür 209: Ahtanizovski limanındaki kurgandan ele geçen zırh pulları (Çernenko 1968: Resim 8, 12).

Figür 210: Batı Kazakistan bölgesindeki Araltöbe kurganından ele geçen altın pullu zırh (Samaşev, Töleubaev, Dcumabekova 2004: 160).

Figür 211: Esik kurganından ele geçen altın pullu zırh (Samaşev, Töleubaev, Dcumabekova 2004: 16-18).

Figür 212: Kuban bölgesinden ele geçen miğfer (Çernenko 1968: Resim 43, 2).

Figür 213: Kuban bölgesinden ele geçen miğfer (Çernenko 1968: Resim 44, 1).

Figür 214: Kuban bölgesinden ele geçen miğfer (Çernenko 1968: Resim 44, 2).

Figür 215: Starii Peçeur kurganından ele geçen miğfer (Çernenko 1968: Resim 43, 1).

Figür 216: Kısmiç şehrinden ele geçen miğfer (Çernenko 1968: Resim 42).

Figür 217: Samarhan şehrinden ele geçen miğfer (Çernenko 1968: Resim 41).

Figür 218: Romeikovka köyündeki kurgandan ele geçen miğfer (Çernenko 1968: Resim 45, 5).

Figür 219: Soloho kurganından ele geçen altın tarak (Artamanov 1966: Resim 150).

Figür 220: Kerch bölgesinden ele geçen İskit savaşçısına ait heykel (Çernenko 1968: Resim 45, 6).

Figür 221: Nimfeya mezarlığından ele geçen miğfer (Çernenko 1968: Resim 45, 1).

Figür 222: Temoles köyündeki kurgandan ele geçen miğfer (Çernenko 1968: Resim 46, 3).

Figür 223: Pastır köyündeki 4 numaralı kurgandan ele geçen miğfer (Çernenko 1968: Resim 46, 4).

Figür 224: 1 numaralı Saloha kurganından ele geçen miğfer (Artamanov 1966: Resim 149).

Figür 225: Kekuvat köyündeki kurgandan ele geçen miğfer (Artamanov 1966: Resim 270).

Figür 226: Bolşaya Bliznisa kurganından ele geçen miğfer (Çernenko 1968: Resim 45, 2).

Figür 227: Bubui kurganından ele geçen miğfer (Çernenko 1968: Resim 47).

Figür 228: Oloneşt kurganından ele geçen miğfer (Çernenko 1968: Resim 45, 3-4).

Figür 229: Mastyugin köyündeki 2 numaralı kurgandan ele geçen miğfer kalıntıları (Çernenko 1968: Resim 53, 1-2).

Figür 230: Aksutinets köyündeki 1 numaralı kurganından ele geçen kalkan kalıntısı (Melyukova 1964: Tablo 22, 11).

Figür 231: Aksutinets köyündeki 2 numaralı kurgandan ele geçen kalkan kalıntısı (Melyukova 1964: Tablo 22, 12).

Figür 232: Volkovski köyündeki 2 numaralı kurgandan ele geçen kalkan kalıntısı (Çernenko 1968: Resim 56, 2).

Figür 233: 401 numaralı Jurovka kurganından ele geçen kalkan kalıntısı (Çernenko 1968: Resim 56, 1).

Figür 234: 12 numaralı Orjonikidze kurganından ele geçen kalkan kalıntısı (Çernenko 1968: Resim 57).

Figür 235: 13 numaralı Novokumask kurganından ele geçen yay kalıntısı (Çernenko 1981: Resim 2, 1).

Figür 236: 6 numaralı Meçesai kurganından ele geçen ok ucu (Çernenko 1981: Resim 2, 2).

Figür 237: Ust – Labin köyündeki 29 numaralı kurganın 1 numaralı mezar odasından ele geçen yay kalıntısı (Simonenko 2009: Resim 66, 1).

Figür 238: Suslov mezarlığındaki 51 numaralı kurganın 1 numaralı mezar odasından ele geçen yay kalıntısı (Simonenko 2009: Resim 66, 2).

Figür 239: Kalinov mezarlığındaki 11 numaralı kurgandan ele geçen yay kalıntısı (Simonenko 2009: Resim 66, 3).

Figür 240: Kalinov mezarlığındaki 36 numaralı kurgandan ele geçen yay kalıntısı (Simonenko 2009: Resim 66, 4).

Figür 241: 6 numaralı Sentralni kurganından ele geçen yay kalıntısı (Simonenko 2009: Resim 66, 5).

Figür 242: Niijni Baskunçak köyündeki kurgandan ele geçen yay kalıntısı (Simonenko 2009: Resim 66, 6).

Figür 243: Vinogradnoe kurganından ele geçen ok uçlar (Simonenko 2009: Resim 67, 1-4).

Figür 244: Vinogradnoe kurganından ele geçen ok uçlar (Simonenko 2009: Resim 67, 5).

Figür 245: Padonya bölgesindeki Sarmat kurganlarından ele geçen ok uçlar (Simonenko 2009: Resim 67, 6).

Figür 246: Porogo köyündeki kurgandan ele geçen ok uçlar (Simonenko 2009: Resim 68, 1).

Figür 247: Porogo köyündeki kurgandan ele geçen ok uçlar (Simonenko 2009: Resim 67, 7 - 16).

Figür 248: Gruşevka kurganındaki 1 numaralı mezar odasından ele geçen ok uçlar (Simonenko 2009: Resim 67, 17 - 18).

Figür 249: Porogo köyündeki kurgandan ele geçen ok ucu (Simonenko 2009: Resim 68, 3).

Figür 250: Stebleva kurganından ele geçen ok ucu (Simonenko 2009: Resim 69).

Figür 251: Porogo köyündeki kurgandan ele geçen ok ucu (Simonenko 2009: Resim 68, 4).

Figür 252: Porogo köyündeki kurgandan ele geçen ok ucu (Simonenko 2009: Resim 68, 5).

Figür 253: Porogo köyündeki kurgandan ele geçen ok ucu (Simonenko 2009: Resim 68, 6).

Figür 254: Sarmat kavimlerinin savaş tanrısı olarak kılıca kurban kesme sahnesi (Kiselev 2002: 10)

Figür 255: Kazakistan'ın Almatı şehrinde yer alan Merkezi Müzedeki kama (Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı 2008).

Figür 256: Kazakistan'ın Almatı şehrinde yer alan Merkezi Müzedeki kılıç (Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı 2008).

Figür 257: Nijne – Kaspiski köyündeki kurgandan ele geçen kama (Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı 2008).

Figür 258: Ostri köyündeki kurgandan ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 1).

Figür 259: Vinogradnoe köyündeki kurgandan ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 4, 2).

Figür 260: Grişina kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 4, 1).

Figür 261: Ternov kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 3, 1).

Figür 262: Sergeevka kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 2, 1).

Figür 263: Jemçujnii kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 3, 2).

Figür 264: Horol kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 4, 5).

Figür 265: Privolnii kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 2, 2).

Figür 266: Çervonopartizanska kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 7).

Figür 267: Çkalova kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 9).

Figür 268: Novolugan kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 11, 1).

Figür 269: Nikopol mezarlığından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 11, 2).

Figür 270: Smela kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 10).

Figür 271: Baranovka kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 13, 1).

Figür 272: Buerova Mogila kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 13, 2).

Figür 273: Krivoi Liman kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 13, 3).

Figür 274: Letniskoe kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 13, 4).

Figür 275: Petropavlovskii kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 13, 5).

Figür 276: Sideri kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 13, 6).

Figür 277: Talaçevka kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 13, 7).

Figür 278: Oзера Hanata kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 13, 8).

Figür 279: Sidorovka kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 13, 9).

Figür 280: Sarı – Bel kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 13, 10).

Figür 281: Kızıl – Tepe kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 13, 11).

Figür 282: Tulhar kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 13, 12).

Figür 283: Zibov Hutor kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 14, 1).

Figür 284: Letniskoi kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 14, 2).

Figür 285: Novofilipovka köyündeki 2 numaralı kurganın 2 numaralı mezar odasından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 18).

Figür 286: Novofilipovka köyündeki 3 numaralı kurganın 1 numaralı mezar odasından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 17, 2).

Figür 287: Akkermen 1 numaralı mezarlığındaki kurgandan ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 24, 1).

Figür 288: Akkermen 2 numaralı mezarlığındaki 1 numaralı kurgandan ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 17, 1).

Figür 289: Tikuça köyündeki kurgandan ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 17, 3).

Figür 290: Ostroves – Verteva kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 20, 1).

Figür 291: Ust – Kamenka kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 15, 2-3).

Figür 292: Dneprozavotstroi kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 17, 4).

Figür 293: 10 numaralı Kazalii kurganındaki 1 numaralı mezar odasından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 20, 2).

Figür 294: Oloneşt kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 20, 3).

Figür 295: Şevşenko kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 25, 3).

Figür 296: Bedrajii Hoi kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 25, 1-2).

Figür 297: Uisilvaş kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 25, 5).

Figür 298: Gava- Katonahalon kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 25, 4).

Figür 299: 7 numaralı Aktova kurganının 10 numaralı mezar odasından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 15, 1).

Figür 300: Pervokonstantinovka 2 numaralı kurganının 2 numaralı mezar odasından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 15, 4).

Figür 301: Petrişt kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 15, 5).

Figür 302: Çernomorka kurganından ele geçen kılıç (Simonenko 2009: Resim 16).

Figür 303: Kurilovka kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 19, 1).

Figür 304: Berezinsi kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 19, 2).

Figür 305: Sredni Podneprove kurganından ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 19, 3).

Figür 306: Vasilkov köyündeki kurgandan ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 19, 4).

Figür 307: Poroga köyündeki kurgandan ele geçen kama (Simonenko 2009: Resim 22).

Figür 308: Marevka kurganından ele geçen mızrak ucu (Simonenko 2009: Resim 47, 3).

Figür 309: Kvaşino kurganından ele geçen mızrak ucu (Simonenko 2009: Resim 45, 1).

Figür 310: 59 numaralı Ust – Labin kurganından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 24, 3).

Figür 311: 15 numaralı Tiflis kurganından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 27, 1-2).

Figür 312: Kalinovskii mezarlığındaki 6 numaralı kurganın 5 numaralı mezar odasından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 26, 4).

Figür 313: Kazan vadisindeki 17 numaralı kurgandan ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 26, 1).

Figür 314: Popov köyündeki 58 numaralı kurganın 26 numaralı mezar odasından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 27, 3).

Figür 315: Kırım köyündeki kurgandan ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 24, 1).

Figür 316: Yasenovaya kurganından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 24, 2).

Figür 317: Slavyansk kurganından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 24, 8).

Figür 318: Balki kurganından ele geçen mızrak ucu (Simonenko 2009: Resim 49, 3).

Figür 319: Sergeevka kurganından ele geçen mızrak ucu (Simonenko 2009: Resim 49, 4).

Figür 320: Lıçkovo kurganından ele geçen mızrak ucu (Simonenko 2009: Resim 49, 5).

Figür 321: Zaplavka kurganından ele geçen mızrak ucu (Simonenko 2009: Resim 49, 6).

Figür 322: Drujnoe kurganından ele geçen mızrak ucu (Simonenko 2009: Resim 49, 7).

Figür 323: 21 numaralı Besleneevskaya kurganından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 24, 4).

Figür 324: 26 numaralı Besleneevskaya kurganından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 24, 5).

Figür 325: Ladojskaya kurganından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 24, 6).

Figür 326: Yasenovaya kurganından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 24, 7).

Figür 327: Alda köyündeki kurgandan ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 25, 1).

Figür 328: İçkeriya kurganından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 25, 2).

Figür 329: Sankova kurganından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 25, 3).

Figür 330: 55 numaralı Kalinovka kurganındaki 14 numaralı mezar odasından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 25, 4).

Figür 331: Veselaya Dolina kurganından ele geçen mızrak ucu (Simonenko 2009: Resim 50, 3).

Figür 332: 16 numaralı Voronej kurganından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 27, 5).

Figür 333: Velikoploskoe kurganından ele geçen mızrak ucu (Simonenko 2009: Resim 47, 2).

Figür 334: Kvaşino kurganından ele geçen mızrak ucu (Simonenko 2009: Resim 47, 1).

Figür 335: Sadovo kurganından ele geçen mızrak ucu (Simonenko 2009: Resim 49, 1-2).

Figür 336: Gersog kurganından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 27, 8).

Figür 337: Starisa kurganından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 27, 9).

Figür 338: Klinovka mezarlığındaki 28 numaralı kurganın 2 numaralı mezar odasından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 27, 7).

Figür 339: Çongorad – Vendelşalom kurganından ele geçen mızrak ucu (Hazanov 1971: Tablo 27, 10).

Figür 340: Çistenkoe kurganından ele geçen cirit ucu (Simonenko 2009: Resim 50, 2).

Figür 341: Velikopol kurganından ele geçen cirit ucu (Simonenko 2009: Resim 50, 1).

Figür 342: Poroga kurganından ele geçen cirit ucu (Simonenko 2009: Resim 54, 1).

Figür 343: Suslov mezarlığındaki 46 numaralı kurgandan ele geçen balta (Hazanov 1971: Tablo 23, 2).

Figür 344: Kovilovka kurganından ele geçen zırh pulu (Hazanov 1971: Tablo 28, 1).

Figür 345: Tonkoşurovka kurganından ele geçen zırh pulları (Hazanov 1971: Tablo 28, 2).

Figür 346: Nikolskii mezarlığındaki 1 numaralı ve 2 numaralı kurganlardan ele geçen zırh pulları (Simonenko 2009: Resim 76, 3).

Figür 347: Verhne – Pogromnii köyündeki 7 numaralı kurgandan ele geçen zırh pulları (Hazanov 1971: Tablo 28, 4-5).

Figür 348: Ul köyündeki kurgandan ele geçen zırh pulu (Hazanov 1971: Tablo 30, 7).

Figür 349: 1 numaralı Kostrom kurganından ele geçen zırh pulu (Hazanov 1971: Tablo 30, 2).

Figür 350: 8 numaralı Kazan kurganından ele geçen zırh pulu (Hazanov 1971: Tablo 30, 3).

Figür 351: 9 numaralı Kazan kurganından ele geçen zırh pulları (Hazanov 1971: Tablo 30, 4-5).

Figür 352: 10 numaralı Kazan kurganından ele geçen zırh pulları (Simonenko 2009: Resim 79, 2, 6-7).

Figür 353: Voronej mezarlığındaki 18 numaralı kurgandan ele geçen zırh pulu (Hazanov 1971: Tablo 30, 1).

Figür 354: Vasyurin köyündeki kurgandan ele geçen zincirli zırh kalıntısı (Simonenko 2009: Resim 101).

Figür 355: 1 numaralı Vozdvijenskaya kurganından ele geçen zırh pulları (Simonenko 2009: Resim 76, 1).

Figür 356: 18 numaralı Vozdvijenskaya kurganından ele geçen zırh pulları (Hazanov 1971: Tablo 31, 1).

Figür 357: Zubov köyündeki 1 numaralı kurgandan ele geçen zırh pulları (Hazanov 1971: Tablo 30, 10).

Figür 358: Tiflis köyündeki 3 numaralı kurgandan ele geçen zırh pulları (Simonenko 2009: Resim 79, 1).

Figür 359: Kalinovka mezarlığındaki 55 numaralı kurgandan ele geçen zırh pulları (Hazanov 1971: Tablo 30, 12).

Figür 360: Tiflis köyündeki 51 numaralı kurgandan ele geçen zırh pulu (Hazanov 1971: Tablo 30, 8).

Figür 361: Karmir – Blur kurganından ele geçen zırh pulları (Hazanov 1971: Tablo 28, 14).

Figür 362: 2 numaralı Lısaya Gora kurganından ele geçen zırh pulları (Hazanov 1971: Tablo 30, 11).

Figür 363: Kurt – Tas kurganından ele geçen zırh pulları (Hazanov 1971: Tablo 30, 13).

Figür 364: 11 numaralı Bıkov kurganından ele geçen zırh pulu (Simonenko 2009: Resim 73, 2).

Figür 365: 41 numaralı Krivoi Liman kurganından ele geçen zırh pulları (Simonenko 2009: Resim 73, 3).

Figür 366: 4 numaralı Nekrasovskaya kurganından ele geçen zırh pulları (Hazanov 1971: Tablo 31, 2-3).

Figür 367: Gruşev kurganından ele geçen zırh pulları (Simonenko 2009: Resim 74).

Figür 368: 26 numaralı Ladojskaya kurganından ele geçen zırh pulları (Simonenko 2009: Resim 79, 3).

Figür 369: 28 numaralı Ladojskaya kurganından ele geçen zırh pulu (Simonenko 2009: Resim 85, 2).

Figür 370: 35 numaralı Ust – Labinskaya kurganından ele geçen zırh pulu (Simonenko 2009: Resim 79, 5).

Figür 371: Akçii – Karasu kurganından ele geçen zırh pulları (Simonenko 2009: Resim 91, 1).

Figür 372: Karnuntum kurganından ele geçen zırh pulları (Simonenko 2009: Resim 80).

Figür 373: Erşiszyaszu kurganından ele geçen zırh pulları (Simonenko 2009: Resim 91, 2).

Figür 374: İlmovaya Pad kurganından ele geçen zırh pulları (Simonenko 2009: Resim 91, 3).

Figür 375: Sidorovka kurganından ele geçen zırh pulları (Simonenko 2009: Resim 94).

Figür 376: Kiumeşt kurganından ele geçen zincirli zırh kalıntıları (Simonenko 2009: Resim 99 - 100).

Figür 377: 15 numaralı Tibilisi kurganından ele geçen zırh pulları (Simonenko 2009: Resim 92).

Figür 378: Tibilis köyündeki 51 numaralı kurgandan ele geçen zincirli zırh kalıntıları (Simonenko 2009: Resim 96, 1 – 3).

Figür 379: Vasyurin köyündeki kurgandan ele geçen zincirli zırh kalıntıları (Simonenko 2009: Resim 101).

Figür 380: Bubueç köyündeki kurgandan ele geçen miğfer (Simonenko 2009: Resim 105).

Figür 381: Kamenki – Dneprovskoi kurganından ele geçen miğfer (Simonenko 2009: Resim 107).

Figür 382: 18 numaralı Gruşevskaya kurganından ele geçen miğfer (Simonenko 2009: Resim 108, 1).

Figür 383: Vladikavkaz kurganından ele geçen miğfer (Simonenko 2009: Resim 108, 2).

Figür 384: Apostolidi kurganından ele geçen miğfer (Simonenko 2009: Resim 108, 3).

Figür 385: Krasnodarskii Krai kurganından ele geçen miğfer (Simonenko 2009: Resim 108, 4).

Figür 386: Gevani kurganından ele geçen miğfer (Simonenko 2009: Resim 109, 4).

Figür 387: Tokmak – Mogılı kurganından ele geçen miğfer (Simonenko 2009: Resim 119).

Figür 388: Marevka kurganından ele geçen miğfer (Simonenko 2009: Resim 110).

Figür 389: Belenko kurganından ele geçen miğfer (Simonenko 2009: Resim 113).

Figür 390: Veseloi Dolini kurganından ele geçen miğfer (Simonenko 2009: Resim 115).

Figür 391: Sergievskoi kurganından ele geçen miğfer (Simonenko 2009: Resim 120).

Figür 392: Privillya kurganından ele geçen miğfer (Simonenko 2009: Resim 117).

Figür 393: Velikopol kurganından ele geçen kalkan (Simonenko 2009: Resim 121).

Figür 394: Kurçi mezarlığındaki 17 numaralı kurgandan ele geçen kalkan göbeği (Simonenko 2009: Resim 121a, 1 – 1b).

Figür 395: Neizas mezarlığındaki 152 kurgandan ele geçen kalkan göbeği (Simonenko 2009: Resim 121a, 2).

Figür 396: Ozernoe kurganından ele geçen kalkan göbeği (Simonenko 2009: Resim 121a, 3).

GİRİŞ

KONU VE AMAÇ

Yüksek lisans tezi kapsamında yapılan “Kazakistan ve çevresindeki İskit ve Sarmat silahları” konulu bu çalışma, Kazakistan ve çevresindeki İskit ve sarmat kavimlerine ait kurgan kazılarında bulunmuş olan silahları kapsamaktadır.

Bu çalışmanın esas amacı, İskit ve Sarmat kavimlerinin kendilerine ait silah özelliklerinin belirlenmesidir. Silahların yapım tekniği, malzemeleri ve yayılım alanı belirlenecektir. silahların çıkarılmış olduğu İskit ve Sarmat kurganlarının ve sanat eserlerinin farklılıkları noktaları ortaya konacaktır.

İskit ve Sarmat kavimlerinin şimdiye kadar eksikliği duyulan, silah sınıflandırılmasının yapılması, çalışmanın ikinci amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda silah tiplerinin kronolojik gelişimi ile tipolojik farklılıklar belirlenecektir. Böylece İskit ve Sarmat kavimlerinin kendi silah tipleri ile dışarıdan gelen tipler ayrıştırılacaktır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Çalışmamızda Doğuda Çin Seddi’nden batıda Tuna nehrine kadar çok geniş coğrafyaya yayılmış olan İskitler kavimlerinin¹ ve Hazar denizinin Doğusundan batıda Tuna nehrine kadar yayılmış Sarmat kavimlerinin² siyasi tarihi, sanatı ve esas olarak kullanmış silahları anlatılmıştır.

Araştırmamızın kapsadığı zaman birimi, MÖ VIII. yüzyıldan MS IV. yüzyıla kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Bu süre, Doğudaki kavimlerin

¹ Pitrovsky 1976: 6.

² Tadeuş 2008 : 11-14.

batıya doğru göçleriyle başlayan ve Karadeniz'in kuzeyindeki Sarmat kavimlerinin yıkılış tarihine kadar süren zaman dilimidir.

Bu zaman dilimi çeşitli kültür kalıntıları ve tarihi olaylara göre, kabaca iki döneme ayrılmaktadır.

İskit dönemi: MÖ VIII. yüzyıldan MÖ II. yüzyıla kadar geçen dönemi kapsar³. Bu dönem İskit kavimlerinin doğudan batıya doğru yaptığı göçleri, Kuzey Karadeniz steplerine yerleşmeleri, Kafkas bölgesinden geçerek Anadolu'ya ve Ön Asya'ya gelmeleri kapsamaktadır. MÖ III. yüzyılın sonunda Sarmat kavimlerinin saldırısı nedeni ile MÖ II. yüzyılın başında bölgedeki İskit hakimiyetinin son bulmasıyla bu dönem sona ermektedir.

Sarmat dönemi: MÖ II. yüzyıldan MS III. yüzyıla kadar geçen dönemi kapsar.⁴ Bu dönemde Sarmat kavimleri İskit egemenliğine son vererek Doğuda Hazar denizinin doğusundan Batıda Tuna nehrine kadar geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. MS I. – II. yüzyıllarda doğuda hayatını sürdüren Hunların batıya doğru yaptıkları göçler Sarmat kavimlerinin zayıflamasına neden olmuştur.

Bahsettiğimiz dönemlerde silah endüstrisinde önemli değişimler ve bölgesel farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Çalışmamızın kapsamında hayvan üslubu, M.Ö. VIII – VI yüzyıllar hayvan üslubunun ilk devri, M.Ö. VI – IV yüzyıllar hayvan üslubunun gelişme devri, M.Ö. III – II yüzyıllar hayvan üslubunun çöküş devri olmak üzere üç dönem altında incelenmektedir.⁵ Bu devirlerin her biri ayrı özellikler sahip hayvan motiflerini gösterir.

³ Sinor 2000: 156.

⁴ Tadeuş 2008 : 67.

⁵ Kozıbaev 2010: 235-236.

YÖNTEM

MÖ VIII. yüzyıldan MS III. yüzyıla kadar kullanılan silahların işlevlerine göre uzak mesafe silahları, kısa mesafe silahları ve savunma silahları olmak üzere üç ana grupta toplanmıştır.

Kullanıldığı hedefte tahrip edici özelliğe sahip uzak mesafe silahları yay ve oktan oluşmaktadır. Kısa mesafe silahları kılıç, kama, balta, mızrak ve ciritten oluşmaktadır. Vücudun veya bölümlerini koruma özelliğine sahip savunma silahları da zırh, miğfer ve kalkandan oluşmaktadır.

Bu çalışmanın kapsamında ele alınan buluntuların hepsi kazısı yapılmış ve yayınlanmış kazı buluntulardan oluşmaktadır. Yapılan yayın taranması neticesinde ulaşılan silahlar hakkında yayınlarda verilen açıklamalar oranında bilgi edinilebilmiştir.

Çalışmamız kapsamında ele alınan silahların kendi arasında stil kritiği ve teknik özellikleri göz önünde tutularak bir tipolojik dizi içinde ele alınmıştır. Her tip içinde yer alan buluntuların hangi kurganlardan çıkartıldığı ve tarihlendirmeleri ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSKİT VE SARMATLARIN SİYASİ TARİHİ VE SANATI

1.1.İskitlerin Siyasi Tarihi ve Sanatı

1.1.1.İskitlerin Siyasi Tarihi

Arkeolojik buluntular ışığında, İskitler MÖ I. binyıl içerisinde işgal ettikleri saha, oldukça geniş olup, doğuda Çin Seddi'nden batıda Tuna nehrine kadar 40 ve 50 paraleller arasında, yaklaşık 7000 kilometreden fazla bir sahaya yayılmışlardır. Bunun sonucu olarak çeşitli kavimler tarafından tanınmışlar ve bunların yazılı belgelerinde adlarından bahsettirerek, haklarında bilgiler verdirtmişlerdir. İskitler Asur kaynaklarında "Aşguzai", Pers kaynaklarında "Saka", Grek kaynaklarında "Skythai", Çin kaynaklarında "Sai" olarak söz edilmektedir.⁶

Asurlular, Mezopotamya'nın kuzeyine yerleşmeleriyle Anadolu, Kafkasya ve İran'da bulunan kavimlerle tanışma imkânı bulmuşlardır. İskitlerin adı ilk kez Asur imparatorlarından Asarhaddon (MÖ 680-668) devrine ait vesikalardan Prizma (B)'de geçmektedir. Bu vesikada Gimirraillerden ve Aşguzailerden bahsedilmektedir.⁷ Adı geçen kavimlerden Gimirraillerin Kimmerler, Aşguzailerin ise İskitler olduğu kabul edilmektedir. Bu vesikaya göre, Asur İmparatoru Asarhaddon, imparatorluğun kuzey ve kuzeydoğu sınırlarını tehdit eden Kimmer ve Mannaların saldırılarını tesirsiz hâle getirebilmek maksadıyla İskit Hükümdarı Bartatua ile anlaşmak yolunu seçmiş ve ona kızını vererek İskitlerin, adı geçen kavimlere karşı savaşmasını sağlamıştır.⁸

Asur ve İskit dostluğu sonucunda Asur kralı Asarhaddon Hubaşna'ya (Konya Ereğlisi) kadar giderek, Kimmer başbuğu Teuşpa'nın müttefiki olan Hilakku Devletini mağlup etmiştir.⁹ İskitler hakkındaki bilgiler oldukça sığ ve

⁶ Durmuş 1993: 9.

⁷ Memiş 1987: 3.

⁸ Memiş 1987: 3.

⁹ Durmuş 1993: IX.

sathi olup esaslı bir değerlendirme için gerekli olan bilgiler eksiktir. Buna rağmen, bu kaynaklardan İskitlerin MÖ VII. yüzyılın başlarında Asur'un kuzey sınırına geldiklerini ve burada bir müddet kaldıklarını öğrenebilmekteyiz.

Pers kaynaklarında da İskitlerin adına rastlanmaktadır. Bu kaynaklarda İskitlerden “Saka” olarak bahsetmektedir. Sakalar yerleştikleri coğrafya, gelenek ve görenekleri dikkate alınarak üç ayrı grupta ele alınmaktadır.

İskitler hakkında kısa olsa bile en önemli bilgiyi veren ve onları üç grupta ele alan kaynak Pers Kralı Darius’a ait olan Behistun kitabesidir. Bu vesikaya göre, Sakalar, Saka tigrakhauda (sivri başlıklı Sakalar), Saka tiay para daray (Denizin ötesindeki Sakalar) ve Saka haumavarga (hauoma şarabın hazırlayacak Sakalar) olarak üzere üç gruba ayrılmıştır.¹⁰

Persepolis’ten Xerxes kitabesinde de Daha, Saka haumavarga, Saka tigrakhauda ve Skudra adları geçmektedir. Denizin ötesindeki Sakalardan burada çok bahsedilmemekle birlikte denizin ötesindeki Sakalar için Skudra adının kullanılmış olduğu kesin olarak görülüyor. Sus ve çevresinde bulunmuş olan tuğlalar üzerinde yazılı çivi yazılı tabletler üzerinde de “İçkudra” (Susça) ve “Çkudra” (Persçe) adının Güney Rusya ve Karadeniz’in kuzeyindeki Avrupa İskitleri, yani Denizin ötesindeki Sakalar için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Adı geçen çivi yazılı metinlerde Omuvargafa adına rastlanılmaktadır ki, bunun Sakal Amyrgioi’yle şüphesiz aynı olan Saka halkının, lakabı olduğu anlaşılmaktadır. Tigrakodap (Persçe, Tigrakhoda) adı da bu çivi yazılı tabletlerde geçmektedir. Şüphesiz bununla Jaxartes ırmağının yanında oturan Sakaları ifade edilmektedir.¹¹

Darius’un bozkır içerine yaptığı büyük İskit seferinden bahsedilen 71 ve 73’üncü paragrafların çok bozuk olması yüzünden söz konusu seferin, hangi tarihte yapıldığını ve ne şekilde sonuçlandığını tespit etmek oldukça zordu.¹²

¹⁰ Kozıbaev 2010: 158.

¹¹ Çay v.d. 2002: 478.

¹² Durmuş 1993: X.

Pers kaynaklarında adı tanılan İskit kavimlerin Kazakistan ve Orta Asya'nın şimdiki haritasına yerleştirmek hala zordur. Denizin ötesindeki İskitlerin yaşadığı bölge hakkında şimdiye kadar iki fikir öne sürülmektedir. Birinci fikre göre B.B. Struve, Denizin ötesindeki İskitleri Aral gölünün doğu tarafı ve Amu-Derya ve Sır-Derya nehirlerinin aşağı boyuna yerleştirmektedir. Böyle yerleştirmenin nedeni, Struve Darius'un İskitlere karşı yaptığı seferini anlatan Behistun kitabesinin 5'ci paragrafında, Nakşi - Rüstem ve Persepolis yazılarını Grek kaynaklarıyla karşılaştırmıştır. Sonuç olarak Struve Denizin ötesindeki İskitleri Massagetler ve Dayılar olarak yorumlamıştır.¹³

Struve'nin fikrine karşı B.B. Grigorev Güney Rusya ve onun etrafındaki Avrupa İskitlerin Pers kaynaklarında tanılan Denizin ötesindeki İskitler olduğunu söylemektedir.¹⁴ Behistun kitabesinin yeniden incelemesi sonucunda Behistun kitabesinin 5'ci paragrafı farklı düşünceler ortaya çıkmıştır. Denizin ötesindeki İskitlerin Hazar Denizinin kuzey tarafında hayatlarını sürdürdüğü bilinmektedir.¹⁵

Doğunun eski ve önemli kaynağı olan Behistun kitabesinin 5'ci paragrafında şöyle yazılmış: "Darius şöyle diyecek: Ben askerlerimle İskit bölgesine sefer düzenledim. Sivri başlıklı Sakalarla savaştım. Ben denize geldim ve tüm askerlerimle denizin öbür tarafına geçtim. Sonra ben İskitlerin bir kısmıyla savaşarak büyük bir yenilgiye uğrattım ve bir kısmını da ele geçirdim. Sakunkha adlı liderini esir aldım, ben onların lideri olarak başka birisini göreve atadım."¹⁶ Bu metinde sivri başlıklı İskitleri tanıtmaktadır ve onların yaşadığı sahanın bir nehirde başlayacağı anlaşılmaktadır. Bize kadar ulaşan tarihi kaynaklarda, Darius'un İskitlere karşı yaptığı sefere ait fazla bir bilgi yoktur.

Pers kaynaklarında haumavarga İskitleri en büyük kavimler olarak tanınmaktadır. Haumavarga İskitleri Grek kaynaklarında Sakai Amyrgioisi –

¹³ Kozıbaev 2010: 161.

¹⁴ Grigorev 1871: 13-15.

¹⁵ Dandamaev 1963: 179.

¹⁶ Dandamaev 1963: 269.

İskitleri olarak adlandırmaktadır. Araştırmacıların çoğu Amyrgioisi İskitlerin eski Baktrya ve Margyana bölgelerine (Amu - Darya ve Murgap nehirlerinin etrafına) yerleştirmektedir.¹⁷ Bu kavimler Perslerin eskiden tanıdığı İskit kavimleriydi. Bu konuda Homeros şu sözleri söylemektedir: “Amyrgioisi Sakaları aslında İskitlerdir. Sebebi ise Persler İskitleri Sakalar diye adlandırmaktadır”.¹⁸

İskitler hakkında en fazla bilgi veren kaynaklar Greklere aittir. Greklerin arasında İskitler hakkında belli başlı bilgileri bize, MÖ V. yüzyılın ortalarında Bug – Dinyeper ırmakları ağzındaki Olbia adlı Yunan şehrine ziyaret etmiş olan Herodot verir. Dördüncü kısmı neredeyse tamamen İskitlere ayrılmış olan Herodot Tarihi en önemli kaynaklarımızdandır. Herodot IV’ üncü kitabında İskitya’nın coğrafyası, sınırları, İskitlerin oluşumu, adetleri, dinleri, kuzeydoğu kervan yolu, İskit hayat tarzına hakkında bilgi vermektedir. Tüm bu bilgiler, Darius’un 515-514 yıllarında İskitya’ya düzenlediği sefer dolayısıyla anlatılır. Herodot ayrıca İskitlerin erken tarihiyle ilgili olaylar, onların Ön Asya’ya düzenledikleri seferler ve MÖ VII. yüzyıl sonrasıyla VI. yüzyıl başlarında Mısır sınırlarına kadar uzanan yürüyüşleriyle ilgili bilgiler de yer almaktadır. Arkeolojik bulgular da onun MÖ IV.-III. yüzyıllardaki olaylarının birçoğunu aydınlatan etnografya bilgilerinin doğru olabileceğini göstermektedir.¹⁹ Herodotos IV kitaptan başka, aynı eserde I kitap, 1, 15, 16, 103-106, 201-216; II kitap, 103; III kitap, 93, 116; VI kitap, 40 ve VII kitap, 64’te de İskitler ve kuzeyli göçebe topluluklar hakkında bilgi vermektedir.²⁰

Eski çağların büyük tabibi Hipokrat’ın birçok orijinal eserleri arasında “Hava, Su ve Yerler Üzerinde” adlı eseri oldukça önemlidir. Kolkhi, İskit ve Sarmat’ların dış görünüşleri ve hayat tarzları hakkında değerli bilgiler veren Hipokrat, bu ülkelerin iklimlerinin insanların fiziki yapılarına olan etkilerinden de bahseder.²¹ Yazar, İskit Çölü denen yerin otlaklarla kaplı ve sulak

¹⁷ Litvinskii 1972: 163.

¹⁸ Stratanovski 1972: 333.

¹⁹ Grakov 2006: 18.

²⁰ Durmuş 2008: XII.

²¹ Grakov 2006: 18.

olduğunu, arabalarda yaşadıklarını, bu arabaların üstünün keçeyle kaplı olduğunu, arabaların bazılarının iki bazılarının da üç odasının bulunduğunu, bunların yağmura, kara ve yele karşı korunaklı olduklarını bildirmektedir. Kadın ve çocukların arabalarda, erkeklerin ise at üstünde onların yanında gittiklerini belirtmektedir.²²

Herodot'tan sonra Grek dünyasının en ünlü tarihçisi olarak kabul edilen Thukydides günümüze kadar gelmeyen "İskitya" adlı değerli bir eser yazmıştır. Thukydides, "Peloponnessoslularla Atinalıların Savaşı" adlı üç kitaptan oluşan ünlü eserinin II kitabında, konumuzu teşkil eden İskit'lerden bahsetmektedir. Thukydides II kitabının s. 96'da şu bilgiyi vermektedir: "Sitalkes, Ordys'ler memleketinden kalkarak, ilk önce Haimos (Balkan) dağları ile Rhodope'ler (Rodop dağları) arasından denize kadar, yani Karadeniz (Pontos Eukseinos) ve Çanakkale Boğazına (Hellasontos) kadar ki yerlerde hükmettiği Thrak'lerden sonra da, Haimos (Balkan) dağlarının öte tarafındaki Get'lerden ve İstros (Tuna) nehrinin beri tarafında, daha ziyade Karadeniz'e doğru olan yerlerde oturan başka kavimlerden asker topladı. Get'ler ve oralarda oturanlar İskitlerin hudut komşuları olup, onlara aynı silahlara sahiptiler ve hepsi süvari (atlı) yaycılardı" demek suretiyle, İskitlerin, at üzerinde savaştıklarını ve silah olarak da ok ve yay kullandıklarını ifade etmektedir.²³ Thukydides II kitabının s.97'de şu bilgiyi vermektedir: "Ordysler, Pers Devleti'nin tam aksine olarak esasen öteki Traklarda da olan bir âdeti yani vermekten ziyade almak âdetini kabul etmişlerdi. Bunlarda, rica edip bir şey elde edememekten ziyade, rica edilince bir şey vermemek daha ayıptı. Evet, bu adet Traklarda esasen mevcuttu. Fakat onlar bunu ülkelerinde daha fazla tatbik ettiler. Çünkü İon Körfezi ile Karadeniz arasındaki bu devlet, bütün Avrupa devletlerinden para geliri, diğer servet ve refah durumu bakımından epey ilerideydi. Bununla beraber savaş kabiliyeti ve ordu kudreti bakımından İskitlerinkine göre çok geride, ikinci derecede kalıyordu.²⁴ Bu metinde İskitlerin askeri yönden büyük bir güce sahip olduğu görülmektedir.

²² Durmuş 1993: XII.

²³ Memiş 1987: 5.

²⁴ Durmuş 2008: XIII.

Thukydides, İskitya'nın hem Avrupa'daki kısmını ve hem de Don ötesindeki uzantısını tanıyordu.

Çeşitli konularda 14 kadar eseri bilinen Ksenophon "Hellenika" ve "Kiros'un Anabasisi" adlı eserleriyle tarih alanında önemli bir yer tutar. MÖ 404 yılında Peleponnezos savaşı sona erdikten sonra, Sparta'ya yenilen Atina çok kötü şartlarla barış imzalamak zorunda kalmıştı. Üç yıl sonra İran kralı Artakserkses'in kardeşi genç Kyros, Spartalı kuvvetler ve paralı askerler yardımıyla, tahtı zorla ele geçirmek amacıyla harekete geçti. Ksenophon, Kyros'un düzenlediği bu sefere katıldı. (MÖ 401-400). Anabasis'te Yunanlı olmayan başka kuvvetlerinde katıldığı ve Batı Anadolu'daki Sardes'den başlayarak Güney Mezopotamya'daki Kunaksa'ya kadar varan ve burada Artakserkses'e karşı verilen meydan savaşında Kyros'un öldürülmesinden ve Ksenophon yönetiminde paralı Yunan askerlerinin Anadolu'nun içinden geçip kuzeydoğuya yürüyerek yeniden Karadeniz kıyılarındaki anayurtlarına dönerken geçirdikleri akıl almaz serüvenler dile getirilmiştir. Başlangıçta seferin gün gün notlarını tutan Ksenophon, Yunan ordusunun komutanları öldürülünce, birliklerin başına seçilen beş kişi arasında yer alır ve ordunun çeşitli ülkelerden geçerek, tehlikeler ve güçlüklerde karşılaşmasına rağmen başarıyla geri dönmesine büyük çapta katkıda bulunur. Ksenophon adı geçen eserin IV. kitap 7. bölüm, 18 paragrafında İskitlerden bahsetmektedir: "Bundan sonra dört plethron²⁵ genişliğindeki Çoruh nehrine kadar ilerledik. Buradan da Skythen'lerin memleketine girerek bir ovada dört günde yirmi parasang²⁶ gittiler ve köylere vardılar. Burada üç gün kalarak erzak tedarik ettiler"²⁷ demek suretiyle burada Yunanlıların Çoruh nehrinin ilerisinde oturan İskitlerden erzak temin ettiğini söylemektedir ki, bu bilgi MÖ IV. yüzyıl'ın başlarında Doğu Anadolu'nun hala İskit egemenliği altında olduğunu göstermektedir.

²⁵ Plethron : 100 ayak = 29,6 m.dir. Buna göre 4 plethron = 118,4 m..

²⁶ Parasang: yaklaşık 5 kilometreye denk gelen uzunluk ölçüsü.

²⁷ Memiş 1987: 7.

İskitler hakkında daha çeşitli malumat veren tarihçi Strabon'dur. Strabon zamanımıza kadar gelmeyen 47 kitaplık "Tarih Araştırmaları" ve 17 kitaptan oluşan "Geographika" adlı eseriyle ünlüdür. Geographika evrensel bir coğrafya eseridir. Eser, çeşitli kavimlerin köken ve göçlerini anlatır, gelenekler, din ve kurumlarından söz eder. Strabon'un İskitler hakkındaki kayıtlarına gelince, VII kitap, 4 bölüm, 5 paragraf ile VII kitap, 5 bölüm, 12 paragrafta İskitya memleketi, Küçük İskitya ve Kerch Boğazı hakkında bilgi vermektedir. XI kitap, 2 bölüm, 1 paragrafta İskitli kavimlerden bahsedilmektedir. İskitler hakkında daha geniş ve daha çeşitli malumat bu eserin I, III, IV, XI, kitaplarının bazı bölümlerde güzelce bilgiler vermektedir. İskitlerle ilgili bölümlerde İskit coğrafyası İskitlerin gelenek ve göreneklerine ait bilgiler vermektedir. Strabon'un İskitlere dair verdiği bilgiler önemli olmakla beraber Herodotos'un dört asır önce verdiği bilgilerin tekrarı niteliğindedir. Kendisinden önceki araştırmacıların verdiği bilgilerden yararlanmasının yanında bizzat kendi araştırmalarının da eserinde bulunması büyük önem taşımaktadır.²⁸

İskitler hakkında yapılan çalışmalarda Çin kaynaklarından da istifade edilmektedir. Ancak bu kaynaklarda sadece Orta Asya İskitleri hakkında bilgi bulmak mümkündür. Asıl Çin kaynaklarını Tsan – Tsien'in Biyografisi ve Han – shu'nun Batı ülkeleri Monografisi oluşturmaktadır. Bu kaynaklarda Orta Asya İskitleri, "Sai" ve "Sai – wang" şeklinde göstermektedir. Bu kaynaklarda çoğu zaman Sakalara, Sai adı vermiştir. Batı Türkistan'a giden Sakalar ise, Sai – wang adı ile tanıtılmıştır.²⁹ Çincece wang sözü "kral, prens" demektir. Bu nedenle bu boyu, kral soyu şeklinde tanıtanlar dahi olmuştur.³⁰ Eski Çincece Sak olan Sai şüphesiz Sakalar için kullanılmıştır.

İskitlerin yayıldığı coğrafya hakkında bilgileri, hem yazılı kaynaklardan hem de arkeolojik buluntulardan öğrenebilmekteyiz. Yazılı kaynaklarda İskitler ya giyinişlerine ya da bulundukları coğrafyaya göre adlandırılmıştır.

²⁸ Memiş 1987: 7.

²⁹ Çay vd. 2002: 478.

³⁰ Durmuş 2008: 5.

Son yıllarda artan arkeolojik araştırmalar ve bunun sonucunda ortaya çıkarılan buluntular İskitlerin yayılmış oldukları coğrafyanın tespiti bakımından büyük önem taşımaktadır.

Arkeolojik buluntular İskitlerin MÖ I. bin yıl içinde Çin'in batı sınırlarından Tuna Nehri'ne kadar uzanan oldukça geniş bir sahaya yayıldıklarını göstermektedir. Bu geniş düzlük, doğal bir otlak görünümündedir.³¹ Bu kuzeydoğu bozkır bölgesi yüksek Pamir, Tiye-Şan ve Altay dağ kollarından, Batı Türkistan üzerinden batıya ve aşağı Tuna bölgesine kadar, bütün Güney Rusya'ya yayılmaktadır. Batıda Silezya'ya kadar ulaşmakta, doğuda birçok geçit vasıtasıyla Doğu Türkistan ve Gobi bölgesiyle bağlanmaktadır. Bu bölgenin doğusu büyük çöl sahasıyla kaplıdır, buna karşılık batı kısmı umumiyetle verimli ve doğudan elverişlidir. Kuzeye doğru bu mekân eski zamanlarda bataklıklar ve sık ormanlarla tamamen kaplanmıştı, güneye doğru geniş alanlar Hazar Denizi ve Karadeniz, geri kalan kısımlar İran'daki dağlık arazinin yükselen dağ dalgaları ve Kafkas dağ silsilesiyle sınırlanmıştır.³²

Behistun Kitabesi 6'da en eski ülkeler listesinde yalnız Saka adı bulunuyor. Persopolis 'e' Darius Kitabesi ülkeler listesinde Sakaların Asya sınırındaki bataklık arazide yaşayan Sakalar ve ovalıkta yaşayan Sakalar olmak üzere iki gruba ayrıldığını göstermektedir. Artık, Saka haumavarga ve Saka tigrakhauda'nın arka arkaya sıralandığını daha sonraki kitabe örnekleri açıklıkla gösteriyor. Düzlükteki Sakalar şüphesiz Saka tigrakhauda'dır. Bataklık arazide yaşayan Sakalar ise Saka haumavarga gösteriliyor. Hamadan'dan I. Darius'un altın levha kitabesinde Saka haumavarga, adı geçen yerin sonunda kuzeydoğu sınır halkı olarak tespit edilebiliyor. Burada imparatorluğun kuzeydoğu-güneybatı sınırı boyunca Sogd'dun yanından Put'a kadar Sakaların bulunduğu belirtiliyor. İran'a arkeolojik kazılar yapmak üzere giden Ernest Herzfeld'in Hamadan'da bulduğu bu altın kitabede Pers İmparatorluğu kayıtlarına göre Darius zamanında en kalabalık sınır halkı

³¹ Memiş 1987: 15.

³² Durmuş 2008: 7.

olarak Sugda'nın ötesinde kuzeydoğuda bulunan Sakalar gösterilmektedir. Herzfeld bu bilgilerden şimdiye kadar kabul edilenin aksine, Sakaların vatanının Pamir silsilesi olmadığı ve adı geçen yerin kuzeyindeki Fergana Ovası'nın olduğu sonucunu çıkarmaktadır.³³

Strabon ise Hazar Denizi civarında hüküm süren İskitlerin daha çok Dahalar, daha doğudakilerin ise Massaget ve Sakalar olduklarını³⁴ belirtmektedir. Hekataios ise İskitleri üç grup tanıyor, onlar: Karadeniz İskitleri, Hazar Denizi'nin doğusunda geniş düzlükte yaşayan Massagetler ve onların doğusunda yaşayan Sakai Amyrgioi olarak belirtilmiştir. Pers takviminde Hekataios'un doğru anlattığını, artık yazılı listeler gösteriyor. Yalnız Massaget tasviri orada meydana çıkmıyor. Her iki ad Saka tigrakhauda ve Massaget tamamen maksada uygun olarak aynı şekilde görülüyor. Bununla her iki tasvirin birbirini tuttuğu ve özellikle "Massagetai" olarak ifade edilebildiğine karar verilebiliyor. Keza, her iki adla tamamen açık bir şekilde Saka kavimlerinin Batı Türkistan düzlük sahasındaki gruplarını belirtiliyor.³⁵

Hamadan'da bulunan altın kitabede Sogdiana'nın ötesinde oturan Sakalar, yani "Saka tiay para Sugdam" söz konusudur. Sugda'nın doğal sınırı Zarafşan'ın kuzeyindeki dağlardır. Bunların arkasında Jaxartes sahası başlamaktadır. Yalnız Sakaların oturduğu "Para Sugdam" günümüzde Fergana'dır. İlk olarak Sogdiana Dağları'nın arkasında Ptolemaios'a göre Sakaların ülkesi başlıyor. Burası Surcab ve Vachş nehir bölgeleri üzerinde güneye doğru genişlemiştir. Böylece aşağı yukarı Karategin de Saka ülkesine dâhil olmaktadır. Herhâlde bu hat daha iyi olarak altın kitabedeki "Para Sugdam"a uyuyor.³⁶

³³ Durmuş 2008: 4.

³⁴ Strabon 1969: 2.

³⁵ Durmuş 2008: 8.

³⁶ Çay vd. 2002: 481.

MÖ I. bin yıllarda Güney Kazakistan ve Jetisu bölgesinde tigrakhauda İskitlerinin yaşadıklarını³⁷ arkeologlar tespit edilmektedir. Kurgan, mezarlıkların ve damgaların çok bulunması bu tarih içerisinde Kazakistan'ın güney ve güney doğusun tigrakhauda İskitlerinin yaşadığını rastlamaktadır. Sır-Derya, İle, Talas, Lepsi, Esik, Şelek, Şarın, Kegen nehirleri etrafında taş ve toprakla yapılan kurganlar bulunmaktadır. Meselen, Juantöbe mezarlığı (İle nehrinin sol tarafında) – 300 kurgandan, Berikhara mezarlığı (Talas nehri boyunda) – 500 kurgandan, Ketpen – Tepe etrafında (Kuzey Kırgızistan) – 700 kurgandan oluşan mezarlıklar vardır. Yüksekliği 20 m kadar oluşan Kral kurganlarının bulunmasından A.N. Bernştam İskitler Jetisu bölgesinde hayat sürdüğünü söylemektedir.³⁸

Besşatır Mezarlığı İskitlerin MÖ V. yüzyıllarda Kazakistan'ın Güney Doğu bölgelerinde hayat sürdüğünü rastlamaktadır. Besşatır Mezarlığı, İle nehrinin sağ tarafında yer almaktadır. Mezarlık 31 kurgandan oluşmaktadır, 21 taşla, 10 ise küçük taş ve toprakla yapılmıştır. Kurganın büyüklerinin yüksekliği 18 m, genişliği ise 105 metredir. Mezarlık soyulmuş halinde bulundu, ama soyulan kurganlarının içinden kısa demir hançer ve bakırdan yapılan ok uçları bulundu. Bu bölgede İskitlerin MÖ V. yüzyıla tarihlenen Kurganları'nın birisi Esik mezarlığıdır. Esik mezarlığının etrafında İskitlere ait 40 tane kurgan bulunmaktadır.³⁹ Bundan başka bu bölgede İskitlerin MÖ VIII. – VII. yüzyıllara tarihlenen Kargalı, MÖ VII. – VI. yüzyıllara tarihlenen Altınemel,⁴⁰ MÖ VI. – V. yüzyıllara tarihlenen Cuantöbe,⁴¹ MÖ V. – IV. yüzyıllara tarihlenen Kadirbay, Karaşokki ve Kızılaurz, MÖ V. – III. yüzyıllara tarihlenen Calaulı⁴² mezarlıkları tespit edilmektedir.

Aral Gölünün doğu tarafında İskitlerin MÖ VII. – V. yüzyıllara tarihlenen Tügüsken ve Uigarak mezarlıkları tespit edilmektedir. İskitlere ait Tügüsken Mezarlığı 36 kurgandan ve Uigarak Mezarlığı ise 80 kurgandan

³⁷ Akişev, Kuşaeve 1963: 16.

³⁸ Bernştam 1962: 22.

³⁹ Kozıbaev 2010: 171.

⁴⁰ Bernştam 1941: 24-25.

⁴¹ Maksimova 1960: 60-64.

⁴² Kozıbaev 2010: 173.

oluşmaktadır.⁴³ Harezmi'de kazı çalışmaları yapan S.P. Tolstov'un ekibi, henüz, 1950'lerde, Aral civarı, İskitlerin başkentlik yapmış olan ve Sır – Derya'nın sol cenahında, şu anda kurumuş kolu Cana – Derya'nın yukarı akımında yer alan Çirikrabit kasabasıdan MÖ IV. yüzyıla tarihlenen bir mezardan demir zırhın kalıntısını bulunmuştur.⁴⁴ Bu tür koruma zırhlarına daha sonraki yüzyıllarda sadece Dahaeler'in akrabaları Parthlar'da rastlanmış, diğer hiçbir bozkır kabilesinde görülmemiştir.

İskitlere ait eserlerin çoğu Doğu Kazakistan'ın en büyük su kaynağı olan Ertiş Nehri düzlüklerinde yer almaktadır. Nehrin sol kenarındaki kurgan mezarlar Kalba Dağı yamacının kuzey ve güney eteklerinde yoğunlaşmakta ve güney batıya doğru Şingistau ve Tarbagatay'ın batı tarafına kadar dağılmaktadır. Ayrıca, doğudaki dağlık bölgelerde bulunan kurganlar Narın ve Buktırma nehirlerinin kenarlarında ve Buktırma Nehri'nin kolları üzerinde Dağlık Altay Bölgesi'ne doğru yayılmaktadır.

“Kral Kurganları” diye tabir edilen büyük kurganlar Zaysan Ovası'nın Şilikti Vadisi'nde ve Güney Altay dağlarında Buktırma nehrinin kenarlarına yığılmıştır. Doğu Kazakistan'ın taşı bol dağlık bölgelerindeki kurganların çoğunda (Berel, Katon, Kürtü, Meyemir) yığma taşlarla yapılmış, Yukarı Ertiş ovalarındaki kurganlarda (Kulacorga, Batı, Şilikti, Ust-Buktırma) küçük taş ve toprak yığılması söz konusudur. Bu kurganların yapımında az da olsa uzaktan getirilen taşların kullanıldığı tespit edilmiştir. Ertiş'in Kulındı düzlüğüne yakın bölgelerde ise kurganların (Colkuduk, Çernoreçensk, Ertiş, Babrova, Leontevka) sadece toprak yığınıyla yapıldığı bilinmektedir.

Doğu Kazakistan'daki kurganları yapan İskit kavimi MÖ VII. – IV. yüzyıllarda yaşamışlardır. Bu kavimin tarih sahnesinde ortaya çıkardıkları medeniyet üç dönem altında incelemektedir. Bunlar: MÖ VII. – VI. yüzyıllardaki Meyemir, MÖ V. – IV. yüzyıllardaki Berel ve MÖ III. – I. yüzyıllardaki Kulacorga dönemleridir.⁴⁵ Arkeologların “Krallar Ülkesi” adını

⁴³ Bişnevski 1973:128-129.

⁴⁴ Tolstov 1962: 148-150.

⁴⁵ Kozıbaev 2010: 181-182.

yakıştırdığı Katonkaragay Bölgesi'nde 186 hektarlık alanda sadece İskit Kralları'na ait kurganların varlığı tespit edilmiştir.

Doğu Kazakistan en eski konar göçer kavimlerin medeniyetine şahit olmuş bir bölgedir. Ayrıca, Antik Çağ ve Çin tarihi belgelerinde Kazakistan'ın doğusunda "Altın Koruyan Grifler" olarak bahsedilen altını bol kavimlerin yaşadığı öne sürülmektedir. Kazak bozkırlarında yaşayan İskit krallarının yaşayıp, ölümlerini gömmek için seçtiği bu bölgeler arkeolojik açıdan çok önemli olduğundan ayrıntılı biçimde araştırılmaktadır.

Kazakistan'ın Kuzeyinden Hazar Denizinin Doğu tarafına kadar genç coğrafyada İskitlerin mezarlıkları bulunmaktadır. Bu coğrafyada İskitlerin büyük mezarlıkları Bugılı, Kızılarai, Karkaralı, Bayanauıl, Kızıлтаş, Kent, Arkarlı, Ku, Kızıldağ, Ordağ, Akdağ dağları üzerinde yer almaktadır. Balkaş Gölü'nün çölü bölgesindeki mezarlıklar Kotanemel, Tesiktaş, Kayraktaş, Calgızdağ, Corga, Koksengir dağlarının üzerinde yer almaktadır.

Hazar Denizi'nin batısından Tuna Nehri'ne kadar Karadeniz'in kuzeyindeki sahaya İskitler yayılmıştır. Bunların yayıldıkları coğrafya hakkında antik kaynaklarda önemli bilgiler vardır. Bu kaynaklar arasında Herodotos'un verdiği bilgi önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca yapılan arkeolojik kazılar sonucunda meydana çıkarılan maddî kültür unsurları da İskitlerin yayıldıkları coğrafya hakkında bize fikir vermektedir.⁴⁶

Adı geçen bölgede yaşayan İskitler, Pers kaynaklarında "Deniz'in ötesindeki Sakalar" olarak adlandırılmıştır. Herodotos bu bölgede yaşayan İskitlerin oturduğu yerler hakkında iki farklı mütalaa vermektedir. Bunlardan birincisi Pers Kralı Darius'un İskitya seferi dolayısıyla söyledikleridir. Buna göre, İskitya toprakları kare şeklinde, dama tahtasını andırır bir düzlüktür. Burada çarpışan ordular, büyük ırmaklar ve dağlar yüzünden hiçbir güçlÜge uğramadan dama taşları gibi kolayca dolaşmaktadır. İkincisi ise Herodotos'un

⁴⁶ Çay vd. 2002: 481.

Olbia'daki Greklerden ve Aristeeas adında, MÖ VII. yüzyılda yaşamış olan bir seyyahın söylemiş olduğu destan dizelerinden öğrenmiş olduğu bilgilerdir.⁴⁷

Güney İskitya'da Olbia kentinden kalkarak kuzeye doğru gidilirse önce Kallipidai İskitlerine rastlanır ki, bunlar Hypanis⁴⁸ Nehri'nin denize yakın kıyılarında oturmakta idiler. Daha kuzeyde Tyras⁴⁹ Nehri ile Hypanis Nehri'nin orta yataklarının birbirlerine yaklaştıkları yerde Halizonlar yaşamakta idiler. Bunların yaşayışları da Kallipidailerinki gibi İskitlerinkinden epeyce değişik olup çiftçilikle uğraşmakta idiler. Buğday, darı, mercimek, soğan ve sarımsak yetiştirdikleri belli başlı ürünlerdi. Halizonların yukarısında çiftçi İskitler vardı. Bunlar da buğday yetiştirmekte idiler. Daha yukarı da ise Neuriler yaşamakta idiler.⁵⁰

Deniz yönünden gelirken Borysthenes⁵¹ Nehri'ni geçince ağaçlı bir bölge gelmekte, bu bölgenin iç kesimlerinde ise çiftçi İskitler oturmakta idiler. Bunlar kendilerinin adının Olbiopolitler olduğunu söylemekte idiler. Bu çiftçi İskitlerin oturduğu bölge, doğuda Pantikapes⁵² kuzeyde ise Borysthenesnehirleri arasında yer almakta idi. Bundan sonra gelen bölge çöllerle kaplı olup buralarda İskit soyundan olmayan Adrophaglar oturmakta idiler. Adrophagların bölgesini geçtikten sonra ise yeniden çöller başlamakta idi. Herodot, buralarda hiç bir insan soyuna rastlanmadığını söylemektedir.⁵³

Herodot, sözünü ettiğimiz çiftçi İskitlerin doğusunda, Pantikapes'i geçince, göçebe İskitlerin sürülerini otlattıklarını ve bu bölgenin Gerros⁵⁴ Irmağı'na kadar uzandığını belirtmektedir.

Gerros'tan ötesi ise hükümrân İskitlerin ülkesi olup güney yönünde Taurika'ya,⁵⁵ doğu yönünde Palus-Maiotis üzerinde bulunan ve Kremnes⁵⁶

⁴⁷ Durmuş 2008: 9.

⁴⁸ Bugünkü Bug Nehri.

⁴⁹ Bugünkü Dinyester Nehri .

⁵⁰ Memiş 1987: 16.

⁵¹ Bugünkü Dinyeper Nehri.

⁵² Dinyeper Nehri'nin kollarından biri.

⁵³ Memiş 1987: 17.

⁵⁴ Bugünkü Donetsk suyu.

⁵⁵ Kırım yarımadası.

⁵⁶ Kremnes deniz çarşısı, Azak Denizi üzerinde bir ticaret limanı idi.

adı verilen limana ve Tanais⁵⁷ Nehri'ne kadar uzanan toprakları kaplamakta idi. İskitlerin en yiğit ve en kalabalık bölümü bu bölgede oturmakta idi. Kuzeyde hükümrân İskitlerin ötesinde, İskit olmayan Melankhlenoslar yaşamakta idi. Melankhlenosların ülkesini geçtikten sonra ise yeniden çöller ve bataklıklar başlamakta idi. Tanais Nehri'ni geçtikten sonra ise İskitya sona ermekte idi.⁵⁸

Erken devir İskit tarihi, İskitlerin Ön Asya akınları ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu konuda hem İlkçağ yazarları hem de Asur – Babil devrindeki çivi yazılı belgeler hem de arkeolojik buluntular bilgi vermektedir.

İskitlerin Ön Asya'ya yönelmelerinin sebebi Kimmerleri takip etme düşüncesidir. Kimmerleri yurtlarından çıkaran İskitler, bunların ardından, Kafkaslar'ı doğudan dolaşarak Hazar Denizi kıyısını takiben Derbent-Demir Kapı geçitleri üzerinden Azerbaycan'a ve daha güneye - daha genel bir deyimle Ön Asya'ya dalgalar hâlinde akmaya başlarlar. Urartu Kralı II. Rusa'nın Kimmerlerle olduğu gibi akıllıca bir siyaset izleyerek bunlarla anlaşma yaptığı görülür. İskit akınları Asur sınırlarına yönelir. Kimmerleri kovalayarak gelen İskitler Medlerin egemenliğine son verirler. Bütün Küçük Asya'ya yayılırlar ve burada yirmi sekiz yıl hüküm sürerler.⁵⁹

İskitlerin Ön Asya'ya akınlarının Kafkasya üzerinden yürütülmüşlerini arkeolojik buluntular rastlamaktadır. Bu bölgelerden MÖ VII. yüzyılın ortalarından kalan kurganlar bulunmuşlardır. Stravropol yakınında Krasnoye Znamya Hutor'da ve Kuban boyunda Kelermes Stanitsa'daki bazı kurganlarda İskitlerin gelenlerinin ve atlı muhafızlarının kalıntıları bulunmuştur. Kafkas kavimleri arkeolojisine ait buluntularda İskitlerin buralardan geçerken bırakmış oldukları izlerin görmek mümkündür. Kafkasya'da dağ ve yamaçlarda görülen "Kuban – Kolkhis" kültürüne ait MÖ

⁵⁷ Bugünkü Don Nehri.

⁵⁸ Herodotos, VI, s.20.

⁵⁹ Durmuş 2008: 10.

VIII. – VII. yüzyıllara tarihlenen mezarlarında İskit tarzı silah ve koşum takımlarına sık sık rastlanır.⁶⁰

İskitler Anadolu'nun içlerine kadar da yayılmış ve orada hâkimiyetlerinin izini bırakmıştır. Aynı İskitler muhtemelen de Akamenit dönemi öncesinde Fırat ve Dicle dolaylarında hüküm sürmüş ve dillerine ait ipuçları bırakmıştır. MÖ IV. yüzyılın başlarında dahi Doğu Anadolu'da hâkim olduklarını bize Ksenophon bildirmektedir. Ksenophon, Onbinlerin dört plethron⁶¹ genişliğindeki Çoruh Nehri'ne kadar ilerleyerek buradan da İskitlerin memleketine girdiklerini ve bir ovada dört günde yirmi parasang⁶² gittiklerini belirtmektedir.⁶³ Ayrıca Anadolu'da Çavuştepe⁶⁴, Toprakkale⁶⁵, Malatya Değirmentepe⁶⁶, Kalehöyük'te İskit tipindeki ok uçların ele geçmiş olması, İskitlerin bu bölgelerde de etkili olduğunu bir kez daha kanıtlamış bulunmaktadır.

İskitler yalnız Anadolu'da kalmayarak daha güneye ilerlemiştir. Mısır üzerine yönelerek Suriye'ye girdikleri sırada Mısır Kralı Psammatikos karşısına çıkmış, armağanlar vermiş ve daha ileri yürümekten onları alıkoymuştur. Sonra onların bir kısmı dönmüş, fakat bazıları orada kalmayı tercih etmiştir.⁶⁷

Mezopotamya, Suriye ve Mısır'da MÖ VII. – VI. yüzyıllara tarihlenen yerleşim yerlerinde özellikle kent surlarında İskit tipi bronz ok uçlar bulunmuştur ki, bunlar akın ve istilalar sonucu buralarda kalmıştır. Urartu kalelerinden biri olan Erivan yakınındaki Karmir –Bulr'u da İskitler alıp yakıp yıkmışlardır. Bu kalede İskit akınlarını gösteren başka bulgular da bulunmaktadır. MÖ VI. – V. yüzyılların başlarına ait meşhur Kelermes kurganları ve Ul'skiy Aul ve Kostromskaya Stanitsa kurganlarının birçoğu da

⁶⁰ Sınor 2000: 145.

⁶¹ Plethron: 100 ayak: 29,6 m'dir. Buna göre 4 plethron 4x29,6:118,4 m eder.

⁶² Parasang fersahtir. 1 fersah yaklaşık 5,5 km'dir. 5,5x20:110 km eder.

⁶³ Ksenophon IV, 7, s.18.

⁶⁴ Erzen 1978: 38.

⁶⁵ Wartke 1990: 8.

⁶⁶ Esin 1986: 53-85.

⁶⁷ Durmuş 2008: 11.

inanılmayacak zenginliktedir. Bu özellikle Ön Asya kökenli eşyaların bolluğu, İskitlerin Ön Asya'ya girmiş olduklarını belirtmektedir.⁶⁸

İskitlerin kökenine dair antik kaynaklarda ve arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan buluntularda yeterli bilgiler bulunmamaktadır. İskit araştırmalarının başlamasıyla birlikte İskitlerin kökeni meselesi de gündeme gelmiş ve çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bazı otoriteler İskitlerin İrani, bazıları Slav ve bazıları da Ural-Altay ırkına mensup olduklarını belirtmiştir.

İskitlerin kökenine dair nazariyelere baktığımızda, İskitlerin Slav kökenli olduğunu ileri sürenler, onların Slavlığına ortaya koyabilecek sağlam deliller ortaya koyamamaktadır, İskitlerin İrani bir kavim olduğunu ileri sürenler, onların dillerine ait olduğunu belirttikleri bazı kelimelerden hareket ederek, Perslerle İskitlerin dinini karşılaştırarak İrani bir kavim olduğu kanaatine varmaktadır. Dilleri ve dinlerinin dışında İskitlerin İrani bir kavim olduğuna dair başka delil getirilmemektedir. İskitlerin Ural-Altay kökenli bir kavim olduğu kanaatinde olan bilim adamları da yazılı kaynakları ve arkeolojik buluntuları ele alarak görüşlerini beyan etmektedir.⁶⁹

Yaklaşık olarak MÖ VIII. yüzyılda bugünkü Moğolistan ve Türkistan'da meydana gelen ve uzun süren bir kuraklık, Orta Asya'nın ve Güney Rusya'nın bozkır bölgelerinde, kayda değer bir nüfus baskısına sebep olmuştur. Otlakların kuraklıktan etkilenmesi, doğu bozkırlarında yaşayan Hiung-nu (Hun) kabilelerinin Çin'in kuzeybatı sınırına kaymalarına yol açmıştır.⁷⁰

Çin kaynaklarından öğrendiğimize göre, MÖ VIII. yüzyılın başlarında Hiung-nular Çinlilerle ve Choularla savaşmışlardır. Bunun sebebi olarak da Chouların her yerde garnizonlar kurmaları ve Hiung-nuların otlaklarının küçülmesi gösterilmektedir. İmparator Suan onlara karşı askerî bir harekette bulunmuştur. Bunun sonucunda Hiung-nular Çin sınırının batısına kadar çekilmişler ve orada bulunan komşularını yerlerinden oynatmışlardır.

⁶⁸ Sınor 2000: 144-146.

⁶⁹ Durmuş 2008: 17.

⁷⁰ Durmuş 2008: 31.

Böylelikle diğer kabilelerin de batılarında bulunan kabilelere hücum etmeleri, çok geçmeden bozkırda müthiş bir göç hareketinin başlamasına zemin hazırlamıştır. Her kabile, yeni otlaklar elde edebilme gayesiyle batıdaki komşularına saldırmak zorunda kalmıştır.⁷¹

İskitler yukarıda da belirttiğimiz üzere, doğudan batıya doğru kavimlerin birbirlerini sıkıştırmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunların MÖ VIII. yüzyılda Kimmerlerin ülkesine geldikleri kabul edilmektedir. Herodot, göçebe İskitlerin Asya'da yaşadıklarını ve Massagetlerle yaptıkları savaştan yenik çıkarak Kimmerlerin yanına göçtüklerini bildirmektedir.⁷²

MÖ IV. yüzyıl İskit Krallığı İskit tarihinin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel açıdan en geliştiği dönemdir. Bunu gerek yazılı kaynaklardan, gerekse bu döneme ait malzemenin bulunduğu İskit mezarlarında yapılan arkeolojik kazılardan anlıyoruz. Satrabon bize MÖ IV. yüzyılda Kral Atheas'ın bütün İskit boylarını birleştirdiğini söyler. Atheas'ın uzun hükümdarlık döneminde daha tam anlamıyla gelişmemişse de, bir devletin oluşmuş olduğunu gösteren emareler vardır. Bunları hem İskit ülkesinin iç yaşamından, hem de dış siyasetinden görmekteyiz.⁷³

İskit kralı ve aristokrasisinin en önemli gelir kaynağı Karadeniz'in kuzeyindeki Yunan kolonilerinin ihtiyacını karşılayan tahıl ticareti idi. MÖ IV. yüzyılda Peloponnessos Savaşları nedeniyle de, Kerç Boğazı Yunanistan'ın önemli tahıl kaynağı olmuş ve İskitlerle Yunanistan arasındaki tahıl ticareti oldukça gelişmiştir. Bosporos Krallığı şehirlerinin ihtiyacı olan tahılı sağlamak içinde, İskit göçebe aristokrasisi aracı rolünü benimseyerek İskit ülkesinde yetişen tahılın miktarını arttırmaya çalışmıştır. Herhalde göçebelerin kısmen de olsa yerleşikliğe geçmeleri bu süreç içinde olmuştur. Fakat herhalde İskit aristokrasisi tarafından yetiştirilen tahılın büyük bir kısmı eskiden de olduğu gibi Doğu Avrupa'nın verimli ve tarımsal bölgelerinden yani ormanlı bozkır bölgelerinden geliyordu. İskit aristokrasisi bu ticaretten çok büyük karlar

⁷¹ Durmuş 2008: 31.

⁷² Durmuş 2008: 32.

⁷³ Sınor 2000: 151.

sağlarken toplumun sıradan kişileri kenarda kalmış oluyordu. MÖ IV. ve III. yüzyılların başlarına ait İskit aristokrasisinin kurganları altın ve gümüş eşyalarla doludur. Bunların arasında Yunanlı, Eski Helen Turidialı sanatkarlar tarafından yapılan eşyalar olduğu gibi İskitlere ısmarladıkları belli olan mücevherler de vardı. Toplumdaki sıradan kişilerin kurganlarında ise lüksten eser yoktur. Bu her iki cins mezardan anlaşıldığına göre, aristokrasi ve sıradan göçebeler arasında oldukça büyük mülkiyet ve sosyal tabakalaşma farkı vardır. Bu fark tabii ki, MÖ IV. ve III. yüzyılların başlarında İskit toplumunun oldukça karmaşık yapısını sergiler.⁷⁴

MÖ IV. yüzyılda Kral Atheas'ın hükümdarlığı dönemindeki en önemli dış politik olayı İskitlerin Trakya sınırlarına akınları olmuştur. MÖ IV. yüzyılın ortalarında Atheas artık Getalardan bazı toprakları da ele geçirmiş olarak Tuna'nın sağ yakasında yerleşmiştir. Bu kralın batı sınırlarına kadar hissedilen kudretinin nişanesi de, Karadeniz'in batısındaki şehirlerin birinde, büyük bir ihtimalle de Bizans'ta kendi parasını bastırmış olmasıdır. Fakat Atheas MÖ 339 yılında 90 yaşındayken Makedonyalı Philippos'la savaşırken öldü. Philippos'un 20.000 kadın ve çocuk ve de 2.000'den fazla cins at ele geçirdiği bu olaylar, kısa da olsa Strabon ve Trogus Pompeius, Frontinus ve diğer başka eski Yunan yazarları tarafından anlatılmıştır.⁷⁵

Atheas'ın yenilgisinden sonra Getalar Tuna'nın batı yakasına geçerek Prut ile Dinyester arasındaki alanlara girdiler. Mamafih Karadeniz'in kuzeyinde MÖ IV. yüzyıl sonunda kalma kurganlarındaki ölümlerden anlaşıldığı üzere İskitler buralarda at oynatmaya devam etmişlerdir. İskit Krallığı ne zayıflamış ne de Atheas'ın kurduğu krallık parçalanmıştır. Kamen şehri⁷⁶ eski ölçeğinde var olmaya devam etmiştir. MÖ IV. yüzyılın son üçte birinde ve III. yüzyılın başın ait İskit aristokrasisi kurganlarında çıkan malzeme Atheas zamanından kalma kurganlarda çıkandan çok az farklıdır. Çertomlık, Ukrayna'da Orjonikize yakınındaki Tolstaya Mogila, Aleksandropolsk kurganı gibi kurganlarda bunu açıkça görmekteyiz. Ancak MÖ III. yüzyılın ikinci

⁷⁴ Sınor 2000: 152.

⁷⁵ Sınor 2000: 153.

⁷⁶ Kamenskoe Gorodişçe, Zaporije bölgesinde.

yarısında Ketler ve Traklar batıdan, Sarmatlar da doğudan bu bölgeleri istila edince, Tuna ve Don arasındaki İskit Krallığı sona ermiştir.⁷⁷

Bu eski krallığın yerine de, Strabon'un sözünü ettiği gibi, MÖ II. yüzyılda ve miladi I yüzyılda yaşamış olan iki küçük İskit ülkesi almıştır.⁷⁸ Bunların biri bugünkü Dobruca'da idi ve Atheas'ın ölümünden sonra Tuna'nın sağ yakasında kalan İskitler tarafından kurulmuştur. İskitler bu yörenin Geta – Trak boyları arasında hep azınlık olarak kalmışlarsa da, bölgedeki İskit kralları gene de bazı Getalar üzerinde hakim olarak MÖ III. yüzyılın sonundan MÖ I. yüzyılın başına kadar süren bir bağımsız devlet kurmuşlardır.⁷⁹

İkinci küçük İskit ülkesi Kırım'da Turidia'ya ve Aşağı Dinyeper ile Aşağı Bug'a kadar uzanan yamaç ve bozkırları kapsıyordu. Yeni İskit Krallığı'nın başkenti bugünkü Simferopol yakınlarında Salgir Vadisi'ne taşınmış ve adı Neapolis olmuştur. İşte İskit Krallığı'nın merkezi ve İskit aristokrasisinin odaklandığı yer burası idi. MÖ II. yüzyılda hüküm sürmüş İskit kralları Skilurus ve oğlu Palakus'u tasvir eden taş kabartmalar buradan çıkmıştır. Yazılı kaynaklar iki İskit şehriden daha bahsetmektedir. Bunlar Sabum ve Palakum'dur. Arkeologlar ise Neapolis'ten başka üç ayrı şehir bulmuşlardır. Ayrıca 10 höyük ve en aşağı 50 küçük yerleşim yeri bilinmektedir.⁸⁰

MÖ II. yüzyıl, merkezi Kırım'da olan sonraki İskit Krallığı'nın en görkemli devridir. İskit kralları Akdeniz ticaretinde aracılardan kurtulmak istedikleri için, Yunan şehirlerine akınlar düzenlemişler ve bu akınlar başarı ile sonuçlanmıştır. Skilurus'la yapılan savaşların sonucunda Khersonesoslular yani Yarımadalılar bazı topraklarını kaybettiler ve MÖ II. yüzyılın ortalarında Kuzeybatı Kırım'ın hepsi İskitlerin eline geçti. Khersonesos yerleşimleri yıkılarak bazılarının yerine İskit kaleleri dikildi. Bu arada Kerkinitida ve Kalos Limen de ortadan kaldırıldı. Olbia İskit Krallığı'na tabi oldu, Skilurus da bu Yunan şehirde kendi parasını bastırdı. Aynı zamanda İskitlerin Neapolis'i ile

⁷⁷ Sınor 2000: 153-154.

⁷⁸ Strabo 1969: VII Kitap, 4 Bölüm, 5 paragraf.

⁷⁹ Sınor 2000: 153.

⁸⁰ Sınor 2000: 154.

Olbia arasında da sıkı bağlar kuruldu. Skilurus zamanında artık İskitlerin kendi donanmalarına sahip olduklarını ve böylece İskit tüccarlarının tarımsal ürünlerini Akdeniz pazarlarına iletebildiklerini varsaymak için elimizde yeterli deliller bulunmaktadır.⁸¹

MÖ II. yüzyılın sonunda Khersonesos, Pontus Kralı VI Mithridates Eupator'dan yardım istemiş ve Skilurus'un yerine geçen Palakus zamanında İskitler Pontus kralının ordusundan yenilmişlerdir. Pontuslular bu başarıyı İskitler üzerine peş peşe üç sefer hazırlayan kumandan Diophantes sayesinde kazanmıştır. Böylece Khersonesos ortadan kaldırılma tehlikesinden kurtulduysa da, eski topraklarının tamamını ele geçirmedi.⁸²

MS I. yüzyılda İskitler tekrar hareketlenmiş ve Khersonesos'u tekrar rahatsız etmeye ve Bosporos Krallığına akınlar yapmaya başlamışlardır. MS 63 yılında Romalı General Platinus Slivanus'un İskitlere karşı seferi, Khersonesos'u İskit muhasarasından kurtarmıştır. MS I. yüzyıl ve II. yüzyılın başı arasında Kuzeybatı Kırım'da birçok İskit Kalesi yakılıp yıkılmıştır.⁸³

Bütün bunlara rağmen MS II. yüzyılda ve III. yüzyılın başlarında bu geç İskit Krallığı'nda bir kez daha bazı gelişmeler göze çarpar. Ancak III. yüzyılın ortasında Kırım ve Aşağı Dinyeper'deki İskit yerleşimleri, Got akınları sonucunda ortadan kalkmış ve kavimler göçü sonucunda da İskitler, bu kavimlere karışarak etnik özelliklerini kaybetmişlerdir.

İskitlerin tarih ve kültüründe başlıca iki dönem görülür: MÖ VIII. – III. yüzyıllardaki İskit dönemi ve MÖ III. – MS IV. yüzyıllardaki Sarmat dönemidir, MÖ III. – MS IV. yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyine Sarmatlar hâkim olduğu için İskit tarihinin bu kısmı Sarmat tarihi içinde ele alınmaktadır.⁸⁴

⁸¹ Sınor 2000: 154.

⁸² Sınor 2000: 155.

⁸³ Sınor 2000: 155.

⁸⁴ Sınor 2000: 156.

1.1.2.İskitlerin Sanatı

İskit sanat eserlerinin gün ışığına çıkmasıyla, İskit sanatı ve bu sanatın özünü oluşturan “Hayvan Üslubu”nun doğuşu hakkında birtakım görüşler ileri sürülmüştür. Bozkırda gelişen, Orta Asya ve Ön Asya’ya kadar yayılan “Hayvan Üslubu” geniş bir coğrafyaya yayılmış insanların tabiatüstü kuvvetlere karşı olan eğilimlerinden çıkmıştır.

Atlı bozkır kültüründe, insanla savaş, hayvanla savaş, bozkırın sert ve amansız mücadeleciliği desen temalarını mücadele esasına bağlamıştı. Hayvan Üslubunun doğuşunun, bir sebebini de burada aramak gerekmektedir. Hayvan Üslubu çoğunlukta kazanlarda, kurban keserken kullanacak tabaklarda, dokumalarda, keçelerde, kılıç ve balta saplarında, mızrak ve bıçaklarda, kuşandıkları kuşaklarda, at koşumlarında, gemlerde, eyerlerde, maşrapa kulplarında ve gövdelerinde, aynalarda, bayrak sapların süslemek için kullanılmış.⁸⁵

Hayvan Üslubu ve dolayısıyla onun doğuşu üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İskit Hayvan Üslubunun kökü değişik coğrafyalarda aranmıştır. İskit Hayvan Üslubu, Rostovtzeff’e göre Orta Asya’da, Tallgren ve Chirsten’e göre Batı Türkistan’da, Borovka’ya göre Kuzey Sibirya’da doğmuştur. Von Merhart ve Schmidt ise Eski Şarkta doğduğunu kabul etmektedirler. İskit sanatının doğduğu coğrafyanın Sibirya, Orta Asya ve Güney Rusya olduğu şeklinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Fakat İskit Hayvan Üslubunun Orta Asya’da ortaya çıktığı ve sonradan batıda yaşayan İskitler arasında yaygınlaştığı düşüncesi kuvvetlenmektedir. Hayvan Üslubunun kökünün Sibirya’da olduğu, Olgun Taş ve Tunç devrinde bütün kuzey sahasına yayılmış olan bu sanattan Olgun Hayvan Üslubunun ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Hayvan Üslubunda önemli yeri olan büyük kuzey geyiği ve ayının Olgun Taş ve Tunç Devrinden beri kullanıldığı kabul edilmektedir. Bu görüşü Herodot’un İskitleri Orta Asya kökenli bir kavim olarak bildirilmesi de desteklemektedir. Hazar Denizi’nden Tuna Nehri’ne kadar olan sahaya

⁸⁵ Durmuş 2008: 67.

yayılmış olan batı İskitlerinin doğuyla bağlantılı olmaları ve onlarla sürekli irtibat hâlinde bulunmaları da bu sanatın kökünün doğuda aranması gerektiğini düşündürmektedir.⁸⁶

Alföldi, Andersson, Borovka, Fettich, Merhart, Minns, Rostovtzeff ve Takacs gibi bazı önemli araştırmacılar İskit Hayvan Üslubun coğrafi yayılımı, mahalli özellikleri, motifleri ve karakterlerini kıymetli çalışmalarla aydınlatmışlardır. İskit Hayvan Üslubu için kuvvetli stilizasyonla canlı natüralizm karakteristiktir. Motif olarak hemen hemen yalnız hayvanlar ve hayvan uzuvları kullanılmıştır. İskit sanatçıları dağ koyunu ile dağ keçisi, kaplanla domuzu, geyik ile yırtıcı kuşları, kurt ile tavşanı ve atı çalışmalarla aydınlatmışlardır. Hayvan Üslubu simgelenen malzemelerin çoğu bakır ile altınla yapılmış, kemik, boynuz ve demirle yapılan malzemeler az sayıda bulunmaktadır. Bunlardan ayrıca, ahşap, deri, halı üzerinde çizilmiş hayvan üslubu önümüze çıkmaktadır.⁸⁷

Silah kabzalarını, eyerlerini, hatta vücutlarını süsleyen dövmelelerde dağ keçisi, geyik gibi otçul, leopar, kaplan, kartal gibi etçil, grifon gibi hayali yaratıklar betimlenmiştir. Tabi bu hayvanların seçilmelerinde onlardan bir koruma, bir yardım umut edilmiyor da değildi. Ancak hepsinin vahşi hayvanlardan seçilmiş olması, bir rastlantıdan ziyade, toplumun sosyal yapısını göstermesi açısından çok önemlidir.⁸⁸

İskitlerin grifon semboller dünyası öylesine şaşırtıcıdır ki, hayvanlar, doğal özellikleri ile betimlendiği gibi, sadece güçlü özelliklerinin bir araya getirildiği hayal dünyasının yarattıkları olarak da betimlenmişlerdir. Kuvvetli stilizasyona uğramış figürler, bazen tek, bazen yan yana, bazen de iç içe verilirler. Öyle ki, birçok kültürden alışık olduğumuz aslan ya da kartal grifonların yanında, geyik boynuzları taşıyan bir aslana, boynuzların ucu kartal gagasıyla biten geyikler, kartal pençeli aslanlara sık sık rastlarız.

⁸⁶ Durmuş 2008: 67.

⁸⁷ Durmuş 2008: 67

⁸⁸ Yılmaz 2002: 28.

Bilim adamları hayvan üslubunu üç dönem altında incelenmektedir. MÖ VIII. – VI. yüzyıllar hayvan üslubunun ilk devri, MÖ VI. – IV. yüzyıllar hayvan üslubunun gelişme devri, MÖ III. – II. yüzyıllar hayvan üslubunun çöküş devridir.⁸⁹

MÖ VIII. – VI. yüzyıllara ait hayvan üslubu betimlenmiş buluntularda, hayvanlar bir yerinde durduğu halinde tasviri görülmektedir. Bu dönemde dağ keçisinin, ayakta duran domuz ve yırtıcı hayvanın, ayaklarını bükmüş ve ayağının ucuyla durmuş vaziyetteki geyik tasviri çok sayıda önümüze çıkmaktadır. Bu döneme ait Kuzey Kazakistan bölgesinden çıkan başını yükseltmiş ve boynuzları birkaç defa çevrilmiş vaziyetteki dağ keçisi, savaş silahı el baltasına çizilmiştir. Şilikti Kurganından çıkartılan malzemelerin içinde, altınla yapılan büyük boynuzu sırtına dönmüş vaziyetteki geyiğe, domuzlara, kaplanlara, yırtıcı kuşlara ayrıca önem vermektedir (**Figür 1**). Bıçak saplarını yırtıcı hayvanlarla süslemek, gemleri atın kafası ve toynaklarıyla süslemek bu döneme aittir.⁹⁰

Bu dönemde İskitlerin yapmış oldukları geyikler genellikle yere çökmüş vaziyette betimlenirler. Sadece İç Asya türlerinde görülen bazı karakteristik özellikler taşırlar. Kuban bölgesinden çıkartılmış, bir kalkan ya da elbise süsü olarak kullanılan bir örnek, diğer örnekler için de bir prototip oluşturacak özellikler taşır. Hayvanın ön ve arka ayakları birleştirilerek bedenin altında toplanmıştır. Bedenin tamamı profil olarak işlendiğinden, bacaklar birer taneymiş izlenimi verirler. Boyun, abartılı bir şekilde işlenmiş boynuzların ağırlığını dengelemek ister gibi, belirgin bir şekilde ileri doğru uzatılmıştır. Burada dikkat çeken en önemli özellik, erkek geyiğin en önemli organı olan boynuzların, olması gerekenden daha büyük, abartılı bir şekilde verilmesidir. Stilizasyona gidilmemiş, sadece boynuzun boyutları büyütülmüştür (**Figür 2**). Geyiğin bu denli çok sevilmesinin bir nedeni de, mitolojilerinde önemli bir yer tutmasıdır. Efsanelere göre, İskitler büyük göçleri sırasında, Maoetis civarında sisler içinde kaybolmuşken bir geyik önderliğinde yollarını

⁸⁹ Kozıbaev 2010: 235-236.

⁹⁰ Kozıbaev 2010: 235.

bulabilmişlerdir. Dolayısıyla bu hayvanın apotropeik⁹¹ özellikler taşıdığına da inanılmaktadır.⁹²

MÖ VI. – IV. yüzyıllara ait hayvan üslubu, yerinde duran süslemelerin yerine hareketteki hayvan tasvirleri gelmektedir. Bu devirde koşmuş haldeki hayvan tasvirleri, geyik ve atların yırtıcı hayvanlarla mücadelesi çok sayıda önümüze çıkmaktadır.⁹³ Bir leoparın, geyik ya da dağ keçisiyle, bir kartalın kurtla yapmış olduğu mücadeleleri izleyen ve bu hareketleri anlamlandırmaya çalışan bozkır insanının üzerinde büyük bir hayranlık uyandırıyor.⁹⁴

Bu devirde göçebelerin kullandığı hayvan motifleri, Mısır ve Mezopotamya'dakiler gibi değillerdi. Aksine, sanatçı sanki bir hareketin anını yakalamış gibi figürleri döndürmüştür. Bu yüzden de örnekler gözümüzde canlanacakmış hissi uyandırır.

Örnek olarak bu devre ait bir malzeme, Merkezi Kazakistan bölgesinden bulunan tunç kemer başlığı ayrıca önem taşımaktadır. Bu kemer başlığında, üç tane yırtıcı hayvanın yere düşmüş vaziyetteki geyiğe saldırmış sahnesi izlenmektedir (**Figür 3**). Hayvan mücadelesi konusundaki malzemeler Sibiry ve Kazakistan'ın kuzey doğu bölgesinden toplanmış Rus Çarı I Petro Koleksiyonu'nda sergilenmektedir.⁹⁵ Rus Çarı I Petro Koleksiyonu'nda çoğunlukla altın plakalarda yırtıcı hayvanlar ve kuşların atlara, dağ keçisine, geyiklere saldırıları, yırtıcı hayvanların kendi aralarındaki mücadeleler, yırtıcı hayvanın yılanla mücadelesi tasvir edilmektedir.

Rus Çarı I Petro Koleksiyonu'na dâhil, Sibiry buluntularından birinde, iki avcı hayvan birbirine saldırmış durumda betimlenmiştir. Arslan olduğu kabul edilen hayvan oldukça ilginçtir. Çünkü belirgin bir otçul özelliği olan boynuzlarla betimlenmiştir. Üstelik boynuzların ucu, kartal başları ile süslenmiştir. Bu da yetmemiş gibi, kuyruk stilize edilmiş bir kartal gagası ile

⁹¹ Koruyucu anlamda.

⁹² Yılmaz 2002: 29.

⁹³ Kozıbaev 2010: 236.

⁹⁴ Yılmaz 2002: 28.

⁹⁵ Rudenko 1962: 59.

sonlandırılmıştır. Boğuştuğu hayvan ise, çizgileri ile oldukça natüralist tarzda işlenmiş bir kaplandır. Burada önemli olan, hayali yaratığın kaplanı boynundan yakalamış bir şekilde işlenmiş olmasıdır (**Figür 4**).⁹⁶ Bu da, karma yaratığa dövüşte bir üstünlük sağlar. Böylece diyebiliriz ki, hayallerde yaratılan avcılar, doğal avcılardan daha kuvvetli düşünülmüşlerdir.

MÖ VII. – VI. yüzyıllara tarihlenen Kuban bölgesindeki, Ulski Aul'da bulunmuş bir parça, ihtimalle törenlerde kullanılmak üzere bir direk tepesine takılıyordu. Bronz döküm tekniği ile yapılmış bu eserde, kartal gagalarının kuvvetle stilize edilmiş şekli karşımıza çıkar. Oluk bölümünün bitimindeki dağ geçisinin ayaklarının durumu ise, yeni geleneksel formların tekrarlandığını bize hatırlatır. Ancak başı ileri doğru uzatılmamış, içine yerleştirilmek istenen bölümün darlığından dolayı arkaya döndürülmüştür.⁹⁷ Bu malzeme oldukça ünik ve tamamen İskit sanatçılarına aittir.

Çar I Petro Koleksiyonu'nda yer alan ve MÖ V. yüzyıla tarihlendirilen hayvan mücadele sahneli bir örnek ise, tamamen İç Asya özellikleri taşır. Sibiry kökenli olduğu söylenen bu parçada, kalça ve ön kol adaleleri üzerindeki nokta ve virgül motifleri, hayvanlardaki hareketliliği sembolize etmektedir. Hayvan mücadele sahneleri içinde işlenen örneklerde, otçullara bazen doğal, bazen de doğaüstü yaratıklar saldırmaktadır. Burada, bir at ile ona saldıran aslan – grifon arasındaki mücadele işlenmiştir. Her iki hayvanın da bellerinde gerisi 180° kıvrılmıştır. At, saldırının şiddetiyle yere çökmüş, sanatçı atın ölümünü sembolize etmek için arka ayaklarını havaya kaldırmıştır. Saldırgan ise hiddetle, doğada yaşadığı şekliyle avının boynuna saldırmış, kararlılığını ete geçirdiği pençeleri ve çenesiyle göstermektedir. Avcının vücudundaki kıvrılma ise, kedigillerin vücutlarının esnekliğini sembolize etmektedir (**Figür 5**). İskit sanatçısı bu tip sahneleri işlerken gözlemlerine güvenmektedir.⁹⁸ Gerçekten de burada, av ile avcı arasındaki ilişki, aynen doğada yaşandığı şekle taklit edilmiştir.

⁹⁶ Kozıbaev 2010: 236.

⁹⁷ Akişev 1988: 187.

⁹⁸ Yılmaz 2002: 30.

MÖ III. – II. yüzyıllarda hayvan üslubu çöküşe geçmektedir.⁹⁹ Bu dönem itibarıyla hayvan üslubu desen tarzını almaktadır. Hayvan üslubunun yerine, renkli taşla göz yapma gibi farklı yöntemler kullanılan polichrom¹⁰⁰ üslubu başlanmaktadır. Hayvan dünyasının tasvirleri, zengin polichromlu nakışla bütünleşerek uygulamalı sanat eserleri ortaya çıkmaktadır. Bu sanat dışarıdan gelmemiş, İskit sanatı içerisinde ortaya çıkmıştır. Nakışların polihromlu ürünler MÖ VII. – VI. yüzyıllarda üretilmeye başlamıştır.¹⁰¹ Örnek olarak, renkli taşla göz yapmak, altın parçalarını iyice süsleyerek yapılan eserler Doğu ve Merkezi Kazakistan'ın (Şilikti, Zhılandı) ve Yedisuda'ki (Arasan) kurganlarından belli olmaktadır. MÖ V. – IV. yüzyıllara ait Kazakistan, Orta Asya ve Sibiry'a'dan polichromlu sanat eserlerinin onlarca modeli bulunmaktadır. Belki adı geçen üç bölgede MÖ I. binyılların sonunda hayvan üslubunun yerine geçen polichromlu sanatın temelleri atılmış olması muhtemel.¹⁰²

Hayvan üslubunun tarih sahnesine çıkışı hakkında iki çeşitli görüş ileri sürülmektedir. Birinci görüşün taraftarları İskit kavimleri bu sanatı Ön Asya'dan kabul ettiğın söylemektedir.¹⁰³ Avrasya'da bu sanat MÖ VII. yüzyılların başında İskit kavimlerinin Ön Asya'ya akınları sırasında ortaya çıkmaktadır. Medlerle akraba olan ve kültür ortaklığı taşıyan İskit kavimleri içerisinde erken Ön Asya sanatının bazı modellerinin yayılmasına sebep oldu, sonra bu modelleri İskitler kendilerine göre uygun bir hale getirdiler. Bundan sonra MÖ V. yüzyıldan itibaren Avrupalı ve Asyalı sanatın gelişmeleri ikiye ayrılacaktır, bilim adamlarının fikrine göre, Hazar Denizi'nin civarındaki İskit kavimlerinde Grek sanatının etkisi olduğunu ve Asyalı İskit kavimlerinde Ön Asya'nın Akamenid sanatının etkisi olduğunu düşünmektedir.¹⁰⁴

⁹⁹ Kozıbaev 2010: 236.

¹⁰⁰ Grek sözü: polys – çok, chroma – renk anlamın vermektedir.

¹⁰¹ Akişev 1988: 189.

¹⁰² Kozıbaev 2010: 236.

¹⁰³ Rudenko 1961: 62 – 64; Artamonov 1979: 218 – 236.

¹⁰⁴ Kozıbaev 2010: 237.

İkinci görüşün taraftarları hayvan üslubu bozkır topraklarında dünyaya geldiğini söylemektedir ve Karasuk kültürünün heykel tasvirleri ve erken devirlerdeki totem tasvirlerinden ortaya çıktığını soylemektedir. Bu sanatın ortaya çıkışı Tunç Çağının sonuna tarihlemektedir.¹⁰⁵

Çin'in batı sınırından Tuna nehrine kadar geniş coğrafyaya yayılmış olan İskit eserleri İskit sanatının gelişimi ve yayılışı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Hatta birbirleriyle karşılaştırma ve stil kritiği yapmaya imkân vermektedir. İskit Hayvan Üslubu bu geniş coğrafyaya yayıldığı gibi gelişim de göstermektedir. İskitlerde görülen bu sanat anlayışı Sarmatların, Hunların ve daha sonraki Türk topluluklarının sanatlarında da görülmekte hatta onlar İskit sanat eserleriyle mukayese edilebilmektedir.

1.2.Sarmatların Siyasi Tarihi ve Sanatı

1.2.1.Sarmatların Siyasi Tarihi

Arkeolojik buluntulardan anlaşıldığına göre, Sarmatlar MÖ III. yüzyıl ve MS IV. yüzyıl içerisinde işgal ettikleri saha, oldukça geniş olup, doğuda Aral Gölünün Kuzeyinden batıda Hazar Denizi'nin kuzeyi ve Tuna nehrine kadar uzanan geniş bir sahaya yayılmışlardır. Sarmatlar MÖ VII. yüzyılında bozkır bölgesinde Don nehrinin doğusunda ve Ural Dağlarının güneyinde ortaya çıkmışlardır.¹⁰⁶ MÖ VI. – V. yüzyıllarda Sarmatlar, toprakları batıda Don'a ulaşan, etnik ve siyasi bakımdan birlik gösteren bir boylar grubu idi. Ama MÖ V. yüzyılın sonunda Sarmatların bazıları artık Don Irmağının sağ yakasına geçmişler ve büyük bir ihtimalle Bey – Boyu İskitleri ve Maiotislerin yakınlarında Maiotis Gölü¹⁰⁷ çevresine yerleşmişlerdir. MÖ VII. – IV. yüzyıllarda Sarmatlar ve İskitler arasındaki ilişkiler gayet barışçı olmuştur. Bunu özellikle İskit ülkesinden doğuya doğru uzanan ve Sarmat

¹⁰⁵ Eding 1940: 52; Kiselev 1953: 24; Çernikov 1965: 19; Akişev 1988: 67.

¹⁰⁶ Brezezinski 2002: 3.

¹⁰⁷ Azak Denizi.

topraklarından geçen uzun kara yolundan ve Sarmatların İskitlerle beraber Darius'a karşı savaşmış olmalarından anlıyoruz.¹⁰⁸

Sarmatlar İskitlere göre toplumsal, ekonomik ve kültürel açıdan daha geri idiler. Yapılan kazılarda Sarmat kurganlarının İskit kurganlarına göre çok daha fakir olduğu görölüyordu.

Sarmatların ortaya çıktığı coğrafya hakkında ilk bilgileri Herodot vermektedir. Herodot'un anlattığına göre Sarmatların ülkesi, İskitlerin doğusunda Don nehrinin ötesinde Azak Denizi'nden kuzeye doğru üç günlük mesafededir. Sarmat kadınları kocalarıyla birlikte ya da kendi başlarına ata binip ava gitmekte, savaşmakta ve erkekler gibi giyinmekteydiler. Törenleri gereği kızlar bir düşman öldürmeden evlenmezdi. Hatta bu yasanın gereğini yerine getirmedeği için bekâr olarak ihtiyarlayan kızlar da vardı. Hippokrates Sarmatlar İskitlerin bir boyu olduğundan bahsetmektedir. Sarmat kadınları genç yaşta ya da bina, ok atar, at üstünde kargı savurur ve düşmanla savaşırldı. Üç düşman öldürmedikçe evlenmezlerdi. Diodorus Siculus, Sarmatların İskitlerin Asya seferi sırasında fethettiği halklardan biri olduğunu ve İskitlerin bunları Tanais ırmağı boyunca yerleştirdiğini söyler ve "Sarmat kadınları savaş için erkekler gibi talim ederler ve erkek cesareti isteyen işlerde erkeklerden aşağı kalır yanları yoktur. Kadınlar erkekler gibi savaşa katılır. Genç kızlar olgunlaştıklarında yay kullanmalarına engel olmasın diye sağ göğüslerini dağlarlar. Zaten amazon ismi buradan gelir". Grekçe (Mazos); göğüs demektir. A + mazos; bir göğsü olmayan demektir. Özellikle Hippokrates'in onları gelenek ve görenekleri hakkında verdiği bilgiler önem taşımaktadır.¹⁰⁹

Strabon'un anlattığına göre, Sarmatlar dünyada yaşayan kavimlerin içindeki en adil ve terbiyelisidir. Ayrıca onlar birbirine bağımlı olmadılar.¹¹⁰ Ammianus Sarmatların savaşta yenilseler bile silahlarını bırakmadıklarını belirtmektedir. "Farklı işkencelerin ortasında bile hiç biri düşmanlarından af

¹⁰⁸ Sınor 2000: 159.

¹⁰⁹ Durmuş 2007: 86.

¹¹⁰ Tadeuş 2008 : 20.

dilememiştir ve silahlarını fırlatıp atmamıştır ya da hemen ölmek için de yalvarmamıştır. Yenilmelerine rağmen silahlarına sıkı sıkıya sarılırlar çünkü onlar kendi vicdan azabına yenilmektense düşman gücüne yenilmenin daha onurlu olduğunu düşünürler.”¹¹¹

MÖ VII. yüzyılda Hazar deniz'inin kuzeyindeki bozkırlarda, Don nehrinin doğu tarafında varlıklarını sürdüren Sarmatlar, özellikle MÖ II. yüzyılın başlarından sonra daha geniş coğrafyaya yayılmışlardır. Batıda Tuna nehri ve Karpatlara kadar ulaşmışlardır. İskit egemenliğine son vermeleriyle Skythia adı Sarmatia'ya dönüşmüştür. Bu bölgede Sarmat genel adı altında görülen topluluklar ortaya çıkmıştır. Sarmat coğrafyası üzerinde Yazığlar, Roksolanlar, Krali Sarmatlar, Ugorlar, Siraklar ve Alanlar birer Sarmat topluluğu olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹¹²

Roksolanlar ve Yazığlar Don'un batısında kurulan Sarmatların öncü kuvvetleri arasındaydılar. Yazığlar önemli bir Sarmat topluluğudur ve İskitlere oldukça benzerlik göstermektedir. MÖ 16 'da Makedonya prokonsülü Yazığları Danube'nin ötesine yeniden atınca, Yazığlar Roma ile kayıtlara geçen ilk temaslarını kurmuş oldular.¹¹³ Sonraki üç yüz yıl boyunca Sarmat akınları Roma'nın doğu sınırında düzenli bir varlık gösterdi. Ozan Ovidius, Karadeniz'in Tomis Limanında sürgündeyken MS 8-17 yılları boyunca pek çok akına şahit oldu. Sarmat atlılarını ve bunların kış boyunca donan Danube üzerinden karşıya geçtiğini tarif etmiştir. Yazığlar'ın çarpıcı bir resmini vermiştir: “Onlar derilerle ve pantolonlarıyla soğuğu etkisiz tuttular, bütün vücuttan sadece yüz açıkta kalmıştı. Saçlarından sarkan buz saçakları çingirdiyordu, buzla kaplanmış dudakları parıl parıl parlıyordu.”¹¹⁴

Batıya doğru hareket eden Sarmat toplulukları içerisinde Roksolanlar önemli bir yer tutmaktadır. MÖ 107'de Tasiüs'un önderlik ettiği Roksolanlar Pontus kralı Mithridates VI ordusuyla karşı karşıya geldikleri dönemde bir

¹¹¹ Ammianus Marcellinus, XVII,13.11.

¹¹² Durmuş 2007: 65.

¹¹³ Brezezinski 2002: 8.

¹¹⁴ Ovidius III, 10.

çarpmaya karıştılar. Strabon'a göre "Roksolan İskit karışımı 50 bin güçlü asker Mitridates'in 6 bin adamına karşı tutunamadı."¹¹⁵ Bu yenilgiden sonra çoğu Sarmat Mitridates'in üzerine yürüdü ve Bospor krallığına sefer etti. Bu savaşlarda Roma'ya karşı da savaştılar.¹¹⁶ Strabon Sarmatların Tuna nehrini geçerek nehrin üzerindeki adalara ve bu nehrin güney kıyılarına yerleştiğini söylemektedir.¹¹⁷ Bu olay MÖ II. yüzyıla tarihlenmektedir. Bu bilgi kıymetlidir çünkü Sarmatların Tuna'nın güney kıyıları boyunca batıya, çok daha uzaklara yayıldıkları hatta belki de Vidin dolaylarına ulaştıkları anlamına gelmektedir.

Roksolanlar Plinius'un bildirdiğine göre aşağı Danube'nin kuzeyinde yaşıyordu.¹¹⁸ MS 62'den itibaren Roma Moesia'sı üzerine düzenli seferler gerçekleştirdiler. Bu seferlerden en büyüğü MS 69 yılın kışında 9 bin kişinin katılımıyla gerçekleşen ve MS 85-86'da ki seferler idi. Roma'nın Dak savaşları boyunca (MS 85- 88 ve 101-105) Roksolanlar Dak tarafında yer aldılar.

Strabon'ın dediğine göre: "Roksolanlar oğullarına atı binmeyi çocukluğundan öğretecekler ve yaya yürümeden hoşlanmadılar. Bu gibi hazırlıkların sayesinde onların çocukları cesur savaşçı olup büyümektedir."¹¹⁹ Sarmatlara ait her bölgeden bulunan kurganlarda çocuklar kendi silahları ile gömülmüştür. Bu kurganlardan biz Sarmatlar kendi oğullarına silah kullanmayı çocukluğundan öğrettiğini öğrenmekteyiz. Ammanu Marselino'nın (MS IV. yüzyıl) dediğine göre: "Roksolanlar'ın çoğu uzun boylu, vücutlu olmuş, onlara baktığında yüreğinde korku hissedilecektir. Onlar tehlike ve savaştan zevk alırlar" diyerek onları betimlemektedir.¹²⁰ Özellikle savaş, onlar için bir sanat halini almıştı. Sarmatlar için yatakta ölmek en büyük yüz karasıydı. Ammianus "Burada çarpışmada can veren adam mutlu sayılır. Yaşlanarak eceliyle ölen adam ise değersiz ve korkak olarak görülür. Sert sözlerle kınanır. Birini öldürmekten daha fazla gurur duydukları hiçbir şey

¹¹⁵ Strabon VII, 3.17.

¹¹⁶ Appianus 15,19,69; Justinus, 38.3 - 38.7.

¹¹⁷ Strabon VII, 3.13.

¹¹⁸ Plinius IV.80.

¹¹⁹ Strabon VII, 4.6.

¹²⁰ Tadeuş 2008 : 17.

yoktur.” diyerek Sarmat toplumunda kahramanlık göstermenin değerini ortaya koymuştur.¹²¹

Publius Cornelius Tacitus’un Roksolanlar hakkında verdiği bilgide “gerçekten onların amacı savaş değil yağmacılıktır. Onlar dünyayı yok edemeyince sabırsız yağmacılar oldular.” Eski kaynaklarda Sarmatların saldırısı hakkında birçok bilgiler bulunmaktadır. Yağmacı olarak tanınan Sarmat kolu Roksolanlar kendilerinin ata yurdundaki doğu komşularının saldırısı ile hızla batıya doğru önlerine çıkan kavimlerle çatışmışlardır buda antik dönem yazarlarının Roksolanları yağmacı olarak nitelendirmesine neden olmuştur. Strabon’un dediğine göre: “Karadeniz’in kuzeyindeki bozkırlarda hayatını süren kavimler yağmacılar değil cesur savaşçı kavimlerdir.”¹²²

Sarmat toplulukları arasında Krali Sarmatlar özel bir yer tutmaktadır. Sarmat topluluklarının yerleşim biçimlerine bakıldığında Krali Sarmatların merkezde yer aldığı görülür. Göçebe toplulukların kabile birliğinde iki ana tip görülmektedir. Birincisinde kabileler yan yana yer alır, aralarındaki bağlayıcı ilişkiler zayıftır ve onların arasında işbirliği tehlike anlarında görülür. İkincisinde bütün kabileler, bir kabilenin liderliği altında ve daha yakın işbirliği içerisindeyler. Genellikle güçlü bir merkezi güç ve sıkı bir askeri organizasyon bu göçebe kabile birliklerine geniş imparatorlukların kurulmasını mümkün kılan etkili bir güç sağlar.¹²³ Yani Krali Sarmatlar diğer topluluklar arasında hükümlan konumundaydı.

Batı Sarmatları dikkate alındığında, göçebe kabile birleşmelerinde ki “Krali” toplulukların ortaya çıkmasının en büyük önemi, çok güçlü merkezi imparatorlukların ortaya çıkmasıyla iç içedir. Bu yüzden Tuna ile Don nehri arasındaki Sarmat topluluklarının, aralarında çok zayıf bağlar bulunan veya birbirinden tamamen bağımsız, yan yana yaşayan sıradan göçebeler olmadıkları anlaşıldığı gibi, iktidarları esnasında Karadeniz’in kuzeyinin

¹²¹ Tadeuş 2008 : 18.

¹²² Tadeuş 2008 : 20.

¹²³ Durmuş 2007: 74

önemli bölümünü ellerinde tutacak kadar güçlü bir merkezi liderlik altında kuvvetli kabilesel birleşmelere sahip oldukları varsayımına ulaşmak çok kolaydır.¹²⁴

Sarmat topluluklarının birisi Ugorlar Ural dağlarının Avrupa'ya bakan ormanlık yamaçlarında yaşıyorlardı. Zamanla göç sırasında Ugor topluluğu ormanlık eski yurtlarından daha güneye, hayvan beslemeye daha elverişli ağaçlı bozkır bölgesine sarkmıştır.¹²⁵ Strabo Ugorları Sarmat toplulukları arasında göstermiş ve Tuna ile Dnieper arasına yerleştirmiştir.¹²⁶ Bu topluluk çok dağınık bir halde ormanlık sahada yaşamakta ve kültür bakımından da oldukça aşağı bir seviyede bulunmaktaydılar. Yurtlarının doğal şartları ön tarihte avcı – balıkçı hayat tarzına ve dağınık küçük birlikler halinde yaşamaya elverişliydi. Buna rağmen her çağda cesur savaşçı idiler.¹²⁷

Doğu Sarmat topluluklarından biri Siraklardır. Sirak adı Grek kaynaklarında "Sirakoi", Latince kaynaklarda "Siraces" yada "Siraci" olarak geçmektedir. Siraklar MÖ VII. – IV. yüzyıllar arasında aşağı İdil'de kabileler birliğine dâhil olarak yaşamaktaydılar. Bu kabile birleşmeleri Sarmat adı ile de tanımlanmıştır. MÖ IV. – III. yüzyıllarda Kuban nehrinin sol sahilinde Siraklar kalabalıklaşmışlardır.¹²⁸

Siraklar, Karadeniz kıyısındaki Grek yerleşkeleriyle temas eden ilk Sarmat grubuydu. MÖ 310-309'da Sirak kralı Ariparnes, Kuban ırmağının bir ayağı olan Thates de bir meydan savaşında 20 bin atlı ve 22 bin yaya askeri ile yer aldı.¹²⁹ Bu savaş Bospor krallığında bir taht kavgası sonucu çıkmıştı. Siraklar Kuban vadisine geçerek Bosporos krallığının tarihinde, Augustus'un döneminden önemli bir rol oynamışlardır.¹³⁰

¹²⁴ Durmuş 2007: 74.

¹²⁵ Durmuş 2007: 76.

¹²⁶ Strabon VII, 3,18.

¹²⁷ Durmuş 2007: 76.

¹²⁸ Anfimov 1958: 62.

¹²⁹ Siculus 1996: XX, 22.4.

¹³⁰ Rostovtzeff 1969: 96.

Siraklar Strabo'da daima Aorslar ile birlikte anılmaktadır. Aorslar kuzeyde açık ovalarda Sirakların doğusunda yer almıştır ve Sarmat topluluklarının en güçlülerinden biridir.¹³¹ Strabon Aorsları ikiye ayırmıştır. Biri Karadeniz'e daha yakın yaşıyordu ve 200.000 atlıdan oluşan bir ordu meydana getirebilmişti. Diğeri ise "Hazar denizinin kıyısının çoğunluğuna hükmeden ve hala daha güçlü olan "Yukarı Aorslar" idi. Aorsların toprakları doğuda Aral denizine kadar uzandığı yönünde bir görüş vardır.¹³²

MS 49'daki Bospor savaşı boyunca Aorslar Roma tarafında yer aldılar. Siraklar ise bunların düşmanı Mitridates'e yardım ettiler. Buna karşılık Aors ve Roma birleşik kuvvetleri Sirakların tahkimat kurduğu Uspe şehrini kuşatmışlardır. Takidus'un dediğine göre: "Kuşatma bir gün içinde başlayıp bitmişti. Uspe fırtınayla hemen yıkıldı ve halkı öldürüldü."¹³³ MS 193'deki başka bir Bospor savaşına kadar Siraklarla ilgili çok az kayıt vardır. Bu savaştan sonra ise onlarla ilgili bütün izler kaybolmuştur. Bu arada Aorsları yeni bir güçlü Sarmat topluluğu yani Alanlar fethetmiştir. Aorsların bazıları daha batıya, bir süre yarı bağımsız olarak varlık gösterdikleri Kırım'ın kuzeyine itildiler.¹³⁴

Alanlar MS I. yüzyılın sonuna kadar Aşağı Don nehrinden Aşağı İdil'e ve Kafkas dağlarının eteklerine uzanan Azak denizinin bozkır bölgesini kontrol etmişlerdir.¹³⁵

Josephus'un bildirdiğine göre ilk büyük Alan akını MS 73'de Parthia'yada gerçekleşti. Alanlar Hazar Denizinin doğusundan, Hyrcania ve Media yolundan Armenia'ya ilerleyerek Parthia'ya girdiler. Bu güzergâh pek Alanların hala Hazar Denizinin kuzeydoğusunda yaşadığını göstermektedir. MS 135'de Alanlar başka bir büyük akını Küçük Asya'ya yaptılar. Bu sefer Kafkasya yolunu kullandılar ve tekrar Media ve Armenia'yı yakıp yıktılar.

¹³¹ Brezezinski 2002: 7.

¹³² Tadeuş 2008 : 102.

¹³³ Tacitus 12.16-17.

¹³⁴ Tadeuş 2008 : 100-101.

¹³⁵ Tadeuş 2008 : 126.

Bunlar Roma Kapadokya valisi Arrianos tarafından geri döndürüldüler.¹³⁶ Arrianos'un kısa denemesi "Ektaxis Kata Alanon (Alanlara Karşı Savaş Düzeni)" Alanları yenmek için başvuru taktikleri açıklamaktadır. Arrianos'un çok daha büyük bir çalışması Alanika (Alan Tarihi) ne yazık ki kayıptır.¹³⁷

MS II. yüzyıla kadar Alanlar, Aşağı Volga ve Kuban'da Sirakların ve Aorsların ilk topraklarına yerleşmişti. Alanlar güçlerini daha da arttırarak batıya doğru yayılmaya devam etmişlerdir. Gotların MS 215-50'de Karadeniz steplerine gelişi buradaki Alan hâkimiyetine son vermiştir. Bu dönemde Hunların Alanlar üzerindeki etkisi fark edilir seviyeye gelmiştir. MS II. yüzyıldan beri Alanlar Hunlarla temaslarını devam ettirdiler. Ammianus Alanların Hunlara benzediğini fakat hayat tarzlarının ve alışkanlıklarının Hunlar kadar vahşi olmadığını yazmaktadır.¹³⁸ Jordanes Alanları Hunlarla kıyas etmektedir: "Alanlar savaşta Hunlara eşittir fakat medeniyet, gelenek ve görünüş bakımından onlardan farklıdır."¹³⁹

Karadeniz'in kuzeyi ve Kuzey Kafkasya'da MÖ III. yüzyılın sonlarından kalan birçok Sarmat kurganı bulunmaktadır. Fakat genel de Sarmat mezarlarının çoğunluğu MÖ I. yüzyıl ve MS III. yüzyıl arasına aittir. Ayrıca Sarmat mezarları yalnız Karadeniz'in kuzeyinde değil, aynı zamanda ormanlı bozkır alanlarında, Poltava bölgesinde, Orel ve Vorskla Havzası'nda, Kuzey Donets'de ve Batı Kazakistan bölgesinde de görülmektedir.¹⁴⁰

Karadeniz'in kuzeyi ve İdil boyundaki mezarlara bakarsak, buralarda yaşamış olan Sarmatların göçebe olduklarını gösteriyor. Kafkasların kuzeyinde ise durum daha farklı gözüküyor. Strabon'a göre buradaki Sarmatların bazıları göçebe, bazıları ise yerleşikti ve tarımla uğraşıyordu. Terek Havzası'nda ve Terek ile Sunja ırmakları arasındaki bölgede yapılan kazılarda meydana çıkarılan yerleşim yerleri Strabon'u doğruluyor. Kuban

¹³⁶ Josephus VII. 7. 4.

¹³⁷ Tadeuş 2008 : 127.

¹³⁸ Ammianus XXXI.2.21.

¹³⁹ Jordanes 126-7.

¹⁴⁰ Sinor 2000: 162.

boyunda ve Don'un aşağı yataklarında yerli halklara ait arkeolojik materyalle birlikte Sarmatlara ait malzemeler de bulunmaktadır. Bu sitlerde herhalde Maiotlar gibi yerli halklar yanında yerleşik Sarmatlar da oturmuşlardı.¹⁴¹

Sarmatlar MS III. yüzyılın sonuna gelindiğinde büyük ölçüde güç kaybetmişler. Onların bu şekilde güç kaybetmelerinde iç ve dış etkenler büyük ölçüde rol oynamışlardır. Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki Grek koloni şehirlerini elde tutmak için verilen mücadelenin yanında Dakların Sarmatia'ya saldırıları, Yazıgıların önce bir kol olarak Romalılarla mücadeleleri merkezi Sarmat birliğini dağılmasına neden olmuştur.¹⁴² MS III. yüzyılın sonunda Baltık sahillerinden aşağı inen Gotlar Karadeniz'in kuzeyindeki Sarmat hâkimiyetini zayıflatmışlardı. Fakat Sarmatlara en ezici darbe 375'te Hunlar tarafından vurulmuş, Sarmat nüfusunun büyük bir kısmı katledilmiş ve bunun sonucunda bazıları Hun boyu birliği içinde erimişlerdir.¹⁴³

1.2.2.Sarmatların Sanatı

Sanat eserleri Sarmat kültürünün tanınmasına büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Kazılar sonucunda ortaya çıkarılan buluntulardan hareketle, Sarmatların hayat tarzı ve çeşitli kültürlerle etkileşimi hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Elde edilen buluntulardan onların günlük hayatını ve savaşta kullandıkları silahlarını öğrenebilmekteyiz. Yine bu buluntulara bakarak, kendilerinden önceki İskit sanatıyla Sarmat sanatı arasında büyük benzerlikler bulunmasına rağmen, farklılıklar da dikkati çekmektedir. Bugüne kadar yapılan kazılarda elde edilen malzemelere bakarak Sarmat kültürünün kapsamlı olarak gelişimini görmekteyiz.¹⁴⁴

Sarmat kültürü MÖ V. – MS IV. yüzyıllara tarihlenmektedir. Bu kültür Ural Dağlarının güneyinde ortaya çıkarak Batı Kazakistan bölgesinden Kara

¹⁴¹ Vinogradov 1963: 35.

¹⁴² Durmuş 2007: 102.

¹⁴³ Sınor 2000: 162.

¹⁴⁴ Çecina 1984: 61 – 64.

Denizin Kuzey Batısına kadar yayılmıştır.¹⁴⁵ Arkeologlar Sarmat kültürünü üç dönem altında incelemektedir. Bunlar: MÖ V. – III. yüzyıllardaki Prohorovka kültürü denilen erken devir, MÖ II. – MS I. yüzyıllardaki Suslı kültürü denilen orta devir ve MS II. – IV. yüzyıllardaki son devridir.¹⁴⁶ Mezar yapısı, gömme âdeti ve mezar içindeki eşyalar açısından bu devirlerin her biri ayrı özellikler gösterir. Silahlar, koşum takımları, süsler ve çömlekler hepsi zamanla çok çabuk değişebilen özellikler göstermektedir.

MÖ V. yüzyılda Prohorov kültürü Ural Dağlarının güneyinde ortaya çıkmış ve kısaca zaman içerisinde Saratov bölgesinin Volga nehrinin aşağı boyuna kadar yayılmıştır. MÖ IV. yüzyılda ise bu kültür tüm Sarmat coğrafyasına yayılmıştır. Erken Sarmat devrine ait 550 civarında kurgan bulunmakta ve mezar çukurlarının çoğu dört köşeli dar sanduka mezarlardır, buna karşın geniş sanduka mezarlar da az sayıda bulunmaktadır.¹⁴⁷ Mezar çukurlarını ağaç ve dallarla yapmışlardır. Bu devire ait mezarlarda cesedi sırtüstü yatırmışlar, iki kolunu beline veya kalçasına koyup, ayakların üçgen şeklinde ya da bir ayağını düz bir ayağını kendine çekik olarak gömmüşlerdir. Bir kısım cesetler hocker tarzda bir kısmı ise kremasyon yapılarak gömülmüştür. Cesedin başı batıdaydı, bazı yerlerde ise baş doğu veya güneye yönünde gömülmüşlerdir. Mezar odalarında kömür, tebeşir veya kükürt parçaları bulunmaktadır. Kurgan üstüne taşla piramit yapmışlar.¹⁴⁸

Mezar alanında yumurtaya benzeyen, kısa ve uzun boyunlu küpler bulunmaktadır. Seramikler dikey üç köşeli çizgilerle ya da geometrik üslupla süslenmiştir. Bazı seramikler yalın yüzlüdür. Kurganlarda erkek ve kadınlar silahları ile gömülmüş, kadın mezarından çok sayıda ok uçları, seramikler ve tunçtan yapılmış küpeler, aynalar, masalar, kemik kaşıklar ve boncuklar bulunmaktadır. Prohorovka kurganlarından 11 binden fazla çeşitli boncuk bulunmuştur. Boncukların çoğu renkli camlardan, değerli taşlardan, tunçtan, yantar (kehribar) taşından yapılmıştır. Tunç ve camla yapılmış halka ve

¹⁴⁵ Yanina 2006: 345.

¹⁴⁶ Tadeuş 2008 : 71.

¹⁴⁷ Tadeuş 2008 : 72 – 73.

¹⁴⁸ Yanina 2006: 328.

bileklikler zengin kurganlardan bulunmaktadır. Çoğunlukla kemik veya tunçtan yapılan üç kanatlı ok uçları ve az sayıda demir ok uçları, demir mızrak uçları ve at zırhları da bulunmaktadır. Kurganlardan bulunan silahların çoğu kılıç ve hançerdir. Kılıç saplarının başı orak biçimindedir. Çok sayıda demirden yapılan yuvarlak kemer başlıkları bulunmaktadır. Zengin kurganlardan başı kesilmiş at, koyun ya da onların parçaları da bulunmaktadır.¹⁴⁹

MÖ II. yüzyılın birinci yarısındaki siyasi değişiklikler sonucunda orta Sarmat devri başlanacaktır, bu devirde Suslı denilen kültürü ortaya çıkmaktadır. MÖ II. – MS I. yüzyıllardaki Suslı kültürü denilen orta Sarmat devrine ait materyallerin çoğu Don nehrinin aşağı boyundan Volga nehrine kadar uzanan geniş bir coğrafyadan bulunmaktadır. Bu devire ait mezarlarda ceset sırtüstü koymuş, başı güneye yönündedir, bazı yerlerde batıya yönündedir. Bir kısım cesetler hocker tarzda bir kısmı ise tam kremasyon yada yarı kremasyon yapılarak gömülmüştür. Mezar odalarında tebeşir ve kireç taşı parçaları bulunmaktadır.¹⁵⁰

MÖ III. – MS I. yüzyıllarda çoğunlukla bitkisel ya da hayvan üslubuyla süslenen yuvarlak veya ay şeklindeki plakalar kullanılmıştır. Kapların sapları hayvan üslubuyla süslenmiş, bunların çoğu koyun, at veya domuz şeklinde yapıldı.¹⁵¹

Bu devire ait kurganlarda kısa saplı, sapının başı yüzük şeklinde ve ya uzun saplı, sapının başı çember şeklinde camla yapılmış kılıçlar ve hançerler ele geçmiştir. Bunlardan başka bu devire ait farklı özellik gösteren alabastron¹⁵² kaplar hayvan biçimli saplarıyla kadın mezarlarından çıkartılmış ve parfüm şişesi olarak kullanılmıştır. Kadın mezarlarından silahlarla beraber, gümüşle yapılmış farklı tiplere ait tokalar, camla yapılmış boncuklar, kırmızı renkli değerli taşlar ve yantar (kehribar) taşları, Mısır tipine ait fayans halkalar

¹⁴⁹ Tadeuş 2008 : 74 – 77.

¹⁵⁰ Tadeuş 2008 : 103.

¹⁵¹ Yanina 2006: 347.

¹⁵² Alabastron: Darboyunu, uzun, küresel ya da sivri dipli küçük koklu şişesi.

ve muskalar, küçük bronz aynalar, ağır kuşaneler (madeni kaplar), aslan figürleri çıkartılmıştır. Kurganlarda çok sayıda tunç veya altınla yapılmış zırhlar bulunmaktadır. Koyun kemiğinin parçaları mezar odasındaki tabaklarda yer almaktadır.¹⁵³

MS II. – IV. yüzyıllardaki son Sarmat devrine ait buluntulara bakarsak, doğu Sarmat topluluklarında Hunların etkisi olduğunu görmekteyiz. Bu devire ait Volga nehrinin doğu tarafındaki kurganlarda hocker gömme âdeti tamamıyla kalkacaktır. Mezar odalarına tebeşir ve kireç taşı serpmek âdeti güneyden başka bölgelerde tamamıyla kalkacaktır. Mezar odalarına cesed sırtüstü koyumuş, başı kuzey yönündedir. Çoğunlukla ölülerin ayakları birbiriyle kesiştirip gömmüşlerdir. Zavolcya bölgesindeki bu devire tarihlenen kurganlarda çocukların başları kumaşla sararak gömmüşlerdir. Bu tipteki gömü adetleri MÖ II. yüzyılda Hazar denizinin batısındaki Maniç bölgesinde bulunmaktadır. Bu tipteki gömme âdeti Volga ve Ural dağları civarındaki kurganların 70 – 80% oluşturmaktadır.¹⁵⁴

Sarmat sanatının kendisine özgü özellikleri vardır. Hayvan üslubu kılıç ve hançer saplarında, mızrak ve bıçaklarda, at koşumlarında, eyer ve gemlerde, kup ve tabaklarda, kazanlarda hemen her tarafta yer almaktadır. İskitlerde sevilerek kullanılan hayvan mücadele sahneleri, Sarmatlarda da bu köklü geleneğe bağlı olarak sevilmiş ve kullanılmıştır. Ancak, Sarmat hayvan üslubu bazı özellikleriyle İskit sanat anlayışından farklılık göstermektedir. Sarmat hayvanı kuvvetli, vahşi, büyük ölçüde zarif olarak betimlenmiştir.¹⁵⁵ Sarmat sanatında hayvan üslubuyla birlikte antropomorfizm ve bitkisel üslubuyla yapılmış eserler de elde edilmektedir.

MÖ I. – MS II. yüzyıllarda değerli veya yarı değerli taşların kullanılmasıyla ortaya çıkan polichromlu üslub Sarmat sanatının önemli bir

¹⁵³ Tadeuş 2008 : 103 – 106.

¹⁵⁴ Tadeuş 2008 : 129 – 130.

¹⁵⁵ Durmuş 2007: 125.

özelliğini oluşturmaktadır. Değerli metallerden yapılan eserler, farklı renkli taşlarla, camlarla süslenmiştir.¹⁵⁶

Antik yazarların dediğine göre Sarmatlar İskitler gibi uzun pantolonlar, deriden yapılan çizmeler, yuvarlak başlıklar giymişlerdir. Ayrıca bozkırlarda varlığını süren İskit ve Sarmatların kendi arasında farklılıklar vardır. Bu farklılıklar kayalara ve altın veya gümüşle yapılan vazolara çizilmiş İskit ve Sarmat resimlerini karşılaştırdığımızda görülmektedir.¹⁵⁷ Sarmatların elbiselerindeki süslemeler İskitlerinki gibi altın plakalarla birlikte boncuklarla süslenmiştir. Sarmat kadınları tunç, demir, gümüş, altınla yapılan bileklikler, tunçtan yapılan yuvarlak veya helezon şeklindeki küpeler, kırmızı renkli değerli taşlarla, yantar taşıyla, mercanla, camla yapılmış halkalar, değerli diademler ve grivniler (taç) kullanmışlardır.

Sarmat kurganlarından tunçtan yapılan aynaların farklı tipleri bulunmaktadır. Erken devirlerde aynalar büyük ve kollu da büyük olmaktadır, aynaların kolu kemik ya da ahşaptan yapılmıştır. Son devirlere ait aynalar küçük 3 – 5 cm'dir. Kolu dört köşeli kısa ve kolunun ortasında delik olmaktadır.¹⁵⁸

Bilim adamları Sarmat sanatın coğrafi yayılımı, mahalli özellikleri, motifleri ve karakterini değerli çalışmalarıyla aydınlatmışlardır. Süslemede yalnız hayvan uzuvları değil antropomorfizm, bitkisel ve polichromlu uzuvları kullanılmıştır. Bu sanat anlayışının Sarmatlarda devam etmesi ve kendine özgü özellikler taşıması Sarmat sanatında bir gelişimi göstermektedir. Ancak, önceden var olanların yanında, Sarmatların yenilikleri de bu sanata bir özellik kazandırmış ve Sarmat sanatının gelişmesine neden olmuştur.

¹⁵⁶ Yanina 2006: 350.

¹⁵⁷ Tadeuş 2008 : 16.

¹⁵⁸ Yanina 2006: 350.

İKİNCİ BÖLÜM

İSKİTLERİN SİLAHLARI

2.1.UZAK MESAFE SİLAHLARI

2.1.1.Yay

İskit savaşıları kuvvetli okçulardı. Ok ve yay İskit savaşılarının temel silahıydı. Ok ve Yay bir İskit'e beşikden mezara kadar eşlik ederdi, hatta bundan da öte İskitler öldükten sonra da savaşmak ve avlanmak için bunlara ihtiyacı olduğuna inanıyorlardı.¹⁶⁷ İskitlere ait kurganlarda çok miktarda ok uçları ele geçmesine rağmen yay ait parçalar seyrek ele geçmiştir. Bunun nedeni İskit yayının yapımının zor olması olarak açıklanabilir.

İskit krallarının emriyle Yunan zanaatkarlarına, üzerlerine yay resmi çizdirilmiş vazolar, küpler ve tabaklar arkeolojik kazılar sırasında ele geçmiştir. Bu sayede İskit yayı hakkındaki bilgileri Roma ve Yunan tarihçilerinin eserlerinden öğrenmekteyiz.¹⁶⁸

D.N. Anuçin İskit yayını basit ve kompozit diyerek iki gruba ayırmaktadır. Tek parça ağaçtan yapılan yayları basit yay olarak adlandırmaktadır.¹⁶⁹ Basit yaylar, ağacın cinsi ne olursa olsun kısa bir süre sonra kurur, esnekliğini yitirerek işe yaramaz hale gelirler. Birden fazla malzemenin kullanıldığı yaylara ise kompozit yay olarak adlandırmaktadır¹⁷⁰. Bu yay tipinde ağaç yayın iskeletini teşkil etmekte, kolların iç ve dış yüzeyleri boynuz, kemik ve sinir gibi organik maddelerle kaplanmaktadır. Kompozit yay uzun ömürlüdür, üstün kaliteli ve bakımlı bir İskit yayı iki yüz yıl kullanılabilirdi.¹⁷¹ Kompozit yaylarda yayın sırtı gerilme kuvvetlerine dayanması için sinir ile kaplanır¹⁷². Karın kısmına ise boynuz veya kemik yapıştırılarak, yay çekilirken bu yüzeyde meydana gelen sıkışma kuvvetlerine

¹⁶⁷ Cernenko 1983: 11.

¹⁶⁸ Çernenko 1981: 10.

¹⁶⁹ Anuçin 1887: 342.

¹⁷⁰ Anuçin 1887: 350.

¹⁷¹ Özveri 2006: 75.

¹⁷² Melyukova 1964: 15.

karşı dayanıklılık sağlanmış olur. Ağaç kısmında en çok kayın ağacı kullanılırdı. Yayı oluşturan malzeme birbirine en çok hayvan dokularından elde edilen tutkallar ile yapıştırılırdı. Özellikle yayın birleştirilmesinde Mersin balığı denilen bir balığın hava kesesinden yapılan tutkal tercih edilirdi. Herodot “Borysthenes ırmağı ağzında yaşayan İskitlerin bol miktarda Mersin balığı tuttuğuna, bu balığın sayısız faydaları olduğuna” dikkat çekmektedir.¹⁷³

İskit yayını iki gruba ayıran D.N. Anuçin’in bu fikrine K.F. Smirnov,¹⁷⁴ A.İ. Melyukova,¹⁷⁵ A.F. Medvedev,¹⁷⁶ S.İ. Rudenko,¹⁷⁷ A.İ. Terenockin ve V.A. İlinskaya¹⁷⁸ gibi çoğu bilim adamları da katılmaktadır.

Arkeolojik kazılar neticesinde elde edilen buluntular incelendiğinde İskitlerin yaşadığı bölgelerde boynuz, kemik, sinir ve birkaç ağaç parçasından yapılan asimetrik yayların kullanıldığını da görmekteyiz.

İskit kavimlerinin yaşadığı bölgelerde bulunan ok uçlarına bakılarak avcılar ve savaşçıların kompozit veya ona benzer tipteki yayları kullandıklarını anlamaktayız. Buna göre İskit kavimlerinin varlığını sürdürdüğü coğrafyalarda bulunan küp ve kaya üzerindeki resimler buna delil teşkil etmektedir. İskit tipi ok uçlarının yayılım alanlarına bakılarak Avrupa’nın batısından Sibirya’ya kadar geniş bir coğrafyada ele geçmesi kompozit yayların çeşitlerinin geniş bir coğrafyaya yayıldığını göstermektedir.

İskit kavimlerinin kullandıkları kompozit yayın kalıntıları Tri Bratya kurganında (**Figür 6**), 3 numaralı Kirikovka kurganında, Zeleni Lager köyünün yanındaki kurganda, Novoaleksandrovka köyündeki kurganda (**Figür 7**), Temir – Gora kurganında (**Figür 8**), Jabotina köyündeki kurganda

¹⁷³ Herodotos IV, 53.

¹⁷⁴ Smirnov 1961: 31.

¹⁷⁵ Melyukova 1964: 15.

¹⁷⁶ Medvedev 1966: 7.

¹⁷⁷ Rudenko 1953: 260.

¹⁷⁸ Anohin vd. 1971: 132.

(**Figür 9**), Niredhaza kentinin civarındaki kurganda (**Figür 10**) ve Seged kentinde (**Figür 11**) yapılan azılarda bulunmuştur.¹⁷⁹

1967 yılında S.S. Besenov, Kreç kentinden 20 km güneyde yer alan Tri Bratya kurganından iyi korunmuş İskit ait kompozit yayı buldu (**Figür 6**). Bulunan bu yay sapının uzunluğu 64,6 cm ve kalınlığı 2 cm'di, üç ağaç dalını 1,3 – 1,5 cm genişlikteki kabukla kaplanarak yay sapı oluşturulmuştur. Yay, ilk bulunduğu anda sapı düzdü, kuruduktan sonra yay sapı biraz eğildi. Bu yay İskitlerin kompozit yay kullandığını ispatlamaktadır.¹⁸⁰ Bu yay İskitlerin yaşadığı bölgelerden bulunan yayların içindeki en sağlamıdır.

İskit kurganlarından ele geçen kemik veya boynuzlar bunların yay kalıntıları olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Vorsk kentindeki 3 numaralı Kirikovka kurganında yapılan arkeolojik kazılarda ok uçları, geyik kemiği ve boynuzla kaplanmış iki adet kompozit yay saplarının uç kısımları ele geçmiştir.¹⁸¹

Macaristan'da iki adet İskitlere ait kompozit yayı kalıntısı bulundu. Bu yay kalıntılarının birisi Niredhaza kentinin civarındaki kurgandan çıkartılmıştır (**Figür 10**). Bu yay, yakılmış insan kemikleriyle birlikte bulunmuştur. A. İoşa bu yay kalıntısını mezar odasından çıkardığında bıçak sapı olarak yorumlamıştır. Bu yay kalıntısı büyük baş bir hayvanın incik kemiğinden yapılmış, sapın uç kısmındaki kemiğin ucu eğiktir. Yay sapının iki ucu kemikle kaplanmış ve geometrik stilde bezenmiştir. Bu yay parçası yanmış kalıntılar arasından çıkarıldığında kötü durumdaydı. Yayın genel uzunluğu belli olmamasına karşın sapın uç kısmına ait parçanın uzunluğu 14 cm, kalınlığı 2,2 – 3,3 cm'dir.¹⁸²

Yukarıda söylediğimiz yay kalıntısının ikincisi Seged kentinden çıkartılmıştır (**Figür 11**). Bu yay kalıntısı büyük baş bir hayvanın incik kemiğinden yapılmış ve geometrik stilde bezenmiştir. Yayın genel uzunluğu

¹⁷⁹ Çernenko 1981: 10-16.

¹⁸⁰ Besenov 1971: 247.

¹⁸¹ Melnik 1905: 685.

¹⁸² Çernenko 1981: 11.

belli olamamakla birlikte bu yay dört parçadan oluşmaktadır. Bulunan yay parçalarının uzunluğu 15,7 cm, kalınlığı 0,4 cm'dir.¹⁸³

D. Çallanın yukarıda söylediğimiz iki kurgandan çıkartılan yay kalıntıları üzerinde yaptığı araştırmalarda, bu iki yayın rekonstrüksiyonun oluşturmak için uğraşmıştır. Elindeki malzemelerin yeterli olmamasından dolayı Kul – Oba kurganından çıkartılan vazo üzerindeki İskit yayının resmi ve Rusya'nın batısındaki Avar kurganından çıkartılan yayı kullandı. Avar kurganından çıkartılan yay çok büyüktü, uzunluğu 151,5 cm'di. D. Çallanın Kul – Oba kurganından çıkartılan vazo üzerindeki resme ve Avar kurganından çıkartılan büyük yaya bakarak, Niredhazadan çıkartılan parçayı yayın iki ucuna ve Seged kentinden çıkartılan parçanı yayın orta kısmına yerleştirmiştir (**Figür 12**).¹⁸⁴

İskitler yay saplarını kemik veya boynuzla kaplamak için tutkallarla yapıştırmış veya sinirlerle bağlamışlardır.¹⁸⁵ İskitlerin yay saplarının iki ucundaki kaplamaları geometrik veya hayvan üslubuyla süslemişlerdir. Buna Ukrayna'nın Ternovka kentinden (**Figür 13**) bulunan kaya üzerindeki yay resmi delil oluşturmaktadır. Bu kaya üzerindeki resimde yay sapının ucunda bir grifon başı yer almaktadır. Grifonun kulağı, gözü ve aşağıya bakan gagası açık olarak görülmektedir. Bu resimde grifonun kulağındaki deliğine yay kirişinin bağlandığı görülmektedir.¹⁸⁶ Aynı bu şekildeki yay Sahnovka kaya üzerindeki resimde de görülmektedir (**Figür 14**).¹⁸⁷

Yırtıcı bir kuş kafasının yerleştirildiği kompozit yay sapının ucu, Kahov bölgesindeki Zeleni Lager köyünün yanındaki kurgandan ok uçlarıyla birlikte ele geçmiştir.¹⁸⁸ Aynı bu şekilde yırtıcı bir kuşun kafasına veya grifona benzeyen yay sapının uç kısmı Rostov bölgesindeki Novoaleksandrovka

¹⁸³ Çernenko 1981: 12.

¹⁸⁴ Çernenko 1981: 16.

¹⁸⁵ Medvedev 1966: 7.

¹⁸⁶ Elagina 1959: 192.

¹⁸⁷ Çernenko vd. 1979: 4.

¹⁸⁸ Leskov 1974: 58.

köyündeki kurgandan (**Figür 7**), Temir – Gora kurganından (**Figür 8**) ve Jabotina köyündeki kurgandan (**Figür 9**) bulundu.¹⁸⁹

Yukarıda bahsettiğimiz Macaristan'dan bulunan iki adet kopozit yay kalıntısı M.Ö. VI yüzyıla tarihlendirilmektedir.¹⁹⁰ Kahov bölgesindeki Zeleni Lager köyünün yanındaki kurgandan¹⁹¹ ve Rostov bölgesindeki Novoaleksandrovka köyündeki kurgandan ele geçen yırtıcı bir kuş kafasının yerleştirildiği kompozit yay sapının kalıntıları MÖ VI. yüzyıla tarihlendirilmektedir.¹⁹²

İskit kavimlerinin kullandıkları basit yayın kalıntıları Avar kurganında, 2 numaralı Nikopolsk kurganda ve Olviya kentindeki 49 numaralı çocuk mezarında (**Figür 15**) yapılan kazılarda bulunmuştur.

Avar kurganında yapılan kazılarda ele geçen basit yay bugüne kadar İskit kurganlarından ele geçen yayların en büyüğü olmaktadır. Avar kurganından çıkartılan bu yayın uzunluğu 151,5 cm'dir.¹⁹³

B.N. Grakov, Nikopolsk kurgan kazıları hakkında bilgi verirken, Nikopolsk Müzesinin arkeologu F.İ. Keranovtın, Nikopolsk 2 numaralı kurgandan yay kalıntıları ele geçirdiğini söylemektedir. Bu kurgandan 40 cm uzunluğundaki ağaçtan yapılan yayın çürük kalıntıları ele geçti.¹⁹⁴

MÖ V. yüzyıla tarihlenen bir diğer İskit yayı Olviya kentindeki 49 numaralı çocuk mezarında bulundu. Bu yay Σ ¹⁹⁵ biçimine benzemektedir. Yay sapının iki ucu biraz eğik ve keskindir (**Figür 15**).¹⁹⁶ İskit yayının özelliği yay sapının iki ucunun eğik olmasıdır. Boronej kentinde bulunan vazo üzerinde İskit yayının resmi açık olarak görülmektedir.

¹⁸⁹ Lukyaşko vd. 1978: 128.

¹⁹⁰ Çernenko 1981: 11.

¹⁹¹ Leskov 1974: 58.

¹⁹² Lukyaşko vd. 1978: 128.

¹⁹³ Çernenko 1981: 26.

¹⁹⁴ Grakov 1962: 59.

¹⁹⁵ Sembol olarak "Sigma" Yunan alfabesinin bir harfidir (Σ).

¹⁹⁶ Kozub 1973: 270.

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlardan ele geçen basit yay kalıntıları MÖ V. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Bilim adamları bugüne kadar bulunan yay kalıntıları ve resimleri inceleyerek İskit yayının uzunluğunun 60 – 80 cm olduğunu söylemektedirler. Sadağın uzunluğu 45 – 50 cm olmaktadır ve sadağın içindeki yayın üçten bir kısmı dışarıya çıkmaktadır. Buna bakarak bilim adamları yayın uzunluğunu 60 – 80 cm olabileceğini söyleyebilmektedir.¹⁹⁷ Fakat bilim adamlarının bu fikrine karşın bugüne kadar bulunan çok büyük bir İskit yayı vardır. Avar kurganından çıkartılan bu yayın uzunluğu 151,5 cm'dir.¹⁹⁸

İskit kurganlarında yay kalıntıları az sayıda bulunmaktadır, bunun sebebini K.F. Smirnov ağacın çabuk çürümesi ile açıklamaktadır.¹⁹⁹ Ancak K.F. Smirnov'ın bu fikrin doğru olmadığını diğer buluntular kanıtlamaktadır. İskit devrine ait kurganlardan ahşapla yapılmış tabaklar, mızrak ve balta saplarının parçaları, okların kamışla yapılmış sapları çok sayıda ele geçmiştir. Örnek olarak Curavka köyündeki 400 numaralı kurgandan ahşapla yapılmış ok sapları iyi korunmuş, buna karşın sert ağaçla yapılmış kalın yay sapı kötü korunmuştur.²⁰⁰

Kurganlarda yayların az sayıda bulunması yayın kötü korunması sebebiyle düşünmek doğru değildir. İskitler vefat eden kralını değerli eşyalarıyla ve silahlarıyla birlikte gömmüşlerdir. İskitlerin hayatında yay değerli bir silah olmuştur ve bu sebeple yay babadan oğla miras olarak kaldığı düşünülmektedir. Bu fikri bir Yunan efsanesi de desteklemektedir. Efsaneye göre İskit savaşçısı Teftil, Herküle İskit yayınan ok atmayı öğretmiş ve Herkül hayatının sonunda yayını küçük oğluna miras olarak bırakmıştır.²⁰¹

İskitler kemerin sol tarafına içinde yay ve oklar bulunan kısa bir yay sadağı asarlardı. Yunan vazoları üzerindeki İskit resimlerinin sol tarafında

¹⁹⁷ Berezuskii vd. 2007: 302 – 303.

¹⁹⁸ Çernenko 1981: 26.

¹⁹⁹ Smirnov 1961: 31.

²⁰⁰ Çernenko 1981: 22.

²⁰¹ Herodotos IV, 9 – 10.

yay sadağı kondurulması delil olmaktadır. Kurganlarda ele geçen ok demetleri, yay ve ok sadakları kalıntıları cesedin sol tarafında bulunmaktadır. Bir kutuyu andıran sadaklar, ağaç veya kabuk üzerine deri kaplanarak yapılmıştır. Bazen parlak kırmızı bir boyayla boyananları mevcuttur. Bazen yay sadakları altın veya gümüş levhalarla kaplanmış ve üzerleri çeşitli sanatsal tasvirlerle bezenmiştir.²⁰²

Yay kirişi her zaman bağlı durursa, o yayın gerilme kuvvetini zayıflatır, bunu bilen İskitler yayı kullanmadığı zamanlarda yay kirişinin bir tarafını sökmüşlerdi. İskitlerin yay kirişlerini neden yaptığı tam olarak bilinmemektedir. Antik kaynaklardan İskit yayının kirişi at kılından ve at sinirinden yapıldığı bilinmektedir.²⁰³

İskit yayı aşırı gergin ve güçlüydü. Onu germek için büyük bir güç ve beceri gerekiyordu. İskitler eski çağın en iyi yay gericileri ve ok atıcılarıydı. Bu yüzden Yunanlılar ve Atinalılar 300 İskit okçularını kiralamıştı. Bunlar ağır silahlı Yunan ve Atina askeri yanında savaşa katılırlardı ya da şehirde düzeni sağlamakla görevlendirilirdi.²⁰⁴ Med kralı Kyaxares, savaş esiri bir İskit'e oğullarına ok atmayı öğretmesini emretmiş. MÖ V. yüzyılda komedya yazarı Aristophanes oyunlarında şehir düzenini sağlayanların İskitli okçular olduğunu belirtmişti.²⁰⁵

2.1.2.Ok

İskitlere ait kurgan ve şehirlerinde çok sayıda ok uçlarına rastlanılmaktadır. İskit savaşçısına ait tüm kurganlardan çok sayıda ok uçları bulunmaktadır. Basit kurganlardan da ok uçları ele geçmiştir. İskit kadın mezarlarından da az sayıda ok uçları bulunmaktadır, fakat bunlar Sarmat

²⁰² Grakov 2006: 181.

²⁰³ Ovidius 1996: I. 2.

²⁰⁴ Berezuskii vd. 2007: 303.

²⁰⁵ Çernenko 1981: 27.

kadınlarının mezarlarından çıkarılan ok uçlarından çok daha azdır.²⁰⁶ İskit kurganlarından çıkarılan ok uçlarının sayısı farklılık göstermektedir. Basit kurganlardan ok uçları az sayıda ele geçmesine karşın, savaşçı ve önemli kişilere ait kurganlardan yüzlerce, binlerce ok uçları çıkartılmaktadır. 1959 yılında V.P. Şilov Don nehrinin aşağı boyundaki 8 numaralı Elizovet kurganında yapılan kazılar sırasında çok sayıda ok uçları çıkartılmıştır. Bu kurganda 16 sadak içinden 1057 tane ok bulunmuştur.²⁰⁷

İskitler atlı okçulardı. Ok, uzaktan savaş taktiğini benimsemiş ve süvari birliklerinden oluşan İskit ordusunun vazgeçilmez bir unsuruydu. Ok çeşitli bölümlerden oluşuyordu. Okun asıl unsuru uç, ahşap çubuk, yelek ve kertiktir. Ok uçları ahşaptan, kemikten, demirden veya çok yaygın olarak bronzdan yapılırdı.²⁰⁸ Ok uçları ağız ve kanatlarının özellikleri ile birkaç gruba ve gruplar kendi içerisinde ok uçlarının ölçüsü, kovan ve sapının özellikleri ile birkaç tipe ayrılmaktadır. İskit ok uçları 2 ve 6 cm uzunluğunda olmaktadır ve çoğu kovanlı ok uçlarıdır. İskit dönemine ait Karadeniz'in Kuzeyindeki kurganlardan, Don nehrinin orta boyundaki kurganlardan, Povolcya ve Ural dağları civarındaki kurganlardan saplı ok uçlarına az sayıda rastlanmaktadır. Bu bölgelerde rastlanan saplı ok uçları demir ve bronzdan yapılmıştır.²⁰⁹

Arkeologlar İskit ok uçlarını dört grup altında incelemektedir. Bunlar: MÖ VII. – VI. yüzyıllardaki ok uçları, MÖ VI. – V. yüzyıllardaki ok uçları, MÖ V. – IV. yüzyıllardaki ok uçları ve MÖ IV. – III. yüzyıllardaki ok uçları olarak gruplandırılmaktadır.

MÖ VII. – VI. yüzyıllara tarihlenen birinci gruba ait ok uçların çoğu iki kanatlı veya iki ağızlı ve kovanlı olmaktadır. Bu dönemde Kazakistan topraklarında az sayıda üç kanat saplı ok uçları da rastlanmaktadır. Bu dönemde oval, eşkenar dörtgen ve yaprak şeklindeki mahmuzlu ok uçları çok

²⁰⁶ Ganina 1958: 183.

²⁰⁷ Şilov 1961: 150.

²⁰⁸ Grakov 1930: 77.

²⁰⁹ Smirnov 1961: 37.

sayıda bulunmaktadır. Mahmuzlu ok uçları yarayı ağırlaştırmak için ve okun battığı yerden çıkarılmasını zorlaştırmak için kullanılıyordu.²¹⁰

MÖ VII. – VI. yüzyıllarda hayvancılıkla uğraşan göçebe kavimlerin hepsi iki kanatlı kovanlı ve mahmuzlu ok uçları çok miktarda kullanılmıştır.

Kazakistan topraklarında MÖ X. – VIII. yüzyıllara tarihlenen kurgan ve yerleşim alanlarında iki kanatlı kovanlı iri bronz ok uçlarına rastlanmaktadır. Zamanla bu ok uçları küçülmeye başlar ve bu ok uçlarını MÖ VII. – VI. yüzyıllarda İskit ve Sarmat kavimleri kullanmaya başlar.²¹¹

MÖ VII. – VI. yüzyıllara tarihlenen Doğu Kazakistan'daki Şilikti kurganlarında eşkenar dörtgen şeklindeki ok uçları ele geçmiştir. Şilikti 1 mezarlığındaki 5 numaralı kurganın mezar odasının kuzey duvarının dibinde bulunan sadağın içerisinde şekil itibariyle aynı uzunlukta, (uzunluğu 4,5 - 5 cm, eni 1,2 - 1,4 cm) 8 adet tunç ok ucu ele geçirildi. Bu kurganda ele geçen aynı tip, sivri, yaprak ve eşkenar dörtgen şeklindeki ok uçları, Arzhan'da bulunan ok uçlarını andırmaktadır.²¹² Ayrıca buna benzer tunç ok uçları Anadolu'da Çavuştepe,²¹³ Toprakkale,²¹⁴ Malatya Değirmentepe,²¹⁵ Kalehöyük'te de ele geçmiş olması, İskitlerin bu bölgelerde de etkili olduğunu bir kez daha kanıtlamış bulunmaktadır.

Kuzey Kazakistan bölgesinden bu döneme ait altı kurgan bulunmaktadır. Bunlar: Birlik 1, Birlik 2, Alıpkaş 1, Alıpkaş 13, Pokrovka 1 ve Bekteniz 3 kurganlarıdır. Bu kurganlardan iki ağızlı kovanlı bronz ok uçları ve dört ağızlı kovanlı kemik ok uçları çıkartılmıştır.²¹⁶ Aral gölü civarında yer alan İskit kurganlarında da iki ağızlı ve eşkenar dörtgen şeklindeki kovanlı ok uçlarına rastlanılmaktadır.²¹⁷

²¹⁰ Rolle 1989: 65.

²¹¹ Akişev 1973: 49.

²¹² Griaznov: 1980: 22.

²¹³ Erzen 1978: 132.

²¹⁴ Wartke 1990: 36.

²¹⁵ Esin vd. 1986: 53-85.

²¹⁶ Medvedskaya 1972: 84.

²¹⁷ Tolstov vd. 1966: 169.

MÖ VII. – VI. yüzyıllara tarihlenen İskit savaşıçısına ait Merkezi Kazakistan'daki Karamurun kurganında okun şaft kısmını kayın ağacıyla yapıldığı, kısa üç ağızlı ve iki kanatlı kovanlı 46 adet ok uçları bulunmuştur. Bu ok uçlarının 30 tanesi şaftıyla birlikte ele geçmiştir. Şaftların uzunluğu 60 cm bulmaktaydı. Elde geçen ok uçlarından 42 tanesi bronz, 3 tanesi kemik ve 1 tanesi ahşapla yapılmıştır, bronz ok uçlarının 22 tanesi iki kanatlı kovanlıdır. 19 tanesi ise üç kanatlı saplıdır (**Figür 16**).²¹⁸ B.A. Litvinski'din fikrine göre bu tipteki ok uçları Kuzey Karadeniz bölgesinden Çin Seddi'ne kadar ve güneyde Hindistan'a kadar yayılmıştır.²¹⁹

Karamurun kurganından çıkartılan iki kanatlı kovanlı ok uçları üç tipe ayrılmaktadır (**Figür 17**). Birinci tipteki ok uçları yaprak şeklinde ve mahmuzludur. İkinci tipteki ok uçları eşkenar dörtgen şeklinde ve mahmuzsuzdur. Üçüncü tipteki ok uçları ise eşkenar dörtgen şeklinde ve gizli kovanlıdır. Birinci tipe ait ok uçları iri ve ağır olmaktadır, ortalama uzunluğu 4,5 – 4,6 cm, ağırlığı 7,5 gr'dır. İkinci ve üçüncü tipe ait ok uçları küçük ve hafiftir, bunların en büyüklerinin uzunluğu 4 cm, ağırlığı 7 gr'dır. Birinci ve ikinci tipe ait ok uçların birkaçının kovanında delik yer almaktadır.²²⁰

Bu bölgedeki Erken Tasmola kültürüne ait kurganlarda üç ağızlı ve iki kanatlı kovanlı bronz ok uçlarına sık olarak rastlanmaktadır (**Figür 18**). Aynı bu tipteki ok uçları Karadeniz kuzeyindeki kurganlarda²²¹ ve Arzhan²²² kurganında görülmektedir.

Karadeniz kuzeyindeki kurganlardan ele geçen ok uçlarının çoğunu iki kanatlı ok uçları oluşturmaktadır ve bunların İskit öncesine kadar gittiği tespit edilmiştir. Karadeniz kuzeyinde MÖ VIII. – VII. yüzyıllarda eşkenar dörtgen

²¹⁸ Kozıbaev 2010: 186 – 198.

²¹⁹ Litvinskii vd. 1962: 222.

²²⁰ Margulan 1966: 376 – 378.

²²¹ Terenockin 1976: 32 – 33.

²²² Gryaznov 1980: 56.

şeklindeki ok uçlarına çok sayıda rastlansa da, MÖ VII. – VI. yüzyıllarda oval veya yaprak şeklindeki ok uçlarının kullanımı da ağırlık göstermektedir.²²³

Karadeniz kuzeyinde rastlanan eşkenar dörtgen şeklindeki ok uçlarının çoğu MÖ VIII. – VII. yüzyıllara tarihlenen kurgan ve yerleşim alanlarında bulunmaktadır. Poltav bölgesindeki Gliniş köyündeki kurgandan eşkenar dörtgen şeklindeki gizli kovanlı 2 adet ok ucu ele geçmiştir. Erken İskit dönemine ait Tyasmin bölgesindeki Cabotina köyündeki 524 numaralı kurgandan eşkenar dörtgen şeklindeki iki kanatlı 24 bronz ok ucu bulunmuştur (**Figür 19**).²²⁴

Oval veya yaprak şeklindeki ok uçlarına İskitlerin ormanlık bölgelerinde ve Kuban bölgesindeki Kelermes kurganında bol miktarda rastlanmıştır. Bunlar ölçüsüne ve mahmuzlu olup olmadığına göre farklı tiplere ayrılmaktadır. Bu bölgede yaprak şeklindeki iki kanatlı mahmuzlu ve oval iki kanatlı mahmuzlu olmayan ok uçlarına çok sayıda rastlanmaktadır. Bu bölgede rastlanan ok uçları kemikten, demirden ve yaygın olarak bronzdan yapılmıştır.²²⁵

Poltavşina bölgesindeki Papovka köyündeki 8 numaralı kurgandan 47 adet demir ok ucu, 4 numaralı kurgandan ise 16 bronz, 22 demir ok ucu ele geçmiştir. Curovka köyündeki 406 numaralı kurgandan 52 bronz, 70 demir ok uçları çıkartılmıştır. Bu üç kurganda bronz ok uçlarından çok demir ok uçları ağır gelmektedir. Curovka köyündeki 432 numaralı kurgandan 73 bronz ve 63 demir ok uçları bulundu. Bu demir ok uçları bronz ok uçları biçiminde yapılmasına karşın mahmuzu yoktur. Hepsi oval ve uzun kovanlıdır.²²⁶

Karadeniz kuzeyinde MÖ VII. – VI. yüzyıllara ait oval ve eşkenar dörtgen şeklindeki kısa kovanlı, mahmuzlu iki kanatlı bronz ok uçları az sayıda bulunmaktadır. Sukur limanındaki kurgandan bu tipteki ok uçunun 7 tane, Straşnaya Mogila ve Gulyai – Goroda kurganlarından birkaç tane

²²³ Melyukova 1964: 10.

²²⁴ Çernenko 1981: 35-40.

²²⁵ Melyukova 1964: 18.

²²⁶ Melyukova 1964: 18.

çıkartılmıştır.²²⁷ Bu tipteki ok uçları Avrasya'nın doğusunda ortaya çıktığını K.F. Smirnov bildirmektedir.²²⁸ Çünkü bu tipteki ok uçlar bu bölgede Karasuk kültürünün son devrinde ortaya çıkmakta ve daha yaygın kullanımda olmuştur.

MÖ VI. – V. yüzyıllara tarihlenen ikinci gruba ait ok uçların çoğu üç kanatlı veya üç ağızlı ve kovanlı, kovanı gizli, kısa veya uzun olmaktadır. Ok uçların çoğunun uzunluğu 4 cm, genişliği 1 cm'dir. Bu dönemde iki kanatlı veya iki ağızlı yaprak şeklindeki saplı ok uçları az sayıda bulunmaktadır.

MÖ V. yüzyılda Kazakistan bölgesinde üç kanatlı veya üç ağızlı, kovanlı ve mahmuzlu ok uçları oldukça yaygın kullanımı olmuştur. Buna karşın saplı ok uçlar az sayıda rastlanmaktadır.²²⁹ Aral gölü civarındaki bu döneme ait kurganlardan yukarıda bahsettiğimiz ok uçlarının tiplerine sık rastlanmaktadır. Bu bölgede MÖ VI. yüzyılın ikinci yarısında iki kanatlı kovanlı ok uçlarının yerini üç kanatlı kovanlı ok uçları almıştır. Kuzey Kazakistan bölgesindeki Sargara 1, Bekteniz 5 ve Akşiat 2 kurganlarında iki kanatlı veya iki ağızlı kovanlı ok uçlarına az sayıda rastlansa da, üç ağızlı veya üç kanatlı kovanlı ok uçlarına çok sayıda rastlanmaktadır. Doğu Kazakistan'daki Berel kurganlarından üç kanatlı veya üç ağızlı saplı ve kovanlı ok uçları ele geçmiştir. Merkezi Kazakistan'daki orta Tasmola kültürüne ait kurganlardan sadece üç ağızlı kovanlı bronz ok uçları bulunmaktadır.²³⁰ Bu döneme ait Kazakistan, Sibiry ve Altay bölgelerindeki kurganlarda bu tipteki ok uçlarına çok sayıda rastlanılmaktadır.²³¹

MÖ VI. – V. yüzyıllara tarihlenen üç kanatlı veya üç ağızlı, saplı veya kovanlı ok uçları Kiev bölgesindeki Curovka kurganlarından 775 adet (**Figür 20**) ve Gruşevka kurganlarından 215 adet, Simferopol bölgesindeki Zolotoi kurganından 139 adet (**Figür 21**), Harkovşina bölgesindeki Lihaçevka kurganlarından 327 adet (**Figür 22**), Dnepr nehrinin aşağı boyundaki Babi

²²⁷ Çernenko 1981: 34-38.

²²⁸ Smirnov 1961: 211.

²²⁹ Akişev 1973: 49.

²³⁰ Kozıbaev 2010: 186 – 199.

²³¹ Akişev 1973: 50.

kurganından 17 adet (**Figür 23**), Herson bölgesindeki 67 numaralı kurgandan 13 adet (**Figür 24**), Poltav bölgesindeki Basovka kurganlarından 60 adet (**Figür 25**), Kievşina bölgesindeki Makeevka kurganından 109 adet (**Figür 26**), 52 numaralı Olvya kurganından 350 adet²³² (**Figür 27**) ve Poltav bölgesindeki V. Budki köyündeki 478 numaralı kurgandan (**Figür 28**) kazılar sırasında ele geçmiştir.²³³

Karadeniz kuzeyindeki kurganlar ve yerleşim yerlerinden MÖ VI. – V. yüzyıllara ait bronz ok uçlarıyla birlikte ahşap, kemik ve demir ok uçları bulunmaktadır.²³⁴

Poltavşina'daki Budki kurganındaki kazı çalışmalarında 10 dan fazla demir ok uçları ele geçmiştir (**Figür 28**). Bu ok uçları büyük iki kanatlı yaprak şeklinde ve kovanlıdır. Ayrıca Poltav bölgesindeki 482 numaralı Basovka kurganından ve Kievşina bölgesindeki 491 numaralı Makeevka kurganından birer adet üç kanatlı demir ok ucu ele geçmiştir. Kazılar sırasında elde edilen üç kanatlı demir ok uçlarının hepsi bronz ok uçları şeklinde yapılmıştır. Fakat demir ok uçlarının kovanı bronz ok uçlarının kovanından daha uzundur. Makeevka kurganından çıkartılan demir ok ucu oldukça büyüktür (**Figür 29**). Demir ok uçlarının çoğu Kuban bölgesinde bulunmaktadır.²³⁵

Arkeolojik kazılarda Ulsk kurganından 56 demir ok ucu çıkarılmıştır. Bu ok uçlarının hepsi üç kanatlı ve 1,5 cm uzunluğundadır. Bu tipteki demir ok uçlarının aynıları Voronec kurganlarından da çıkartılmıştır.²³⁶

Merkezi Moldava'nın Poyanecti kurganlarından bu döneme tarihlenen üç kanatlı ok uçları çok miktarda elde edildi.²³⁷

Bahsettiğimiz bu dönem içerisinde kemik ve ahşap ok uçları az sayıda önümüze çıkmaktadır. Ekaterinoslav bölgesindeki 1 numaralı Voloşskoe

²³² Melyukova 1964: 21.

²³³ Smirnov 1961: 210.

²³⁴ Melyukova 1964: 22.

²³⁵ Çernenko 1981: 40.

²³⁶ Melyukova 1964: 23.

²³⁷ Melyukova 1964: 23.

kurganından üç ağızlı ve dört ağızlı kemik ok uçları ve üç ağızlı ahşap ok uçları çıkartılmıştır.²³⁸

MÖ V. – IV. yüzyıllara tarihlenen üçüncü gruba ait ok uçlarının hacmi küçülmeye, büyük ve ağır ok uçları ise azalmaya başlar, kısa tipteki ok uçlarıysa da yaygın olarak kullanmaya başlamıştır. Bu dönemde demir ok uçlarının sayısı artmaya başlamıştır.²³⁹

MÖ V. – IV. yüzyıllarda ok uçlarının tipleri değişmeye başlar ve kovanlı ok uçlarıyla birlikte saplı ok uçlarına da çok sayıda rastlanmaktadır. Yaprak şeklindeki ok uçları tamamıyla ortadan kalkmaya başlar. Dört ağızlı gizli kovanlı, mahmuzlu ok uçları ve üç kanatlı saplı ve kısa kovanlı ok uçları daha yaygın kullanılmaya başlar.²⁴⁰

S.V. Kiselev'in İskit ok uçları üzerinde yaptığı araştırmalara bakacak olursak üç kanatlı saplı ok uçları yoğunluğunun Moğolistan topraklarında 41%, Sibiry'a'da ise 24%'dür. Bu özelliği taşıyan ok uçları Altay dağlarında ve Doğu Kazakistan Bölgesi'nde sık sık rastlanmaktadır.²⁴¹

Yukarıda bahsettiğimiz özellikleri taşıyan ve bu döneme ait ok uçları Kazakistan'daki arkeolojik kazılar sırasında ele geçmektedir. Yedisu bölgesindeki MÖ V. – IV. yüzyıllara tarihlenen Besşatır kurganında yapılan kazılar sırasında kısa saplı ve kovanlı 50 bronz ok ucuna rastlanmıştır.²⁴² İle nehrinin kenarındaki yüzyıllara tarihlenen Karaşokı mezarlığından kısa üç ağızlı ve kovanlı bronz ok uçları elde edilmiştir.²⁴³

Rudenko 1927 yılı Semey eyaleti doğusundaki Vavilonko köyü civarında MÖ V. – IV. yüzyıllara ait kurganı keşfetti. Kazılar sonucunda üç kanatlı 5 adet bronz ok ucu bulundu.²⁴⁴ Doğu Kazakistan'daki MÖ V. – IV. yüzyıllara tarihlenen Berel kurganlarından kısa saplı üç ağızlı ve kovanlı üç

²³⁸ Makarenko 1911: 82.

²³⁹ Melyukova 1964: 25.

²⁴⁰ Akişev 1973: 49.

²⁴¹ Margulan 1966: 378.

²⁴² Kozibaev 2010: 169.

²⁴³ Bernştam 1941: 26.

²⁴⁴ Kiselev 1974: 157; Ögel 2003: 37.

ağızlı, mahmuzlu bronz ok uçları ve üç kanatlı kemik ok uçları kazılar sırasında ele geçti. Kuzey Kazakistan bölgesindeki bu döneme tarihlenen Birlik, Baganatı, Amangeldi, Örnek kurganlarında yapılan arkeolojik kazılar sırasında kısa demir ok uçları elde edildi.²⁴⁵ Bu özellikleri taşıyan ok uçları İskit kavimlerinin hayatını sürdürdüğü Zaporoc bölgesindeki Bolşaya Belozerka ve Roskopana kurganlarından (**Figür 30**), Azak Denizi kenarındaki Nogai kurganından (**Figür 31**), Poltav bölgesindeki Hitsi ve Aksyutinsa kurganlarından (**Figür 32**), Kuban bölgesindeki Semibrat kurganından (**Figür 33**), Boboviça bölgesindeki kurgandan (**Figür 34**), Kırım bölgesindeki Kara – Merkit kurganından (**Figür 35**) ve Kanevşina bölgesindeki Berestnyaga kurgan (**Figür 36**) kazılarında ele geçmiştir. Bahsettiğimiz kurganlardan çıkartılan ok uçların çoğu üç kanatlı ve üç ağızlı olmakta ve uzunluğu 3 – 4 cm, eni 1 cm'dir.²⁴⁶

Bu dönem içerisinde Podonya ve Kuban bölgelerinde rastlanan ok uçlarının arasında demir ok uçları artmaya başlar. 1960 yılı P.D. Liberov'un Mastjugino kurganında yaptığı kazının sonuçlarına bakacak olursak 100 adet demir ok ucu bulunmuştur (**Figür 37**).²⁴⁷ Russkaya Trostyanka kurgan kazısından 3 adet bronz ve 106 adet demir ok ucu ele geçmiştir (**Figür 38**).²⁴⁸ Bu ok uçları MÖ IV. yüzyılın birinci yarısına tarihlendirilmektedir. N.İ. Veselovskii, Kuban bölgesindeki kurganlarda yapılan kazılarda bronz ok ucuyla birlikte çok sayıda demir ok ucu ele geçirmiştir.²⁴⁹

MÖ IV. – III. yüzyıllara tarihlenen dördüncü gruba ait ok uçlarının çoğunu üç ağızlı veya dört ağızlı gizli kovanlı mahmuzlu ok uçları ve üç kanatlı kısa kovanlı ok uçları oluşturmaktadır. Bu dönemde ok uçları bronzdan veya çok yaygın olarak demirden yapılırdı.

MÖ IV. – III. yüzyıllarda Kazakistan bölgesinde kovanlı ok uçları yaygınlaşmaya ve saplı ok uçları azalmaya başlar. Bu dönemde bronz ok

²⁴⁵ Kozibaev 2010: 186 – 189.

²⁴⁶ Melyukova 1964: 23.

²⁴⁷ Liberov 1960: 10.

²⁴⁸ Puzikova 1962: 219 – 224.

²⁴⁹ Melyukova 1964: 24.

uçlarının yerine demir ok uçları geçmeye başlar. Kazakistan'daki bu döneme tarihlenen kazı sonuçlarına bakarsak üç ağızlı veya dört ağızlı gizli kovanlı mahmuzlu ok uçları ve üç kanatlı kısa kovanlı ok uçları çok sayıda ele geçmiştir.²⁵⁰

Aral gölü civarındaki bu döneme tarihlenen İskitlere ait kurganlardan çok sayıda ok uçlarına rastlanmaktadır. Bu dönemde Aral gölü civarındaki İskitler kovanlı ok ucuyla birlikte kısa saplı ok uçları da kullanmışlardır. Bu bölgedeki kurgan kazılarının birinde ölünün sağ tarafına bırakılan sadağın içinden dört ağızlı ok ucu ele geçti, sadağın içindeki ok uçları aşağıya doğru yerleştirmişti.²⁵¹

Kuzey Kazakistan bölgesinde MÖ III. yüzyılda bronzdan ok ucu kalkmıştır. Buna kurgan ve yerleşim alanlarında rastlanan ok uçları delil olmaktadır. Börki mezarlığında yapılan kazı sonuçlarına göre çok sayıda kısa demir ok uçları ele geçirilmiştir.²⁵² Merkezi Kazakistan bölgesindeki MÖ III. yüzyıla tarihlenen Tasmola kurganlarından üç kanatlı veya üç ağızlı demir ok uçları çok sayıda ele geçmiştir.²⁵³

MÖ IV. – III. yüzyıllarda Moğolistan ve Tuva bölgelerinden Kuzey Karadeniz bölgesine kadar geniş bir sahada üç ağızlı veya dört ağızlı gizli kovanlı mahmuzlu ok uçlar ve üç kanatlı kısa kovanlı ok uçları çok yaygın olarak kullanılmıştır.²⁵⁴

Dinyeper nehri civarındaki ve Don nehrinin aşağı boyundaki kurganlardan, Soloha kurganlardan (**Figür 39**), Oguz (**Figür 40**) ve Çmirev kurganından, 2 numaralı Nikopol kurganından (**Figür 41**), Kut kurganından (**Figür 42**), Makeevka kurganından (**Figür 43**) bu tipe ait ok uçlarına çok sayıda rastlanmaktadır. Bahsettiğimiz kurganlardan üç ağızlı gizli kovanlı ok ucuyla birlikte üç ağızlı kısa kovanlı mahmuzlu ok uçlarına sık sık

²⁵⁰ Akişev 1973: 49.

²⁵¹ Tolstov vd. 1966: 169.

²⁵² Hazanov 1971: 10.

²⁵³ Kozıbaev 2010: 199.

²⁵⁴ Akişev 1973: 49.

rastlanılmaktadır. Kozel (**Figür 44**), Aleksandropol, Krasnokut (**Figür 45**), Karagodeuaşh ve Kekuvat kurgan (**Figür 46**) kazılarında hacmi büyük, kanatları kavis şeklindeki, kısa kovanlı ok uçları az sayıda ele geçmiştir. Bu ok uçlarının uzunluğu 3,5 cm eni 1,2 cm ölçülerindedir.²⁵⁵

Karadeniz Kuzeyinde MÖ IV. – III. yüzyıllarda ok uçları yaygın olarak demirden yapılmaya başlamıştır. Bunlar biraz yayvan uçlu yaprak şeklinde veya üç kanatlı uzun kovanlıdır. Voronrc bölgesindeki Çastih (**Figür 47**) ve Mastyugin kurganlarında (**Figür 48**) ve Kuban bölgesinde çok miktarda demir ok uçlarına rastlanmaktadır. Bazı kurgan kazılarında ise sadece demir ok uçları karşımıza çıkmaktadır. Kamen kentinde yapılan arkeolojik kazılarda yaprak şeklindeki demir ok uçları ele geçmiştir.²⁵⁶

Don nehrinin aşağı boyunda yer alan 8 numaralı Elizavet kurgan kazısında 8 adet demir, 985 adet bronz ok ucu, 14 numaralı Elizavet kurgan kazısında 150 adet demir ok ucu ve 3 numaralı Pyat Bratya kurgan kazısında 40 adet demir ok ucu ele geçmiştir.²⁵⁷ MÖ III. yüzyılda demir ok uçları sadece Don nehrinin aşağı boyunda değil Dinyeper nehrinin aşağı boyunda da yaygın olarak kullanılmaktadır. MÖ III. yüzyıla tarihlene Nikopol kurganlarının kazılarında elde edilen demir ok uçları buna delil olmaktadır.²⁵⁸

Bu dönemde kemik ve saplı demir ok uçları az sayıda karşımıza çıkmaktadır. N. Makarenko'nın 2 numaralı Mastyugen kurganında yapılan kazısında (**Figür 49**) ve A.E. Alihova'nın Kuzina kentinde yaptığı kazıda saplı demir ok uçları ele geçmiştir.²⁵⁹

Sibirya, Dağlık Altay ve Orta Asya'da İskit tipindeki bronz ok uçları yaygın olarak kullanılan bölgelerdir. Bu bölgelerde üç ağızlı saplı ok uçlarına ve yaprak şeklindeki gizli kovanlı ok uçlarına çok miktarda rastlanılmaktadır.

²⁵⁵ Melyukova 1964: 25.

²⁵⁶ Zamyatnin 1946: 13-72.

²⁵⁷ Melyukova 1964: 29.

²⁵⁸ Grakov 1962: 90.

²⁵⁹ Melyukova 1964: 29.

T. Sulimir'in İskit ok uçları üzerinde yaptığı araştırmalarda iki ve üç kanatlı İskit tipindeki ok uçları sadece Orta Asya'da değil; Mısır, Ön Asya, Yunanistan, Doğu Akdeniz ve Avrupa'da rastlandığını görmekteyiz.²⁶⁰

MÖ VI. – V. yüzyıllara tarihlenen bronz ok uçları Merkezi Avrupa'da da görülmektedir. Üç kanatlı, yaprak şeklinde, kovanlı ve mahmuzlu olan bu ok uçları Rumina, Macaristan ve Slovakya'daki kazılar sırasında ele geçmiştir. Bahsettiğimiz bu bölgelerde bronz ok uçlarıyla birlikte dört ağızlı piramit şeklinde kemikten yapılmış ok uçlarına da rastlanmaktadır. Bu ok uçlarına Transilvanya'daki Şaroş – Sonde'deki kazılarda çok sayıda rastlanmıştır.²⁶¹

İskit ok uçları, Merkezi Avrupa'ya Dinyeper nehrinin orta boyundaki kavimlerin etkisiyle yayıldı. Anadolu'ya, Doğu Akdeniz bölgesine ve Ön Asya'ya askeri seferlerle yayılmıştır. Avrupa'nın batısında ise İskit ok uçlarına az sayıda rastlanılmıştır.

Ok uçları çok yaygın olarak bronzdan döküm tekniğiyle yapılmıştır. Bronz ve demir ok uçlarının hepsi bronzdan veya taştan yapılmış kalıplara dökülmüştür. Ok uçlarının yapımı hakkında B.N. Grakov'un yayınlanmış eserleri bulunmaktadır.²⁶² Yapılan çalışmalarda ok uçlarının dökümü için kullanılan atölyelerde kötü veya tam dökülmeyen ok uçlarının kalıplarda kalıntılara rastlanılmıştır.

Antik yazarlar İskitlerin zehirli oklar kullandıklarından bahsetmektedir. Aristoteles, Plinius ve Theophrastus'un zehirli okların nasıl yapıldığına dair bilgiler vermektedir. İskitler yılın belirli dönemlerinde belirli bir tür yılan türünü (muhtemelen küçük engerek yılanı) yakalarlar ve çürümeye bırakırlardı. Bir takım işlemlerden sonra zehir elde edilirdi. Okların uçları bu zehirle bulanırdı. Ok ani ölümlere neden olmazsa bile yılan zehri bir saat içerisinde etkisini gösteriyordu. Kurbanın dolaşım ve sisteminde felce neden oluyordu. Kurbanın hayatta kalması halinde ise aşağı yukarı bir gün sonra kangren

²⁶⁰ Tadeuş 2008: 85-87.

²⁶¹ Melyukova 1964: 31.

²⁶² Grakov 1930: 36.

başlıyordu. Birkaç gün sonra ya da en geç bir haftaya kadar tetanos başlıyordu.²⁶³ Kanca uçlu ve zehirle bulanmış ok uçlarından son derece korkuluyordu. Ovidius, bu okların ölüm sebebini iki kat arttırdığını söylemektedir.²⁶⁴ Bu oklar bir ölçüde günümüzün kimyasal baslıklı füzelerinin model olarak prototipydiler. Hatta ilk çağın uzaktan güdümlü kimyasal silahlarıydılar.

İskit kavimlerinin varlığını sürdürdüğü topraklarda MÖ VII. yüzyılın sonuna tarihlenen ok ucu dökmek için kullanılan kalıplara rastlanmaktadır. Karhemış bölgesinden MÖ VII. yüzyılın sonuna tarihlenen iki adet kalıp kazılar sırasında ele geçmiştir. Mosula'dan MÖ VI. yüzyıla tarihlenen İskit tipindeki ok uçlarını dökmek için yapılan enteresan bir kalıba rastlandı. Bu kalıp altı parçadan oluşmakta ve aynı anda iki tanesi üç kanatlı ve bir tanesi iki kanatlı toplam üç tane ok ucunu dökülebilmek mümkündür (**Figür 50**).²⁶⁵

Arkeologlar ve uzmanların yaptığı çalışmalara göre yukarıda bahsettiğimiz kalıplarla iki ton metali kullanarak bir usta birkaç yardımcısıyla birlikte haftada 10 bin kadar ok ucunu dökübilmiştir, altı usta ise birkaç yardımcısıyla birlikte bir ayda 500 bine kadar ok ucunu dökübilmiştir.²⁶⁶

Kiev bölgesindeki Bukrin köyündeki kazılarda bronzdan yapılmış kalıbın üç parçası ele geçirilmiştir (**Figür 51**). Bu kalıbın parçaları Kiev Tarihi Müzesinde sergilenmektedir. Müzede bu kalıba benzeyen başka bir kalıp da sergilenmektedir (**Figür 52**). Fakat bu kalıbın tam olarak nereden bulunduğu belli değildir. F.M. Ştitelman bu kalıbın Podneprovya bölgesindeki Smela köyünden bulunduğunu söylemektedir.²⁶⁷ Bu kalıp Bukrin köyünde bulunan kalıptan biraz daha küçüktür ve bu kalıba kavisli ok uçları dökülmüştür. Bukrin köyünde bulunan kalıba ise sadece üç kanatlı ok ucu dökülebilmekteydi.

²⁶³ Rolle 1989: 65.

²⁶⁴ Ovidius I, 2.

²⁶⁵ Çernenko 1981: 162.

²⁶⁶ Çernenko 1981: 165.

²⁶⁷ Ştitelman 1955: 162.

Olvy'a'da kazılarda MÖ IV. yüzyıla tarihlenen ok uçlarını dökmek için yapılan iki adet kalıp ele geçirildi.²⁶⁸ F.M. Ştitelman bu kalıpların Bukrin köyünden çıkartılan kalıplara benzediğini söylemektedir.²⁶⁹ Bu kalıplar kovanlı ok uçları dökmek için yapılmıştır, kovanının uzunluğu 5 cm, kalınlığı ise 0,5 cm olmaktadır, bu kalıpta 0,3 – 0,2 cm uzunluğunda ve 0,5 cm kalınlıktaki mahmuzlu ok uçları dökülmüştür.²⁷⁰

İskitlerin yaprak şeklindeki iki kanatlı ok ucunu dökmek için yapılan taş kalıp, Bulgaristan bölgesindeki Kolarovgrat şehrindeki çalışmalarda bulundu. Bu kalıp Kolarovgrat şehrindeki Müzede sergilenmektedir.²⁷¹

Yukarıda bahsettiğimiz gibi ok ucunu dökmek için yapılan kalıplar doğu bölgelerdeki İskit topraklarında da bulunmaktadır. B.N. Grakov, İrtiş ve İset nehirleri civarında ok ucu dökmek için yapılan kalıpların bulunduğunu söylemektedir. Novoçerkask kurganından dört adet ok ucunu aynı anda dökebilecek kalıp bulunmuştur (**Figür 53**).²⁷²

Demir ve bronz ok uçları aynı teknikle dökülmekteydi. Demir ok uçlarının çoğu üç kanatlı mahmuzluydu. Üç kanatlı ve kovanlı demir ok uçlarını döküm tekniğiyle yapmak zordu. Bu sebeple Sarmat döneminde saplı demir ok ucu yaygın kullanılmaktaydı. Bu dönemde bronz ok uçları kullanımdan kalkmıştır. V.A. Şramko'nın araştırmalarına göre demir ok ucunda orta kalite demir kullanılmıştır.²⁷³

İskitlerin ok sapları kötü korunmuştu, uçların kovana yerleştiren saplarının kısa parçalarına çok sayıda rastlanmaktadır. Bugüne kadar farklı bölgelerde rastlanan İskit ok saplarına analiz yapılmadığından hangi ağaçtan yapıldıkları bilinmemektedir. Ama bilim adamları İskit ok saplarının kayın, dişbudak, kavak ağacı dalından ve kamıştan yapıldığını belirtmektedir.²⁷⁴

²⁶⁸ Çernenko 1981: 166 – 167.

²⁶⁹ Ştitelman 1955: 163.

²⁷⁰ Çernenko 1981: 166 – 167.

²⁷¹ Melyukova 1979: 119.

²⁷² Çernenko 1981: 168.

²⁷³ Şramko vd. 1970: 58.

²⁷⁴ Smirnov 1961: 32; Smirnov 1975: 163; Melyukova 1964:16.

Podoliya kurganlarından dışbudak ağacı dalından yapılmış ok sapları ele geçmiştir. A.A. Bobrinski, Smelan şehrinin yakınlarındaki kurganlardan kamış ve kayın ağacı dalından yapılmış ok saplarına rastlanıldığını belirtmektedir.²⁷⁵

Kamışla yapılmış ok saplarına Malii Simbalka ve Smeloi kurgan kazılarında rastlanmaktadır.²⁷⁶ Kamış ok sapları sadece İskit kurganlarından değil Sarmat kurganlarından da görülmektedir.²⁷⁷ Arkeolog M.P. Gryaznov erken devirlerde ok saplarının kamışla yapıldığını söylemektedir.²⁷⁸ Kamışın oldukça sert, düz ve işleminin kolay olması en çok kullanılan malzeme olmasını sağlamıştır. Kamış Avrasya'nın nehir ve göllerinin etrafında yetişmektedir. Kamışın bir eksikliği kolay ve çabuk kırılabilirliği. Kamışı ateşte kızdırarak direncini arttırmak mümkündür.

İskit kurganlarında yapılan kazılarda iki tarafı sivri kısa ağaç ve kemik parçalarına rastlanmıştır. Bu parçaların bir tarafı ok ucunun kovanına, bir tarafı ise kamıştan yapılan ok sapına yerleştirildiğini K.F. Smirnov, B.A. Şramko ve E.V. Yakovenko söylemektedir.²⁷⁹ Makeevka köyündeki 456 numaralı kurgandan ve Curavka köyündeki 400 numaralı kurgandan çıkartılan ok ucunun kovanında yer alan kısa sert ağaç parçaları delil olmaktadır.²⁸⁰ Bu işlem kamıştan yapılan sapın ucla birleşme noktasının direncini artırma amacıyla yapıldığı söylenebilir.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi ok ucu ve ok sapı arasında yer alan iki tarafı sivri kısa ağaç parçası Herson bölgesindeki Skadov köyündeki 14 numaralı kurgandan ve Ordconokidze şehrindeki 22 maden ocağının yanındaki 12 numaralı kurgan kazısında ok ucunun kovanında yer aldığı haliyle ele geçirilmiştir. Bu kurgan kazılarında çıkartılan ok ucunda yer alan kısa ağaç parçalarının uzunluğu 1,3 – 3 cm arasında değişmektedir. Bu kısa

²⁷⁵ Melyukova 1964: 15 – 16.

²⁷⁶ Çernenko 1981: 37.

²⁷⁷ Smirnov 1961: 32.

²⁷⁸ Gryaznov 1952: 134 – 135.

²⁷⁹ Çernenko 1981: 36.

²⁸⁰ Yakovenko 1972: 263.

ağaç parçalarının detaylı inceleme sonucu sert ve keskin aletlerle işlendiği söylemek mümkündür. E.V. Yakovenko, Temir – Gora kurganlarında yapılan kazılar sırasında ok ucu ve ok sapları arasında yer alan kısa iki tarafı sivri 6 kemik parçaların ele geçirmiştir. Kazakistan'daki Dandibai mezarlığından ok ucunun kovanında yer alan kısa iki tarafı sivri ağaç parçaları kazılarda ele geçirilmiştir.²⁸¹

E. Lens, İskitlerin ok saplarının genel uzunluğu 60 cm olduğunu söylemektedir.²⁸² Yerleşim alanları ve kurgan kazılarında kötü korunmuş ok saplarının 1,5 – 2 cm parçalarına çok sayıda rastlanmaktadır.²⁸³

Kazılar sırasında elde edilen en uzun ok sapı Nikopolkurganından çıkartılan 82 cm uzunluğundaki saptır.²⁸⁴ Ayrıca Pazırık²⁸⁵ kurganlarından 80 cm ve Bitovoi Mogila²⁸⁶ kurganından 71,28 cm uzunluğundaki ok sapı ele geçirilmiştir. Kut köyündeki 21 numaralı kurgan kazısından 45 cm,²⁸⁷ Ordconikidze şehrindeki Straşnoi Mogila kurgan kazısından 50 cm, Ordconikidze şehrindeki 13 numaralı kurgan kazısından 60 cm, Çertomlik kurganlarındaki kazılardan 70 cm,²⁸⁸ Nikolaev bölgesindeki 5 numaralı Bulgakov kurgan kazısından 52 ve 44 cm, 12 numaralı Nosaki kurgan kazısından 42 – 43 cm²⁸⁹ uzunluğundaki ok sapları ele geçirilmiştir.

1974 yılında A.İ. Terenockin, V.A. İlinskii, B.N. Mozolevskii Çerkas bölgesindeki Matusov köyündeki Repyahovataya Mogila kurganında yapılan kazılar sırasında İskitlere ait oklarla birlikte 3 adet sadak bulmuştur. Bu sadakların içinde yer alan okların genel uzunluğu 60 – 65 cm'dir.²⁹⁰ Soloha mezar odasının duvarında 42,5 cm uzunluğundaki görkemli bir sadak resmi bulunmaktadır, bu resimdeki sadak içine yerleştirilen ok uzunluğunun üçte bir

²⁸¹ Çernenko 1981: 38 – 42.

²⁸² Lens 1905: 65.

²⁸³ Çernenko 1981: 40.

²⁸⁴ Grakov 1962: 59.

²⁸⁵ Rudenko 1953: 261.

²⁸⁶ Zakharov 1932: 69.

²⁸⁷ Berezoves 1960: 67.

²⁸⁸ Artamonov 1967: 49.

²⁸⁹ Bidzilya vd. 1977: 143.

²⁹⁰ Kloçko 1977: 50.

kısının dışarıya çıktığı görülmektedir.²⁹¹ Bilim adamları yukarıda söylediğimiz buluntulara dayanarak İskit oklarının ortalama uzunluğunun 60 cm olabileceğini söyleyebilmektedirler.

Yukarıda bahsettiğimiz buluntulara göre İskit okları 45 cm ile 85 cm arasında olduğu söylenebilmektedir. Farklı uzunluktaki okları inceleyerek İskitlerin farklı boylardaki yay kullandığını söyleyebiliriz.

Ok sapının kalınlığı uzunluğuna bağlıydı. Kerç bölgesindeki Tri Brat kurgan kazısında çıkartılan ok sapının kalınlığı 0,4 cm, fakat ok sapı dibine doğru 0,6 cm'ye kadar kalınlaşmaktadır (**Figür 54**). Bulgakov köyündeki kurgandan çıkartılan 44 cm uzunluğundaki ok saplarının kalınlığı 0,3 cm'dir, 52 cm uzunluğundaki ok saplarının kalınlığı ise 0,5 cm olmaktadır.²⁹² Altay dağlarındaki Pazırık kurganlarından çıkartılan ok saplarının ortalama kalınlığı 0,6 – 0,7 cm olmaktadır ve ok sapının yukarı kısmı ince ve aşağı kısmı 0,9 cm kadar kalınlaşmaktadır.²⁹³ Buna göre ok saplarının kalınlığı ile uzunluğu arasında doğru orantı söz konusudur.

Ok sapları düz ve iyi işlenmiştir. Ok sapı dibe doğru kalınlaşmakta ve yay kirişine düzgün oturtmak için dibine kertik yapılmaktadır. Kertik kemik veya sert ağaçtan yapılmaktadır. Kertikler saplı ve kovanlı olmak üzere ikiye ayrılır. Tri Brat kurganından çıkartılan ok kertiğinin derinliği 0,25 cm, kalınlığı 0,35 cm olmaktadır. Buna benzer ok kertiği Kul – Oba kurganından çıkartılmıştır (**Figür 55**).²⁹⁴ Altay dağlarındaki Pazırık kurganlarından çıkartılan ok kertiğinin kalınlığı 0,5 cm'dir (**Figür 56**).²⁹⁵ İskit yayının giriş kalınlığı ok kertiğinin kalınlığıyla aynı olması gerekmektedir.

Shpolo civarındaki Darevka kurgan kazılarında kemikten yapılmış ok kertiği ele geçirilmiştir (**Figür 57**). Bulunan kertiğin kovanlı olan yukarı kısmı ok sapına yerleştirilmektedir, kertiğin aşağı kısmı ise yay kirişine tam

²⁹¹ Manseviç 1969: 150.

²⁹² Çernenko 1981: 33.

²⁹³ Rudenko 1953: 261.

²⁹⁴ Çernenko 1981: 34.

²⁹⁵ Rudenko 1953: 261.

oturtmak için çukur yapılmıştır. Kertiğin uzunluğu 2 cm, kalınlığı 0,8 – 0,9 cm'dir. Buna benzeyen ok kertiği İliçevka kurganından (**Figür 58**) ve Geç Tunç çağına tarihlenen Suvara kurganından da çıkartılmıştır (**Figür 59**). Bu kurganlardan bulunan ok kertiğinin de yukarı kısmında ok sapını yerleştirmek için kovan yer almaktadır. Aşağı kısmında ise yay kirişine tam oturtmak için çukur yer almaktadır.²⁹⁶

Povolca bölgesindeki Çerebaevo kurganından kamış sapın dibine yerleştirilen üç çeşit kertik kazılarda ele geçirilmiştir. İlki kovanlı kertik, ikincisi saplı kertik ve üçüncüsü ise üç köşeli saplı kertiktir (**Figür 60**). 1976 yılında E.V. Yakovenko 67 numaralı Elizovet kurganının 1 numaralı mezar odasından kemikten yapılmış saplı ok kertiği bulmuştur (**Figür 61**).²⁹⁷ Geç Tunç Çağında da kullanımda olan saplı ve kovanlı kertiklerin kullanımının uygun olması İskitler'inde bu tipteki kertikleri kullanmasına imkân vermiştir.

Denge tüyü olmayan okları hedefe atmak mümkün değildi. İskitler denge tüyü var olan okları kullanmışlardır. İskitlerin tasvir edildiği Küp ve vazoların üzerindeki resimlerde sadağın içindeki okların denge tüyleri net bir şekilde görülmektedir. Tli kurgan kazısında bulunan İskit savaşçısının kemerindeki levhalarda denge tüylü oklar tasvirleşmiştir.²⁹⁸ Zaporoc bölgesindeki Gyunovka kurganından bulunan levhada geyiği çift denge tüylü okla öldürme sahnesi tasvirleşmiştir (**Figür 62**).²⁹⁹ Bu levha üzerindeki resimde okların sadece denge tüyü değil kertiği de görülmektedir. Bu levha üzerindeki resimde denge tüyü ok sapının dibinden değil biraz yukarıya yerleştiği net bir şekilde görülmektedir. Kerç bölgesindeki Mitridat dağında yer alan kurgandan MÖ IV. yüzyıla tarihlenen altın yüzük bulundu, bu altın yüzük kaşı üzerindeki tasvirde eline denge tüylü ok alan savaşçı resmedilmiştir (**Figür 63**).³⁰⁰

²⁹⁶ Çernenko 1981: 34.

²⁹⁷ Çernenko 1981: 34.

²⁹⁸ Tehov 1971: 59.

²⁹⁹ Çernenko 1981: 34.

³⁰⁰ Mozolevskii 1975: 213.

Gyunovka'da bulunan levha üzerindeki resimde ok sapındaki denge tüyünü yerleştirildiği alanın ok kertiğinden biraz yukarıda yerleştirildiği net bir şekilde görülmektedir. Ayrıca İskit yayı ve okları MÖ IV. yüzyıla tarihlenen Pantikapeya sikkesinde tasvirleşmiştir (**Figür 64**).³⁰¹ Bu sikkedeki resimde ok sapındaki denge tüyü net bir şekilde görülmektedir.

Denge tüyü yapmak zor değildi, denge tüyleri kuş tüyünden yapıldı. Ok sapına kuş tüyün yapıştırmak için İskitler hayvan siniri kullanmışlardır. Buna Vtoroi Berecnov³⁰² kurganından ve 3 numaralı Pazırık kurganından çıkarılan ok sapları örnek teşkil etmektedir.³⁰³ Bu kurganlarda bulunan ok sapları üzerinde yapılan incelemelerde denge tüylerinin sinirle bağlandığı anlaşılmıştır (**Figür 56**).

İskit kurganlarında boyanmış ok saplarına sık rastlanmaktadır. Çoğunlukla sapın ok ucuna sokulmuş kısmı boyanırdı. Fakat ok sapında denge tüyünün yerleştirildiği kısım ise nadiren boyanırdı. Renk olarak kırmızı ve siyah renkler kullanırdı.³⁰⁴

Nosaki bölgesindeki kurganlarda yapılan kazılarda sapın uca sokulmuş kısmı 1 – 1,3 cm kalınlıkla olup siyah renkli boya ile boyanmıştır ve sapın dip kısmı ise 1 – 1,2 cm kalınlıkla olup kırmızı renkli boya ile boyanmıştır.³⁰⁵ Dağlı Altay bölgesindeki kurganlarda bulunan ok saplarının dip kısımları polikrom üslubuyla süslenmiştir.³⁰⁶

³⁰¹ Buraçkov 1884: 50.

³⁰² Sinisin 1960: 32.

³⁰³ Rudenko 1960: 261.

³⁰⁴ Çernenko 1981: 34.

³⁰⁵ Çernenko 1981: 35.

³⁰⁶ Rudenko 1960: 260.

2.2.KISA MESAFE SİLAHLARI

2.2.1.Kılıç ve Kama

İskitlerin kullandıkları savaş araç gereçleri arasında kılıç ve kama önemli bir yer tutmaktaydı. Kılıç ve kama, ok ve yaydan farklı olarak yakın mesafe savaşlarında kullandıkları silahlarıydı.

Antik yazarlar İskitlerin savaşta kılıç ve kamayı iyi kullandıklarını belirtmektedir. İskitlerin diğer silahlarıyla bu yakın mesafe silahlarını karşılaştırdığımızda, bu silahların sadece savaş için kullanılmadığı, dini törenlerinde, örf ve adetlerinde de kullanmışlardı. İskitler kılıcı savaş tanrısının simgesi olarak kabul etmişler ve kılıçla savaş tanrısına kurbanlar kesmişlerdi.³⁰⁷ Herodotos “İskitlerin yalnızca savaş tanrısına bir sunak yaptıklarını bunun üzerine demir bir kılıç diktiklerini” söyler.³⁰⁸

Herodotos³⁰⁹ Doğu'daki İskitlerin kamalarından bahseder. Appiannus,³¹⁰ Olcaba isminde bir İskit delikanlısını tarif ederken “âdeti olduğu üzere beline kısa bir kama takmıştı” demektedir. Dio Chrysostom³¹¹ ise bir İskit delikanlısının “korsesine asılmış büyük bir süvari kılıcı taşıdığını, pantolon giydiğini, omuzlarında küçük siyah bir pelerini” olduğunu söylemektedir.

İskitlerin hayat sürdüğü topraklarda taştan yapılan İskit savaşçısının heykellerinin üzerinde ve kayalar üzerindeki İskit savaşçısının resimlerinde kılıç ve kama tasvirleri bulunmaktadır (**Figür 65**). Antik Yunan ustalarının yaptığı küp ve vazolar üzerinde İskit kılıçlarına az da olsa bulunmaktadır. Soloha kurgan kazısında ele geçen altınla kaplanmış sadak levhasının

³⁰⁷ Melyukova 1964: 46.

³⁰⁸ Herodotos IV, 62.

³⁰⁹ Herodotos VII, 64.

³¹⁰ Appiannus XII, 79.

³¹¹ Chrysostom 1993: 38.

üzerinde ve altınla yapılmış bir tarakta İskit savaşçılarının savaşta kılıç kullandığı sahneleri görülmektedir (**Figür 66**).³¹²

Sibirya, Dağlık Altay, Orta Asya ve Karadeniz Kuzey bölgelerindeki İskitlere ait zengin kurganlarda yapılan kazılarda kılıç ve kamalar ele geçmektedir.³¹³ Karadeniz kuzeyi, Pavolcya ve Dağlık Ural bölgelerinden bulunan bu silah tipleri incelenmesine karşın Kazakistan ve Orta Asya'da bulunan bu silah tipleri üzerinde ise incelemeler zayıf kalmıştır. Erken İskit devrine tarihlenen savaşçılara ait kurganlardan kılıç ve kama az sayıda ele geçmiş, fakat MÖ IV. – III. yüzyıllara tarihlenen İskit savaşçılarına ait kurganlarda ise çok sayıda ele geçmiştir.³¹⁴ Buna göre zamanla İskit savaşçıları bu silahı yaygın olarak kullandıklarını öğrenmekteyiz. MÖ IV. – III. yüzyıllarda İskit savaşçıları arasında kılıç ve kama kullanımı, yay, ok ve mızraklar kadar yaygın kullanılmamıştır.

İskit ve Sarmat kurganların karşılaştırdığımızda, Sarmat kurganlarından kılıç ve kamaların çok sayıda bulunduğunu görmekteyiz. Kılıç ve kama İskitlerin sadece zengin kurganlarından bulunmaktadır, Sarmatların ise sadece zengin kurganlarından değil sıradan insanlara ait kurganlardan da çok sayıda bulunmaktadır.³¹⁵ Buna göre Sarmat savaşçılarının kısa mesafeli savaşta kılıç ve kamayı İskit savaşçılarından daha yaygın kullandıklarını söyleyebilmekteyiz.

İskit ustaları kılıç ve kamaları bronz veya demirden yapmışlardır. Bazen bronz ve demirden yaptıkları kılıç ve kamaları altınla kaparlardı. İskit kılıç ve kamaları, kabza, korkuluk ve namlu olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Kabza bronz, demir, ağaç, boynuz veya kemikten yapılırdı ve bazıları altınla kaplanırdı. Kabzanın süslü olmasına her dönemde ayrı bir özen gösterilirdi. Korkuluk, kılıcı veya kamayı kullanan kişinin elini bir darbeye karşı koruyan bölümdür. Korkuluk bronz veya demirden yapılırdı ve

³¹² Melyukova 1964: 46.

³¹³ Akişev 1973: 43.

³¹⁴ Melyukova 1964: 46.

³¹⁵ Smirnov 1961: 9.

bazıları altınla kaplanırdı. Namlu ise kılıç ve kamanın iki veya bir yanı keskin öldürücü kısmıdır. Namlu bronz veya demirden yapıldı ve bazıları da altınla kaplanırdı.

Kazılar sırasında ele geçen kılıç ve kamalar korozyona uğramış, çoğunlukla kılıç ve kamaların kabzaları iyi korunmuştur. İki yanı keskin namlunun bugüne kadar kısa parçalar halinde korunmuştur. Kılıç ve kama kabzalarının boyutlarının eşit olması ve iki yanı keskin namluların kötü korunmuş olması bize sadece kabzalara bakarak onun kılıç veya kama olduğunu söylenmesini zorlaştırmaktadır. Tam bulunan kamaların genel uzunluğu 17 – 40 cm ve tam bulunan kılıçların genel uzunluğu ise 50 – 80 cm arasında değişmektedir.³¹⁶

İskitlerin kılıç ve kamalarının kabzası ağaç, boynuz, kemik ve yoğun olarak da bronz ve demirden yapıldı. İskitlerin kılıç ve kamalarının iki yanı keskin namluları vardı ve uç kısma doğru kademeli olarak sivriliyordu. İskitlerin kullandığı diğer bir tip ise namlusunun bir yanı keskin kılıç ve kamalarıdır.

İskitlerin kılıç ve kamaları kabza başına göre iki bölüme ayrılmaktadır. İlkinde kılıç ve kamaların kabza başı “T” biçimli veya küresel olmaktadır. İkincisinde ise kılıç ve kamaların kabza başı anten şeklinde veya hayvan başı şeklindedir. Her iki bölüm içerisinde de böbrek, kelebek ve üçgen şeklindeki korkuluklar bulunmaktadır.³¹⁷ Kılıç ve kamalar kendi içerisinde kabza ve korkuluk biçimine göre ise de birkaç tipe ayrılmaktadır.

Birinci bölüme ait kılıç ve kamaların kabza başı “T” biçimli veya küresel olmaktadır ve kendi içerisinde altı tipe ayrılmaktadır. İlk tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı “T” biçimli ve korkuluğu ise böbrek şeklindedir, ikinci tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı kalın “T” biçimli ve korkuluğu ise kelebek şeklindedir, üçüncü tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı küresel veya “T” biçimindedir ve korkuluğu ise hacmi küçük kelebek şeklindedir,

³¹⁶ Melyukova 1964: 47.

³¹⁷ Melyukova 1964: 47.

dördüncü tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı “T” biçimli ve korkuluğu ise dörtgen şeklindedir, beşinci tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı “T” biçimli ve korkuluğu ise yarım çember şeklindedir, altıncı tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı küresel ve korkuluğu ise trapez şeklindedir.

İlk tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı “T” biçimli ve korkuluğu ise böbrek şeklindedir (**Figür 67**). Kabzalar dörtgen şeklinde çoğu tırtıklı olmakla birlikte düz olanları da vardır.

Bu tip içerisinde yer alan kılıç ve kamalar Kazakistan’ın Almatı şehrinde, Tekeli şehrinde, Besşatır mezarlığında³¹⁸, Starşaya Mogila kurganında, 2 numaralı Raigograd kurganında, Şumeika köyündeki kurganda, Aksutinets kurganında, Çigirina ve Kiev bölgelerindegi kurganlarda, Curovka kurganında, 77 numaralı Kurilovka kurganında, 8 numaralı Riicanovka kurganında ve Olbia mezarlığında yapılan kazılarda ele geçmiştir.³¹⁹ Ele geçen bu tipe ait kılıçların uzunluğu 40 – 60 cm, namlusunun eni 3 – 4 cm’dir. Bu tipteki iki adet 75,56 cm ve 88 cm uzunluğundaki kılıç Starşaya Mogila kurgan kazılarında bulunmuştur.³²⁰

Güney Doğu Kazakistan bölgesindeki İle nehrinin sağ kenarında yer alan 31 kurgandan oluşan Besşatır mezarlığında yapılan kazılarda bir adet bu tipe ait kama ele geçirilmiştir. Bu kamanın uzunluğu 31,5 cm, namlusunun eni 2,72 cm’dir (**Figür 68**).³²¹ Kazakistan’ın Almatı şehrinden 1966 yılında bu tipi temsil eden bir bronz kama bulunmuştur. Bu kamanın uzunluğu 15,4 cm, namlusunun eni 2,9 cm’dir (**Figür 69**).³²²

Kabza başı kırılmış, bu tipe ait bir kama 1956 yılında Doğu Kazakistan bölgesindeki Tekeli şehrinde yapılan kazılarda ele geçmiştir. Bronzdan

³¹⁸ Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı, Almatı, 2008.

³¹⁹ Melyukova 1964: 47-49.

³²⁰ Melyukova 1964: 47.

³²¹ Kozibaev 2010: 169.

³²² Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı, Almatı, 2008.

yapılan bu kamanın uzunluğu 22,6 cm, namlusunun eni 3,7 cm'dir (**Figür 70**).³²³

Kazakistan'ın Almatı şehrinde yer alan Merkezi Müzesinde, bulunduğu yer belli olmayan bu tipe ait bir bronz kama sergilenmektedir. Bu kamanın uzunluğu 26,9 cm, namlusunun eni 2,94 cm'dir (**Figür 71**).³²⁴

Merkezi Kazakistan bölgesinde yer alan Kanai köyünden İskitlere ait bir savaşçı heykeli bulunmuş, savaşçının sağ bu tipi temsil eden kılıç yer almaktadır.³²⁵

Bu tipe ait kılıç ve kamalar Karadeniz Kuzey bölgelerinde yapılan kazılarda çok sayıda ele geçirilmiştir. 2 numaralı Raigograd kurgan kazısında bu tipe ait kabzası ve korkuluğu bronzdan, namlusu ise demirden yapılmış kılıç bulunmuştur (**Figür 67, 3**).³²⁶ Buna benzer kabza ve korkuluğu bronzdan, namlusu ise demirden yapılmış kılıç ve kamalar Dinyeper nehrinin orta boyu ve Kafkas bölgesindeki İskitlere ait kurgan ve yerleşim alanlarından ele geçmektedir.³²⁷

Şumeika köyündeki kurganda süslü kabzası altınla kaplanmış bu tipe ait kılıç kazılar sırasında ele geçirildi ve bu kılıcın kılıfı süslü altın levhalarla kaplanmış (**Figür 67, 6**).³²⁸

B.B. Piotrovski'nin Starşaya Mogila kurganında yaptığı kazı sonuçlarına göre bu tip içerisinde yer alan iki adet kılıç bulunduğunu görmekteyiz, bu kılıçların uzunluğu 75,56 cm ve 88 cm'dir (**Figür 67, 8**).³²⁹ İskitlere ait Olbia mezarlığında yapılan kazılarda bu tipe ait 5 adet kılıç kazılar sırasında ele geçmiştir.³³⁰ Aksutinets kurganında yapılan kazılarda bu tip

³²³ Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksiyası katalogı, Almatı, 2008.

³²⁴ Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksiyası katalogı, Almatı, 2008.

³²⁵ Kozibaev 2010: 170.

³²⁶ Melyukova 1964: 47.

³²⁷ Grakov 1958: 5; Terenockin 1957: 55.

³²⁸ Melyukova 1964: 47.

³²⁹ Melyukova 1964: 47.

³³⁰ Skudnova 1960: 62.

içerisinde yer alan kama ele geçmiştir. Bu kama Kiev müzesinde sergilenmektedir (**Figür 72**).³³¹

Karadeniz'in kuzeyinde yer alan İskitlere ait Çigirina kurganında (**Figür 67, 4-5**), Jurovka kurganında (**Figür 67, 7**), Zeleni Sad köyündeki kurganda (**Figür 67, 9**), Kurilovka kurganında (**Figür 67, 10**) ve Rıjanovka kurganında (**Figür 67, 11**) yapılan kazılarda ele geçirilmiştir.³³²

Yukarıda bahsettiğimiz Beşşatır mezarlığından ele geçen kama MÖ V. – IV. yüzyıllara,³³³ Almatı şehrinden bulunan kama MÖ VI. – V. yüzyıllara,³³⁴ Kazakistan'ın Almatı şehrinde yer alan Merkezi Müzesinde, bulunduğu yer belli olmayan kama MÖ VI. – V. yüzyıllara,³³⁵ 2 numaralı Raigograd kurganından ele geçen kılıç MÖ VI. yüzyıla,³³⁶ Starşaya Mogila kurganından ele geçen kılıçlar MÖ VII. yüzyılın sonu ve VI. yüzyılın başına³³⁷ ve Olbia mezarlığından ele geçen kılıçlar ise MÖ VI. yüzyıla³³⁸ tarihlendirmektedir.

Bu tipe ait kılıç ve kamaları Tuva, Sibirya, Dağlık Altay, Kazakistan, Dağlık Ural, Kafkas ve Karadeniz Kuzeyinde varlığını sürdüren İskit kavimleri tarafından MÖ VII. – IV. yüzyıllar boyunca kullanılmışlardır.³³⁹

İkinci tipe ait kılıç ve kamaların kabzalarının çoğu dörtgen şeklinde tırtıklıdır, kabzaların başı kalın “T” biçimli, korkuluğu kelebek şeklinde ve namlusunun iki yanı keskindir (**Figür 73**).

Bu tip içerisinde yer alan kılıç ve kamalar Beşşatır mezarlığında, Esik kurganında, Berel kurganında, Nurmanbet mezarlığındaki 1 numaralı

³³¹ Grakov 2006: 183.

³³² Melyukova 1964: 47.

³³³ Kozıbaev 2010: 169.

³³⁴ Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı, Almatı, 2008.

³³⁵ Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı, Almatı, 2008.

³³⁶ Melyukova 1964: 47.

³³⁷ Melyukova 1964: 47.

³³⁸ Skudnova 1960: 62.

³³⁹ Akişev 1973: 48-49.

kurganında,³⁴⁰ Starşaya Mogila kurganında (**Figür 73, 3**), Bravarka köyündeki 504 numaralı kurganda, Kiev bölgesindeki Yarjmbov kurganında (**Figür 73, 2**), Kuleşovka köyündeki 425 numaralı kurganda (**Figür 73, 8**), Melgunov kurganında, Kelermes kurganında, Soloha kurganında, Makeevka kurganında, Nikopol mezarlığında, Smela kurganında (**Figür 73, 1, 7**), Gruşevka kurganında (**Figür 73, 4**), Umanşine kurganında (**Figür 73, 5**) ve Tomakovka kurganında (**Figür 73, 6**) yapılan kazılar sırasında ele geçirilmiştir.³⁴¹ Ele geçen bu tipe ait kılıçların uzunluğu 50 – 65 cm, kamaların uzunluğu ise 30 – 40 cm'dir.

Güney Doğu Kazakistan bölgesindeki İle nehrinin sağ kenarında yer alan 31 kurgandan oluşan Besşatır mezarlığında yapılan kazılar sırasında bu tipe ait kama ele geçirilmiştir. Bu kama namlusunun sivri ucu kırıktır.³⁴²

Güney Doğu Kazakistan bölgesinde yer alan Esik kurganından bulunan altın elbiseli adamın sol tarafında bu tipe ait bir kılıç bulunmuştur. Kabza başı ve korkuluğu altınla kaplanarak süslenmiştir, kabzası ise altınla yapılan telle sarılmıştır. Kılıcın genel uzunluğu belli olmamakla birlikte, bugüne kadar korunmuş kısmının uzunluğu 20 cm, namlusunun eni 6,9 cm olmaktadır.³⁴³

Dağlı Altay bölgesinde yer alan Berel kurganında, Merkezi Kazakistan'da yer alan Nurmanbet mezarlığındaki 1 numaralı kurganında yapılan kazılarda bu tip içerisine giren demir kamalar bulunmuştur.³⁴⁴

Bu tipe ait kılıç ve kamalar Karadenizin Kuzeyindeki İskit kurganlarında çok sayıda rastlanmaktadır. Starşaya Mogila kurgan kazısında namlusu çok geniş olan bu tipe ait kısa kama ele geçirilmiştir. Bu kamanın uzunluğu 31 cm, namlusunun eni 7,5 cm'dir (**Figür 73, 3**). Bravarka köyündeki 504 numaralı kurganda yapılan kazıda bu tip içine giren bir adet

³⁴⁰ Kozibaev 2010: 169-190.

³⁴¹ Melyukova 1964: 49-51.

³⁴² Kozibaev 2010: 169.

³⁴³ Kozibaev 2010: 171-172.

³⁴⁴ Kozibaev 2010: 185-198.

kama ve bir adet kılıç ele geçirilmiştir. Bu kurgandan çıkartılan kamanın uzunluğu 31 cm, namlusunun eni 7,5 cm'dir. Kılıcın uzunluğu ise 58 cm'dir.³⁴⁵

Kiev bölgesindeki Yarjmbov kurganından uzunluğu 64,5 ve 55 cm, namlusunu eni 5 cm bu tipe ait iki adet kılıç (**Figür 73, 2**)³⁴⁶ ve Kuleşovka köyündeki 425 numaralı kurgandan 60 cm uzunluğundaki bu tipe ait kılıç kazılarda ele geçirilmiştir (**Figür 73, 8**).³⁴⁷

Bu tipe ait kabzası ve korkuluğu altınla kaplanıp süslenen, 57 cm uzunluğa sahip kılıçlar Melgunov ve Kelermes kurganlarından ele geçmiştir (**Figür 74, 1-2**). Soloha kurganında yapılan kazılarda ele geçen bu tipe ait kılıcın kılıfı altın levhalarla kaplanmıştır (**Figür 75**). Tomakovka kurgan kazısında gün ışığına çıkartılan bu tipe ait kılıcın kabzası altınla kaplanıp süslenmiştir (**Figür 73, 6**).³⁴⁸

Bunlardan başka bu tip içerisinde yer alan kılıç veya kamalar Makeevka, Nikopol, Smela (**Figür 73, 1, 7**), Gruşevka (**Figür 73, 4**) ve Umanşine kurganlarında (**Figür 73, 5**) yapılan kazılarda bulunmuştur.³⁴⁹

Yukarıda bahsettiğimiz Besşatr³⁵⁰ ve Berel kurganından çıkarılan kamalar MÖ V. – IV. yüzyıllara,³⁵¹ Esik kurganından bulunan kılıç MÖ IV. – III. yüzyıllara,³⁵² Nurmanbet mezarlığındaki 1 numaralı kurganından ele geçen kama MÖ VII. – VI. yüzyıllara,³⁵³ Starşaya Mogila kurganından bulunan kama M.Ö. VI yüzyıla, Bravarka köyündeki 504 numaralı kurgandan ele geçen kılıç ve kama MÖ V. – IV. yüzyıllara,³⁵⁴ Kuleşovka köyündeki 425 numaralı kurgandan³⁵⁵ ve Tomakovka kurganından ele geçen kılıçlar MÖ VI.

³⁴⁵ İlinskaya 1957: 237.

³⁴⁶ Demidova 1964: 202.

³⁴⁷ Melyukova 1964: 49.

³⁴⁸ Melyukova 1964: 50.

³⁴⁹ Grakov 1962: 90.

³⁵⁰ Kozıbaev 2010: 169.

³⁵¹ Kozıbaev 2010: 171.

³⁵² Kozıbaev 2010: 172.

³⁵³ Kozıbaev 2010: 185-198.

³⁵⁴ İlinskaya 1957: 237.

³⁵⁵ Melyukova 1964: 49.

– V. yüzyıllara,³⁵⁶ Melgunov ve Kelermes kurganlarından ele geçen kılıçlar MÖ VI. yüzyıla, Makeevka kurganından ve Nikopol mezarlığından ele geçen kılıçlar MÖ V. – IV. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.³⁵⁷

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlara anlaşıldığı üzere kabza başı “T” biçimli, korkuluğu ise kelebek şeklindeki kılıç ve kamaların MÖ VI. – IV. yüzyıllarda yaygın olarak kullanımda olduğunu görmekteyiz.

Kabza başı “T” biçimli, korkuluğu ise kelebek şeklindeki kılıç ve kamalar Perslerin kılıç ve kamalarına çok benzemektedir, buna İran’da bulunan kaya resimleri delil olmaktadır. Darius’un mezarındaki kaya resimlerinde bu tipe ait kılıçlar yer almaktadır. Persepolis’te bulunan kaya resimlerinde de bu tipe ait kılıçlar görülmektedir.³⁵⁸

Üçüncü tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı küresel veya “T” biçimindedir. Korkuluğu ise hacmi küçük kelebek şeklinde olup iki yanı keskin namlusu uç kısma doğru kademeli olarak sivrilmiştir.

Bu tip içerisinde yer alan kılıç ve kamalar Aksutintes köyündeki kurganda (**Figür 76**), Çertomlık kurganında (**Figür 77**), 2 numaralı, 17 numaralı ve 19 numaralı Nikopol kurganlarında (**Figür 78**), Marisin kurganında, 18 numaralı Elezavet kurganında, 8 numaralı Pyat bratev kurganında, 3 numaralı Çastih kurganında, Sirkun kurganında, Liisoı gore köyündeki kurganda, 4 numaralı Novoselki kurganında, 489 numaralı Makeevka kurganında (**Figür 79**), Dubenski köyündeki kurganda (**Figür 80**), 7 numaralı Borispol kurganında (**Figür 81**), Koval köyündeki kurganda, Kul - Oba ve Sofievka kurganlarında (**Figür 82**) yapılan kazılar sırasında ele geçirilmiştir. Ele geçen kılıçların uzunluğu 41,5 – 80 cm, namlularının eni 3,5 – 6,5 cm arasında değişmektedir.³⁵⁹

³⁵⁶ Melyukova 1964: 50.

³⁵⁷ Grakov 1962: 90.

³⁵⁸ Melyukova 1964: 51.

³⁵⁹ Melyukova 1964: 51-52.

Bu tipe ait kılıç ve kamalar Orta Asya ve Kazakistan'daki İskit kurganlarında yapılan kazılarda bulunmamıştır.

Çertomlık ve Elezavet kurganından çıkarılan kılıçların kabzası altınla kaplanıp, hayvan üslubuyla süslenmiştir. Kılıçların küresel kabza başlarında, başı arkaya doğru bakan hayvan tasviri, kabzalarında ise büyük boynuzlu geyik tasviri görülmektedir. Kılıçların hacmi küçük kelebek şeklindeki korkuluk kısımlarının iki yanında grifon başı betimlenmiştir (**Figür 77**). Ayrıca Çertomlık kurganından bu tipte 6 adet kılıç daha ele geçmiştir fakat bu kılıçların kabzaları sade biçimlidir, bu kılıçların uzunluğu 41,5 – 71 cm olmaktadır.³⁶⁰

3 numaralı Çastih kurganında yapılan kazılarda bu tipe ait demir kılıç bulunmuştur. Bu kılıcın kabzası altınla kaplanıp, hayvan üslubuyla süslenmiştir, kılıcın uzunluğu 69 cm'dir (**Figür 83**).³⁶¹

Makeevka köyündeki 489 numaralı kurgandan çıkartılan kılıcın küresel kabza başı ve kabzası kemikten olup iki kenarı demirle kaplanmıştır. Korkuluğu ise kemikten yapılmıştır (**Figür 79**).³⁶² 19 numaralı ve 2 numaralı Nikopol kurganında çıkarılan bu tipe ait kılıç kabzasının sol tarafında 5, sağ tarafında ise 2 delik yer almaktadır (**Figür 78**). Bu kurganda yapılan kazılarda kemikten yapılmış kılıç kabzalarının kalıntıları ele geçmiştir. 17 numaralı Nikopol kurganında yapılan kazılarda bu tipe kılıç bulunmuştur. Bu kılıcın uzunluğu 71 cm'dir.³⁶³ Marisin kurganında bulunan bu tipe ait kılıcın uzunluğu ise 41,5 cm'dir.³⁶⁴

Safievk kurganında bulunan (**Figür 82**) ve bulunduğu yeri belli olmayan Kiev müzesindeki kılıcın (**Figür 84**) kabza başı korozyona uğramış ve korkuluğu ise hacmi küçük kelebek şeklinde olmaktadır, namlusunun eni 6

³⁶⁰ Melyukova 1964: 51.

³⁶¹ Artamanov 1966: 47.

³⁶² Melyukova 1964: 51.

³⁶³ Grakov 1962: 91.

³⁶⁴ Melyukova 1964: 51.

– 6,5 cm'dir. Namlu kısmında yukarıdan aşağıya doğru çizgiler yer almaktadır.³⁶⁵

Kul – Oba kurganında yapılan kazılarda kabza başı korozyona uğramış, komple altınla kaplanıp, hayvan üslubuyla süslenen bu tipe ait kılıç ele geçirilmiştir. Bu kılıcın uzunluğu 80 cm'dir. Kılıcın kılıfı da altınla kaplanıp süslenmiştir. Bu kılıcın altın kaplamalı kabzasında ve kılıfında hayvan mücadele sahnesi görülmektedir (**Figür 85**).³⁶⁶

Aksutinets köyündeki kurganında yapılan kazılarda ele geçen bu tipe ait kamanın kabzasında ve iki yanı keskin namlusunda uzun çizgiler yer almaktadır. Bu kama Kiev müzesinde sergilenmektedir (**Figür 76**).³⁶⁷

Koval köyündeki kurganında (**Figür 86**) bulunan ve bulunduğu yeri belli olmayan Kiev müzesindeki bu tipe ait kılıcın kabzasında dörtgen şeklinde dört delik yer almaktadır.³⁶⁸

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlarda yapılan kazılarda ele geçen bu tipe ait kılıçlar MÖ IV. – III. yüzyıllara tarihlenmektedir.³⁶⁹

Dördüncü tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı "T" biçimli, korkuluğu ise dörtgen şeklindedir. İki yanı keskin namlusu uç kısmına doğru kademeli olarak sivrilmektedir. Bu tipe ait kılıç ve kamalar İskit kurganlarında az sayıda bulunmuştur.

Keşi şehrindeki Bospor mezarlığından³⁷⁰, Galuşenko (**Figür 87**) ve 9 numaralı Frontovoi kurganlarında ve Skythia şehrinde yapılan kazılar sırasında bu tipe ait kılıç ve kamalar ele geçirilmiştir. 9 numaralı Frontovoi

³⁶⁵ Melyukova 1964: 51.

³⁶⁶ Artamanov 1966: 49.

³⁶⁷ Grakov 2006: 183.

³⁶⁸ Melyukova 1964: 51.

³⁶⁹ Melyukova 1964: 51.

³⁷⁰ Sorokina 1962: 63.

kurganından bulunan kılıcın uzunluğu 41,5 cm, namlusunun eni 4,5 cm olmaktadır.³⁷¹

Skythia şehrinde yapılan kazılar sırasında ele geçen bu tipe ait kılıcın korkuluğunun ortasında göz ve iki yanında grifon başı yer almaktadır, iki yanı keskin namlusu uç kısmına doğru kademeli olarak sivrilmiştir (**Figür 88**).³⁷²

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlarda yapılan kazılar sırasında ele geçen bu tipe ait kılıç ve kamalar MÖ IV. – III. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.³⁷³

Beşinci tipe ait kamaların kabza başı “T” biçimli, korkuluğu ise yarım çember şeklinde olup iki yanı keskin namlusu uzun uç kısmına doğru kademeli olarak sivrilmiştir. Bugüne kadar İskit kurganlarında yapılan kazılarda bu tipe ait iki adet kama ele geçirilmiştir.

Bu tipe ait kamanın birincisi Tereşenko bölgesinden (**Figür 89**) bulunmuştur. Bu kamanın uzunluğu 32,5 cm’dir. Bu kama Kiev müzesinde sergilenmektedir. Bu tipe ait kamanı ikincisi Transilvaniya bölgesinde bulunmuştur.³⁷⁴

Bu kamalar tesadüfen bulunduğu için herhangi bir tarihlendirme yapmak mümkün olmamaktadır. Fakat Transilvaniya’da bulunan İskitlere ait malzemelerin hepsi MÖ VI. – V. yüzyıllara tarihlendiğini düşünürsek,³⁷⁵ bu kamaları da bu tarihe ait olduğunu söyleyebiliriz.

Altıncı tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı küresel, korkuluğu ise trapez şeklinde olup uzun namlusunun iki yanı keskindir. Bugüne kadar İskit kurganlarında yapılan kazılarda bu tipe ait iki adet kılıç ele geçirilmiştir.

³⁷¹ Melyukova 1964: 52.

³⁷² Melyukova 1964: 53.

³⁷³ Artamanov 1966: 49.

³⁷⁴ Melyukova 1964: 53.

³⁷⁵ Roska 1937: 10.

Bu tipe ait kılıç birincisi Kekuvat bölgesindeki kurgan kazısında ele geçirilmiştir. Bu kılıcın kabzası altınla kaplanıp hayvan üslubuyla süslenmiştir. İkincisi ise Karagodeuş kurgan kazısında namlusu korozyona uğramış bu tipe ait kılıç veya kamanın kabzası ele geçirilmiştir.³⁷⁶

Yukarıda bahsettiğimiz Kekuvat bölgesindeki kurgan kazısında ele geçen kılıç MÖ IV. – III. yüzyıllara ve Karagodeuş kurgan kazısında ele geçen kılıç veya kama ise MÖ III. yüzyıla tarihlenmektedir.³⁷⁷

Yukarıda bahsettiğimiz gibi bu bölüme ait kabza başı küresel veya “T” biçimli kılıç ve kamalar Kazakistan ve Karadeniz’in kuzeyinde yer alan İskitlere ait kurganlardan çok sayıda ele geçtiğini öğrenmekteyiz. Bu özellikleri taşıyan kılıç ve kamaları İskit savaşçıları MÖ VII. – III. yüzyıllarda kullanmışlardır.

İkinci bölüme ait kılıç ve kamaların kabza başı anten şeklinde veya hayvan başı şeklinde olmaktadır. Bu tipe ait kılıç ve kamalar kendi içerisinde iki tipe ayrılmaktadır. İlk tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı anten şeklinde, ikinci tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı ise çeşitli kuş veya grifon başı şeklindedir. Bazen de toynak şeklinde olmaktadır.

Birinci tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı anten şeklinde, korkuluğu böbrek, kelebek veya yarım çember şeklinde olup namlusu ise iki yanı keskin, uç kısmına doğru sivrilmektedir.

Bu tip içerisinde yer alan kılıç ve kamalar Kuzey Kazakistan bölgesindeki İskitlere ait 2 numaralı Alipkaş kurganında,³⁷⁸ Kuzey Karadeniz bölgesindeki Kurilovski kurganında, Sahnovka kurganında (**Figür 90**), Smela kurganında (**Figür 91**), Sekirnoe köyündeki 86 numaralı kurganda, Germonas mezarlığında, Olbia mezarlığında, 5 numaralı Skrobore kurganında (**Figür 92**), Marisin köyündeki kurganda, Grişensa köyündeki kurganda (**Figür 93**), Jurovka köyündeki kurganda (**Figür 94**), Popovka

³⁷⁶ Melyukova 1964: 53.

³⁷⁷ Rostovsev 1925: 401-307.

³⁷⁸ Akişev 1959:38.

köyündeki 3 numaralı kurganda,³⁷⁹ Kuzey Kafkas bölgesindeki İskitlere ait Nesterovski kurganından (**Figür 95**),³⁸⁰ Starosel kurganında, Volkovski köyündeki kurganda (**Figür 96**), Aksutintes köyündeki kurganda (**Figür 97**), Dinyeper nehrinin orta boyunda yer alan kurganlarda ve Romen bölgesindeki kurganlarda yapılan kazılarda ele geçirilmiştir.³⁸¹ Bahsettiğimiz kurganlardan çıkarılan kamaların uzunluğu 35 cm, kılıçların uzunluğu ise 42,5 – 61,1 cm arasında değişmektedir.³⁸²

Jurovka köyünden bulunan bu tipe ait kılıcın kabzası kazıma ve baskı tekniğiyle yapılmış nokta ve spiral bezemelerle süslenmiştir (**Figür 94**).³⁸³

5 numaralı Skrobore kurganından bulunan kamanın uzunluğu 32 cm (**Figür 92**), Marisin kurganından bulunan kılıcın uzunluğu 61,1 cm, Papovka köyündeki 3 numaralı kurgandan bulunan kılıcın uzunluğu 50 cm ve Grişensa köyündeki kurgandan bulunan kılıcın uzunluğu 57 cm'dir (**Figür 93**). Bu kılıç ve kamaların namlusunun eni 4 – 6,5 cm arasında değişmektedir.³⁸⁴

Bulunduğu yeri belli olmayan bu tipe ait bronz bir kama Kazakistan'ın Almatı şehrinde yer alan Merkezi Müzede sergilenmektedir (**Figür 98**).³⁸⁵

Volkovski köyündeki kurgandan bulunan bu tipe ait kılıcın kabzası baskı ve kazıma tekniğiyle yapılmış nokta ve geometrik şekillerle süslenmiştir (**Figür 96**).³⁸⁶

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlarda ele geçen seramikler, ok uçları ve diğer malzemeler incelendiğinde bu tipe ait kılıç ve kamalar MÖ VI. – V. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.

İkinci tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı hayvan, kuş veya grifon başı şeklinde veya toynak şeklindedir.

³⁷⁹ Melyukova 1964: 53.

³⁸⁰ Krupnov 1960: 280-281.

³⁸¹ Grakov 2006: 183.

³⁸² Melyukova 1964: 53.

³⁸³ Melyukova 1964: 54.

³⁸⁴ Melyukova 1964: 55.

³⁸⁵ Kozıbaev 2010: 172.

³⁸⁶ Melyukova 1964: 55.

Kabza başı kuş veya grifon başı şeklinde olan kılıç ve kamalar Doğu Kazakistan bölgesinde yer alan Berel mezarlığında,³⁸⁷ Almatı şehrinde,³⁸⁸ Esik kurganında,³⁸⁹ Merkezi Kazakistan bölgesinde yer alan Nurmanbet mezarlığının 1 numaralı kurganında,³⁹⁰ Ural dağlarının güneyinde yer alan Filippovka kurganında,³⁹¹ Curovka köyündeki 401 numaralı kurganda (**Figür 99**), Gamarnya köyündeki kurganda (**Figür 100**)³⁹² ve Kuzey Kafkas bölgesindeki Krasnodar kurganında³⁹³ yapılan kazılarda ele geçirilmiştir.

Bu tipe ait bronz bir kama Kuzey Kazakistan bölgesinde tesadüfen bulunmuştur. Bu kamanın namlusunda yukarıdan aşağıya doğru uzanan çizgiler yer almaktadır. Bronzdan üretilen bu kamanın uzunluğu 24,9 cm, namlusunun eni 3,46 cm'dir. Kama Kazakistan'ın Almatı şehrindeki Merkezi Müzesinde sergilenmektedir (**Figür 101**).³⁹⁴

Doğu Kazakistan bölgesinde yer alan Berel mezarlığında yapılan kazılarda bu tipe ait bronz ve demirden üretilen kamalar ele geçirilmiştir.³⁹⁵

1988 yılında Kazakistan'ın Almatı şehrinde yapılan kazılarda bu tip içerisine giren bronz kama ele geçirilmiştir. Kamanın genel uzunluğu belli olmamakla birlikte, mevcut kısmının uzunluğu 22,9 cm, eni ise 3 cm olmaktadır (**Figür 102**).³⁹⁶

Güney Doğu Kazakistan bölgesinde yer alan Esik kurganında bulunan altın elbiseli insanın sağ tarafında bu tipe ait demir kama bulunmuştur. Kabzası ve korkuluğu altınla kaplanmıştır, kelebek şeklinde olan korkuluğu süslenmiştir, kabzası ise altın telle sarılmıştır. Kamanın iki yanı keskin

³⁸⁷ Kozıbaev 2010: 185-186.

³⁸⁸ Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı, Almatı, 2008.

³⁸⁹ Kozıbaev 2010: 171-172.

³⁹⁰ Margulan 1966: 344.

³⁹¹ Fedoseenko 2003: 16.

³⁹² Melyukova 1964: 55-56.

³⁹³ Anfimov 1949: 257.

³⁹⁴ Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı, Almatı, 2008.

³⁹⁵ Kozıbaev 2010: 185-186.

³⁹⁶ Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı, Almatı, 2008.

namlusunun ortası altınla kaplanıp hayvan üslubuyla süslenmiştir (**Figür 103**).³⁹⁷

Merkezi Kazakistan bölgesinde yer alan Nurmanbet mezarlığının 1 numaralı kurganında yapılan kazılarda bu tipi temsil eden bronz kama ele geçirilmiştir.³⁹⁸

Ural dağlarının güneyinde yer alan Filippovka kurganında yapılan kazılarda bu tipe ait demirden yapılp komple altınla kaplanmış kılıç bulunmuştur. Kılıcın uzunluğu 45 cm olmaktadır (**Figür 104**).³⁹⁹

Kiev Tarihi Müzesinde bulunduğu yeri belli olmayan bu tipe ait kılıç veya kamanın kabzası sergilenmektedir. Yine bu tipe ait kılıç ve kamalara Sibirya'daki İskitlere ait kurganlarda da rastlanmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz Kuzey Kazakistan bölgesinde tesadüfen bulunmuş kama MÖ V. yüzyıla,⁴⁰⁰ Berel mezarlığında yapılan kazılarda ele geçen kamalar MÖ V. – IV. yüzyıllara,⁴⁰¹ Almatı şehrinde yapılan kazılarda ele geçen kama MÖ V. – IV. yüzyıllara,⁴⁰² Esik kurganından çıkartılan kama MÖ IV. – III. yüzyıllara,⁴⁰³ Nurmanbet mezarlığının 1 numaralı kurganından ele geçen kama MÖ VII. – VI. yüzyıllara,⁴⁰⁴ Filippovka kurganından çıkartılan kılıç MÖ V. – IV. yüzyıllara⁴⁰⁵ ve Curovka köyündeki 401 numaralı kurgandan ele geçen kılıç MÖ V. yüzyıla⁴⁰⁶ tarihlendirilmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlarda ele geçen kabza başı kuş veya grifon başı şeklinde olan kılıç ve kamalar MÖ V. – III. yüzyıllarda varlığını sürdüren İskitler tarafından kullanıldığını göstermektedir.

³⁹⁷ Kozıbaev 2010: 171-172.

³⁹⁸ Margulan 1966: 44.

³⁹⁹ Fedoseenko 2003, s.16.

⁴⁰⁰ Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı, Almatı, 2008.

⁴⁰¹ Kozıbaev 2010: 185-186.

⁴⁰² Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı, Almatı, 2008.

⁴⁰³ Kozıbaev 2010: 171-172.

⁴⁰⁴ Margulan 1966: 344.

⁴⁰⁵ Fedoseenko 2003: 16.

⁴⁰⁶ Melyukova 1964: 55-56.

İskit kavimlerinin kabza başı toynak şeklinde olan kılıç ve kamaları da kullanmış olduğunu arkeolojik buluntular ispatlamaktadır.

Kabza başı toynak şeklinde olan kılıç ve kamalar Voskresenskoe köyündeki kurganında,⁴⁰⁷ Volkovsa köyündeki 2 numaralı kurganda (**Figür 105**),⁴⁰⁸ Soloha kurganında (**Figür 106**),⁴⁰⁹ Cabotina kurganında, 4 numaralı Osnyagah kurganında, 10 numaralı Elizavet kurganında ve Aksutinets köyündeki 2 numaralı kurganda⁴¹⁰ yapılan kazılarda ele geçmiştir.

1897 yılında bu tipe ait demir bir kama Çelyabinsk bölgesindeki Voskresenskoe köyündeki kurganında yapılan kazı çalışmalarında bulunmuştur. Bu kamanın uzunluğu 29,3 cm, namlusunun eni 4,2 cm'dir (**Figür 107**).⁴¹¹

Volkovsa köyündeki 2 numaralı kurganından çıkartılan bu tip içerisinde yer alan kılıcın kabza başında baskı tekniğiyle yapılmış iki adet göz yer almaktadır (**Figür 105**).⁴¹²

Soloha kurganından çıkartılan bu tipe ait kılıcın kabzası altınla kaplanıp, hayvan üslubuyla süslenmiştir (**Figür 106**). Kılıcın, mevcut parçasının uzunluğu 12,2 cm'dir. Uzunluğu 59 cm, eni 12,8 cm olan bu kılıcın kını, hayvan üslubuyla süslenen altın levhalarla kaplanmıştır. Kının ölçülerine dayanarak bu kılıcın en az 70 cm olması düşünülmektedir.⁴¹³

Kiev Tarihi Müzesinde bulunduğu yeri belli olmayan bu tipe ait kılıçlardan biri sergilenmektedir. Bu kılıcın kabza başında baskı tekniğinde yapılmış iki adet göz yer almaktadır. Kabzasının ve iki yanı keskin

⁴⁰⁷ Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı, Almatı, 2008.

⁴⁰⁸ Melyukova 1964: 58.

⁴⁰⁹ Artamanov 1966: 35.

⁴¹⁰ Melyukova 1964: 58.

⁴¹¹ Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı, Almatı, 2008.

⁴¹² Melyukova 1964: 58.

⁴¹³ Artamanov 1966: 35.

namlusunun ortasında yukarıdan aşağıya doğru uzanan çizgiler yer almaktadır (**Figür 108**).⁴¹⁴

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlarda ele geçen seramikler, ok uçları ve diğer malzemeler incelendiğinde bu tipe ait kılıç ve kamalar MÖ V. – IV. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.

İskitlerin varlığını sürdüren coğrafyadan bir adet kabza başı birbirine karşı bakan aslan başı şeklinde olan kama ele geçmiştir. Bu kama 1965 yılında Kazakistan'ın Almatı şehrinden tesadüfen bulunmuştur. MÖ V. – IV. yüzyıllara tarihlenen bu kama, demirden üretilmiş olup uzunluğu 24,1 cm, namlusunun eni 2,6 cm'dir (**Figür 109**).⁴¹⁵

İskitlerin varlığını sürdüren coğrafyadan bir adet kabza başı iki yana bakan keçi başı şeklinde olan kılıç bulmuştur (**Figür 110**). Bu kılıç 1863 yılında İ.E. Zabelin'in Çertomlık kurganındaki kazı çalışmaları sırasında ele geçmiştir. Demirle üretilmiş olan bu kılıcın kabzası altınla kaplanmış ve hayvan üslubuyla süslenmiştir, kılıcın kını süslü altın levhalarla kaplanmıştır. Çertomlık kurganından bulunan bu kılıç MÖ VI. – V. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁴¹⁶

İskitli savaşçıların iki yanı keskin namlulu kılıçlarla birlikte tek yanı keskin namlulu kılıçları da kullandıkları görülmektedir. Bir yanı keskin namluya sahip kılıçlar Kuzey Karadeniz bölgesindeki Çertomlık, Novonikolaevka (**Figür 111**), Fedorovka (**Figür 112**), Sofievka (**Figür 113**) ve 487 numaralı Zolotopolya kurganda (**Figür 114**) yapılan kazılar sırasında ele geçirilmiştir.⁴¹⁷

Çertomlık, Novonikolaevka (**Figür 111**) ve 487 numaralı Zolotopolya (**Figür 114**) kurganlarından çıkartılan kılıçların kabzası altınla kaplanıp, hayvan üslubuyla süslenmiştir. Çertomlık ve Novonikolaevka (**Figür 111**)

⁴¹⁴ Melyukova 1964: 58.

⁴¹⁵ Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksyası katalogı, Almatı, 2008.

⁴¹⁶ Fedoseenko 2003: 50.

⁴¹⁷ Melyukova: 1964: 59.

kurganlarından çıkartılan kılıçların uzunluğu belli değildir. Sadece 487 numaralı Zolotopolya kurganından (**Figür 114**) çıkartılan kılıcın uzunluğu bellidir. Bu kılıcın uzunluğu 70 cm'dir. Bahsettiğimiz kurganlardan çıkartılan kılıçlar MÖ IV. – III. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁴¹⁸

Sofievka kurganından (**Figür 113**) çıkartılan kılıcın kabzası ağaç veya kemikle kaplanmış olabilir, çünkü bu kılıcın korozyona uğramış kabzasında demir çiviler yer almaktadır. Bu kılıcın korkuluğu dörtken şeklinde olup, kılıcın uzunluğu 41 cm'dir. Fedorovka (**Figür 112**) kurganından çıkartılan kılıcın kabzası korozyona uğramış, kılıcın uzunluğu 58 cm'dir.⁴¹⁹

İskit kavimlerinin varlığını sürdürdüğü topraklardan ele geçen kılıç ve kamaların büyük bir bölümü demir ve bronz kullanarak yapılmıştır. İskit ustaları demir veya bronz kılıç ve kamaların imalatında döküm ve dövme tekniğini kullanmışlardır. Demir veya bronz kılıç ve kamaların namlu kısımları dövülerek keskin hale getirilmiştir. Kabzaların genel olarak altın, kemik ve ahşapla kaplandığı anlaşılmaktadır.

İskit savaşçısının kullandığı silahları arasında kılıçların önemli bir yer tuttuğu gerek yazılı kaynaklar ve tasvirli sanat eserleri ve gerekse orijinal buluntular sayesinde anlaşılmaktadır.

2.2.2.Mızrak ve Cirit

İskitlerin saldırı silahları arasında yer alan mızrak, savaş ve av sırasında kullanılan uzun, düzgün bir sap ve sivri bir uç ile oluşturulmuş silah tipidir. İskitler mızrakları uzun mesafelere fırlatabildiği gibi, yakın mücadelede de sokucu veya dürtücü olarak kullanılmışlardır. Mızraklardan hangisinin yakın mücadelede, hangisinin fırlatılmak suretiyle uzak mesafelerde kullanıldığını saptamak oldukça zordur. İskit savaşçıları mızrakların kısa ve

⁴¹⁸ Melyukova 1964: 60.

⁴¹⁹ Melyukova 1964: 59.

hafif olanlarını fırlatılmakta, uzun ve ağır olanlarını ise sokucu olarak kullanılmış olmalıdır.

İskit mızrakları iki ana bölümden uç ve saptan oluşmaktadır. İskitler mızrak uçlarını bronzdan veya yaygın olarak demirden üretmişlerdir. İskit kavimlerinin varlığını sürdürdüğü topraklardan ele geçen mızrak uçlarının çoğunun uzunluğu 20 cm ve 50 cm arasında değişmektedir, 20 cm den kısa ve 50 cm ve 70 cm uzunlukta olan mızrak uçlarına az sayıda rastlanmaktadır.⁴²⁰ Sapa bağlantısı kovan ile sağlanmakta ve kovanın aşağı kısmında sapla olan bağlantının dayanıklı olması için yüzük yer almaktadır. İskit mızrak sapları ahşaptan üretilmiştir. Mızrakların sap bölümlerinin ahşap olması nedeniyle günümüze sağlam bir şekilde ulaşmamışlardır. İskitlerin demir veya bronzdan üretilmiş mızrak uçları, bu silah tipinin günümüze ulaşan bölümünü oluşturmaktadır.

İskit savaşçılara ait soyulmamış kurganların hemen hepsinden mızrak uçları çıkarılmaktadır. Soloha kurganından çıkartılan altın tarak üzerinde elinde kısa mızrak olan atlı bir İskit savaşçısının yaya savaşçıyla mücadele sahnesi görülmektedir (**Figür 115**).⁴²¹ Kul – Oba kurganından çıkartılan altın levhada eline kısa mızrak alan atlı bir İskit savaşçısının tavşan avlama sahnesi görülmektedir (**Figür 116**).⁴²² Soloha kurganından çıkartılan gümüşte yapılmış ve altınla kaplanmış tabakta eline mızrak alan atlı bir İskit savaşçısının aslan avlama sahnesi görülmektedir (**Figür 117**).⁴²³ Kul – Oba ve Voronec den bulunan küplerde elinde mızrağı olan İskit savaşçıları görülmektedir (**Figür 118**). Moskova'daki Tarihi Müzedeki levhada iki atlı savaşçının mızrakla mücadele sahnesi betimlenmiştir. Germesov kurganından çıkartılan levhada İskitli savaşçının mızrakla vahşi yarattığı öldürme sahnesi betimlenmiştir.⁴²⁴

⁴²⁰ Melyukova 1964: 36.

⁴²¹ Melyukova 1964: 35.

⁴²² Minns 1913: 39.

⁴²³ Artamanov 1966: 37.

⁴²⁴ Melyukova 1964: 35.

Tuva, Sibirya, Altay, Kazakistan ve Orta Asya'da İskitlere ait mızraklara az sayıda rastlanılmaktadır. Karadeniz'in Kuzey bölgesindeki kurganlarda ise çok sayıda rastlanmaktadır.⁴²⁵ Aslında İskitler vefat eden savaşçısının kurganına bir veya iki adet mızrak bırakmışlardır. MÖ IV. – III. tarihlenen İskit kurganlarında 5 – 12 adet mızrak bulunmaktadır. 8 numaralı Aksutinets ve Talaev kurganlarından beşer adet; 1 numaralı Voloovsa ve 2 numaralı Çastih kurganından dokuzar adet; Krasnokut kurganından ise 11 adet mızrak ele geçirilmiştir.⁴²⁶

İskit kavimlerinin varlığını sürdürdüğü coğrafyalarda 500 den fazla mızrak ele geçirilmiştir.⁴²⁷ Mızrak uçların çoğu iki kanatlı ve biraz yayvandır. İskit mızraklarını kanat biçimine göre iki bölüme ayırmak mümkündür. Birinci bölüme ait mızrak uçları yaprak biçimli, İkinci bölüme ait mızrak uçları ise sivridir.⁴²⁸ İskit ustaları mızrak uçlarının imalatında döküm ve dövme tekniği kullanmıştır.

Birinci bölüme ait mızrak uçları iki kanatlı yaprak şeklindedir. Bu bölüme ait mızrak uçları kendi içinde üç tipe ayrılmaktadır. Birinci tipe ait mızrak uçlarının kanatlarının ortasında büyük sırt, ikinci tipe ait mızrak uçlarının kanatlarının ortasında ince sırt vardır. Üçüncü tipe ait mızrak uçlarının kanatlarının ortası ise düzdür.

Birinci tipe ait mızrak uçlarının kanatlarının ortasındaki sırt büyüktür. Mızrağın sivri uç kısmına doğru bu sırt küçülmektedir. Bu tipe ait mızrak uçlarının uzunlukları 19 – 38 cm'dir. Kısa mızrak uçlarının kanatları kısa ve yayvan, uzun mızrak uçlarının kanatları ise uzun ve kısadır.⁴²⁹

⁴²⁵ Tihonov 1960: 22 – 36.

⁴²⁶ Melyukova 1964: 35.

⁴²⁷ Peterenko 2006: 172.

⁴²⁸ Melyukova 1964: 36.

⁴²⁹ Melyukova 1964: 36.

Bu tipe ait mızrak uçları Doğu Kazakistan bölgesindeki Malaya Krasnayarka köyündeki kurganda yapılan kazılarda ele geçirilmiştir. Bu mızrak ucu MÖ X. – VIII. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁴³⁰

Bu tipe ait mızrak uçlarına Kuzey Karadeniz bölgesindeki kurganlarda da çok sayıda rastlanmaktadır. Kanatlarının ortasında büyük sırtı olan mızrak uçları Aksutinets köyündeki 3 numaralı, 12 numaralı ve 468 numaralı kurganlardan, Kiev bölgesindeki Taşlık nehrinin sol kenarındaki 344 numaralı kurgandan (**Figür 119**), Makeevka köyündeki 454 numaralı kurgandan (**Figür 120**), Starşaya Mogila kurganından (**Figür 121**), 1 numaralı Solodkoe, 8 numaralı Popovka, 8 numaralı Lihaçevka kurganlarından (**Figür 122**), Goryaçevo köyündeki 406 numaralı kurgandan (**Figür 123**) ve Curovka köyündeki 406 numaralı kurgandan çıkartılmıştır.⁴³¹

Erken İskit devrine ait Kiev bölgesindeki Taşlık nehrinin sol kenarındaki 344 numaralı kurgandan bronzdan üretilmiş mızrak ucu bulunmuştur (**Figür 119**).⁴³² Bulunan bronz mızrak ucunun uzunluğu 15,5 cm, eni 3 cm'dir. İki kanatlı bu mızrak ucu yaprak şeklinde olmakta ve kanatlarının ortasında bir sırt olmaktadır. Kovanının aşağı kısmında sapa iyice sabitlenmesi amacıyla çivi deliği açılmıştır. E.F. Pokrovskaya bahsettiğimiz kurgandan çıkartılan malzemeleri inceleyerek bu bronz mızrak ucunu MÖ VII. – VI. yüzyıllara tarihlemektedir.⁴³³

N.E. Brandenburg Makeevka köyündeki 454 numaralı kurganındaki kazı çalışmalarında İskitlerin bronzdan yapılmış mızrak ucu ele geçirmiştir (**Figür 122**).⁴³⁴

Bilim adamları yukarıda bahsettiğimiz kurganlardan çıkartılan malzemeleri inceleyerek bu tipe ait olan mızrak uçlarını MÖ VII. – VI. yüzyıllara tarihlemektedir.

⁴³⁰ Akişev 1973: 51.

⁴³¹ Melyukova 1964: 36.

⁴³² Bobrinski 1901: 34.

⁴³³ Melyukova 1964: 36.

⁴³⁴ Brandenburg 1908: 128.

İkinci tipe ait mızrak uçlarının kanatlarının ortasında ince sırtı yer almaktadır. B tipteki mızrak uçları, birinci tipteki mızrak uçlarından daha uzundurlar.

Bu tipi içerisinde yer alan mızrak uçlar İskit kavimlerine ait Makeevka köyündeki 489 numaralı (**Figür 124**) ve 491 numaralı (**Figür 125**) kurganlarda, Kelermes kurganında (**Figür 126**), Curovka köyündeki 400 numaralı ve 401 numaralı kurganlarda (**Figür 127**), Bravarka köyündeki 502 numaralı kurganda (**Figür 128**) ve 7 numaralı Çastih kurganında (**Figür 129**) ve Mastyugina köyündeki 2 numaralı kurganda yapılan kazılarda ele geçirilmiştir.⁴³⁵

Güney Kazakistan bölgesinden uzun iki kanatlı yaprak şeklinde olan, kanatlarının ortasında ince sırtı olan bronzdan üretilmiş kovanlı mızrak ucu bulunmuştur.⁴³⁶

N.E. Brandenburg, Makeevka köyündeki 491 numaralı kurgandaki kazı çalışmalarında bu tipe ait, kovan uzunluğu 17 cm, eni 5,5 cm toplam uzunluğu 51 cm olan mızrak ucun ele geçirmiştir. Bu mızrak ucunun kovanının aşağı kısmının çapı 2,7 cm, yukarı kısmının çapı ise 2 cm olmakta ve kovanının aşağı kısmı çizgilerle süslenmiştir (**Figür 126**). Kelermes kurganından çıkartılan bu tip içerisine giren mızrak ucunun uzunluğu 72 cm'dir (**Figür 126**). Curovka köyündeki 400 numaralı ve 401 numaralı kurganlardan (**Figür 127**), Bravarka köyündeki 502 numaralı kurgandan (**Figür 128**) ve Makeevka köyündeki 489 numaralı kurgandan (**Figür 124**) çıkartılan mızrak uçlarının uzunluğu 39 – 49 cm, kovanlarının uzunluğu 11 – 14 cm'dir. 2 numaralı ve 7 numaralı Çastih kurganlarından (**Figür 129**) ve Mastyugina köyündeki 2 numaralı kurgandan çıkartılan mızrak uçların uzunluğu 37 – 49 cm, kovanlarının uzunluğu 14 – 19 cm olmaktadır.⁴³⁷

⁴³⁵ Melyukova 1964: 37.

⁴³⁶ Akişev 1973: 51.

⁴³⁷ Melyukova 1964: 37.

Kelermes ve Makeevka köyündeki 453 numaralı ve 491 numaralı kurganlardan çıkartılan mızrak uçarı MÖ VI. yüzyıla tarihlendirilmektedir.⁴³⁸ Curovka köyündeki 400 numaralı ve 401 numaralı kurganlardan,⁴³⁹ Bravarka köyündeki 502 numaralı kurganından⁴⁴⁰ ve 7 numaralı Çastih kurganından⁴⁴¹ çıkartılan mızrak uçları MÖ VI. – V. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. 2 numaralı Çastih kurganından ve Mastyugin köyündeki 2 numaralı kurgandan çıkartılan mızrak uçları MÖ IV. – III. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁴⁴² Yukarıda bahsettiğimiz kurganların buluntularına dayanarak bu tipe ait mızrak uçlarının MÖ VI. – III. yüzyıllara ait olduğunu söyleyebiliriz.

Üçüncü tipe ait mızrak uçların kanatlarının ortası düzdür. Genel uzunlukları ise 20 – 52 cm arasındadır. Bu tipi temsil eden mızrak uçları Aksutinets köyündeki 4 numaralı ve 17 numaralı kurganlarda (**Figür 130**), Popovka köyündeki 3 numaralı kurganda (**Figür 131**), Taşlık nehrinin sol kenarındaki 344 numaralı kurganda, 2 numaralı Bogoduhov kurganında, Mastyugin köyündeki 32 numaralı kurganda, Çastih kurganında, Marisin kurganında (**Figür 132**), Opişlyanka kurganında, İlinsi köyündeki 493 numaralı kurganda (**Figür 133**), Surmaçevka köyündeki kurganda, Plavinişi şehrindeki 484 numaralı kurganda ve Kuleşovka köyündeki 425 numaralı kurganda (**Figür 134**) yapılan kazılarda ele geçirilmiştir.⁴⁴³

Aksutinets köyündeki 17 numaralı kurgandan (**Figür 130**), Popovka köyündeki 3 numaralı kurgandan (**Figür 131**) ve Taşlık nehrinin sol kenarındaki 344 numaralı kurgandan çıkartılan mızrak uçlarının uzunluğu 23,5 cm ve 25,5 cm, kovanının uzunluğu 12 cm, eni ise 2,8 cm ve 3,5 cm arasında değişmektedir.

2 numaralı Bogoduhov kurganında yapılan kazı çalışmalar sırasında uzunluğu 38 cm, kovanının uzunluğu 20 cm olan bu tipe ait mızrak ucu ele

⁴³⁸ Rudneva 1911: 130-141.

⁴³⁹ Rostovsev 1925: 476.

⁴⁴⁰ İlinskaya 1957: 234.

⁴⁴¹ Zamyatnin 1946: 32.

⁴⁴² Melyukova 1964: 38.

⁴⁴³ Melyukova 1964: 38-40.

geçirilmiştir. P.D. Liberov, 1961 yılında Mastyugin köyündeki 32 numaralı kurgandaki kazı çalışmaları sırasında uzunluğu 47 cm, konanının uzunluğu ise 27 cm olan mızrak ucu bulmuştur.⁴⁴⁴

Taşlık nehrinin sol kenarındaki 344 numaralı kurgandan çıkartılan mızrak ucu MÖ VII. Yüzyıla, Aksutinets köyündeki 4 numaralı, 7 numaralı ve 17 numaralı kurganlarından ve Surmaçevka köyündeki kurgandan çıkartılan mızrak uçları MÖ VI. Yüzyıla, Marisin, Opişlyanka kurganlarından, Kulişovka köyündeki 425 numaralı kurgandan ve Popovka köyündeki 3 numaralı kurgandan çıkartılan mızrak uçları MÖ VI. – V. Yüzyıllara, Plavinişi şehrindeki 484 numaralı kurgandan çıkartılan mızrak ucu MÖ V. Yüzyıla, Mastyugin köyündeki 32 numaralı kurgandan ve Çastih kurganından çıkartılan mızrak uçları MÖ IV. Yüzyıla, İlinsi köyündeki 493 numaralı kurgandan çıkartılan mızrak ucu MÖ IV. – III. yüzyıllara tarihlenmektedir.⁴⁴⁵

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlardan orijinal buluntu olarak ele geçen bu tipe ait mızrak uçları MÖ VII. – III. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁴⁴⁶

İki kanatlı yaprak şeklinde olan mızrak uçlarına Transilvanya ve Macaristan'daki İskit kurganlarında da rastlanmaktadır.

İkinci bölüme ait mızrak uçları iki kanatlı ve sivridir. Bu bölüme ait mızrak uçları kendi içerisinde iki tipe ayrılmaktadır. Birinci tipe ait mızrak uçlarının kanatlarının ortasında ince bir sırt oluşmakta ikinci tipe ait mızrak uçlarının kanatlarının ortası ise düz olmaktadır.

Birinci tipe ait mızrak uçlarının kanatlarının ortasında ince bir sırt oluşmaktadır. Bu tipi temsil eden mızrak uçları Çaglinka köyündeki 416 numaralı kurganda (**Figür 135**),⁴⁴⁷ Kamen Mogila kurganında (**Figür 136**), Talaev kurganında (**Figür 137**), Aksutinets köyündeki 3 numaralı kurganlarda (**Figür 138**), Mastyugin köyündeki 2 numaralı ve 3 numaralı kurganlarda, 7

⁴⁴⁴ Melyukova 1964: 38.

⁴⁴⁵ Melyukova 1964: 39.

⁴⁴⁶ Melyukova 1964: 40.

⁴⁴⁷ Akişev 1973: 51.

numaralı Çastih kurganında (**Figür 139**), 365 numaralı Teklino kurganında (**Figür 140**) ve Curovka köyündeki 416 numaralı kurganda (**Figür 141**) yapılan kazılarda ele geçirilmiştir.⁴⁴⁸ Bu mızrak uçlarının uzunluğu 36,5 cm ve 54 cm, eni ise 3,5 cm ve 5 cm arasında değişmektedir.

Bilim adamları yukarıda bahsettiğimiz kurganlardan çıkartılan kanatlarının ortasında sırtı olan sivri mızrak uçlarını MÖ V. – III. yüzyıllara tarihlendirmektedir.⁴⁴⁹

İkinci tipe ait sivri mızrak uçlarının kanatlarının ortası düzdür. Bu tipi temsil eden mızrak uçlar İskitlere ait Aksutinets köyündeki 2 numaralı ve 3 numaralı kurganlarda, Nikopol mezarlığındaki 6 numaralı kurganda, Çertomlik kurganında, Teklino köyündeki 365 numaralı kurgandan, Marisin kurganında (**Figür 142**), Elizavet köyündeki 6 numaralı kurganda (**Figür 143**) ve Korsun şehrinde (**Figür 144**) yapılan kazılarda 38 cm ve 51 cm uzunluğa sahip kısa kovanlı mızrak uçları bulunmuştur. 12 numaralı Çastih, 3 numaralı Pyat Bratev kurganlarında ve 2 numaralı Ryadovoi kurganında (**Figür 145**) yapılan kazılar sırasında ise bu tipe ait uzun kovanlı mızrak uçları çıkartılmıştır. Bu mızrak uçların uzunluğu 30 cm ve 56,6 cm arasında değişmektedir.⁴⁵⁰

Bu tipe ait mızrak ucunun bir âdeti Orta Asya'daki Istıkgöl civarından tesadüf bulunmuştur. Taşkent Müzesinde ise bu tip içerisine giren 2 adet mızrak ucu sergilenmektedir.⁴⁵¹

Aksutinets köyündeki 2 numaralı ve 3 numaralı kurganlardan çıkartılan mızrak uçları MÖ V. – IV. yüzyıllara tarihlendirilmektedir⁴⁵² ve yukarıda adı geçen başka kurganlardan çıkartılan mızrak uçları MÖ IV. – III. yüzyıllara tarihlenmektedir.⁴⁵³

⁴⁴⁸ Melyukova 1964: 40-41.

⁴⁴⁹ Zamyatnin 1946: 32.

⁴⁵⁰ Melyukova 1964: 42-43.

⁴⁵¹ Akişev 1973: 51.

⁴⁵² Melyukova 1964: 42.

⁴⁵³ Miller 1909: 114.

Yukarıda bahsettiğimiz bu tipe ait mızrak uçların İskit kavimleri tarafından MÖ V. – III yüzyıllarda kullanımda olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Kuzey Karadeniz bölgesindeki Karagodeuş kurganından 16 – 18 cm uzunluğa sahip, ince kanatlı yaprak şeklinde hafif olan 10 adet mızrak ucu bulunmuştur. Paşkov köyündeki kurgandan ve Kuban bölgesindeki Ust – Labin kurganında yapılan kazılar sırasında 25 cm uzunluğa sahip ince kanatlı yaprak şeklinde olan hafif mızrak uçları bulunmuştur.⁴⁵⁴ Bu adı geçen kurganlardan çıkartılan hafif mızrakları İskit savaşçıları fırlatılmak suretiyle uzak mesafelerde kullanmış olmalıdır.

Nikopol mezarlığındaki 2 numaralı kurganda yapılan kazılar sırasında dört yüzlü piramit şeklinde olan mızrak ucu bulunmuştur (**Figür 146**). Bu mızrak ucunun uzunluğu 39,5 cm, eni ise 3,5 cm olmakta ve kovanının ucunda bir yüzük yer almaktadır.⁴⁵⁵

İskit mızrağının tüm uzunluğu 1,75 m ve 2,20 m arasında değişiyordu.⁴⁵⁶ Kiev bölgesindeki Turya köyündeki 453 numaralı kurgandan uzunluğu 2,20 m, Koşarka köyündeki 452 numaralı kurgandan uzunluğu 1,80 m, Zlotopolya köyündeki 487 numaralı kurgandan 2,12 m, Curovka köyündeki 419 numaralı ve 416 numaralı kurganlardan uzunluğu 1,75 m ve 1,85 m ve Nikopol mezarlığından uzunluğu 1,80 m ve 2,20 m olan mızraklar ele geçirilmiştir.⁴⁵⁷

İskit kavimlerinin varlığını sürdürdüğü coğrafyalardan ele geçen mızrak uçlarının büyük bir bölümü demir olmasına karşın bronz kullanılarak yapılanlarda mevcuttur.

İskit kavimlerinin kullandığı silahlar arasında mızrakların önemli bir yer tuttuğu, gerek yazılı kaynaklar ve tasvirli sanat eserleri ve gerekse in situ buluntular sayesinde anlaşılmaktadır.

⁴⁵⁴ Melyukova 1964: 42.

⁴⁵⁵ Grakov 1962: 106.

⁴⁵⁶ Hazanov 1971: 49.

⁴⁵⁷ Melyukova 1964: 43.

İskitlerin saldırı silahları arasında yer alan cirit, savaş ve av sırasında kullanılan uzun, düzgün bir sap ve sivri bir uç ile oluşturulmuş silah tipidir. İskitler bu silah tipin fırlatılmak suretiyle uzak mesafelerde kullandığı düşünülmektedir.

İskit ciritleri iki ana bölüm uç ve saptan oluşmaktadır. Kurganlardan ciritlerin sadece metalden üretilmiş uçları bulunmakta, ahşap kısmı ise bulunmamaktadır. Buda ciritlerin uzunluklarının anlaşılmasına neden olmaktadır.

İskit kurganlarından ciritler az sayıda bulunmaktadır. Kuzey Karadeniz bölgesindeki kurganlardan 60'dan fazla cirit bulunmuştur. Ciritlerin çoğu Dinyeper nehrinin orta boyundaki ve Don nehrinin orta boyundaki ormanlı bölgelerdeki İskitlere ait kurganlardan çıkartılmaktadır.⁴⁵⁸

Kurgan kazılarında ciritler mızraklarla birlikte bulunmaktadır. 6 numaralı ve 42 numaralı Brestnyagov kurganından ve 6 numaralı Çastih kurganından ise mızrak bulunmamış sadece ciritler bulunmuştur.⁴⁵⁹

Arkeolojik kazılarda Ricanovka köyündeki 2 numaralı kurganda 1 adet mızrak ve 5 adet cirit bulunmuş, Kırım bölgesindeki Ak – Burun kurganından 1 adet mızrak ve 5 adet cirit bulunmuş ve 2 numaralı, 11 numaralı ve 12 numaralı Çastih kurganlarından 5 adet mızrak ve 10 adet cirit bulunmuştur.⁴⁶⁰

42 numaralı Beresnyagov kurganında yapılan kazı çalışmaları sırasında 18 cm uzunluğa sahip iki kanatlı kısa cirit ucu çıkartılmıştır. V. Budki köyündeki 478 numaralı kurgandan 19 cm uzunluğa sahip kısa cirit ucu ele geçirilmiştir (**Figür 147**). Dinyeper nehrinin aşağı boyunda yer alan Kamen kurganından 25,5 cm uzunluğa sahip cirit ucu kazılar sırasında çıkartılmıştır.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ Melyukova 1964: 44.

⁴⁵⁹ Melyukova 1964: 44.

⁴⁶⁰ Melyukova 1964: 44.

⁴⁶¹ Melyukova 1964: 44.

Beresnyagov ve V. Burki köyündeki kurgandan çıkartılan cirit uçları MÖ VI. yüzyıla, Kamen kurganından çıkartılan cirit ucun ise MÖ IV. – III. yüzyıllara tarihlenmektedir.⁴⁶²

İskit kurganlarında kısa kanatlı uzun kovanlı cirit uçları da bulunmaktadır. İskitlere ait Ak – Burun kurganında (**Figür 148**), Çertomlik kurganında (**Figür 149**), Mastyugina köyündeki 2 numaralı kurganda (**Figür 150**) ve Curovka köyündeki 429 numaralı kurganda (**Figür 151**) yapılan kazılar sırasında kısa kanatlı uzun kovanlı cirit uçları çıkartılmıştır. Çertomlik kurganından (**Figür 149**) çıkartılan cirit ucunun uzunluğu 53 cm, kanatlarının uzunluğu ise 4 cm'dir.⁴⁶³

İskit kurganlarından ciritler az sayıda bulunmasına rağmen İskitler arasında bu silah tipinin çok yaygın olarak kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

2.2.3.Balta

İskitlerin saldırı silahları arasında yer alan balta, bir sapın ucuna takılan bronz veya demirden yapılmış kesici özelliğe sahip silah tipidir. Baş bölümünün biçimine göre değişik şekillerde adlandırılan baltalar, silah olma özelliğinin yanı sıra alet olarak da kullanılmıştır. İskitlerin saldırı silahları arasında, sap kısmından tutularak kullanılan balta, bir kol ve sap mesafesi ile sınırlı etki alanı nedeni ile yakın dövüş silahı özelliğine sahiptir.

Herodot, birkaç kez baltanın İskitlere has bir silah olduğunu belirtmektedir⁴⁶⁴. MÖ II. yüzyılda yaşayan sofist Julius Pollux İskitlerin savaşta balta kullandıklarını söylemektedir.⁴⁶⁵

Orta Asya'daki İskit kavimlerinin baltaları kaya resimlerde rastlanmaktadır. Resmedilen bu baltalar çift ağızlıdır. Persepolis'ten bulunan kaya resminde Orta Asyalı İskit'in Pers kralına çift ağızlı hediye olarak balta getirdiği sahnesi açık olarak görülmektedir. Perslerin bir silindirik mühür

⁴⁶² Melyukova 1964: 45.

⁴⁶³ Melyukova 1964: 44-45.

⁴⁶⁴ Herodotos VII, 64.

⁴⁶⁵ Melyukova 1964: 65.

üzerinde, elinde çift ağızlı baltası ile İskit savaşçısının Pers kralı ile dövüştüğü sahne tasvir edilmiştir⁴⁶⁶.

İsketlere ait kemerlerinin sağ tarafında baltaları olan üç savaşçı heykeli Khersones, Janov ve Dobrudci'den ele geçirilmiştir. Voronej'den bulunan kaplar üzerindeki üç resimde İskit savaşçısının elinde baltalar yer almaktadır (**Figür 152**). Solocho kurganındaki yay sadağının ve Chertomlyck kurganındaki kılıfın gümüşle üretilip altınla kaplanan levhalarının üzerinde ellerinde savaş baltaları olan genç savaşçıların tasvirleri yer almaktadır.⁴⁶⁷ Aksutinets köyündeki kurgandan çıkartılan kemerin altın kaplamalı levhasının üzerinde savaş baltası olan İskit savaşçısının tasviri yer almaktadır.⁴⁶⁸

V.A. İlinski'nin İskitlerin savaş baltaları üzerindeki araştırmalarından Kuzey Karadeniz bölgesindeki ormanlık bölgelerdeki kurganlardan 50 fazla savaş baltaların bulunduğunu öğrenmekteyiz.⁴⁶⁹

İskit kurganlarında savaş baltaları aslında 1 adet bulunmaktadır. Fakat Starşaya Mogila (**Figür 153**), Tripole köyündeki 1 numaralı kurgandan ve Popovka köyündeki 8 numaralı kurgandan 2 adetten savaş baltası ele geçirildi, Şumeyka köyündeki kurgandan ise 3 savaş adet balta ele geçirilmiştir.⁴⁷⁰

İskit kurganlarından çıkartılan savaş baltaları çeşitli müzelere dağılmış haldedir. Baltaları incelediğimizde, baltaların biçimlerine göre beş ana tipe ayrıldığı gözlenmektedir. İlki çift ağızlı baltalar; ikincisi bir tarafı keskin, diğer tarafı ise küt şeklinde çekiç baltalar; üçüncüsü bir tarafı uzun sivri gövdeli, diğer tarafı ise keskin baltalar; dördüncüsü kovanlı baltalar; beşincisi hayvan veya kartal başı şeklinde olan baltalardır.

Birinci tipteki çift ağızlı baltalar dikdörtgen gövde, iki kesici ağız ve orta bölümünde yer alan sap deliği ile biçimlenirler.

⁴⁶⁶ Melyukova 1964: 65 .

⁴⁶⁷ Grakov 2006: 185.

⁴⁶⁸ Melyukova 1964: 65.

⁴⁶⁹ İllinska 1961: 27.

⁴⁷⁰ Melyukova 1964: 65.

Bu tipi temsil eden savaş baltaların iki âdeti Starşaya Mogila (**Figür 153**), birer âdeti ise Popovka, Veremevka, Pekari, Ositnyaşka, Prussiya köyündeki kurganlarında, 34 numaralı Chastih kurganında ve Kuzey Osetya'daki Koban kurganında (**Figür 154**)⁴⁷¹ yapılan kazılarda ele geçmiştir.

Popovka, Veremevka köylerindeki kurganlardan ve 34 numaralı Chastih kurgan kazılarında ele geçirilen çift ağızlı baltaların uzunluğu 18 cm ve 22,5 cm, eni ise 5 cm ve 6 cm'dir, Pekari, Ositnyaşka ve Prussiya köylerindeki kurgan kazılarında ele geçirilen çift ağızlı baltaların uzunluğu ise 11 cm ve 15 cm'dir.⁴⁷² Kuzey Osetya'daki Koban kurgan kazısında ele geçen balta bronzdan üretilmiş, uzunluğu ise 17,9 cm'dir (**Figür 154**).⁴⁷³

Bu tip içerisinde yer alan savaş baltaları demir ve bronzdan üretilmiştir. Baltaların demir olanları dövme, bronz olanları ise döküm tekniği kullanılarak üretilmiştir. Demirden üretilen buluntuların tamamı korozyondan aşırı derecede etkilenmiştir.

Bu tip içerisine giren savaş baltalar MÖ VIII. – IV. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁴⁷⁴

İkinci tipteki bir tarafı keskin, ikinci tarafı ise çekiç baltalar, orta bölümünde yer alan sap deliği ile biçimlenirler. Bu tipi temsil eden savaş baltaların birer âdeti Aksutinets köyündeki 3 numaralı (**Figür 155**), 5 numaralı (**Figür 156**) ve 468 numaralı (**Figür 157**) kurganlarda, Curovka köyündeki 448 numaralı kurganda (**Figür 158**), Prussiya köyündeki 9 numaralı kurganda (**Figür 159**), Volkovski köyündeki 12 numaralı kurganda (**Figür 160**), Lenkovsi (**Figür 161**), Dupliska (**Figür 162**), Talaev (**Figür 163**) ve Şumeika (**Figür 164**) köylerindeki kurganlarda yapılan kazılarda ele geçmiştir.⁴⁷⁵

⁴⁷¹ Fedoseenko 2003: 42.

⁴⁷² Melyukova 1964: 66.

⁴⁷³ Fedoseenko 2003: 42.

⁴⁷⁴ Melyukova 1964: 66.

⁴⁷⁵ İllinska 1961: 37.

Bu tip içerisine giren ilginç bir adet balta Ufa bölgesinden (**Figür 165**) ele geçmiştir. Bu baltanın bir tarafı keskin, ikinci tarafı ise çekiç ve orta bölümünde yer alan kovanın üstünde yırtıcı bir kuşun veya bir grifonun başı yer almaktadır.⁴⁷⁶

Bu tip içerisinde yer alan savaş baltaları demirden, döküm ve dövme tekniğiyle üretilmiştir. Demirden üretilen buluntuların tamamı korozyondan aşırı derecede etkilenmiştir.

Bu tip içerisine yer alan savaş baltaları MÖ VI. – III. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁴⁷⁷

Üçüncü tipteki bir tarafı uzun sivri gövdeli, ikinci tarafı ise keskin baltalar orta bölümünde yer alan sap deliği ile biçimlenirler. Bu tipi temsil eden savaş baltalarının birer âdeti Dağlık Altay bölgesindeki Pazırık mezarlığındaki kurganda (**Figür 166**),⁴⁷⁸ Melitopolis, Ananinski (**Figür 167**), Lugovoi kurganlarında, Çukur limanındaki kurganda (**Figür 168**) ve Taman yarımadasındaki kurganda yapılan kazılarda ele geçmiştir.⁴⁷⁹

Bu tip içerisinde yer alan savaş baltaları demirden, döküm ve dövme tekniğiyle üretilmiştir. Demirden üretilen buluntuların tamamı korozyondan aşırı derecede etkilenmiştir.

Bu tip içerisine giren savaş baltalar MÖ VII. – V. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁴⁸⁰

Dördüncü tipteki kovanlı baltalar uzun sivri gövde, uzun sap kovanı ve kısa arka bölümle şekillenir.

Bu tipi temsil eden savaş baltalarının birer âdeti Perkelskii (**Figür 169**), Militopol kurganlarında (**Figür 170**), Darevka köyündeki kurganda (**Figür**

⁴⁷⁶ Melyukova 1964: 67.

⁴⁷⁷ Melyukova 1964: 67.

⁴⁷⁸ Koçeev 1999: 2.

⁴⁷⁹ Illinska 1961: 50.

⁴⁸⁰ Melyukova 1964: 68.

171), Volkovski köyündeki 1 numaralı kurganda (**Figür 172**) ve Taman yarımadasındaki kurganda (**Figür 173**) yapılan kazılarda ele geçmiştir.⁴⁸¹

Baltaların demirden üretilmeleri nedeniyle aşırı korozyona uğramıştır. Baltaların ön tarafında yer alan uzun gövdesi uca doğru sivrilmekte ve Orta kısmı bombeli bir yapıdadır. Kovanın arkasına yerleştirilen çıkıntı ise dikdörtgen veya sivri biçimdedir. Baltaların kovan bölümü, en iyi korunan kısmın oluşturur.

Bu savaş baltaların uzun sivri gövdesi ve kısa arka bölümü dövme tekniğiyle, kovan kısmı ise döküm tekniğiyle üretilmiştir. Bu tip içerisinde yer alan savaş baltaları demir ve bronzdan üretilmiştir. Baltaların demir olanları dövme, bronz olanları ise döküm tekniği kullanılarak üretilmiştir.

Bu tip içerisine giren savaş baltalar MÖ IV. – III. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁴⁸²

Beşinci tipteki savaş baltalarının iki tarafı da öldürücü hayvan başı şeklinde olmakta veya bir tarafında öldürücü kartal baş yer almaktadır. İkinci tarafında ise çekiç veya keskin ağız yer almaktadır.

Bu tipi temsil eden baltaların birer âdeti Zaporozje civarındaki 25 numaralı Kiçkas kurganında (**Figür 174**), Nogaysk şehrindeki Ostriy mezarlığındaki kurganda, Romen kurganında (**Figür 175**), Yarmolinsi köyündeki kurganda (**Figür 176**) ve Pastir köyündeki kurganda (**Figür 177**) ve Aksutinets köyündeki 15 numaralı kurganda (**Figür 178**) yapılan kazılarda ele geçmiştir.⁴⁸³

Bu tip içerisinde yer alan savaş baltalar bronzdan döküm tekniği kullanılarak üretilmiştir.

⁴⁸¹ İllinska 1961: 34.

⁴⁸² Melyukova 1964: 68.

⁴⁸³ Melyukova 1964: 68.

Yazılı kaynaklar, tasvirli eserler ve in situ buluntular değerlendirildiğinde İskit savaşçısının kullandığı silahları arasında baltaların, saldırı silahları arasında önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

2.3.SAVUNMA SİLAHLARI

2.3.1.Zırh

İskit savaşçısının savunma silahları arasında yer alan zırh, savaş sırasında vücuda gelecek darbeleri önlemek amacıyla vücut üzerinde taşınan, koruyucu özelliğe sahip bir silah tipidir.

Yazılı kaynaklar, tasvirli eserler ve orijinal buluntular incelendiğinde, İskitlilerde zırhların çeşitli malzeme ve tiplerde üretildiği görülmektedir. Bu kaynaklardan alınan bilgiler zırhların metalden, deriden, kemikten veya bu malzemelerin birlikte kullanılmaları ile üretilmiş olduklarını ortaya koymaktadır.

Savunma işlevini sağlayacak malzemeden üretilen zırhların şekillenmesinde malzemenin niteliği (ağırlık, sağlamlık ve dayanıklılık) önemli bir rol oynamıştır. İskit zırhları, dikdörtgen, bir kenarı yuvarlatılmış dikdörtgen, bir kenarı sivrilmiş dikdörtgen v.b. şekillerde üretilmiş metal parçaların birleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır.⁴⁸⁴

İskitler vefat eden kralın veya savaşçının zırhını mezar odasına çeşitli yöntemle koymuşlardı. Bu yöntemler zırhı vefat eden insana giydirmiş şekilde, zırhı cesedin yanına bırakmış şekilde, zırhı cesedin yanındaki taştan yapılan kutu (lahit) içine konmuş şekilde ve zırhı mezar odasındaki duvara ilıştirmiş şekildedir.⁴⁸⁵

⁴⁸⁴ Melyukova 1964: 70-71.

⁴⁸⁵ Çernenko 1968: 10.

İskit kurganlarından in situ buluntu olarak tam zırhlar az sayıda ele geçmektedir. Şimdiye kadar karşımıza çıkan zırh ile ilgili buluntular zırhlara ait pullardan ibarettir.

İskit kurganlarından in situ buluntu olarak çıkartılan zırhların deri, kemik ve metal malzemeden üretildiği anlaşılmaktadır.

Deriden üretilmiş zırhlar savunma silahının en erken tiplerindendir. İskitler deri zırhı inek veya at derisinden yapmışlardır.⁴⁸⁶ Kurgan kazılarında deri zırhın sadece kalıntıları bulunmaktadır.

B.N. Grakov'ın fikrine göre savaş sırasında İskit savaşçıları deri zırhı çok yaygın olarak kullandıklarını söylemektedir.⁴⁸⁷ Kalın deriden üretilen zırh, savaş sırasında yay oklarından, kılıç ve mızraktan vücuda gelecek darbelerden kurumuştur.

L.A. Moiseev'in Çernomor bölgesindeki İskit kurganında yapan kazıları sırasında deri zırh giymiş (**Figür 179**) İskit savaşçısının kaya üzerindeki resmi ele geçmiştir.⁴⁸⁸ Ele geçen kaya resmindeki İskit savaşçısı geniş omuzlu deri zırh giymiş, deri zırhın aşağı kısmında iki sıra metal kaplama yer almaktadır.

Erken devirlerde doğuda varlığını sürdüren kavimler sadak, miğferini ve iki tekerlekli savaş arabaların ön kısmını kalın derilerle kaplamışlardır⁴⁸⁹.

Kemik pullu zırhlardan İskit kurganlarında in situ buluntu olarak üç adet kemik pullu zırh ele geçmiştir. Savaş sırasında vücudu koruma amacıyla deri zırhın dayanıklı olması için iyice üretilen kemik pullar deri zırhın üzerine yapıştırılmıştır.

Kemik pullu zırhın kalıntıları MÖ IV. – III. yüzyıllara tarihlenen Lozovaya köyündeki 3 numaralı kurganda (**Figür 180**), Volkovski köyündeki 1

⁴⁸⁶ Şramko 1966: 80.

⁴⁸⁷ Grakov 1954: 10.

⁴⁸⁸ Şuls: 1967: 192.

⁴⁸⁹ Çernenko 1968: 13.

numaralı kurganda (**Figür 181**) ve MÖ IV. yüzyıla tarihlenen Budi köyündeki kurganda yapılan kazılarda ele geçmiştir.⁴⁹⁰

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlardan çıkartılan kemik pullu zırhın kemik pullarının bir kenarı yuvarlatılmış dikdörtgen şeklinde olmaktadır.

Metal pullu zırhların İskit kurganlarında in situ buluntu olarak metal pullu zırhın kalıntıları çok sayıda ele geçmektedir. Savaş sırasında vücudu koruma amacıyla deri zırhın daha dayanıklı olması için ince üretilen metal pullar deri zırhın üzerine yapıştırılmıştır.

Antik yazar Ksenophon'un dediğine göre metal zırhın amacı savaşçının vücudunu ve boynunu iyice korumaktır. Savaşçının kolayca giymesi için metal pullu zırhlar ayrı ayrı ön ve arka kısımdan oluşmaktadır, ön ve arka kısımlardan oluşan metal pullu zırh savaşçının omuz kısmından ve iki yanından bir birine bağlanmıştır.⁴⁹¹

İskitlerin metal pullu zırhlar Güney Kazakistan bölgesindeki MÖ IV. yüzyıla tarihlenen Çirikrabit kasabasından, Arjigola köyündeki 1 numaralı kurgandan, Ordjonikidze şehrindeki 12 numaralı kurgandan (**Figür 182**), Kirova köyündeki 2 numaralı kurgandan (**Figür 183**), İlinsi köyündeki 493 numaralı kurgandan (**Figür 184**), Şuçinka köyündeki 2 numaralı kurgandan (**Figür 185**), Kamennoi Mogila kurganından (**Figür 186**), Bobrinsa köyündeki 31 numaralı kurgandan, Kamen köyündeki kurgandan (**Figür 187**), Volkovski köyündeki 1 numaralı (**Figür 188**) ve 2 numaralı kurganlardan (**Figür 189**), Krech şehrindeki kurgandan, Jurovka köyündeki 396 numaralı, 398 numaralı (**Figür 190**), 400 numaralı ve 401 numaralı kurganlardan, Makeevka köyündeki 486 numaralı, 490 numaralı ve 491 numaralı kurganlardan (**Figür 191**), Durovka köyündeki 9 numaralı kurgandan (**Figür 192**), Medrovo köyündeki kurgandan (**Figür 193**), Şulgovka köyündeki kurgandan (**Figür 194**), Staroe köyündeki 3 numaralı kurgandan (**Figür 195**), 2 numaralı Burti kurganından (**Figür 196**), Elizavet köyündeki 2 numaralı, 4 numaralı ve 5

⁴⁹⁰ Çernenko 1968: 23.

⁴⁹¹ Çernenko 1968: 16.

numaralı kurganlardan (**Figür 197**), 9 numaralı Soloha kurganından (**Figür 198**), Kaştanovka köyündeki kurgandan (**Figür 199**), 2 numaralı (**Figür 200**) ve 4 numaralı (**Figür 201**) Semibrat kurganlarından, Kryaçkovka köyündeki kurgandan (**Figür 202**), Krivogo Roga köyündeki 3 numaralı kurgandan (**Figür 203**), 2 numaralı ve 23 numaralı Çastih kurganlarından, Melitopol kurganından (**Figür 204**), Kostrom kurganından, Aleksandropol kurganından, Kul – Oba kurganından (**Figür 205**), Mastyugin köyündeki kurgandan, Pantinioti kurganından, Jabotina köyündeki 524 numaralı kurgandan (**Figür 206**), Nimfeya mezarlığındaki kurgandan (**Figür 207**), Veremeevka köyündeki 1 numaralı ve 3 numaralı kurganlardan, Mitridat dağındaki kurgandan, Gulyai – Goroda köyündeki 38 numaralı kurgandan, Aksutinets köyündeki 3 numaralı kurgandan, Starşaya Mogila kurganından (**Figür 208**), Jdanovka şehrindeki kurgandan, Ahtanizovski limanındaki kurgandan (**Figür 209**) ve Macaristan'daki Artand köyündeki kurgandan bulunmuştur.⁴⁹²

Metal pullu zırhlar malzeme olarak demir ve bronzdan üretilmiş, bazı zırhların pulları demir veya bronzdan üretilip altınla kaplanmıştır. MÖ IV. – III. yüzyıllara tarihlenen İskit kurganlarından çıkartılan zırhların 80% demir pullu zırhlar, 20% ise bronz pullu zırhlar oluşturmaktadır.⁴⁹³

İskit kurganlarında yapılan kazılarda ele geçen söz konusu buluntular incelendiğinde, pullar biçimlerine göre üç tipe ayrılırlar. Dikdörtgen, bir kenarı yuvarlatılmış dikdörtgen ve bir kenarı sivrilmiş dikdörtgen olmaktadır.

Pulları dikdörtgen biçiminde olan zırhlar Kirova köyündeki 2 numaralı kurgandan (**Figür 183**), 9 numaralı Soloha kurganından (**Figür 198**), Kaştanovka köyündeki kurgandan (**Figür 199**), Kamennaya Mogila kurgandan (**Figür 186**), 2 numaralı Semibrat kurganından (**Figür 200**), Kamen köyündeki kurgandan (**Figür 187**) ve Ordconikidze şehrindeki 12 numaralı kurgandan (**Figür 182**) bulunmuştur.⁴⁹⁴

⁴⁹² Çernenko 1968: 15-55.

⁴⁹³ Çernenko 1968: 23.

⁴⁹⁴ Çernenko 1968: 27.

Bir kenarı yuvarlatılmış dikdörtgen pullar MÖ VII. – III. yüzyıllara tarihlenen zırhlarda yaygın olarak kullanılmıştır. Bir kenarı yuvarlatılmış dikdörtgen metal pullar Medrovo köyündeki kurganda (**Figür 193**), Jurovka köyündeki 398 numaralı kurganda 2 numaralı Buti kurganında (**Figür 198**), Kul – Oba kurganında (**Figür 205**), Cabotina köyündeki 524 numaralı kurganda (**Figür 206**), Ahtanizovski limanındaki kurganda (**Figür 210**), Durovka köyündeki 9 numaralı kurganda (**Figür 192**), 9 numaralı Soloha kurganında (**Figür 198**), Kryaçkovka köyündeki kurganda (**Figür 202**) ve Starşaya Mogila kurganında (**Figür 208**) yapılan kazılar sırasında bulunmuştur. Bir kenarı yuvarlatılmış dikdörtgen kemik pullu zırhlar Lozovaya köyündeki 3 numaralı kurganda (**Figür 180**) ve Volkovski köyündeki 1 numaralı (**Figür 181**) kurganlardan ele geçirilmiştir.⁴⁹⁵

Bir kenarı sivrilenmiş dikdörtgen pullu zırhlar Şulgovka köyündeki kurgandan (**Figür 194**), Staroe köyündeki 3 numaralı kurgandan (**Figür 195**), 2 numaralı Burti kurganından (**Figür 196**) ve Elizavet köyündeki kurgandan bulunmuştur.⁴⁹⁶

İskit zırhlarının metal pullarının sayısı zırhın büyüklüğüne ve pulun büyüklüğüne bağlıdır. Kerch şehrindeki kurganda yapılan kazılar sırasında 3500'den fazla metal pul ele geçirilmiştir, Curovka köyündeki 400 numaralı kurgandan ise 1000'den fazla metal pul bulunmuştur, E.F. Pokrovski'in Makeevka köyündeki kurganda (**Figür 191**) yapan kazıları sırasında 600 civarında metal pul ele geçirmiştir.⁴⁹⁷ P.D. Liberov'ın Durovka köyündeki 9 numaralı kurganda (**Figür 192**) yapan kazıları sırasında ise 2300 civarında zırhın demirle üretilmiş pullarını ele geçirmiştir.⁴⁹⁸

İskit zırhlarının metal pullarının büyüklüğü farklılık göstermektedir. E.E. Lens, Curovka köyündeki kurganlardan çıkartılan zırhları incelediğinde, zırhın 17 farklı büyüklüğe sahip pullarla kaplandığını açıklamıştır. Bahsettiğimiz

⁴⁹⁵ Çernenko 1968: 27.

⁴⁹⁶ Çernenko 1968: 27.

⁴⁹⁷ Pokrovska 1967: 150.

⁴⁹⁸ Çernenko 1968: 26.

kurgandan çıkartılan zırh pullarının uzunluğu 6,2 cm ve 1,7 cm, eni ise 2,6 cm ve 0,7 cm arasında değişmektedir.⁴⁹⁹

En büyük demir pullu zırh Kirova köyündeki 2 numaralı kurgandan (**Figür 183**) çıkartılmış, bu zırh pullarının uzunluğu 9,5 cm, eni ise 3 cm'dir. Bronzdan üretilmiş pulların en büyüklerinin uzunluğu 3 cm, eni ise 1,5 cm, en küçüklerinin uzunluğu 1,2 cm, eni ise 0,9 cm'dir.⁵⁰⁰

Elizavet köyündeki 4 numaralı kurgandan çıkartılan zırhın üst kısmı küçük pullarla, aşağı kısmı ise büyük pullarla kaplanmıştır.⁵⁰¹

Zırhın metal pullarda yer alan deliklerin sayesinde deri üzerine ince deri sıırımlarla veya hayvan sinirleriyle tutturulurdu. Pulun delikleri çoğunlukla yukarı kısmında yer alırdı, aşağı veya orta kısmında yer alan delikler az rastlanılmaktadır. Metal pulların sadece yukarı kısmında yer alan deliklerinden tutturulan zırh, savaşçının rahat hareket etmesini sağlamış, metal pulların yukarı, aşağı ve orta kısmında yer alan deliklerinden tutturulan zırh ise savaşçının rahat hareket etmesine engel olmuştur.⁵⁰²

A.S. Lappo – Danilevskii ve E.E. Lens'in fikrine göre, zırhın iki omuzu ve iki kolunda yer alan pullar yukarı ve aşağı kısımlarında yer alan delikleriyle tutturulmuş, çünkü zırhın bu kısımlarında yer alan pullar sadece yukarı kısmında yer alan delikleriyle tutturulursa, savaşçının hareket ettiği zamanda bu kısımlarda yer alan pulların aşağı kısımları havaya uçacaktır.⁵⁰³

Zırhın iki kolu küçük pullarla kaplanmıştır. Böyle iki kolu küçük pullarla kaplanan zırh, savaşçının iki elin rahat hareket etmesini sağlamıştır. Zırh üzerindeki birinci sıradaki pullar ikinci sıradaki pulların genişliğinin üçte birini kaplayacak şekilde düzenlenirdi, böyle düzenlenen zırhlar savaş sırasında vücudu daha iyi korumaktaydı.

⁴⁹⁹ Lens 1905: 55.

⁵⁰⁰ Çernenko: 1968: 27.

⁵⁰¹ Çernenko 1968: 28.

⁵⁰² Lens 1905: 54-56.

⁵⁰³ Lappo – Danilevskii 1887: 94; Lens 1905: 54.

Deri zırha metal pulları sola doğru veya sağa doğru yönlendirilerek tutturulmuş, bazı zırhların pulları sola ve sağa doğru yönlendirilerek tutturulmuştur. 2 numaralı Semibrat kurganından çıkartılan zırhın metal pullarının tek sayılı sıraları sağa doğru, çift sayılı sıraları ise sola doğru yönlendirilerek tutturulmuştur (**Figür 200, 3**). Krivogo Rogoda köyündeki 3 numaralı kurganından çıkartılan zırh dört sıralı büyük pullardan oluşmaktadır, bu zırhın birinci, ikinci ve dördüncü sıralarında yer alan pullar sağa doğru, üçüncü sırada yer alan pullar ise sola doğru yönlendirilerek tutturulmuştur (**Figür 203**). Jurovka köyündeki 398 numaralı kurgandan çıkartılan zırhın demir pulları sağa doğru, bronz pulları ise sola doğru yönlendirilerek tutturulmuştur (**Figür 190**). Jurovka köyündeki 401 numaralı kurgandan ve 23 numaralı Çastih kurganından çıkartılan zırhların pulları sağa ve sola doğru yönlendirilerek tutturulmuştur. Elizavet köyündeki 4 numaralı kurgandan çıkartılan zırh altı sıralı pullardan oluşmaktadır. Bu zırhın birinci ve ikinci sıralarında yer alan pullar sola doğru, üçüncü sırada yer alan pullar ise sağa doğru, dördüncü ve beşinci sıralarında yer alan pullar sola doğru, altıncı sırada yer alan pullar ise sağa doğru yönlendirilerek tutturulmuştur.⁵⁰⁴

Kostrom kurganından çıkartılan zırhın yukarı kısmı demir pullarla, aşağı kısmı ise bronz pullarla kaplanmıştır. Ordjonikidze şehrindeki 12 numaralı kurgandan çıkartılan zırhın iki kolu bronz pullarla, diğer kısımları ise demir pullarla kaplanmıştır (**Figür 182**). Elizavet köyündeki 5 numaralı kurgandan çıkartılan zırhın iki omuzu bronz pullarla, diğer kısımları ise demir pullarla kaplanmıştır. Kamen köyündeki kurgandan (**Figür 187**) çıkartılan zırhın demir ve bronz pulları dama tahtası şeklinde kaplanmıştır.⁵⁰⁵

İskit kurganlarında altın pullu zırhlar da bulunmaktadır. İskit döneminde demir veya bronzdan üretilen zırh pulları altınla kaplanmaya başlanmıştır.⁵⁰⁶ Pulları demirden üretilip altınla kaplanan zırhlar Aleksandropole kurganından, Kul – Oba kurganından (**Figür 205**), Çastih

⁵⁰⁴ Çernenko 1968: 31-32.

⁵⁰⁵ Çernenko 1968: 35.

⁵⁰⁶ Rudenko 1953: 251.

kurganından, Mastyugin köyündeki kurgandan, 2 numaralı Semibrat kurganından (**Figür 200, 1**), Patinioti kurganından,⁵⁰⁷ Batı Kazakistan bölgesindeki Araltöbe kurganından (**Figür 210**)⁵⁰⁸ ve Güney Doğu Kazakistan bölgesindeki Esik kurganından (**Figür 211**) bulunmuştur.⁵⁰⁹

Altın pullu zırhlar sadece gösteriş için kullanılmamaktaydı. Romalı Flavius Vegetius Renat'ın dediğine göre parlayan silahlar düşmana psikolojik açıdan olumsuz etki yapıyordu. Düşmana psikolojik açıdan olumsuz etki yapmak amacıyla İskit savaşçısı altın pullu zırhı kullanmış olabilir. Bundan başka askeri komutanların altın pullu zırhı ile normal askerden farklı görünmek için giydiği de söylenebilir.

Ordconikidze şehrindeki 12 kurgandan yuvarlak altın düğmeler ele geçirildi (**Figür 182**), bu altın düğmeler zırh pullarına iki küçük altın tellerle tutturulduğunu, bu kurgandan çıkartılan zırh pullarının delikleri delil olmaktadır. Bu kurgan soyguncular tarafından talan edildiğinden altın düğmelerin zırhın üzerinde nasıl yer aldığını bilinmemektedir.⁵¹⁰

İskit kurganlarından hayvan üslubuyla süslenen zırh pulları da bulunmaktadır. Curovka köyündeki 400 numaralı ve 401 numaralı kurganlardan aslan ve geyiğin başıyla süslenen zırh pulları ele geçirilmiştir.⁵¹¹ Nimfeya mezarlığındaki kurganda yapılan kazı çalışmalar sırasında ele geçirilen zırhın ön tarafındaki pullar geyik başı şeklinde süslenmiştir.⁵¹² 4 numaralı Semibrat kurganından çıkartılan zırhın (**Figür 201**) bronzdan üretilen pulları denizanasının başı şeklinde süslenmiştir.⁵¹³

İskitli savaşçıların kullandıkları metal pullu zırhlar uzun kollu zırhlar, iki kolu olmayan zırhlar ve omuzlu zırhlar olmak üzere üç tipe ayrılmaktadır.

⁵⁰⁷ Rostovsev 1925: 93.

⁵⁰⁸ Samaşev vd. 2004: 160.

⁵⁰⁹ Samaşev vd. 2004: 16-18.

⁵¹⁰ Çernenko 1968: 36.

⁵¹¹ Melyukova 1964: 72.

⁵¹² Potratz 1963: 28.

⁵¹³ Veselovski 1918: 2.

Uzun kollu zırhlar Gulyai – Goroda köyündeki 38 numaralı kurgandan, 9 numaralı Soloha kurganından, Aksyutinsi köyündeki 3 numaralı kurgandan, Starşaya Mogila kurganından,⁵¹⁴ Cdanova şehrindeki kurgandan, Kirova köyündeki 2 numaralı kurgandan,⁵¹⁵ Melitopol kurganından, Staroe köyündeki 3 numaralı kurgandan ve Durovka köyündeki 9 numaralı kurgandan bulunmuştur.⁵¹⁶

M.Ö. VI – III yüzyıllarda İskitlerin uzun kollu zırhları çok yaygın olarak kullandıklarını yukarıda bahsettiğimiz kurganlardan bulunan in situ buluntuların sayesinde öğrenmekteyiz.

İki kolu olmayan zırhlar Çuçinka köyündeki 2 numaralı kurgandan,⁵¹⁷ Vermeevka köyündeki 1 numaralı ve 3 numaralı kurganlardan,⁵¹⁸ Makeevka köyündeki 486 numaralı ve 490 numaralı kurganlardan, Mitridad dağındaki kurgandan, Volkovski köyündeki 1 numaralı kurgandan ve Bobrisa köyündeki kurgandan⁵¹⁹ bulunmuştur.

Soloha kurganından çıkartılan altın tarakta omuzlu zırh giymiş İskit savaşçısı betimlenmiştir (**Figür 66**).⁵²⁰ Krasnadar müzesinde omuzlu zırh giymiş İskit savaşçısının heykeli sergilenmektedir.

Omuzlu zırhlar Volkovski köyündeki 2 numaralı kurgandan (**Figür 189**), Nimfeya mezarlığındaki kurgandan (**Figür 207**), Elizavet köyündeki 5 numaralı kurgandan ve 4 numaralı Semibrat kurganından (**Figür 201**) bulunmuştur.⁵²¹

MÖ V. yüzyıldan itibaren İskitlerin omuzlu zırhları çok yaygın olarak kullandıklarını yukarıda bahsettiğimiz kurganlardan bulunan in situ buluntular sayesinde öğrenmekteyiz.

⁵¹⁴ İlinskaya 1968: 39.

⁵¹⁵ Çernenko 1967: 182.

⁵¹⁶ Çernenko 1968: 41.

⁵¹⁷ Çernenko 1964: 37.

⁵¹⁸ Linniçenko 1901: 73.

⁵¹⁹ Çernenko 1968: 40.

⁵²⁰ Manseviç 1951: 219.

⁵²¹ Çernenko 1968: 43-45.

İskit savaşçılarının kullandıkları savunma silahları arasında zırhların önemli bir yer tuttuğu gerek yazılı kaynaklar ve tasvirli sanat eserleri gerekse orijinal buluntular sayesinde anlaşılmaktadır.

2.3.2.Miğfer

İskitlerin savunma silahlarının arasında yer alan miğferler, başa gelebilecek darbeleri önlemek amacıyla baş, alın, ense, burun ve yüzü koruyucu özelliğe sahip silah tipidir.

Yazılı kaynaklar, tasvirli eserler veya in situ buluntular incelendiğinde miğferlerin çeşitli malzeme ve tiplerde; metalden, deriden ve metal ile deri birleşiminden üretilmiş oldukları görülmektedir.

Miğferlerin tamamında yuvarlak veya oval biçimli olan ve başa oturan bölümünün yanı sıra, yarım daire biçimli, sivri, öne çıkık biçimli veya büyük kırılı tepelikli olanları rastlanmaktadır. Başlık bölümünde enselik, yanaklık, burunluk ve ense zırhı sabit olabilecekleri gibi, istenildiğinde ek olarak takılacak şekilde üretilmişlerdir. İskitlerin savaş sırasında atlarının başını korumak amacıyla üreten miğferleri de bulunmaktadır.⁵²²

B.Z. Rabinoviç'in İskit miğferleri üzerinde yayınlandığı eserlerinde İskit miğferlerinin özellikleri hakkında bilgiler vermektedir. Bu bilim adamının çalışmalarında miğferlerin çoğu Kuban bölgesindeki İskit kurganlarından çıkartılmış ve bu miğferleri MÖ VI. yüzyıla tarihlemektedir.⁵²³

İskit kurganlarından in situ buluntu olarak karşımıza çıkan miğferler metalden üretilmiştir. İskit kurganlarından çıkartılan miğferler incelendiğinde, miğferlerin biçimlerine göre Kuban tipindeki miğferler, Korinthos tipindeki miğferler, Chalkis tipindeki miğferler, Attika tipindeki miğferler, Trakya

⁵²² Çernenko 1968: 75.

⁵²³ Rabinoviç 1941: 135.

tipindeki miğferler ve pullu miğferler olmak üzere altı ana tipe ayrılmaktadır.⁵²⁴

B.Z. Rabinoviç'e göre İskit savaşçıları Kuban tipine ait miğferleri MÖ VI. yüzyılda kullanmışlardır. MÖ V. yüzyıldan itibaren dış ülkelerden gelen Korinthos, Chalkís, Attika, Trakya tiplerindeki miğferler kullanmaya başlamışlardır.

Kuban tipine ait miğferlerin biçimi insan kafası gibi yuvarlak, ortasında uzun kır yer almakta, tepesinde küçük yuvarlak veya sivri çıkıntı yer almakta, aşağı kısmında delikler yer almakta ve ön kısmı alnı ve burunu korumaktadır. Bu tipi temsil eden miğferler döküm tekniğinde üretilmiştir.

Bu tip içinde yer alan miğferlerin çoğu Kuban bölgesinden bulunduğu için B.Z. Rabinoviç⁵²⁵ bu miğferleri Kuban tipli miğferler olarak adlandırmıştır. M.P. Gryaznov⁵²⁶ ve E.E. Kuzmina⁵²⁷ bu miğferleri Erken İskit tipindeki miğferler demektedir.

Bu tipi temsil eden miğferlerin 5 adeti Kuban bölgesindeki MÖ VI. yüzyıla tarihlenen kurganlardan (**Figür 212, 213, 214**), birer adedi Povolçya bölgesindeki Stariı Peçeur kurganından (**Figür 215**), Ertis nehrinin yukarı boyunda yer alan kurgandan, Güney Kazakistan bölgesindeki Kısmıç şehrinden (**Figür 216**) ve Özbekistan'daki Samarhan şehrinden (**Figür 217**) ele geçirilmiştir.⁵²⁸ A.İ. Melyukova ve K.F. Smirnov M.P. Gryaznov'ın Dağlık Altay bölgesindeki kurganlarda yaptığı kazılar sırasında ele geçiren miğferin bu tipe ait olduğunu söylemektedir.⁵²⁹

N.İ. Veselovski'nin Kuban bölgesindeki Kelermes mezarlığında yapan kazıları sırasında ele geçiren miğferin uzunluğu 23 cm, eni 18 cm, kalınlığı 3 – 3,5 mm, ağırlığı ise 1,9 kg'dır (**Figür 214**). D.G. Şulsa'nın Kelermes

⁵²⁴ Çernenko 1968: 75.

⁵²⁵ Rabinoviç 1941: 136.

⁵²⁶ Gryaznov 1947: 12.

⁵²⁷ Kuzmina 1958: 120.

⁵²⁸ Çernenko 1968: 77.

⁵²⁹ Melyukova 1964: 76; Smirnov 1961: 75.

mezarlığında yaptığı kazılar sırasında ele geçiren miğferinin uzunluğu 17 – 18 cm, eni 17 – 18 cm, ağırlığı ise 1,6 – 1,9 kg'dır (**Figür 213**).⁵³⁰

Bu tip içinde yer alan miğferlerin arka kısmında yer alan deliklere savaşçının ense ve boynunu korumak amacıyla metal pullarla kaplanan derinin bağlandığı anlaşılmaktadır. Kırım bölgesindeki İskit kurganından çıkartılan delikli miğferin aşağı kısmında birkaç demir pul ele geçirilmiştir.

Korinthos tipindeki miğferlerin yukarı kısmı başı, aşağı kısmı ise boyun ve yüzü tam korumakta, iki yanağın alt kısmı uzun sivri olmaktadır (**Figür 218**).

Bu tip içinde yer alan miğferlerin birer adedi Romeikovka köyündeki kurgandan (**Figür 218**)⁵³¹ ve Elizavet köyündeki kurgandan çıkartılmıştır.⁵³² Soloho kurganından çıkartılan altın tarakta Korinthos tipindeki miğferler giymiş atlı İskit savaşçısı yer almaktadır (**Figür 219**).⁵³³ Kerch bölgesinden Korinthos tipindeki miğferler giymiş İskit savaşçısının baş heykeli ele geçirilmiştir (**Figür 220**).⁵³⁴

1967 yılı G.İ. Sokolov'ın Fanagorii bölgesinde yapan kazıları sırasında Korinthos tipindeki miğferler giymiş İskitli savaşçının heykelini bulmuştur. Bu miğfer A.S. Puşkin müzesinde sergilenmektedir.⁵³⁵

Chalkis tipindeki miğferlerin yukarı kısmı başı, aşağı kısmı ise burun ve iki yanağı korumakta, iki yanağı koruma amacıyla yapılan kısmı yuvarlak olmaktadır.

Bu tipi temsil eden miğfer Nimfeya mezarlığındaki zengin bir savaşçıya ait kurganda yapılan kazılar sırasında ele geçirilmiştir (**Figür 221**).⁵³⁶

⁵³⁰ Çernenko 1968: 79.

⁵³¹ Funduklei 1848: 13.

⁵³² Rabinoviç 1941: 137.

⁵³³ Çernenko 1968: 83.

⁵³⁴ İvanovka 1948: 48.

⁵³⁵ Çernenko 1968: 83.

⁵³⁶ Silanteva 1959: 46.

Attika tipindeki miğferler yarım küre biçimli tepelikli başlık, burunluk, iki adet yanaklık ve enselikten oluşur. Bu tipe ait miğferlerin çoğunun ön ve arka kısımları süslü olmaktadır.

İskitler arasında bu tipi temsil eden miğferler MÖ V. – III. yüzyıllarda yaygın olarak kullanımda olmuştur. Attika tipindeki miğferler Kuzey Karadeniz ve Kuzey Kafkas bölgelerinde çok sayıda rastlanmaktadır. Bu bölgelerden ele geçen miğferlerin çoğu korozyona uğramıştır. Kuzey Karadeniz bölgesindeki kurganlarda rastlanan Attika tipindeki miğferler hepsi MÖ IV. yüzyıla tarihlenmektedir.⁵³⁷

Bu tip içinde yer alan miğferlerin birer adedi Temoles köyündeki kurgandan (**Figür 222**),⁵³⁸ Pastır köyündeki 4 numaralı kurgandan (**Figür 223**), Bolkovski köyündeki kurgandan, Phiya bölgesindeki kurgandan,⁵³⁹ 1 numaralı Saloha kurganından (**Figür 224**) ve Kekuvat köyündeki kurgandan (**Figür 225**) ele geçirilmiştir.⁵⁴⁰

Dones müzesinde Attika tipindeki miğferler giymiş İskit savaşçısının heykeli sergilenmektedir.⁵⁴¹

İskit kurganlarında yapılan kazılarda Trakya tipindeki miğferler el geçmektedir. Trakya tipindeki miğferlerin birer adedi Nimfeiya mezarlığındaki kurgandan, Krech kurganından, Bolşaya Bliznisa kurganından (**Figür 226**), Elizavet köyündeki kurgandan, Kamenka kurganından, Bubui kurganından (**Figür 227**), Merdjan kurganından, Aktanizov kurganından, Mastyugin köyündeki kurgandan ve Oloneşt kurganından (**Figür 228**) ele geçirilmiştir.⁵⁴²

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlardan çıkarılan bu tipi temsil eden miğferler incelendiğinde, biçimlerine göre tepesi sivri ön tarafa doğru eğik

⁵³⁷ Çernenko 1968: 83.

⁵³⁸ Dittler 1964: 23.

⁵³⁹ Çernenko 1968: 85.

⁵⁴⁰ Artamanov 1966: 62.

⁵⁴¹ Tahtai 1964: 39.

⁵⁴² Çernenko 1968: 87.

olanlar ve tepesinde uzun tarak yer alanlar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

Birinci grubu temsil eden miğferlerin birer adedi Bolşoi Bliznisi (**Figür 226**), Mastyugin köyündeki kurgandan, Oleneşt kurganından (**Figür 228**) ve Aktanizov kurganından ele geçirilmiştir.⁵⁴³

Bu gruba ait miğferlerin tepesi sivri önüne doğru eğik Trakya başlıklarına benzemektedir. Burunluğu kısa olmakta ve boynu koruma amacıyla yapılan enseliği uzun olmaktadır.

Bu grup içerisinde süslü miğferler de bulunmaktadır. Oeneşt kurganından çıkartılan miğferin ön kısmında insan tasviri, iki yan kısmında aslan tasviri yer almaktadır. Mastyugin köyündeki 2 numaralı kurgandan ince bronz levhalarla süslenen Trakya tipindeki miğferin kalıntıları ele geçirildi (**Figür 229**).⁵⁴⁴

İkinci grubu temsil eden miğferlerin birer adedi Nimfeiya mezarlığındaki kurgandan, Bubui kurganından (**Figür 227**), Krech kurganından ve Elizavet köyündeki kurgandan Kamenka kurganından ve Merdcan kurganından çıkartılmıştır.⁵⁴⁵

Bu grup içerisinde yer alan miğferlerin tepesinde uzun tarak yer almaktadır, ön kısmında kısa çıkıntısı olmakta ve arka kısmında ise boyunu koruma amacıyla yapılan enseliği yer almaktadır.

Bu grup içerisinde süslü miğferler de bulunmaktadır. 1834 yılı A. Aşiko'nın Krech kurganında yaptığı kazılar sırasında ele geçiren demir miğfer gümüş levhalarla süslenmiştir.⁵⁴⁶

Pullu miğferler, E.E. Lens İskitli savaşçılarının pullu miğferleri kullandıklarını söylemektedir.⁵⁴⁷ Bu fikre bilim adamların çoğu

⁵⁴³ Çernenko 1968: 87.

⁵⁴⁴ Makarenko 1911: 52-65.

⁵⁴⁵ Çernenko 1968: 88.

⁵⁴⁶ Rabinoviç 1941: 152-154.

katılmaktadır⁵⁴⁸. Pullu miğferler deri üzerine yuvarlak demir veya bronz pulları tutturarak yapılmıştır. Miğferin pulları döküm ve dövme tekniği ile üretilmiştir.

İskit kurganlarından in situ buluntu olarak tam bir pullu miğfer ele geçmemiştir. Şimdiye kadar karşımıza çıkan pullu miğferler ile ilgili buluntular miğfere ait pullardan ibarettir. Pullu miğferlerin kalıntıları Curovka köyündeki 401 numaralı kurgandan,⁵⁴⁹ Kamennaya Mogila kurganından, Kırım bölgesindeki Çistopole köyündeki kurgandan, Veremeevka köyündeki 4 numaralı kurgandan, Vasyurina dağındaki kurgandan, Novorozanovka köyündeki kurgandan ele geçirilmiştir.⁵⁵⁰

İskit kurganlarından ele geçen miğferlerin bronz ve demiri kullanarak üretildiği anlaşılmaktadır. Elimizdeki buluntular, hangi metalden üretilmiş olursa olsun tamamı dövme tekniğinin çeşitli uygulamalarıyla şekillenmiştir.

İskit savaşçısının savunma silahları arasında miğferlerin, tasvirli eserler ve in situ buluntular değerlendirildiğinde savunma silahları arasında önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

2.3.3.Kalkan

İskit savaşçısının savunma silahları arasında yer alan kalkan, savaş sırasında vücuda gelecek darbeleri önlemek amacıyla el veya omuz üzerinde taşınan, koruyucu özelliğe sahip bir silah tipidir. Askeri teçhizat içinde görsel açıdan dikkat çekici özelliği nedeniyle tören ve resmigeçitlerde de, kullanılmıştır.

Yazılı kaynaklar, tasvirli eserler ve in situ buluntular incelendiğinde, kalkanların çeşitli malzeme ve tiplerde üretildiği saptanmıştır. Bu

⁵⁴⁷ Lens 1905: 59.

⁵⁴⁸ Melyukova 1964: 76.

⁵⁴⁹ Lens 1905: 8-9.

⁵⁵⁰ Çernenko 1968: 88.

kaynaklardan alınan bilgiler kalkanların metal, ahşap, deri veya bunların bir araya kullanılmaları ile üretilmiş olduklarını ortaya koymaktadır.

Savunma fonksiyonunu sağlayacak malzemeden üretilen kalkanların şekillenmesinde malzemenin niteliği (ağırlık, sağlamlık ve dayanıklılık) önemli bir rol oynamıştır. İskit kalkanının ana bölümünü oluşturan korunak kısımları oval, yuvarlak, köşeleri yuvarlanmış dikdörtgen, bir kenarı ay şeklinde olan yuvarlak v.b. şekillerinde karşımıza çıkmaktadır.

İskit kalkanları daha ziyade Yunanlı ustaların elinden çıkan sanat eserlerinin üzerine yapılan tasvirlerden bilinmektedir.⁵⁵¹ İskit kurganlarından kalkanların az bulunması, İskit kalkanları ahşap ve deriden üretildiğini düşündürmektedir. Ahşap ve deriden üretilen kalkanlar bugüne kadar ulaşmamışlar.⁵⁵² İskit savaşçılarının kalkanları yaygın olarak kullandıklarını tasvirli sanat eserlerinden öğrenmekteyiz.

Yunanlı ustaların elinden çıkan sanat eserlerin üzerine yapılan İskit savaşçısının tasvirleri incelendiğinde, kalkanların farklı büyüklükte, biçimde ve farklı malzemelerden üretildiği görülmektedir.

Kul – Oba ve Voronej kurganlarından çıkartılan kapların üzerinde elinde ahşapla üretilip deri ile kaplanmış büyük kalkanı olan İskit savaşçısının tasviri yer almaktadır (**Figür 118**).⁵⁵³ Solocha kurganından çıkartılan altın tarakta betimlenen atlı İskit savaşçısının sırtında oval çubukla örülmüş kalkan betimlenmiştir (**Figür 66**). Soloch kurganından çıkartılan sadağın gümüş levhasında oval, ortası biraz eğik küçük kalkan tasviri yer almaktadır.⁵⁵⁴

Solocha kurganından çıkartılan altın tarakta yer alan yaya İskit savaşçıının ellerinde köşeleri yuvarlanmış dikdörtgen ve bir kenarı ay şeklinde olan yuvarlak kalkan betimlenmiştir (**Figür 66**). İskit savaşçısının elinde yer alan bir kenarı ay şeklinde olan yuvarlak kalkan oval metal pullarla

⁵⁵¹ Grakov 2006: 179.

⁵⁵² Melyukova 1964: 78.

⁵⁵³ Grakov 2006: 179.

⁵⁵⁴ Melyukova 1964: 78.

kaplanmıştır. İskitli ustalar deri kalkanların dayanıklılığını artırmak için metal pullarla kaplamıştır.

1963 yılı V.F. Peşanov'ın Zaporocya şehrindeki kurganda yaptığı kazılar sırasında uzun demir pullarla kaplanan oval biçimli kalkan bulmuştur. Bu kalkan ahşaptan yapılmış, deri ile kaplanıp ve deri üzerine uzun demir pullar yapıştırılmıştır. İskit kalkanında yer alan her bir pul bir öndeki pulun genişliğinin üçte birini kaplayacak şekilde düzenlenirdi ve pulların eni 1 cm ve 2,5 cm'dir.⁵⁵⁵

Demir pullarla kaplanan kalkanların kalıntıları Aksutinets köyündeki 1 numaralı (**Figür 230**) ve 2 numaralı (**Figür 231**) kurganlardan, Starşaya Mogila kurganından, Makeevka köyündeki 486 numaralı kurgandan, Basovka köyündeki 499 numaralı kurgandan, Volkovski köyündeki 2 numaralı kurgandan (**Figür 232**), 401 numaralı Jurovka kurganından (**Figür 233**) ve 12 numaralı Orjonikidze kurganından (**Figür 234**) bulunmuştur.⁵⁵⁶

İskit kurganlarından yuvarlak pullarla kaplanmış yuvarlak kalkanlara da rastlanmaktadır. N.V. Vaselovski'nin Kastroma köyündeki kurganda yaptığı kazılarda ele geçiren kalkan pullarının ortası altın geyik tasvirli ve demirdendir. Elizavet köyündeki iki kurgandan yuvarlak bronz pullarla kaplanmış yuvarlak kalkanlar ele geçirilmiştir. Bu kalkanların yuvarlak pulları yaklaşık 43 cm ve 50 cm çapındadır.⁵⁵⁷

İskit kurganlarından in situ buluntu olarak ortaya çıkan metal pullu kalkanlar incelendiğinde, dövme tekniği ile üretildiği anlaşılmaktadır.

İskit savaşçının kullandığı savunma silahları arasında kalkanların önemli bir yer tuttuğu gerek tasvirli sanat eserleri, gerekse in situ buluntular sayesinde anlaşılmaktadır.

⁵⁵⁵ Melyukova 1964: 78.

⁵⁵⁶ Melyukova 1964: 78.

⁵⁵⁷ Miller 1910: 104.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SARMATLARIN SİLAHLARI

3.1.UZAK MESAFE SİLAHLARI

3.1.1.Yay

Sarmat savaşçıları kuvvetli okçulardı. Ok ve yay Sarmat savaşçısının temel silahıydı. Sarmatlar dörtnala giden at üzerinde her yöne ok atabilmekteydiler.

Karadeniz’de sürgün olduğu dönem boyunca Sarmatları yakından tanıma fırsatı bulan ozan Ovidius, “Sarmatlar arasında sadak ile yay taşımayan ve engerek yılanının ödüne bulanmış küçük sarı ok taşımayan tek bir kimse bile yoktur”⁵⁵⁸ diyerek Sarmatlar arasında bu tür silahların yaygın olarak kullanımda olduğunu belirtmektedir.

Sarmatlara ait kurganlarda çok miktarda ok uçları ele geçmesine rağmen yay ait parçalar seyrek olarak ele geçmiştir. Sarmatların hayatında yayın değerli bir silah olması nedeniyle kurganlara olarak seyrek bırakılmıştır.

A.N. Graç’ın Tuba kurganlarında yaptığı kazıların sonuçlarına göre MÖ VII. – III. yüzyıllara ait Tuba kurganlarından yay kalıntılarına hiç rastlanmamıştır.⁵⁵⁹ E.V. Çernenko, İskitlerin hayatında yayın değerli bir silah olduğunu ve bu sebeple yay babadan oğula miras olarak bırakıldığını belirtmektedir.⁵⁶⁰ Buna göre Sarmatların hayatında da yay babadan oğula miras olarak kaldığı düşünülmektedir.

N.V. Simonenko, Sarmat kavimlerinin İskit ve Hun tipindeki yayları kullandıklarını belirtmektedir.⁵⁶¹ Sarmat kavimlerinin hayatını sürdürdüğü

⁵⁵⁸ Ovidius 1996: V. 7.

⁵⁵⁹ Graç 1980: 75.

⁵⁶⁰ Çernenko 1982: 17.

⁵⁶¹ Simonenko 2009: 91.

coğrafyalarda MS I. yüzyıla kadar İskit tipindeki yayların kullanıldığı tespit edilmiştir.⁵⁶²

İskit tipindeki kompozit yay kalıntıları Sarmat coğrafyasındaki Molçan mezarlığındaki 8 numaralı kurgandan,⁵⁶³ Vesnyane köyündeki kurgandan,⁵⁶⁴ 7 numaralı Meçetsai kurganından⁵⁶⁵, 13 numaralı Novokumask kurganında (**Figür 235**)⁵⁶⁶ yapılan kazılarda ele geçirilmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlardan çıkartılan İskit tipi kompozit yaylar kötü korunmuş olarak parçalar halinde ele geçirilmiştir. Yayların genel uzunluğu 75 cm ve 85 cm arasında değişmektedir. K.F. Smirnov'un araştırmalarına göre bu tipteki İskit yayı 6 numaralı Meçesai kurganından çıkartılan bronz ok ucunun kanatlarında tasvirleşmiştir (**Figür 236**).⁵⁶⁷

MS I. yüzyılın ikinci yarısında doğuda varlığını sürdüren kavimlerin batıya doğru göçü nedeniyle Sarmat coğrafyasında Hun tipindeki kompozit yaylar yayılmaya başlamıştır. Bu tip yay, İskit tipindeki yayın ortadan kalkmasına neden olmuştur.⁵⁶⁸

Hun yayı olarak bilinen bu yay İskit tipindeki yaydan daha uzundu. Bu yayın uzunluğu 120 – 160 cm arasında değişmekteydi. Hun yayı İskit tipindeki oklardan daha ağır uçlara sahip uzun okları çekebilmekteydi. Sarmatlar bu yayla uzak mesafede yer alan hedefi vurabilmekteydi. Bu yeni yay asimetrik şekildeydi ve kesinlikle öncülerinden daha güçlüydü.⁵⁶⁹

Hun yayının yapımında tahta, boynuz, hayvan sinir, huş ağacı kabuğu ve yapıştırıcı gibi beş çeşit organik madde kullanılmıştır.⁵⁷⁰ Bu yay uzun ömürlü, üstün kalitelidir. Bakımlı bir Hun yayı iki yüz yıl kullanılabilirdi.⁵⁷¹

⁵⁶² Hazanov 1971: 33.

⁵⁶³ Simonenko 2009: 91.

⁵⁶⁴ Simonenko 1997: 392.

⁵⁶⁵ Çernenko 1981: 12.

⁵⁶⁶ Smirnov 1977: 16.

⁵⁶⁷ Smirnov 1975: 120.

⁵⁶⁸ Simonenko 2009: 94.

⁵⁶⁹ Burchard 1996: 41.

⁵⁷⁰ Selby 1997: 21.

Hun tipindeki kompozit yay kalıntıları Sarmat coğrafyasındaki Povoljya ve Kalmik bölgelerindeki kurganlardan⁵⁷², Poroga köyündeki 1 numaralı kurganından (Resim 65),⁵⁷³ Ust – Labin köyündeki 29 numaralı kurganın 1 numaralı mezar odasından (**Figür 237**), Suslov mezarlığındaki 51 numaralı kurganın 1 numaralı mezar odasından (**Figür 238**), 26 numaralı Tri – Brata kurganından, Kalinov mezarlığındaki 11 numaralı (**Figür 239**) ve 36 numaralı (**Figür 240**) kurganlardan, 6 numaralı Sentralni kurganından (**Figür 241**) ve Niijni Baskunçak köyündeki kurgandan (**Figür 242**) çıkartılmıştır.⁵⁷⁴

Hun tipindeki kompozit yaylar kalıntıları MS I. yüzyıla tarihlendirilen Moğolistan, Tuba, Minusin ve Baykal gölü etrafındaki kurganlarda yapılan kazılarda da rastlanmaktadır.⁵⁷⁵

Sarmatlar kemerin sol tarafına içinde yay ve oklar bulunan kısa bir yay sadağı asarlardı. Kurganlarda ele geçen ok demetleri, yay ve ok sadakları kalıntıları cesedin sol tarafında bulunması buna delil olmaktadır. Bir kutuyu andıran sadaklar, ağaç veya kabuk üzerine deri kaplanarak yapılmıştır. Bazen parlak kırmızı bir boyayla boyananları da mevcuttur. Bazen yay sadakları altın veya gümüş levhalarla kaplanmış ve üzerleri çeşitli sanatsal tasvirlerle bezenmiştir.⁵⁷⁶

Yay kirişi her zaman bağlı durursa, o yayın gerilme kuvvetini zayıflatır, bunu bilen Sarmatlar yayı kullanmadığı zamanlarda yay kirişinin bir tarafını sökmüşlerdi. Sarmatların yay kirişlerini neden yaptıkları tam olarak bilinmemektedir. Antik kaynaklar yayının kirişi at kılından ve at sinirinden yapıldığı bildirmektedir.⁵⁷⁷

⁵⁷¹ Özveri 2006: 75.

⁵⁷² Hudyakov 1986: 26.

⁵⁷³ Simonenko 1984: 12-14.

⁵⁷⁴ Simonenko 2009: 94.

⁵⁷⁵ Hudyakov 1986: 26.

⁵⁷⁶ Grakov 2006: 181.

⁵⁷⁷ Ovidius 1996: I. 2.

Sarmatların kullandıkları Hun yayı aşırı gergin ve güçlüydü. Onu germek için büyük bir güç ve beceri gerekiyordu. Sarmatlar eski çağın en iyi yay gericileri ve ok atıcılarıydı.

3.1.2.Ok

Sarmatlar atlı okçulardı. Ok, uzaktan savaş taktiğini benimsemiş ve süvari birliklerinden oluşan Sarmat ordusunun vazgeçilmez bir unsuruydu. Ok çeşitli bölümlerden oluşuyordu. Okun asıl unsuru uç, ahşap çubuk, yelek ve kertiktir. Sarmat ok uçları ahşaptan, kemikten, bronzdan veya çok yaygın olarak demirden yapılırdı.⁵⁷⁸ Ok uçları ağzı ve kanatlarının özellikleri ile birkaç gruba ve gruplar kendi içerisinde ok uçlarının ölçüsü, kovan ve sapının özellikleri ile birkaç tipe ayrılmaktadır.

Sarmatlara ait kurgan ve şehirlerinde çok sayıda ok uçlarına rastlanılmaktadır. Sarmat savaşçısına ait tüm kurganlarda çok sayıda ok uçları bulunmaktadır. Basit kurganlardan da ok uçları ele geçmiştir. Sarmat kadın mezarlarından ve çocuk mezarlarından da çok sayıda ok uçları bulunmaktadır.⁵⁷⁹ Bunlar bize Sarmat kadınları ve çocuklarının savaşçı olduğunu belirtmektedir. Sarmatlara ait her bölgeden bulunan kurganlarda çocuklar kendi silahları ile gömülmüştür.⁵⁸⁰ Bu gibi kurganlardan çıkan ok ve yay kalıntıları Sarmatların kendi oğullarına silah kullanmayı çocukluk döneminde öğrettiğini söyleyebilmemize imkan sağlamaktadır.

Sarmat kurganlarından çıkarılan ok uçlarının sayısı farklılık göstermektedir. Basit kurganlardan ok uçları az sayıda ele geçmesine karşın, savaşçı ve önemli kişilere ait kurganlardan yüzlerce, binlerce ok ucu çıkartılmaktadır.

⁵⁷⁸ Grakov 1930: 77.

⁵⁷⁹ Ganina 1958: 183.

⁵⁸⁰ Tadeuş 2008 : 17.

Sarmatlara ait Vesnyane köyündeki kurgandan 200 adet, Novolugan köyündeki 1 numaralı kurgandan 82 adet, Moloçan mezarlığındaki 2 numaralı kurganın 1 numaralı mezar odasından 60 adet, Poroga kurganından 32 adet, Nikolaevka mezarlığındaki 7 numaralı kurganın 12 numaralı mezar odasından 19 adet, Novofilippovka mezarlığındaki 2 numaralı kurganın 2 numaralı mezar odasından 24 adet, Podgoroda mezarlığındaki 12 numaralı kurganın 2 numaralı mezar odasından 20 adet, Ust – Kamenka mezarlığındaki 14 numaralı kurganın 4 numaralı mezar odasından 21 adet ok ucu ele geçmiştir.⁵⁸¹

Arkeologlar Sarmat ok uçlarını MÖ V. – MS I. yüzyıllardaki ok uçları ve MS I. – IV. yüzyıllardaki ok uçları olarak iki grup altında incelemektedir.

MÖ V. – MS I. yüzyıllara tarihlenen birinci gruba ait ok uçların çoğu bronzdan üretilmiştir. Bunların çoğunu kovanlı ok uçlar oluşturmaktadır. Bu gruba temsil eden ok uçları kendi içerisinde üç tipe ayrılmaktadır.

MÖ V. – MS I. yüzyıllarda hayatını sürdüren savaşçı Sarmat kavimlerin hepsi bronzdan üretilmiş kovanlı ok uçlarını çok miktarda kullanılmıştır.

Birinci tipteki ok uçları üç kanatlı uzun kovanlı olmaktadır. Bu tipe ait ok uçları bronzdan üretilmiştir. Bu ok uçlarının uzunlukları 3,8 cm ve 4,5 cm arasında değişmektedir, eni ise 0,7 cm ve 1 cm arasında değişmektedir (**Figür 243**).⁵⁸²

Bu tipi temsil eden ok uçları Erken Sarmat dönemine ait Avrasya'daki Vinogradnoe (**Figür 243**), Kovşino, Aleksandrov, Semenovka kurganlarında yapılan kazılarda çok sayıda ele geçirilmiştir.⁵⁸³ Fakat MS I. yüzyıla

⁵⁸¹ Simonenko 2009: 100.

⁵⁸² Simonenko 2009: 94.

⁵⁸³ Skripkin 1990: 139.

tarihlenen Kuban bölgesindeki⁵⁸⁴ ve Don nehrinin aşağı boyundaki⁵⁸⁵ Sarmat kurganlarında yapılan kazılarda az sayıda ele geçmektedir.

Karadeniz'in kuzeyindeki Sarmat kurganlarından çıkartılan bu tipe ait ok uçları MS I. yüzyıla tarihlendirilmektedir.⁵⁸⁶

Sarmat kurganlarından orijinal buluntu olarak karşımıza çıkan ok uçları incelendiğinde, üç kanatlı uzun kovanlı bronz ok uçların MS I. yüzyıla kadar kullanımda olduklarını söyleyebilmekteyiz.

İkinci tipe ait ok uçları dört ağızlı uzun kovanlı olmaktadır. Bu tipe ait ok uçları bronzdan üretilmiştir. Bu ok uçlarının uzunlukları 4 cm, eni ise 0,5 cm'dir (**Figür 244**).⁵⁸⁷

Bu tipi temsil eden ok uçlarının ortaya çıktığı yer Orta Asya'dır. Bu fikri MÖ yüzyıllara tarihlendirilen Orta Asya'daki kurganlardan dört ağızlı uzun kovanlı ok uçların çok sayıda ele geçmesi desteklemektedir.⁵⁸⁸

Sarmat kurganlarında yapılan kazılarda bu tipe ait ok uçları az sayıda ele geçmektedir. Bu ok uçları Sarmatların Ural dağlarının güneyinde yer alan kurganlarından, Volga bölgesindeki,⁵⁸⁹ Kuban bölgesindeki kurganlarından ve Vinogradnoe kurganından (**Figür 244**) bulunmuştur.⁵⁹⁰

Sarmat kurganlarından in situ olarak karşımıza çıkan ok uçları incelendiğinde, dört ağızlı uzun kovanlı bronz ok uçlarının MS I. yüzyıla kadar kullanımda olduklarını söyleyebilmekteyiz.

⁵⁸⁴ Jdanovskii 1988: 67.

⁵⁸⁵ Besspalii 1992 : 177.

⁵⁸⁶ Polin vd. 1990 : 24

⁵⁸⁷ Simonenko 2009: 94.

⁵⁸⁸ Litvinski 1965: 84.

⁵⁸⁹ Smirnov 1961: 32.

⁵⁹⁰ Simonenko 2009: 96.

Üçüncü tipe ait ok uçları çoğunu yayvan asimetric eşkenar dörtgen şeklinde olan kısa kovanlı ok uçları oluşturmaktadır. Bu ok uçlarının uzunlukları 3 cm'dir (**Figür 245**).⁵⁹¹

Sarmat kurganlarından yapılan kazılarda bu tipe ait ok uçları az sayıda ele geçmektedir. Bu ok uçları Sarmatların Padonya bölgesindeki (**Figür 245**),⁵⁹² Povoljiya bölgesindeki,⁵⁹³ Ural bölgesindeki kurganlarından⁵⁹⁴ ve Aleksandrovska kurganından bulunmuştur.⁵⁹⁵

Sarmat kurganlarından in situ olarak karşımıza çıkan ok uçları incelendiğinde, asimetric eşkenar dörtgen şeklinde olan kısa kovanlı ok uçları MÖ IV. – I. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁵⁹⁶

K.F. Smirnov, Sarmat kurganlarında yaptığı kazılarında iki tarafı sivri kısa ağaç ve kemik parçalarına rastlanmıştır. Bu parçaların bir tarafı ok ucunun kovanına, bir tarafı ise kamıştan yapılan ok sapına yerleştirildiğini K.F. Smirnov, B.A. Şramko ve E.V. Yakovenko söylemektedir.⁵⁹⁷ Bu işlem kamıştan yapılan şaftın ucla birleşme noktasının direncini artırma amacıyla yapıldığı söylenebilir.

MS I. – IV. yüzyıllara tarihlenen ikinci gruba ait ok uçlarının çoğu demirden üretilmiştir. Bunların çoğunu saplı ok uçları oluşturmaktadır. Bu gruba temsil eden ok uçları kendi içerisinde yedi tipe ayrılmaktadır.

İlk tipe ait ok uçları iri üç kanatlı uzun saplı ok uçları oluşturmaktadır. Bu ok uçlarının kanatlarının bittiği yeri sivridir. Bu ok uçlarının hepsi demirden üretilmiştir. Bu tipe ait ok uçlarının kanatlarının uzunluğu 2 cm ve 4 cm arasında, eni ise 1 cm ve 1,8 cm arasında değişmektedir (**Figür 246**).⁵⁹⁸

⁵⁹¹ Simonenko 2009: 94.

⁵⁹² Smirnov 1984: 89.

⁵⁹³ Kostenok 1982: 71.

⁵⁹⁴ Moşkova 1963: 31.

⁵⁹⁵ Polin, Simonenko 1990: 86.

⁵⁹⁶ Simonenko 2009: 96.

⁵⁹⁷ Çernenko 1981: 36.

⁵⁹⁸ Simonenko 2009: 96.

Üç kanatlı uzun kovanlı iri demir ok uçları Orta Asya'da MÖ III. – II. yüzyıllarda ortaya çıkmaya başlamış ve MS III. yüzyıla kadar yaygın olarak kullanımda kalmıştır.⁵⁹⁹ Kanatları 4 cm uzunluğa sahip olan saplı iri demir ok uçları Orta Asya'da MS I. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu okları Hun tipindeki yayları kullanan yaycılar kullanmışlardır.⁶⁰⁰

Bu tipi temsil eden ok uçları Sarmat kurganlarından az sayıda ele geçmiştir.⁶⁰¹ Porogo köyündeki Sarmat kurganında yapılan kazılarda bu tipe ait ok uçları (**Figür 246**) ele geçirilmiştir. Bu ok ucu üç kanatlı uzun saplı olmakta ve kanatlarının uzunluğu 4 cm, eni ise 1,8 cm'dir. Bu ok ucu demirden üretilmiştir.⁶⁰²

İkinci tip ok uçlarını üç kanatlı saplı ok uçları oluşturmaktadır. Bu ok uçlarının kanatlarının bittiği yeri düzdür. Bu ok uçlarının hepsi demirden üretilmiştir. Bu tipe ait ok uçlarının kanatlarının uzunluğu 1,5 cm ve 3,5 cm arasında, eni ise 1 cm ve 1,3 cm arasında değişmektedir (**Figür 247**).⁶⁰³

Sarmat kurganlarından yapılan kazılarda bu tipe ait ok uçlarından 381 adet ele geçirilmiştir. Bu tipe ait ok uçları Sarmatlara ait Novofilippovka mezarlığındaki 2 numaralı kurganın 1 numaralı mezar odasından, Nikolaevka mezarlığındaki 7 numaralı kurganın 2 numaralı mezar odasından, Akermen mezarlığındaki 5 numaralı kurganın 1 numaralı mezar odasından ve 21 numaralı kurganın 1 numaralı mezar odasından, Babina Gora kurganından, Gruşevka mezarlığındaki 14 numaralı kurganın 1 numaralı mezar odasından, Semenovka mezarlığındaki 11 kurganın 1 numaralı mezar odasından, Ust – Kamenka mezarlığındaki 2 numaralı kurganın 1 numaralı mezar odasından ve Poroga kurganından ele geçirilmiştir (**Figür 247**).⁶⁰⁴

Sarmat kurganlarından in situ buluntu olarak elde edilen ok uçları incelendiğinde, kanatlarının bittiği yeri düz olan üç kanatlı saplı ok uçlarının

⁵⁹⁹ Litvinskii 1965: 78-81.

⁶⁰⁰ Simonenko 2009: 98.

⁶⁰¹ Hazanov 1971: 38.

⁶⁰² Simonenko 2009: 96.

⁶⁰³ Simoneno 1986: 65-67.

⁶⁰⁴ Simonenko 2009: 98.

Sarmat kavimleri arasında yaygın olarak kullanımda olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Üçüncü tipe ait ok uçlarını eşkenar dörtgen şeklinde olan üç kanatlı saplı ok uçları oluşturmaktadır. Bu ok uçlarının hepsi demirden üretilmiştir. Bu tipe ait ok uçlarının kanatlarının uzunluğu 1 cm ve 1,5 cm arasında değişmektedir (**Figür 248**).⁶⁰⁵

Bugüne kadar Sarmat kurganlarında yapılan kazılarda bu tipe ait ok uçlarından iki adet ele geçirilmiştir. Bu ok uçları Sarmatlara ait Gruşevka kurganındaki 1 numaralı mezar odasından bulunmuştur (**Figür 248**).⁶⁰⁶

Sarmat kurganlarından in situ buluntu olarak elde geçen ok uçları incelendiğinde, eşkenar dörtgen şeklinde olan üç kanatlı saplı ok uçlarının Sarmat kavimleri arasında az sayıda kullanımda olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Dördüncü tipe ait ok uçlarını üç kanatlı saplı ok uçları oluşturmaktadır. Bu ok uçlarının kanat ve sapının birleştiği yer dikdörtgen şeklindedir. Bu ok uçlarının hepsi demirden üretilmiştir. Bu tipe ait ok uçlarının kanatlarının uzunluğu 2,5 cm, eni ise 1,5 cm, kanat ve sapının birleştiği noktada yer alan dikdörtgen kısmının uzunluğu 1 cm, sapının uzunluğu ise 3 cm'dir (**Figür 249**).⁶⁰⁷

Bu tipe ait ok uçlarının ortaya çıkış yeri Orta Asya'dır. Buna düşünceye Orta Asya'da bu tipe ait ok uçlarının Demir Çağında yaygın olarak kullanılması delil teşkil etmektedir. MS I. yüzyılda doğudaki kavimlerin batıya yaptığı göçler nedeniyle bu tipe ait ok uçları Sarmat topraklarına yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.⁶⁰⁸

Sarmat kavimlerine ait Poroga kurganında (**Figür 249**), Stebleva kurganında (**Figür 250**), Bogusova kurganında ve Vesnyano kurganında

⁶⁰⁵ Simonenko 2009: 98.

⁶⁰⁶ Simonenko 2009: 98.

⁶⁰⁷ Simonenko 2009: 99.

⁶⁰⁸ Litvinskii 1965: 82.

yapılan kazılarda bu tipe ait ok uçları çok sayıda ele geçirilmiştir. Vesnyano kurganında yapılan kazılarda bu tipe ait 200 adet ok ucu ele geçirilmiştir.⁶⁰⁹

Sarmat kurganlarından in situ buluntu olarak elde edilen ok uçları incelendiğinde, kanat ve sapının birleştiği yeri dikdörtgen şeklinde olan üç kanatlı saplı ok uçlarının Sarmat kavimleri arasında yaygın olarak kullanımda olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Beşinci tipe ait ok uçlarını üç sivri ucu olan üç kanatlı uzun saplı ok uçları oluşturmaktadır. Bu ok uçlarının kanat ve sapının birleştiği yer dikdörtgen şeklindedir. Bu ok uçlarının hepsi demirden üretilmiştir. Bu tipteki ok uçlarının sivri uçlarının uzunluğu 2,5 cm, kanatlarının uzunluğu 4 cm, sapının uzunluğu ise 4 cm'dir (**Figür 251**).⁶¹⁰

Bu ok uçları çoğu bilim adamları Hun tipi ok ucu olduğunu söylemektedir.⁶¹¹ Bu ok uçları Moğolistan ve Baikal bölgesinde MÖ II. – I. yüzyıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. MS I. yüzyılda doğudaki kavimlerin batıya yaptığı göçleri nedeniyle bu tipe ait ok uçları Sarmat topraklarına yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.⁶¹²

Sarmatlara ait Poroga kurganında (**Figür 251**) ve Bityak kurganında yapılan kazılarda bu tipe ait ok uçları ele geçirilmiştir. Sarmat kurganlarından bulunan bu ok uçları MS I. – II. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁶¹³ Fakat Sarmat kurganlarından ele geçen bu tipe ait ok uçları Tuva ve Baikal gölü civarından ele geçen ok uçlarından daha iri olmaktadır.⁶¹⁴ Hacmi büyük olan bu ok uçları büyük Hun yayıyla kullanıldığını söylenebilir.

Sarmat kurganlarından in situ buluntu olarak elde edilen ok uçları incelendiğinde, üç sivri ucu olan üç kanatlı uzun saplı ok uçlarının Sarmat kavimleri arasında az sayıda kullanımda olduğunu söyleyebilmekteyiz.

⁶⁰⁹ Simonenko 2009: 98.

⁶¹⁰ Simonenko 2009: 99.

⁶¹¹ Zaseskaya 1983: 82.

⁶¹² Litvinskii 1965: 82.

⁶¹³ Puzdrovskii vd. 1991: 121.

⁶¹⁴ Hudyakov 1986: 32.

Altıncı tipe ait ok uçlarını piramit şeklinde olan dörtkenarlı uzun saplı ok uçları oluşturmaktadır. Bu ok uçlarının hepsi demirden üretilmiştir. Bu tipe ait ok uçlarının uç kısmının uzunluğu 2,5 cm ve 3 cm arasında, eni ise 0,5 cm ve 0,9 cm arasında değişmektedir, sapının uzunluğu ise 3 cm'dir (**Figür 252**).⁶¹⁵

B.A. Litvinskii ve İ.P. Zaseskaya, bu tipteki ok uçlarının Orta Asya'da ortaya çıktığını söylemektedir. Bilim adamlarının bu fikrini Orta Asya'da bu tipteki ok uçlarının çok sayıda bulunmasıyla açıklanabilir.⁶¹⁶

Bu tipteki ok uçları Sarmatlara ait Poroga kurganından yapılan kazılarda 10 det ele geçirilmiştir(**Figür 252**). Buradan başka Sarmat kurganlarında bu tip ok uçlarına rastlanmamıştır.

Sarmat kurganlarından in situ buluntu olarak elde edilen ok uçları incelendiğinde, piramit şeklinde olan dörtkenarlı uzun saplı ok uçlarının Sarmat kavimleri arasında az sayıda kullanımda olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Yedinci tipe ait ok uçlarını üçgen şeklinde olan saplı ok uçları oluşturmaktadır. Bu ok uçlarının hepsi demirden üretilmiştir. Bu tipe ait ok uçlarının uç kısmının uzunluğu 3 cm, eni ise 1,8 cm'dir (**Figür 253**).⁶¹⁷

Bu tipe ait ok uçları Sarmatlara ait Poroga kurganında yapılan kazılarda ele geçirilmiştir (**Figür 253**). Bu ok uçlarına Sarmatlara ait başka kurganlarda rastlanmamıştır.⁶¹⁸

Sarmat kurganlarından in situ buluntu olarak elde edilen ok uçları incelendiğinde, üçgen şeklinde olan saplı ok uçlarının Sarmat kavimleri arasında az sayıda kullanımda olduğunu söyleyebilmekteyiz.

⁶¹⁵ Simonenko 2009: 100.

⁶¹⁶ Litvinskii 1965: 85; Zaseskaya 1983: 80.

⁶¹⁷ Simonenko 2009: 100.

⁶¹⁸ Simonenko 2009: 100.

Bilim adamlarının çoğu Sarmat oklarının uzunluğu İskit oklarının uzunluğuna eşit olduğunu söylemektedir. Aktovo köyündeki, Vesnyane köyündeki ve Binogradnaya köyündeki kurganlarda yapılan son kazılarda uzunluğu 50 cm, kalınlığı ise 0,5 cm olan ok sapları ele geçirilmiştir. Podonya ve Povoljiya bölgelerindeki Sarmat kurganlarından çıkartılan ok saplarının ortalama uzunluğu 60 cm'dir.⁶¹⁹ Bu buluntulardan yola çıkarak biz Sarmat oklarının uzunluğunu 50 cm ile 85 cm arasında olduğunu söyleyebilmekteyiz. Farklı uzunluktaki okları inceyerek Sarmatların farklı boylardaki yayları kullandığını söyleyebiliriz.

Oklarda diğer önemli bir bölüm ise kertiklerdir. Ok sapı dibine doğru kalınlaşmakta ve yay kirişine düzgün oturtmak için dibine kertik yapılmaktadır. Kertik kemik veya sert ağaçtan yapılmaktadır. Kertikler saplı ve kovanlı olmak üzere ikiye ayrılır.

Sarmatlara ait 27 numaralı Suslı kurganında, 17 numaralı Berejnovka kurganında, 3 numaralı Leninsk kurganında yapılan kazılarda saplı kertikler ele geçirilmiştir. 16 numaralı Suslı kurganında yapılan kazılarda ise kovanlı kertikler ele geçirilmiştir.⁶²⁰ (Resim XXIII, 3-6).

Denge tüyü olmayan okları hedefe atmak mümkün değildi. Sarmatlar denge tüyü olan okları kullanmışlardır. Denge tüyü yapmak zor değildi, denge tüyleri kuş tüyünden yapılırdı. Ok sapına kuş tüyün yapıştırmak için Sarmatlar hayvan siniri kullanmışlardır. Sarmat devrine ait Pavoljiya bölgesindeki Btoroi Berejnovski mezarlığındaki 17 numaralı kurganın 1 numaralı mezar odasından denge tüyü kartal tüyünden yapılmış ok sapı ele geçirilmiştir.⁶²¹ Noinulinsk kurganında yapılan kazılarda ise uzun denge tüylü ok sapı bulunmuştur.⁶²²

Sarmat kurganlarında boyanmış ok saplarına sık rastlanmaktadır. Çoğunlukla sapın ok ucuna sokulmuş kısmı boyanırdı. Fakat ok sapında

⁶¹⁹ Simonenko 2009: 101.

⁶²⁰ Hazanov 1971: 158.

⁶²¹ Sinisin 1960: 32.

⁶²² Rudenko 1962: 25.

denge tüyünün yerleştirildiği kısım ise nadiren boyanırdı. Renk olarak kırmızı ve siyah renkler kullanırdı.

Molo an mezarlığındaki 2 numaralı kurganında ve Vinogradnoe köyündeki kurganda yapılan kazılarda sapın uca sokulmuş kısmı kırmızı renkli boya ile boyanmıştır. Vesnyane köyündeki kurganda yapılan kazılarda sapın uca sokulmuş kısmı kırmızı renkli boya ile boyanmıştır ve sapın dip kısmı ise gök renkli boya ile boyanmıştır.⁶²³

Antik yazarlar Sarmatların zehirli oklar kullandıklarından bahsetmektedir. Karadeniz’de sürgün olduğu dönem boyunca Sarmatları yakından tanıma fırsatı bulan ozan Ovidius, Sarmatların zehirli oklarından bahsetmektedir: “Sarmatlar arasından sadak ile yay taşımayan ve engerek yılanının ödüne bulanmış küçük sarı ok taşımayan tek bir kimse bile yoktur.”⁶²⁴ Ovidius bu okların ölüm sebebini iki kat arttırdığını söylemektedir.⁶²⁵

3.2.KISA MESAFE S LAHLARI

3.2.1.Kılıç ve kama

Sarmatların kullandıkları savaş araç gereçleri arasında kılıç ve kama önemli bir yer tutmaktaydı. Sarmatların kısa mesafe silahları arasında yer alan kılıç ve kama, iki yan kenarı keskin, iki kenarı paralel, uç kısmına doğru sivrilen kesici ve kabzadan oluşur. Kılıç ve kamalar kullanıcısında zarar vermeden kolay taşınmasını sağlayan ve kın adı verilen tahta, deri veya metalden yapılmış kılıf içinde taşınır. Kılıç ve kamalar kol mesafesi ile sınırlı etki alanı nedeniyle, yakın mesafe dövüş silahı özelliğine sahiptir.

⁶²³ Simonenko 2009: 101.

⁶²⁴ Ovidius V.7.

⁶²⁵ Ovidius I. 2.

Antik yazarlar Sarmatların savaşta kılıç ve kamayı İskitlerden daha iyi kullandıklarını belirtmektedir.⁶²⁶ Sarmatların diğer silahlarıyla bu yakın mesafe silahlarını karşılaştırdığımızda, bu silahların sadece savaş için kullanılmadığı, dini törenlerinde, örf ve adetlerinde de kullanmışlardı. Sarmatlar kılıcı savaş tanrısının simgesi olarak kabul etmişler ve savaş tanrısı olarak kılıca kurbanlar kesmişlerdi (**Figür 254**).⁶²⁷

Sarmat ve İskit kurganlarını karşılaştırdığımızda, Sarmat kurganlarından kılıç ve kamaların çok sayıda bulunduğunu görmekteyiz. Kılıç ve kama İskitlerin sadece zengin kurganlarından bulunmaktadır, Sarmatların ise sadece zengin kurganlarından değil sıradan insanlara ait kurganlardan da çok sayıda bulunmaktadır⁶²⁸. Buna göre Sarmat savaşçılarının kısa mesafeli savaşta kılıç ve kamayı İskit savaşçılarından daha yaygın kullandıklarını söyleyebilmekteyiz.

Sarmatlar hakkındaki yazılı kaynaklar, tasvirli eserler ve in situ buluntular incelendiğinde, kılıç ve kamaların farklı malzemelerle çeşitli tiplerden üretildiği görülmektedir.

Sarmat ustaları kılıç ve kamaları bronz veya demirden yapmışlardır. Bazen bronz ve demirden yaptıkları kılıç ve kamaları altınla kaplamışlardı. Sarmat kılıç ve kamaları, kabza, korkuluk ve namlu olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Kabza bronz, demir, ağaç, boynuz veya kemikten yapıldı. Bazıları deri veya altınla kaplanırdı. Kabzanın süslü olmasına her dönemde ayrı bir özen gösterilirdi. Korkuluk, kılıcı veya kamayı kullanan kişinin elini bir darbeye karşı koruyan bölümdür. Korkuluk bronz veya demirden yapıldı ve bazıları altınla kaplanırdı. Namlu ise kılıç ve kamanın iki veya bir yanı keskin öldürücü kısmıdır. Namlu bronz veya demirden yapıldı ve bazıları da altınla kaplanırdı.

⁶²⁶ Tacitus I. 79.

⁶²⁷ Kiselev 2002: 10.

⁶²⁸ Smirnov 1961: 9.

Kazılar sırasında ele geçen kılıç ve kamalar korozyona uğramış, çoğunlukla kılıç ve kamaların kabzaları iyi korunmuştur. İki yanı keskin namlunun bugüne kadar kısa parçalar halinde korunmuştur. Kılıç ve kama kabzalarının boyutlarının eşit olması ve iki yanı keskin namluların kötü korunmuş olması bize sadece kabzalara bakarak onun kılıç veya kama olduğunu söylenmesini zorlaştırmaktadır. Sarmat kamaların genel uzunluğu 17 – 40 cm ve kılıçların genel uzunluğu ise 50 – 130 cm arasında değişmektedir.⁶²⁹

Sarmatların kılıç ve kamaları kabza başına göre, orak, anten, yüzük şeklinde olmak üzere üç tipe ayrılmaktadır.⁶³⁰

Birinci tipe ait kılıç ve kamaların orak şeklinde olan kabza başının uzunluğu 8,5 cm ve 12 cm arasında değişmektedir. Kabzaları ince uzun dörtgen şeklinde olup uzunluğu 8 cm ve 8,6 cm arasında değişmektedir. Korkuluk kısmı ise uzun dörtgen şeklinde olup uzunluğu 6 cm ve 6,5 cm arasında değişmektedir. Namlusu ise iki yan kenarı keskin uç kısma doğru kademeli olarak sivrilmiştir. Namlusunun eni 4 cm ve 5 cm arasında değişmektedir.⁶³¹

Batı Kazakistan bölgesinde yer alan Sarmatlara ait Selinni I mezarlığındaki kurganlarda, Sintas mezarlığındaki 1 numaralı kurganda, Besoba mezarlığındaki 3 numaralı kurganda, Nagornii mezarlığındaki kurganlarda ve Volodratka mezarlığındaki 4 numaralı kurganda yapılan kazılarda bu tipe ait kılıç ve kamalar ele geçirilmiştir.⁶³²

Kazakistan'ın Almatı şehrinde yer alan Merkezi Müzede bulunduğu yeri belli olmayan bu tipe ait bir adet kama ve bir adet kılıç sergilenmektedir. Demirden üretilmiş bu kama iki yanı keskin namluya sahiptir. Kamanın uzunluğu 31,1 cm, namlusunun eni ise 4,8 cm'dir (**Figür 255**). Bu kama MÖ

⁶²⁹ Brezezinski 1999: 33.

⁶³⁰ Simonenko 2009: 13.

⁶³¹ Simonenko 2009: 13.

⁶³² Kozibaev 2010: 201-204.

IV. – II. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁶³³ Kılıç da demirden üretilmiş ve iki yanı keskin namluya sahiptir. Kılıcın uzunluğu 67,4 cm, namlusunun eni ise 4,6 cm'dir (**Figür 256**). Bu kılıç MÖ IV. – II. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁶³⁴

Güney Ural bölgesindeki Nijne – Kaspiski köyündeki Sarmat kurganında yapılan kazılarda iki yanı keskin namluya sahip demirden üretilmiş bu tipe ait kama ele geçirilmiştir. Bu kamanın uzunluğu 33 cm, namlusunu eni ise 4 cm'dir (**Figür 257**). Kama MÖ IV. yüzyıla tarihlendirilmektedir.⁶³⁵

Rusya'nın Krosnodar Bölgesi'nde yer alan MS I. yüzyıla tarihlenen kurganlarda yapılan kazılar sırasında iki adet bu tipe ait kılıç ele geçirilmiştir.⁶³⁶

Bu tipe ait kılıç ve kamalar Karadeniz'in kuzeyindeki Ostri köyündeki kurganda (**Figür 258**), Bolşoi Belozerka kurganında,⁶³⁷ Vinogradnoe köyündeki kurganda (**Figür 259**), Grişina kurganında (**Figür 260**), Ternov kurganında (**Figür 261**), Sergeevka kurganında (**Figür 262**), Preobrajenka kurganında, 2 numaralı Prohorov kurganından,⁶³⁸ Zolotoi mezarlığında,⁶³⁹ Tengin mezarlığında,⁶⁴⁰ Jemçujnii kurganında (**Figür 263**), Horol kurganında (**Figür 264**), Privolnii kurganında (**Figür 265**), Çervonopartizanska kurganında⁶⁴¹ (**Figür 266**) ve Sum bölgesindeki kurganda yapılan kazılarda ele geçmiştir.⁶⁴²

Sarmat kurganlarından in situ buluntu olarak karşımıza çıkan bu tipe ait kılıç ve kamaların kabzaları incelendiğinde, ahşap ve deri ile kaplanan kabzaya sahip kılıç ve kamalar bulunmaktadır. Bolşoi Belozerka kurganından

⁶³³ Maksimova 1956: 256-257.

⁶³⁴ Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti KR MOM koleksiyası katalogı, Almatı, 2008.

⁶³⁵ Smirnov 1961: 106.

⁶³⁶ RAEV 1998: 71-85.

⁶³⁷ Hazanov 1971: 6.

⁶³⁸ Simonenko 2009: 13.

⁶³⁹ Korpusova 1983: 104.

⁶⁴⁰ Beglova 2002: 159.

⁶⁴¹ Simonenko 2009: 13.

⁶⁴² Şramko vd. 1974: 187-188.

çıkartılan kılıcın kabzası ahşapla kaplanmış, Ternov kurganından çıkartılan kılıcın kabzası ise deri ile kaplanmıştır. Kabzaları ahşap ve deri ile kaplanan kılıç ve kamaları doğudaki kavimler yaygın olarak kullanmışlardır.⁶⁴³

Kabza başı orak şeklinde olan kılıç ve kamalar MÖ IV. – II. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Sarmatların Prohorovka kültürü denilen erken devrine ait kurganlarından bu tipe ait kılıç ve kamalara çok sayıda rastlanmaktadır.⁶⁴⁴

İkinci tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı anten şeklindedir. Kabzaları uzun dörtgen şeklinde olup uzunluğu 8 cm ve 9 cm arasında değişmektedir. Korkuluk kısmı kısa dörtgen şeklinde olup uzunluğu 3 cm ve 4,7 cm arasında değişmektedir. Namlusu ise iki yan kenarı keskin uç kısma doğru kademeli olarak sivrilmiştir. Namlusunun eni 2,7 cm ve 4 cm arasında değişmektedir.⁶⁴⁵

Kabza başı anten şeklinde olan kılıç ve kamalar İskit kurganlarında bulunduğu gibi Sarmat kurganlarından da yoğun olarak bulunmaktadır.

Bu tipe ait kılıç ve kamalar Sarmatlara ait Çkalova kurganında (**Figür 267**), Novolugan kurganında⁶⁴⁶ (**Figür 268**), Nikopol mezarlığında⁶⁴⁷ (**Figür 269**), Smela kurganında (**Figür 270**), Baranovka kurganında⁶⁴⁸ (**Figür 271**), Buerova Mogila kurganında (**Figür 272**), Krivoi Liman kurganında⁶⁴⁹ (**Figür 273**), Letniskoe kurganında (**Figür 274**), Petropavlovskii⁶⁵⁰ (**Figür 275**), Sideri kurganında⁶⁵¹ (**Figür 276**), Talaçevka kurganında⁶⁵² (**Figür 277**), Ozera Hanata kurganında⁶⁵³ (**Figür 278**), Sidorovka kurganında⁶⁵⁴ (**Figür 279**), Sarı

⁶⁴³ Moşkova 1963: 21-23.

⁶⁴⁴ Tadeuş 2008 : 73-74.

⁶⁴⁵ Simonenko 2009: 26.

⁶⁴⁶ Simonenko 2009: 26.

⁶⁴⁷ Koltuhov 1983: 232.

⁶⁴⁸ Fedorov – Davidov 1980: 235-238.

⁶⁴⁹ Savçenko vd. 1981: 117-119.

⁶⁵⁰ Gei vd. 1983: 114.

⁶⁵¹ Skripkin vd. 1977: 285-287.

⁶⁵² Jelezçikov 1980: 136.

⁶⁵³ Şnaidştein 1985: 70-93.

⁶⁵⁴ Pogodin 1998: 84.

– Bel kurganında⁶⁵⁵ (**Figür 280**), Kızıl – Tepe kurganında⁶⁵⁶ (**Figür 281**), Tulhar kurganında⁶⁵⁷ (**Figür 282**), Zibov Hutor kurganında (**Figür 283**), Letniskoi kurganında (**Figür 284**), Jutova köyündeki 27 numaralı kurganda, Kilyakovka köyündeki kurganda, Oktyabrsk köyündeki kurganda⁶⁵⁸ yapılan kazılarda ele geçirilmiştir.

Çkalova ve Novolugansk kurganlarından çıkartılan kamaların uzunluğu 30 cm ve 35 cm, eni ise 3,5 cm ve 4 cm arasında değişmektedir. Neapol mezarlığından bulunan kamanın uzunluğu 15 cm, eni ise 2,7 cm'dir. Smela kurganından bulunan kılıcın uzunluğu 55 cm ve 60 cm arasında değişmekte, eni ise 6 cm'dir.⁶⁵⁹

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlardan ele geçen kabza başı anten şeklinde olan kılıç ve kamalar MÖ VI. ve MÖ II. yüzyıllarda varlığını sürdüren Sarmat kavimleri tarafından kullanımda olduğunu söylemek mümkündür.⁶⁶⁰

Üçüncü tipe ait kılıç ve kamaların kabza başı yüzük şeklindedir. Korkuluğu kısa dörtgen şeklinde olup uzunluğu 5 cm ve 7 cm arasında değişmektedir. Namlusu ise iki yan kenarı keskin uç kısma doğru kademeli olarak sivrilmektedir. Namlusunun eni 3,5 cm ve 6,5 cm arasında değişmektedir. Bu tipe ait kılıçların uzunluğu 40 cm ve 89 cm, eni ise 4 cm ve 6,5 cm arasında değişmektedir. Kamaların uzunluğu ise 25 cm ve 35 cm, eni ise 3,5 cm ve 4 cm arasında değişmektedir.⁶⁶¹

Kabza başı yüzük şeklinde olan kılıç ve kamalar Karadeniz'in kuzeyindeki Orta Sarmat devrine ait kurganlarda yapılan kazılarda çok sayıda ele geçmiştir. Bu bölgedeki Sarmat kurganlarında bu güne kadar

⁶⁵⁵ Tişkin vd. 2006: 31-40.

⁶⁵⁶ Obelçenko 1978: 115-127.

⁶⁵⁷ Mandelştam 1966: 3-136.

⁶⁵⁸ Sergaskov 2006: 246-247.

⁶⁵⁹ Simonenko 2009: 26.

⁶⁶⁰ Melyukova 1964: 54.

⁶⁶¹ Simonenko 2009: 32-38.

yapılan kazılarda 74 adet yüzük şeklindeki kabzaya sahip kılıç ve kamalar ele geçirilmiştir.⁶⁶²

Bu tipe ait kılıç ve kamalar Sarmatlara ait Novofilipovka köyündeki 2 numaralı kurganın 2 numaralı mezar odasında (**Figür 285**), Novofilipovka köyündeki 3 numaralı kurganın 1 numaralı mezar odasında (**Figür 286**), Akkermen 1 numaralı mezarlığındaki kurganda (**Figür 287**), Akkermen 2 numaralı mezarlığındaki 1 numaralı kurganda (**Figür 288**), Tikuça köyündeki kurganda (**Figür 289**), Nikolaevka köyündeki 14 numaralı kurganda, Pavlovka kurganında, Ostroves – Verteva kurganında (**Figür 290**), Plovna kurganında, Gluboki kurganında, Ust – Kamenka kurganında (**Figür 291**), Dneprozavotstroi kurganında (**Figür 292**), 10 numaralı Kazalii kurganındaki 1 numaralı mezar odasında (**Figür 293**), Ogorodnii kurganında, Oloneşt kurganında (**Figür 294**), Şevşenko kurganında (**Figür 295**), Bedrajii Hoi kurganında (**Figür 296**), Merkeus kurganında, Uisilvaş kurganında (**Figür 297**), Gava- Katonahalon kurganında (**Figür 298**), Petrunino 2 numaralı mezarlığındaki 1 numaralı kurganın 13 numaralı ve 14 numaralı mezar odalarında, 3 numaralı Ribnii kurganının 12 numaralı mezar odasında, Kotluban 5 numaralı mezarlığındaki 1 numaralı kurganın 6 numaralı mezar odasında, 19 numaralı Kalinovskii kurganının 17 numaralı mezar odasında, 19 numaralı Politotdelski kurganının 26 mezar odasında, 7 numaralı Aktova kurganının 10 numaralı mezar odasında (**Figür 299**), Pervokonstantinovka 2 numaralı kurganının 2 numaralı mezar odasında (**Figür 300**), Petrişt kurganında (**Figür 301**), Çernomorka kurganında (**Figür 302**), Kurilovka kurganında (**Figür 303**), Berezinsi kurganında (**Figür 304**), Sredni Podneprove kurganında (**Figür 305**), Vasilkov köyündeki kurganda (**Figür 306**), Poroga köyündeki kurganda (**Figür 307**) yapılan kazılarda ele geçmiştir.⁶⁶³

⁶⁶² Simonenko 2009: 32.

⁶⁶³ Simonenko 2009: 32-43.

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlardan ele geçen kabza başı yüzük şeklinde olan kılıç ve kamalar MÖ II. ve MS I. yüzyıllarda varlığını süren Sarmat kavimleri tarafından kullanımda olduğunu söyleyebilmekteyiz.⁶⁶⁴

Sarmat kavimlerinin varlığını sürdürdüğü topraklarda ele geçen kılıç ve kamaların büyük bir bölümü demirden, küçük bir bölümü ise bronzdan üretilmiştir. Sarmat ustaları demir veya bronz kılıç ve kamaların imalatında döküm ve dövme tekniği kullanmışlardır. Demir veya bronz kılıç ve kamaların dövülerek şekillendirilen kesici kısımları keskinleştirilmiştir. Kabzalarının da altın, kemik ve ahşapla kaplandığı anlaşılmaktadır.

Sarmat savaşçısının kullandığı silahları arasında kılıçların önemli bir yer tuttuğu gerek yazılı kaynaklar ve tasvirli sanat eserleri ve gerekse in situ buluntular sayesinde anlaşılmaktadır.

3.2.2.Mızrak ve Cirit

Sarmatların saldırı silahları arasında yer alan mızrak, savaş ve av sırasında kullanılan uzun, düzgün bir sap ve sivri bir uç ile oluşturulmuş silah tipidir. Sarmatlar mızrakları uzun mesafelere fırlatabildiği gibi, yakın mücadelede de sokucu veya dürtücü olarak kullanılmışlardır. Mızraklardan hangisinin yakın mücadelede, hangisinin fırlatılmak suretiyle uzak mesafelerde kullanıldığını ağırlığına ve uzunluğuna bakarak ayırmaktayız. Sarmat savaşçıları mızrakların kısa ve hafif olanları fırlatılmakta, uzun ve ağır olanları ise sokucu olarak kullanılmış olmalıdır.

Sarmat mızrakları iki ana bölüm uç ve saptan oluşmaktadır. Sarmatlar mızrak uçların bronzdan ve yaygın olarak demirden üretmişlerdir. Sarmat kavimlerinin varlığını sürdürdüğü topraklarda ele geçen mızrak uçlarının çoğunun uzunluğu 20 cm ve 50 cm arasında değişmektedir. 20 cm den kısa ve 50 cm ve 70 cm uzunlukta olan mızrak uçlarına az sayıda

⁶⁶⁴ Tadeuş 2008 : 97-104.

rastlanmaktadır.⁶⁶⁵ Sapla bağlantısı kovan ile sağlanmakta ve kovanın aşağı kısmının dayanıklı olması için yüzük yer almaktadır. Sarmat mızrak sapları ahşaptan üretilmiştir. Mızrakların sap bölümlerinin ahşaptan üretilmiş olması nedeniyle günümüze sağlam bir şekilde ulaşmamışlardır. Sarmatların demir veya bronzdan üretilmiş mızrak uçları, bu silah tipinin günümüze ulaşan bölümünü oluşturmaktadır.

Sarmat kurganlarında mızrak uçları az sayıda çıkmaktadır.⁶⁶⁶ Sarmat savaşçılarının ağır zırhlı ve mızraklı süvari olduğu tarihi kaynaklardan bilinmektedir. Fakat Sarmat kurganlarında bu silahın az sayıda bulunması bir tezatlık oluşturmaktadır. Antik yazarlar Sarmat kavimlerinin savaşta mızrak kullandıklarını belirtmektedir.⁶⁶⁷ Strabon, Roksolan savaşçıları Diophantus'un ordusuna karşı savaşta saldırı silahları arasında yer alan yay ve kılıçtan önce mızrakları kullandığını belirtmektedir.⁶⁶⁸ Ovidius Yazıtlar'ın kullandığı silahlar arasında mızrakların önemli bir yer tuttuğu söylemektedir.⁶⁶⁹ Tacitus MS. 35'te Armenia'da İberia kralı Pharnes, Parthlara karşı savaşında Sarmat paralı askerlerini kullandığını belirtmektedir. Tacitus "Sarmatlar bu savaşta Parthlar gibi yay ve oku iyi kullanamadıkları için yay ve oklarını bırakıp mızrak ve kılıçla Parthların üzerine akın ettiler" demektedir.⁶⁷⁰

Antik yazarların biri Arrianos, Sarmat savaşçıları arasında mızrağı uzağa fırlatmak için hazırlanan savaşçıların olduğunu belirtmektedir.⁶⁷¹ Ammianus Marcellinus Sarmatların uzun mızrakları hakkında, Claudius Klavdian ise Sarmatların ciritleri hakkında bilgiler vermektedir.

Sarmat kurganlarında yapılan kazı sonuçlarına baktığımızda cesetler insan boyu ile eşit sanduka mezarlarda bulunmaktadır. Sarmatlara it Lipiçev köyündeki 7 numaralı kurganın 12 numaralı mezar odasında 2,5 m mızrağı

⁶⁶⁵ Simonenko 2009: 70-75.

⁶⁶⁶ Hazanov 1971: 44.

⁶⁶⁷ Tacitus I. 79; Valerius VI. 233-239; Strabon VII, 3. 17.

⁶⁶⁸ Strabon VII, 3. 17.

⁶⁶⁹ Ovidius V. 7.

⁶⁷⁰ Tacitus VI, 33-35.

⁶⁷¹ Arrianos I, 44.

sığdırmak için sanduka mezarı 2,5 m kadar genişletmişler.⁶⁷² Sanduka böyle genişletmek Sarmat kurganlarında çok az rastlanmaktadır.

Kazakistan topraklarında hayatını sürdüren Sarmat kavimleri vefat eden insanın mızrağını kurgan üstüne dikmişler ve bu gelenek Kazakistan topraklarındaki mezarlarda Orta Çağa kadar kullanılmıştır.⁶⁷³

Kuzey Kafkas bölgesinde hayatını sürdüren Sarmat kavimleri vefat eden insanın mızrağını kırarak gömmüşlerdir. Bu bölgedeki kurganlarda yapılan kazılarda sapları kırılmış mızraklara çok sayıda rastlanmaktadır.⁶⁷⁴

Mızrak uçlarının çoğu iki kanatlı olmasına karşın az bir kısmı da yayvandır. Mızrak uçları kanat biçimine göre yaprak şeklinde ve sivri olmak üzere iki tipe ayrılmaktadır.⁶⁷⁵ Sarmat ustaları mızrak uçlarının imalatında döküm ve dövme tekniğini kullanmışlardır.

Birinci tipe ait yaprak şeklinde olan mızrak uçlarını kendi içerisinde uzun kovanlı ve kısa kovanlı olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Uzun kovanlı kanatları yaprak şeklinde olan mızrak uçlarının kanatlarının uzunluğu 10 cm ve 17 cm, eni ise 2 cm ve 4 cm arasında değişmektedir. Kovanının uzunluğu ise 20 cm ve 27 cm arasında değişmektedir. Bu mızrak uçlarının bazılarının kanatlarının ortası düzdür. Bazılarında ise sırt yer almaktadır. Bu mızrak uçları oldukça büyük ve ağırdır.⁶⁷⁶

Uzun kovanlı yaprak şeklindeki kanatlara sahip mızrak uçları Sarmatlara ait Marevka kurganında (**Figür 308**), Kvaşino kurganında (**Figür 309**), Plastunov köyündeki 2 numaralı kurganın 4 numaralı mezar odasında, Belevsov köyündeki 1 numaralı kurganın 12 numaralı mezar odasında, 59 numaralı Ust – Labin kurganında (**Figür 310**), Starisa kurganında, Jurov

⁶⁷² Golmsten 1941: 186.

⁶⁷³ Kastane 1911: 21.

⁶⁷⁴ Smirnov 1961: 70.

⁶⁷⁵ Hazanov 1971: 47-48.

⁶⁷⁶ Simonenko 2009: 70-71.

kurganında, 15 numaralı Tiflis kurganında (**Figür 311**), Kalinovskii mezarlığındaki 6 numaralı kurganın 5 numaralı mezar odasında (**Figür 312**), Kazan vadisindeki 17 numaralı kurganda (**Figür 313**), Kara – Oba mezarlığındaki 11 numaralı kurganda, Popov köyündeki 58 numaralı kurganın 26 numaralı mezar odasında (**Figür 314**), Kırım köyündeki kurganda (**Figür 315**), Yasenovaya kurganında (**Figür 316**), Slavyansk kurganında (**Figür 317**) ve 2 numaralı Prohorov kurganında yapılan kazılarda ele geçirilmiştir.⁶⁷⁷

Sarmat kurganlarından in situ buluntu olarak ele geçen uzun kovanlı, kanatları yaprak şeklinde olan mızrak uçları MÖ IV. ve I. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁶⁷⁸

Kısa kovanlı kanatları yaprak şeklinde olan mızrak uçlarının kanatlarının uzunluğu 20 cm ve 43 cm, en ise 4 cm ve 9 cm arasında değişmektedir. Kovanının uzunluğu ise 2,5 cm ve 10 cm arasında değişmektedir. Bu mızrak uçlarının bazılarının kanatlarının ortası düz olmaktadır. Bazılarında ise sırt yer almaktadır. Bu mızrak uçları oldukça büyük ve ağırdır.⁶⁷⁹

Kısa kovanlı yaprak şeklindeki kanatlara sahip mızrak uçları Sarmatlara ait Kvaşino kurganında, Marevka kurganında, Stariskii kurganında, Jurovka kurganında, Balki kurganında (**Figür 318**), Sergeevka kurganında (**Figür 319**), Liçkovo kurganında (**Figür 320**), Zaplavka kurganında (**Figür 321**), Drujnoe kurganında (**Figür 322**), 21 numaralı (**Figür 323**) ve 26 numaralı (**Figür 324**) Besleneevskaya kurganında, Ladojskaya kurganında (**Figür 325**), Yasenovaya kurganında (**Figür 326**), Alda köyündeki kurganda (**Figür 327**), İçkeriya kurganında (**Figür 328**), Sankova kurganında (**Figür 329**), 55 numaralı Kalinovka kurganındaki 14 numaralı mezar odasında (**Figür 330**), Ust – Kamenka kurganında, Spasskii

⁶⁷⁷ Hazanov 1971: 47-48; Simonenko 2009: 70-71.

⁶⁷⁸ Simonenko 2009: 78-79.

⁶⁷⁹ Simonenko 2009: 73.

kurganında, Veselaya Dolina kurganında (**Figür 331**) ve 16 numaralı Voronej kurganında (**Figür 332**) yapılan kazılarda ele geçirilmiştir.⁶⁸⁰

Sarmat kurganlarından in situ buluntu olarak ele geçen kısa kovanlı, kanatları yaprak şeklinde olan mızrak uçları MÖ II. ve MS I. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁶⁸¹

İkinci tipe ait mızrak uçları iki kanatlı, sivridir. Bu tipe ait mızrak uçlarının tam uzunluğu 25 cm ve 50 cm, en ise 3,5 cm ve 5 cm arasında değişmektedir. Bu mızrak uçlarının kovanları kısa ve uzundur. Bazılarının kanatlarının ortası düzdür. Bazılarında ise sırt yer almaktadır. Bu mızrak uçları ince ve hafiftir.⁶⁸²

Bu tipe ait mızrak uçları Sarmatlara ait Velikoploskoe kurganında (**Figür 333**), Kvaşino kurganında (**Figür 334**), Sadovo kurganında (**Figür 335**), Gersog kurganında (**Figür 336**), Starisa kurganında (**Figür 337**), Klinovka mezarlığındaki 28 numaralı kurganın 2 numaralı mezar odasında (**Figür 338**) ve Çongorad – Vendelşalom kurganında (**Figür 339**) yapılan kazılarda ele geçirilmiştir.⁶⁸³

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlarda yapılan kazılarda in situ buluntu olarak ele geçen bu tipe ait mızrak uçları MÖ IV. – MS II. yüzyıllara tarihlenmektedir.⁶⁸⁴

Sarmat kurganlarından ele geçen mızrakların çoğu soyulmuş kurganlardan bulunduğu için bize Sarmat mızraklarının uzunluğunu net bir biçimde söyleme imkanı vermemektedir. Ayrıca Sarmat kavimleri arasında vefat eden insanın mızrağını kurgana kırarak koyması bizim bu konuda yürütülen çalışmamızı zorlaştırmaktadır.

⁶⁸⁰ Hazanov 1971: 46-47; Simonenko 2009: 73-74.

⁶⁸¹ Hazanov 1971: 47.

⁶⁸² Hazanov 1971: 47-48.

⁶⁸³ Simonenko 2009: 71-73; Hazanov 1971: 47-48.

⁶⁸⁴ Hazanov 1971: 48-49.

Bilim adamlarının araştırmalarına göre Sarmat mızrağının tüm uzunluğu 2 m ve 3,5 m arasında değişmektedir.⁶⁸⁵ Bazı bilim adamları Sarmat mızrağının uzunluğu 4,5 m kadar uzandığını da söylemektedir.⁶⁸⁶ Sarmatlara ait Blyumendelf kurganından 2 m, Lyapi ev köyündeki 7 numaralı kurganın 11 numaralı mezar odasından 2,5 m,⁶⁸⁷ Oktyabrskoi kurganından 3,4 m olan mızraklar ele geçirilmiştir.⁶⁸⁸

Sarmat kavimlerinin kullandığı silahlar arasında mızrakların önemli bir yer tuttuğu, gerek yazılı kaynaklar ve tasvirli sanat eserleri ve gerekse in situ buluntular sayesinde anlaşılmaktadır.

Sarmatların saldırı silahları arasında yer alan cirit, savaş ve av sırasında kullanılan uzun, düzgün bir sap ve sivri bir uç ile oluşturulmuş silah tipidir. Sarmatlar bu silah tipini fırlatılmak suretiyle uzak mesafelerde kullandığı anlaşılmaktadır.

Sarmat ciritleri iki ana bölüm uç ve saptan oluşmaktadır. Ciritlerin tüm uzunluğu belli değildir. Sebebi ise kurganlardan ciritlerin sadece metalden üretilmiş uçlarının bulunmasıdır, ahşap kısım ise bulunmamaktadır.

Sarmat kurganlarından ciritler az sayıda bulunmaktadır. Sarmat savaşçısına ait  istenkoe kurganında iki adet cirit (**Figür 340**),⁶⁸⁹ ciritlerin birer adeti Velikopol kurganında (**Figür 341**),⁶⁹⁰ Lenina köyündeki 3 numaralı kurganda,⁶⁹¹ Poroga kurganında (**Figür 342**),⁶⁹² Labovski köyündeki kurganda,⁶⁹³ Kenotaf kurganında,⁶⁹⁴ Povoljya bölgesindeki Staris

⁶⁸⁵ Skobelev 2004: 89; Simonenko 2009: 79-81.

⁶⁸⁶ Blavatskii 1954: 117; Hazanov 1971: 182; Rostovsev 1914: 330-331; Kiselev 2002: 30.

⁶⁸⁷ Hazanov 1971: 49.

⁶⁸⁸ Kiselev 2002: 30.

⁶⁸⁹ Zaisev vd. 1997: 49-59.

⁶⁹⁰ Simonenko 2009: 76.

⁶⁹¹ Limberis 1988: 53.

⁶⁹² Simonenko 2009: 78.

⁶⁹³ Smirnov 1961: 74.

⁶⁹⁴ Hazanov 1971: 50.

mezarlığındaki 4 numaralı kurganda ve Jurovka mezarlığındaki 2 numaralı kurganda yapılan kazılarda ele geçmiştir.⁶⁹⁵

Yukarıda bahsettiğimiz Sarmat kurganlarından ele geçen cirit uçlarının uzunluğu 10 cm ve 15 cm arasında değişmektedir.⁶⁹⁶ Sarmat kavimlerinin saldırı silahları arasında yer alan ciritlerin hepsi demirden üretilmiştir.

Sarmat kurganlarından ciritler az sayıda bulunmasına rağmen Sarmat kavimleri arasında bu silah tipinin çok yaygın olarak kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

3.2.3.Balta

A.M. Hazanov, Sarmat kavimleri baltaları savaş silahı olarak kullanmadıklarını ve sadece günlük hayatta kullandıklarını kendi eserinde belirtmektedir.⁶⁹⁷ Sarmat savaşçılarının İskit savaşçıları gibi savaşta balta kullanmadığını bugüne kadar Sarmat kurganlarında yapılan kazılar ispatlamaktadır. Bu güne kadar Sarmat kurganlarında yapılan kazılarda sadece üç adet balta ele geçmiştir. Baltaların birer âdeti Suslov mezarlığındaki 46 numaralı kurgandan (**Figür 343**),⁶⁹⁸ Meçetsai mezarlığındaki 2 numaralı kurgandan⁶⁹⁹ ve Oloneşti köyündeki⁷⁰⁰ kurgandan ele geçmiştir. Bu baltalar MÖ II. ve MS I. yüzyıllara tarihlenmektedir.

Bilim adamlarının çoğu yukarıda bahsettiğimiz kurganlardan ele geçen baltaları Sarmat kavimlerinin günlük hayatta kullanmış olduğunu söylemektedir.⁷⁰¹

⁶⁹⁵ Simonenko 2009: 78.

⁶⁹⁶ Simonenko 2009: 76-78.

⁶⁹⁷ Hazanov 1971: 51.

⁶⁹⁸ Rikov 1925: 11.

⁶⁹⁹ Hazanov 1971: 51.

⁷⁰⁰ Melyukova 1962: 206.

⁷⁰¹ Hazanov 1971: 51.

Sarmat kavimleri hakkındaki yazılı kaynaklar, tasvirli eserler ve in situ buluntular değerlendirildiğinde, Sarmat savaşçısının kullandığı silahlar arasında baltaların önemli bir yer tutmadığı anlaşılmaktadır.

3.3.SAVUNMA SİLAHLARI

3.3.1.Zırh

Sarmat savaşçısının savunma silahları arasında yer alan zırh, savaş sırasında vücuda gelecek darbeleri önlemek amacıyla vücut üzerinde taşınan, koruyucu özelliğe sahip silah tipidir.

Yazılı kaynaklar, tasvirli eserler ve in situ buluntular incelendiğinde, Sarmat zırhlarının çeşitli malzeme ve tiplerde üretildiği görülmektedir. Bu kaynaklardan alınan bilgiler zırhların metalden, deriden, kemikten veya bu malzemelerin birlikte kullanılmaları ile üretilmiş olduklarını ortaya koymaktadır.

Savunma işlevini sağlayacak malzemeden üretilen zırhların şekillenmesinde malzemenin niteliği (ağırlık, sağlamlık ve dayanıklılık) önemli bir rol oynamıştır. Sarmat zırhları, dikdörtgen, bir kenarı yuvarlatılmış dikdörtgen, bir kenarı sivrilmiş dikdörtgen v.b. şekillerde üretilmiş metal parçaların birleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır.⁷⁰²

Sarmat kurganlarından in situ buluntu olarak tam zırhlar az sayıda ele geçmektedir. Şimdiye kadar karşımıza çıkan zırh ile ilgili buluntular zırhlara ait pullardan ibarettir.

Sarmat kurganlarından in situ buluntu olarak çıkartılan zırhların deri, kemik ve metal malzemeden üretildiği anlaşılmaktadır.

⁷⁰² Simonenko 2009: 107-109.

Deriden üretilmiş zırhlar savunma silahının en erken tiplerindendir. Sarmatlar deri zırhı inek derisinden yapmışlardır.⁷⁰³ Kurgan kazılarında deri zırhın sadece kalıntıları bulunmaktadır.

A.M. Hazanov'ın fikrine göre savaş sırasında Sarmat savaşçıları deri zırhı çok yaygın olarak kullandıklarını söylemektedir⁷⁰⁴. Kalın deriden üretilen zırh, savaş sırasında yay oklarından, kılıç ve mızraktan vücuda gelecek darbelerden kurumuştur.

Antik yazarlar da Sarmat savaşçılarının deri zırhı yaygın olarak kullandığını belirtmektedir. Strabon, Roxolanların (MÖ 107) “ham sığır derisinden yapılmış miğfer ve zırhıyla” donandığını yazmaktadır.⁷⁰⁵ MS 69'da Roxolanlardan bahseden Tacitus bunların zırhlarının “demir levhalardan yapıldığını ya da çok dayanıklı deriden yapıldığını” belirtmektedir.⁷⁰⁶

Erken Sarmat devrine ait Prohorov kurganlarında yapılan kazılarda metal pullu zırhların kalıntıları az sayıda bulunmaktadır, buna karşı deri zırhların kalıntıları çok sayıda bulunmaktadır.⁷⁰⁷

Sarmatlara ait Dura – Evropos kurganında yapılan kazılarda deri zırhın kalıntısı ele geçirilmiştir.⁷⁰⁸

Yazılı kaynaklar, tasvirli eserler ve orijinal buluntular incelendiğinde, Erken Sarmat devrine ait zırhlar malzeme olarak çoğunlukla deriden üretildiği anlaşılmaktadır.

Kemik pullu zırhlardan Sarmat kurganlarında in situ buluntu olarak bir adet kemik pullu zırh ele geçmiştir. Savaş sırasında vücudu koruma amacıyla deri zırhın dayanıklı olması için iyice üretilen kemik pulları deri zırhın üzerine yapıştırılmıştır.

⁷⁰³ Strabon VII, 3. 17.

⁷⁰⁴ Hazanov 1971: 58.

⁷⁰⁵ Strabon VII, 3. 17.

⁷⁰⁶ Tacitus I. 69.

⁷⁰⁷ Hazanov 1971: 58.

⁷⁰⁸ Hazanov 1971: 58.

O.N. Bader, MÖ IV. – III. yüzyıllara tarihlenen Skorodum köyündeki kurganda yaptığı kazılarında kemik pullu zırhın kalıntılarını ele geçirmiştir.⁷⁰⁹

Sarmatların kemik pullu zırhlarının yapımını Pausanias tarif etmiştir; *“Sarmat ülkesinde toprak özel bölümlere ayrılmamıştır, yabani ağaçtan başka bir şey de yetişmez. Ayrıca burada yaşayan insanlar göçebedirler. Bütün bunlardan dolayı burada herkes pek çok kısrak yetiştirir. Bu kısrakları yalnız savaşta kullanmazlar. Hem tanrılarına kurban ederler hem de etiyle beslenirler. Atın toynaklarını toplarlar, temizlerler, parçalarlar ve tıpkı piton yılanının pulları gibi şekil verirler. Her ne kadar hiç piton görmeseler de, en azından yeşilken bir çam kozalağı görmüş olmaları gerekir. Toynaktan yapılan pullar çam kozalağının üzerinde görülen parçacıklara benzemektedir. Bu pulları at ve öküz siniriyle birbirine tuttururlar. Sarmatların kemik pullu zırhları güzel ve sağlam olur. Bu sayede onlar ok darbelerine ve yakın dövüş darbelerine dayanabilirler.”*⁷¹⁰

Sarmatların boynuzdan yapılan kemik pullu zırhlarından Ammianus'da bahsetmektedir; *“Sarmatların çok uzun mızrakları ve pürüzsüz, parlatılmış boynuz parçalarından yapılmış zırhları vardır. Görüntüsü kuş tüyü gibidir ve keten giysilerine yapıştırılmıştır.”*⁷¹¹

Sarmat kurganlarından Metal pullu zırhların kalıntıları in situ buluntu olarak çok sayıda ele geçmektedir. Savaş sırasında vücudu koruma amacıyla deri zırhın daha dayanıklı olması için üretilen metal pulları deri zırhın üzerine yapıştırılmıştır.

Sarmatların metal pullu zırhları malzeme olarak bronzdan ve yaygın olarak demir üretilmiş, bazı zırhların pulları demir veya bronzdan üretilip altınla kaplanmıştır.⁷¹²

⁷⁰⁹ Bader 1957: 51.

⁷¹⁰ Pausanias I. 21. 8.

⁷¹¹ Ammianus XVII, 12. 2.

⁷¹² Simonenko 2009: 107-108.

Sarmatların metal pullu zırhları Kovilovka kurganında (**Figür 344**), Tonkoşurovka kurganında (**Figür 345**), Nikolskii mezarlığındaki 1 numaralı ve 2 numaralı kurganlarda (**Figür 346**), Usatovo köyündeki 11 numaralı kurganda, Verhne – Pogromnii köyündeki 7 numaralı kurganda (**Figür 347**), 1 numaralı Prohorov kurganında, Ul köyündeki kurganda (**Figür 348**), Semibrat kurganında, 1 numaralı Kostrom kurganında (**Figür 349**), 1 numaralı, 2 numaralı, 8 numaralı (**Figür 350**), 9 numaralı (**Figür 351**) ve 10 numaralı (**Figür 352**) Kazan kurganlarında, Voronej mezarlığındaki 18 numaralı kurganda (**Figür 353**), Vasyurin köyündeki kurganda (**Figür 354**), 1 numaralı (**Figür 355**) ve 18 numaralı (**Figür 356**) Vozdvijenskaya kurganlarında, Zubov köyündeki 1 numaralı kurganda (**Figür 357**), Tiflis köyündeki 3 numaralı (**Figür 358**), Kalinovka mezarlığındaki 55 numaralı kurganda (**Figür 359**), 17 numaralı ve 51 numaralı (**Figür 360**) Tiflisi kurganlarında, Karmir – Blur kurganında (**Figür 361**), 2 numaralı Lısaya Gora kurganında (**Figür 362**), Kurt – Tas kurganında (**Figür 363**), 11 numaralı Bıkov kurganında (**Figür 364**), 41 numaralı Krivoi Liman kurganında (**Figür 365**), 4 numaralı Nekrasovskaya kurganında (**Figür 366**), Gruşev kurganında (**Figür 367**), 26 numaralı (**Figür 368**) ve 28 numaralı (**Figür 369**) Ladojskaya kurganında, 35 numaralı Ust – Labinskaya kurganında (**Figür 370**), Akçii – Karasu kurganında (**Figür 371**), Karnuntum kurganında (**Figür 372**), Erşiszyaszu kurganında (**Figür 373**), İlmovaya Pad kurganında (**Figür 374**), Sidorovka kurganında (**Figür 375**), Kiumeşt kurganında (**Figür 376**) ve 15 numaralı Tibilisi kurganında (**Figür 377**) yapılan kazılarda ele geçirilmiştir.⁷¹³

Metal pullu zırhlar malzeme olarak demir ve bronzdan üretilmiş, bazı zırhların pulları demir veya bronzdan üretilip altınla kaplanmıştır.

Sarmat kurganlarında yapılan kazılarda ele geçen söz konusu buluntular incelendiğinde, pullar biçimlerine göre dikdörtgen, bir kenarı yuvarlatılmış dikdörtgen ve bir kenarı sivrilmiş dikdörtgen olmak üzere üç tipe ayrılmaktadır.

⁷¹³ Hazanov 1971: 52- 62; Simonenko 2009: 108-129.

Pulları dikdörtgen biçiminde olan zırhlar 9 numaralı Kazan kurganından (**Figür 351**), Kalinovka mezarlığındaki 55 numaralı kurganından (**Figür 359**), 4 numaralı Nekrasovskaya kurganından (**Figür 366**), 41 numaralı Krivoi Liman kurganından (**Figür 365**), 26 numaralı Ladojskaya kurganından (**Figür 368**), Tblis köyündeki 3 numaralı kurgandan (**Figür 358**) ve 35 numaralı Ust – Labinskaya kurganından (**Figür 370**) bulunmuştur.⁷¹⁴

Bir kenarı yuvarlatılmış dikdörtgen pullu zırhlar Kovilovka kurganından (**Figür 344**), Tonkoşurovka kurganında (**Figür 345**), Verhne – Pogromnii köyündeki 7 numaralı kurganından (**Figür 347**), Karmir – Blur kurganından (**Figür 361**), 18 numaralı Vozdvijenskaya kurganından (**Figür 356**), 1 numaralı Kostrom kurganından (**Figür 349**), 8 numaralı (**Figür 350**) ve 10 numaralı (**Figür 352**) Kazan kurganlarından, Tblis köyündeki 15 numaralı ve 51 numaralı kurganından (**Figür 377**), 1 numaralı (**Figür 355**) ve 18 numaralı (**Figür 356**) Vozdvijenskaya kurganlarından, Zubov köyündeki 1 numaralı kurgandan (**Figür 357**), 2 numaralı Lısaya Gora kurganından (**Figür 362**), Kurt – Tas kurganından (**Figür 363**), 4 numaralı Nekrasovskaya kurganından (**Figür 366**), 11 numaralı Bıkov kurganından (**Figür 364**), Akçii – Karasu kurganından (**Figür 371**), Erşiszyaszu kurganından (**Figür 373**), İlmovaya Pad kurganından (**Figür 374**) ve Sidorovka kurganından (**Figür 375**) bulunmuştur.⁷¹⁵

Bir kenarı sivrilenmiş dikdörtgen pullu zırhlar Ul köyündeki kurgandan (**Figür 348**), 41 numaralı Krivoi Liman kurganından (**Figür 365**), Gruşev kurganından (**Figür 367**), Nikolskii mezarlığındaki 1 numaralı ve 2 numaralı kurganlardan (**Figür 346**) ve 9 numaralı Kazan kurganından (**Figür 351**) bulunmuştur.⁷¹⁶

⁷¹⁴ Hazanov 1971: 52- 62; Simonenko 2009: 108-129.

⁷¹⁵ Hazanov 1971: 52- 62; Simonenko 2009: 108-129.

⁷¹⁶ Hazanov 1971: 52- 62; Simonenko 2009: 108-129.

Karnuntum kurganından bulunan zırh ise bir kenarı yuvarlatılmış dikdörtgen ve bir kenarı sivrilenmiş dikdörtgen (**Figür 372**) pullar yapılmıştır.⁷¹⁷

Sarmat zırhlarının metal pullarının sayısı zırhın büyüklüğüne ve pullun büyüklüğüne bağlıdır. Kurganlardan çıkartılan zırhın metal pullarının sayısı farklı olmaktadır. Gruşev kurganında yapılan kazılarda 1018 adet metal pul (**Figür 367**) ele geçirilmiştir.⁷¹⁸ Kalinovka mezarlığındaki 55 numaralı kurganda yapılan kazılarda ise 200 adet demir pul (**Figür 359**) bulunmuştur.⁷¹⁹

Zırhın metal pullar deri üzerine ince deri sıırımlarla hayvan sinirleriyle veya metal teller ile pullarda yer alan deliklerin sayesinde tutturulurdu. Pulun delikleri çoğunlukla yukarı kısmında yer alırdı, aşağı veya orta kısmında yer alan deliklere da az rastlanmaktadır. Metal pulları sadece yukarı kısmında yer alan deliklerinden tutturulan zırh, savaşçının rahat hareket etmesini sağlamış, metal pulları yukarı, aşağı ve orta kısmında yer alan deliklerinden tutturulan zırh ise savaşçının rahat hareket etmesine engel olmuştur.⁷²⁰

A.S. Lappo – Danilevskii ve E.E. Lens’in fikrine göre, zırhın iki omuzu ve iki kolunda yer alan pullar yukarı ve aşağı kısımlarında yer alan delikleriyle tutturulmuş, çünkü zırhın bu kısımlarında yer alan pullar sadece yukarı kısmında yer alan delikleriyle tutturulursa, savaşçının hareket ettiği zaman bu kısımlarda yer alan pulların aşağı kısımları havaya uçacaktır.⁷²¹

Zırh üzerindeki birinci sıradaki pullar ikinci sıradaki pulların genişliğinin üçte birini kaplayacak şekilde düzenlenirdi, böyle düzenlenen zırh savaş sırasında vücudu iyi koruyacaktır.⁷²²

⁷¹⁷ Simonenko 2009: 115.

⁷¹⁸ Skorii 1984: 86.

⁷¹⁹ Şilov 1959: 462.

⁷²⁰ Lens 1905: 54-56.

⁷²¹ Lappo – Danilevskii 1887: 94; Lens 1905: 54.

⁷²² Hazanov 1971: 60.

MS I. yüzyıldan itibaren Sarmatlar zincir zırh da giymeye başladılar. Bu zırhı Pullu zırhtan daha zor üretiliyordu ama daha esnekti.⁷²³ Sarmat kurganlarında zincir zırhlara az sayıda bulunmuştur.

Zincir zırhlar Tblis köyündeki 51 numaralı kurgandan (**Figür 378**), Kiumeşt kurganından (**Figür 376**) ve Vasyurin köyündeki kurgandan (**Figür 379**) bulunmuştur.⁷²⁴

Sarmat savaşçılarının kullandıkları savunma silahları arasında zırhların önemli bir yer tuttuğu gerek yazılı kaynaklar ve tasvirli sanat eserleri ve gerekse in situ buluntular sayesinde anlaşılmaktadır.

3.3.2.Miğfer

Sarmatların savunma silahları arasında yer alan miğferler, başa gelebilecek darbeleri önlemek amacıyla baş, alın, ense, burun ve yüzü koruyucu özelliğe sahip silah tipidir.

Yazılı kaynaklar, tasvirli eserler veya in situ buluntular incelendiğinde miğferlerin çeşitli malzeme ve tiplerde metalden, deriden ve metal ile deri birleşiminden üretilmiş oldukları görülmektedir.

Sarmatlar hakkındaki yazılı kaynakları incelediğimizde, Sarmatların deriden üretilen miğferleri yaygın olarak kullanmış olduğunu öğrenmekteyiz. Strabon, Roxolanların (MÖ 107) “ham sığır derisinden yapılmış miğfer ve zırhıyla” donandığını yazmaktadır.⁷²⁵

Miğferlerin tamamında yuvarlak veya oval biçimli olan ve başa oturan bölümünün yanı sıra, yarım daire biçimli, sivri, öne çıkık biçimli veya büyük kırılı tepelikli olanlarına rastlanmaktadır. Başlık bölümünde enselik, yanaklık, burunluk ve ense zırhı sabit olabilecekleri gibi, istenildiğinde ek olarak

⁷²³ Hildinger 1997: 48-49.

⁷²⁴ Simonenko 2009: 126-131.

⁷²⁵ Strabon VII, 3. 17.

takılabilecek şekilde üretilmişlerdir. Sarmatların savaş sırasında atlarının başını korumak amacıyla üretilen miğferleri de ele geçirilmektedir.⁷²⁶

Sarmat kurganlarından in situ buluntu olarak karşımıza çıkan miğferler metalden üretilmiştir. Sarmat kurganlarından çıkartılan miğferlerin biçimlerine göre yuvarlak biçimli miğferler ve oval biçimli miğferler olmak üzere iki ana tipe ayrılmaktadır.⁷²⁷

Sarmat kurganlarından çıkartılan yuvarlak biçimli olan miğferler İskit miğferlerine benzemektedir.

Yuvarlak biçimli olan miğferler Sarmatlara ait Bubueç köyündeki kurganda⁷²⁸ (**Figür 380**), Kamenki – Dneprovskoi kurganında⁷²⁹ (**Figür 381**), 18 numaralı Gruşevskaya kurganında⁷³⁰ (**Figür 382**), Vladikavkaz kurganında⁷³¹ (**Figür 383**), Apostolidi kurganında⁷³² (**Figür 384**), Krasnodarskii Krai kurganında (**Figür 385**),⁷³³ Melos kurganında,⁷³⁴ Prodromi kurganında,⁷³⁵ Gevani kurganında⁷³⁶ (**Figür 386**), Mezmai kurganında,⁷³⁷ Karantin kurganında⁷³⁸ yapılan kazılarda ele geçirilmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlardan çıkarılan bu tipi temsil eden miğferlerin tepesi düz yuvarlak olmakta veya tepesinde uzun tarak yer almaktadır. Bu miğferlerin ön kısmında kısa çıkıntısı olmakta, bazılarının iki adet yanaklığı olmakta, bazılarının ise enseliği olmaktadır. Bu tipe ait miğferlerin çoğunun ön ve arka kısımları süslü olmaktadır. Bu miğferlerin çoğu bronzdan üretilmiştir.

⁷²⁶ Hazanov 1971: 62.

⁷²⁷ Simonenko 2009: 132-146.

⁷²⁸ Çernenko 1968: 88-89.

⁷²⁹ Rabinoviç 1941: 157-158.

⁷³⁰ Anfimov 1981: 94-100.

⁷³¹ Velikii 2007: 511.

⁷³² Simonenko 2009: 134.

⁷³³ Anfimov 1981: 94-100.

⁷³⁴ Waurick 1988: 151-180.

⁷³⁵ Simonenko 2009: 135.

⁷³⁶ Sîrbu vd. 2000: 139-153.

⁷³⁷ Simonenko 2009: 135.

⁷³⁸ Vinogradov 1997: 73-74.

Sarmat kavimleri arasında bu tipi temsil eden miğferler MÖ IV. – I. yüzyıllarda yaygın olarak kullanımda olmuştur.⁷³⁹

Oval biçimli olan miğferler Sarmatlara ait Tokmak – Mogılı kurganından (**Figür 387**), Marevka kurganından (**Figür 388**), Belenko kurganından (**Figür 389**), Veseloi Dolini kurganından (**Figür 390**), Sergievskoi kurganından (**Figür 391**), Privillya kurganından (**Figür 392**), Zamankul kurganından ve 2 numaralı Çegem kurganından bulunmuştur.⁷⁴⁰

Yukarıda bahsettiğimiz kurganlardan çıkarılan bu tipi temsil eden miğferlerin düz oval biçimli olmakta, ön kısmında kısa çıkıntısı olmakta ve tepesinde yuvarlak çıkıntı yer almaktadır. Bu tipe ait miğferlerin çoğunun ön kısımları ve tepesindeki yuvarlak çıkıntısı süslü olmaktadır. Bu miğferlerin hepsi bronzdan üretilmiştir.

Sarmat kavimleri arasında bu tipi temsil eden miğferler MÖ IV. – I. yüzyıllarda yaygın olarak kullanımda olmuştur.⁷⁴¹

Sarmat kurganlarından bugüne kadar bir adet altın kaplamalı miğfer bulunmuştur. Bu miğfer 1896 yılında Yaroslavskii köyündeki kurgan kazılarında ele geçirilmiştir. Bu miğferin kötü korunması nedeniyle hangi tipe ait olduğu belli olmamaktadır.⁷⁴²

Sarmat kurganlarından ele geçen miğferlerin tunç ve demiri kullanarak üretildiği anlaşılmaktadır. Elimizdeki buluntular, hangi metalden üretilmiş olursa olsun tamamı dövme tekniğinin çeşitli uygulamalarıyla şekillenmiştir.

Sarmat savaşçısının savunma silahları arasında miğferlerin, tasvirli eserler ve orijinal buluntular değerlendirildiğinde savunma silahları arasında önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

⁷³⁹ Simonenko 2009: 135-137.

⁷⁴⁰ Simonenko 2009: 137-145.

⁷⁴¹ Simonenko 2009: 145-146.

⁷⁴² Hazanov Moskva 1971: 62.

3.3.3.Kalkan

Sarmat savaşçısının savunma silahları arasında yer alan kalkan, savaş sırasında vücuda gelecek darbeleri önlemek amacıyla el veya omuz üzerinde taşınan, koruyucu özelliğe sahip silah tipidir. Askeri teçhizat içinde görsel açıdan dikkat çekici özelliği nedeniyle tören ve resmigeçitlerde de, kullanılmıştır.

Yazılı kaynaklar, tasvirli eserler ve in situ buluntular incelendiğinde, kalkanların çeşitli malzeme ve tiplerde üretildiği saptanmıştır. Bu kaynaklardan alınan bilgiler kalkanların metal, ahşap, deri veya bunların bir araya kullanılmaları ile üretilmiş olduklarını ortaya koymaktadır.

Savunma fonksiyonunu sağlayacak malzemeden üretilen kalkanların şekillenmesinde malzemenin niteliği (ağırlık, sağlamlık ve dayanıklılık) önemli bir rol oynamıştır. Sarmat kalkanının ana bölümünü oluşturan korunak kısımları oval, yuvarlak v.b. şekillerinde karşımıza çıkmaktadır.

Sarmat kurganlarından kalkanların az bulunması, Sarmat kalkanlarının çoğu ahşap ve deriden üretildiği anlaşılmaktadır. Ahşap ve deriden üretilen kalkanlar bugüne kadar ulaşmamışlar.⁷⁴³

Antik yazarların eserlerinden Sarmat kalkanlarının genellikle ince dallardan ve deriden üretildiğini öğrenmekteyiz. Strabon MÖ 107 yılına ait Roxolan atlılarından bahsederken, onları ince çubukla örülmüş kalkan taşıyan süvarilerdi demektedir.⁷⁴⁴

Tacitus ise Sarmat süvarileri iki elleriyle uzun ağır mızrak tuttular ve onun için kalkanları savunma silahı olarak kullanmadılar demektedir.⁷⁴⁵ Fakat daha geç tarihli iki metin Tacitus'un görüşüne karşı çıkmaktadır. Bunlardan birincisinde Arrianos "Alanlara Karşı Savaş Düzeni" adlı eserinde sekiz sıra derinliğindeki Roma lejyon düzeninin ikinci sırasından dördüncü sıraya kadar

⁷⁴³ Hazanov 1971: 63.

⁷⁴⁴ Strabon VII. 3. 17.

⁷⁴⁵ Brezezinski 1999: 23.

olan kendi askerlerinin mızraklarını fırlatarak, hücum eden Alan süvarilerinin zırhlarını ve kalkanlarını deleceğini” söylemektedir.⁷⁴⁶ İkincisi ise MS 173 yılındaki “Donmuş Danube Üzerindeki Savaşı” anlatan Dio Cassius’un eseridir. Burada Romalılar rakipleri Yağızların kalkanla savunan süvariler olduğunu söylemektedir.⁷⁴⁷

Sarmat kurganlarında yapılan kazılarda kalkanların bulunması, Sarmat savaşçısının savunma silahları arasında kalkanın önemli bir yer tuttuğunu belirtmektedir.

1979 yılında Don nehrinin orta boynunda yer alan Holodnii köyündeki MÖ II. yüzyılın sonuna tarihlene Sarmat kurganından çubukla örülüp deri ile kaplanan kalkan kalıntısı ele geçirilmiştir.⁷⁴⁸

Bugüne kadar Sarmat kurganlarında yapılan kazılarda iki adet oval biçimli bronz kalkan bulunmuştur. Bunların birisi Velikopol kurganında yapılan kazılarda ele geçirilmiştir (**Figür 393**). Bu kalkanın uzunluğu 60 cm, eni 42 cm, yüksekliği ise 9 cm’dir.⁷⁴⁹

İkinci bronz kalkan ise Kerch bölgesindeki Karantin köyündeki kurganda yapılan kazılarda ele geçmiştir. Bu kalkanın uzunluğu 51 cm, eni ise 27 cm’dir.⁷⁵⁰

Sarmat kurganlarında yapılan kazılarda çok sayıda kalkanlara ait demir göbekler bulunmaktadır. Kurçi mezarlığındaki 17 numaralı kurganda yapılan kazılarda demirle üretilmiş yarım daire biçimine sahip kalkan göbeği ele geçirilmiştir (**Figür 394**).⁷⁵¹ Bu kalkan göbeği MS III yüzyıla tarihlendirilmektedir.⁷⁵² Neizas mezarlığındaki 152 kurganda yapılan

⁷⁴⁶ Arrianos 1983: 64.

⁷⁴⁷ Dio Cassius 1989: 21.

⁷⁴⁸ Simonenko 2009: 147.

⁷⁴⁹ Dzis – Raiko vd. 1984: 154-155.

⁷⁵⁰ Blavatskii 1954: 84.

⁷⁵¹ Kargopolsev vd. 1992: 116.

⁷⁵² Fokeev 1986: 160.

kazılarda ise demirle üretilmiş sivri uca sahip kalkan göbeği ele geçmiştir (**Figür 395**). Bu kalkan göbeği MS II. – III. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.⁷⁵³

Son Sarmat devrine tarihlenen Kırım dağlarında yer alan Ozernoe (**Figür 396**) ve Belbek kurganlarında yapılan kazılarda demirle üretilmiş yarım daire biçimine sahip birkaç adet kalkan göbekleri ele geçirilmiştir. Bu kurganlardan çıkartılan kalkan göbekleri MS IV. yüzyıla tarihlendirilmektedir.⁷⁵⁴

Sarmat savaşçının kullanan savunma silahları arasında kalkanların önemli bir yer tuttuğu gerek yazılı kaynaklar, gerekse in situ buluntular sayesinde anlaşılmaktadır.

⁷⁵³ Khrapunov 2004: 189-190.

⁷⁵⁴ Simonenko 2009: 150.

SONUÇ

Arkeolojik buluntulardan anlaşıldığına göre, İskitlerin MÖ I. binyıl içerisinde işgal ettikleri saha, oldukça geniş olup, doğuda Çin Seddi'nden batıda Tuna nehrine kadar geniş bir sahaya yayılmışlardır.⁷⁵⁵ Güneyde ise Mısır'a kadar gitmişlerdir. Bu konuda hem İlkçağ yazarları hem de arkeolojik buluntular bilgi vermektedir. Çok geniş coğrafyalara yayıldıklarından çeşitli kavimler tarafından tanınmışlardır.

İskit sanat eserlerinin gün ışığına çıkmasıyla, İskit sanatı ve bu sanatın özünü oluşturan "Hayvan Üslubu"nun doğuşu hakkında birtakım görüşler ileri sürülmektedir. Bazı bilim adamları hayvan üslubu bozkır topraklarında dünyaya geldiğini söylemektedir. Karasuk kültürünün heykel tasvirleri ve erken devirlerdeki totem tasvirlerinden ortaya çıktığını söylemektedir.⁷⁵⁶ Bazı bilim adamları ise hayvan üslubunu İskit kavimleri Ön Asya'dan aldığını söylemektedir.⁷⁵⁷

İskitlerin akraba kavimleri olan Sarmatlar MÖ VII. yüzyılında bozkır bölgesinde Don nehrinin doğusunda ve Ural Dağlarının güneyinde ortaya çıktılar.⁷⁵⁸ MÖ VII. – IV. yüzyıllarda Sarmat ve İskit kavimleri arasındaki ilişkiler gayet barışçıl olmuştur. MÖ III. yüzyılda Sarmat kavimleri büyük bir güç olarak ortaya çıkmalarıyla birlikte MÖ II. yüzyılda İskit egemenliğine son vermişler. Sarmat kavimlerinin MÖ II. yüzyıl ve MS IV. yüzyıl içerisinde işgal ettikleri saha, oldukça geniş olup, doğuda Aral Gölünün Kuzeyinden batıda Tuna nehrine kadar uzanan geniş bir sahaya yayılmışlardır. Doğuda hayatını sürdüren Hunların batıya doğru göç etmeleri nedeni ile MS 375 'teki savaştan sonra Sarmat egemenliğine son verilmiştir.

Sarmat kültürü Ural Dağlarının güneyinde ortaya çıkmıştır. Bu kültür Batı Kazakistan bölgesinden Karadeniz'in Kuzey Batısına kadar

⁷⁵⁵ Pitrovsky 1976: 6.

⁷⁵⁶ Eding 1940: 24; Kiselev 1953: 13; Çernikov 1965: 36; Akişev 1988: 62.

⁷⁵⁷ Rudenko 1961: 62 – 64; Artamonov 1979: 218 – 236.

⁷⁵⁸ Brezezinski 2002: 3.

yayılmıştır.⁷⁵⁹ Çalışmamızın kapsamında Sarmat kültürü, MÖ V. – III. yüzyıllardaki Prohorovka kültürü denilen erken devir, MÖ II. – MS I. yüzyıllardaki Suslı kültürü denilen orta devir ve MS II. – IV. yüzyıllardaki son devir olarak üç dönem altında incelemektedir. Mezar yapısı, gömme âdeti ve mezar içindeki eşyalar açısından bu devirlerin her biri ayrı özellikler gösterir. Silahlar, koşum takımları, süslemeler ve çömlekler hepsi zamanla çok çabuk değişebilen özellikler göstermektedir.

İskit ve Sarmat kavimleri gerek besin elde etmek amacıyla hayvanları avlamak ve gerekse diğer kavimlere karşı kendilerini savunmak veya saldırmak amacıyla çeşitli tip ve boyutlarda silahlar üretmişlerdir. Bu kavimlerin en erken silahları kemikten, ahşaptan, deriden, bronzdan ve diğer malzeme çeşitlerinden üretildiği belirlenmiştir. Zaman geçince madencilik tekniklerinin geliştirilmesiyle birlikte silah üretiminde altın, gümüş ve çoğunlukla demir kullanıldığı belirlenmiştir.

İskit ve Sarmat kurganlarında yapılan kazılardan ele geçen silahlara baktığımızda Sarmatların daha savaşçı olduğu belli olmaktadır. Sarmatlar hakkındaki yazılı kaynaklar incelendiğinde, Sarmat kavimleri oğullarına at binmeyi, silah kullanmayı çocukluğundan öğretmiş olduğu anlaşılmaktadır. Sarmat kurganlarında yapılan kazılarda kadın ve çocukların kendi silahlarıyla çıkartılması, Sarmatların cesur savaşçı bir kavim olduklarına delil teşkil etmektedir.

İskit ve Sarmat kavimlerinin kullandıkları silahlarının kendilerine göre özellikleri vardı. İskitlerin kullandıkları kılıç ve kamaların kabza başı çoğunlukla “T” şeklinde olsa da, Sarmat kavimlerinin kullandığı kılıç ve kamalarının kabza başı orak şeklindedir. İskitlere ait mızrakların tam uzunluğu 1,75 m ve 2,20 m arasında değişmekte, Sarmat kavimlerine ait mızrakların ise tam uzunluğu 2 m ve 4,5 m arasında değişmektedir. İskit savaşçıları yaygın olarak kovanlı bronz ok uçları kullanmış olsalar da, Sarmat savaşçıları yaygın olarak saplı demir ok uçları kullanmışlardır. İskit ve Sarmat

⁷⁵⁹ Yanina 2006: 345.

kurganlarından ele geçen silahları karşılaştırdığımızda, İskit kurganlarından altın kaplamalı silah tipleri çok sayıda çıkarılmıştır.

Ayrıca, yazılı kaynaklar ayrıntılı olarak taranarak İskit ve Sarmat kavimlerinin silahlarını sadece savaş için kullanmadığı, dini törenlerinde, örf ve adetlerinde de kullanmış olduğu belirtilmiştir.

İskit ve Sarmat kavimlerinin günlük hayatında silahların önemli bir yer tuttuğu gerek yazılı kaynaklar ve tasvirli sanat eserleri ve gerekse orijinal buluntular sayesinde anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akişev, K. A.
1983 **Kazaktın Köne Altını**, Almatı.
- Akişev, K. A.
1959 **Pamyatniki starini Severnogo Kazahstana**, Almatı.
- Akişev, K. A.
1988 **Prishocdenie zverinogo stilya v izobrazitelnom iskusstve sakov**, Moskva.
- Akişev, K. A.
1973 **Saki aziyatskie i skifi evropeiskie (obşe i osobennoe v kulture) // Arheologičeskie issledovaniya v Kazahstane**, Almatı.
- Akişev, K. A., Kuşaeve, G. A.
1963 **Drevnyy kultura sakov i usunej dolini**, Almatı.
- Ammianus, M.
1935-1939 **Ammianus Marcellinus**, İng. çev. John C. Rolfe, The Loeb Classical Library, Cambridge.
- Amfimov, İ. N.
1981 **Novie nahodki bronzovyh antičnyh şlemov IV – III vv. do n. e. na Severo – Zapadnom Kavkaze//Antičnie gosudarstva i varvarskii mir**, Ordjonikidze.
- Anfimov, N. V.
1949 **K voprosu o naselenii Prikubanya v skifskuyu epohu**, Sankt – Peterburg.

- Anfimov, N. V.
1958 **Plemana Prikubanya v Sarmatskov Vremya**,
Sankt – Peterburg.
- Anohin V. O., Terenokhin O. I.
1971 **Arheologiya Ukrainskoi RSR**, T. 2, Kiev.
- Anuçin, D. N.
1887 “O drevnem luke i strelač”, **Trudi V**
Arheologičeskogo sezda v Tiflise. Moskva.
- Appianus,
1982 **Appian’s Roman History**, İng. çev. Horace White, The
Loeb Classical Library, Cambridge.
- Arrianos, F.
1983 **Anabasis Of Alexander**, Loeb Classical
Library, Cambridge,
- Artamanov, M. I.
1966 **Sakrovişa skifskih kurganov v sobranii**
Gasudarstvennogo Ermitaja, Leningrad.
- Artamanov, M. I.
1979 **Sokrovişa sakov**, Moskva,
- Artamanov, M. I.
1967 **Sokrovişa skifskih kurganov**, Praga.
- Bader, O. N.
1957 “Kamskaya arheologičeskaya ekspedisiya
(raboti 1953 i 1954 gg.)”, **KSİİMK**, sayı №70, s. 48-57.

- Beglova, E. A.
2002 **Predmeti konskogo ubora iz Tenginskogo mogilnika// Materialnaya kultura Vostoka**, Moskva.
- Berezoves, D. T.
1960 **Rozkopki kurgannogo mogilnika epohi bronzi ta skifskogo času v s. Kut**, Kiev, T.9.
- Berezuskii, V. D., Zolotarev, P. M.
2007 **Arheologičeskie drevnosti zemli voroneckoi**, Moskva.
- Bernštam, A. N.
1941 **Arheologičeski očerki Severnoi Kirgizi**, Frunze.
- Bernštam, A. N.
1962 **İstoriko – arheologičeskie očerki Tyan –Şanya i Pamiro – Altaya**, Moskva.
- Besenov, S. S.
1971 “Pogrebenie IV v. do n. e. İz Trehbratnego Kurgana”, **Skifskie drevnosti**, Kiev.
- Bespalii, E. İ.
1992 **Kurgan sarmatskogo vremen, u g. Azova**, RA, Moskva.
- Bidzilya, V. İ., Boltrik, Yu,V., Mozolevskii, B. N., Savovskii, İ. P.
1977 **Kurgannie mogilniki Ryasnie Mogili i Nosaki**, Kiev.

- işnevski, O. A.
1973 **Kultura sakskega plemena nizovcev Sır – Dari v VII – V vv. Do n.e.**, Moskva.
- Blavatskii, V. D.
1954 **Očerki voennogo dela v antičnih gosudarstvah Severnogo Pričernomorya**, Moskva.
- Bobrinski, A. A.
1901 **Kurgani i slučainie arheologičeskie nohodki bliz mestačka Smeki**, Sankt – Peterburg.
- Brandenburg, N. E.
1908 **Curnal raskopok N.E. Brandenbura 1888 – 1902**, Sankt – Peterburg.
- Brezézinski, R.
1999 Mariusz Mielczarek, **The Army of The Bosporon Kingdom**, Lodz.
- Brezézinski, R.
2002 Mariusz Mielczarek, **The Sarmatians B.C. 600-AD 450**, Osprey.
- Buračkov, P.
1884 **Obšii katalog monet, prinadlejaših ellinskim kolonijam**, Odessa.
- Cassius, D.
1993 **Dio's Roman History**, Ing. čev. Earnest Cary, Loeb Classical Library, Cambridge.

- Cernenko, E. V.
1983 **The Scythians 700-300 B.C.**, Osprey Men
At Arms Series Oxford.
- Çay A., Durmuş, İ.
2002 “İskitler” **Genel Türk Tarihi**, I. cilt,
Edt. H.C. Güzel, A. Birinci, Ankara, s.475-510.
- Çecina, E. F.
1984 **İzobraceniya svernuvşegosya v kolso hişnika v
iskusstve Nicuego Povolcya v skifskuyu
epohu**, Moskva.
- Çernenko, E. V.
1982 **Pohod Dariya v Skifiyu - Drevnosti stepnoi
Skifii**, Kiev.
- Çernenko, E. V.
1964 **Skifski boiovi poyasi. – Arheologiya**, T. XVI, Kiev.
- Çernenko, E. V.
1967 **Skifskie kurgani na Nikopolşine**, Odessa.
- Çernenko, E. V.
1968 **Skifskii Dospeh**, Kiev.
- Çernenko, E. V.
1981 **Skifskiye Luçniki**, Kiev.
- Çernenko, E. V., Kloçko, V. İ.
1979 **O podlinnosti zolotoi plastini iz Sahnovki**,
Sank – Peterburg.

- Çernikov, S. S.
1965 **Zagatka zolotogo kurgana**, Moskva.
- Dandamaev, M. A.
1963 **İran pri pervih Ahemenidah**, Moskva.
- Dandamaev, M. A.
1963 “Paxod Dariy protiv skifskogo plemeni Tigraxauda”,
KSİNA, Moskva, vip.61, s.179-269.
- Demidova, A. S.
1964 **Kincal iz s. Monastırşevki Voronecskoi oblasti**, Voronec.
- Diodorus, S.
1996 **Diodorus Of Sicily**, İng. Çev. C.H. Oldfather,
The Loeb Classical Library, Cambridge.
- Ditler, P. A.
1964 **Attiçeskii şlem iz stanisi Temnolesskoi**,
Sankt – Peterburg.
- Durmuş, İ.
2008 **İskitler (Sakalar)**, Ankara.
- Durmuş, İ.
1993 **Sakalar İskitler mi? Kırım**.
- Durmuş, İ.
2007 **Sarmatlar**, İstanbul.
- Dzis – Raiko, G. A., Suniçuk, E. F.
1984 “Kompleks predmetov skifskogo vremeni iz s.

- Velikopolskoe”, **Rannii jelezni vek Severoapadnogo Priçernomorya**, Kiev.
- Eding, D. N.
1940 **Reznaya skulptura Urala. İz istori zvernogo stilya**, Moskva.
- Elagina, N. G.
1959 **Skifskie antropomorfnie steli Nikolaevskogo muzeya**, Sank – Peterburg.
- Erzen, A.
1978 **Çavuştepe-I. M.Ö. VII - VI Yüzyıl Urartu Mimarlık Anıtları ve Ortaçağ Nekropolü**, Ankara.
- Esin, U., Harmankaya, S.
1986 "1984 Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı", **VII. Kazi Sonuçları Toplantısı**, Ankara, s.53-85
- Fedorov – Davidov, G. A.
1980 **Pozdnesarmatskii bimetallicevskii kinjal iz Baranovskogo mogilnika**, Sankt – Peterburg.
- Fedoseenko, O. A.
2003 **Zolotie Oleni Evrazii**, Sankt – Peterburg.
- Fokeev, M. M.
1986 “Tipi sarmatskih mogilnikov v Budjaskoi Stepı”, **İssledovaniya po arheologii Severo – Zapadnogo Priçernomorya**, Kiev.
- Funduklei, İ.
1848 **Obozrenie mogil, valov i gorodiş Kievskoi gubernii**, Kiev.

- Fressel, J.
1886 **die Skytho-Saken die Urvaeter der Germanen,**
München.
- Ganina, O. D.
1958 “Do pitaniya pro cinoçi pohovannya zi zbroeyu
skifskogo çasu” **Prasi kievskogo dercavnogo
istoričnogo muzeyu,** Kiev.
- Gei, A. İ., Ulyanova, O. A.
1983 **Raskopki kurganov v stepnom Zakubane,** Moskva.
- Golmsten V. V.
1941 **Arheologičeskie issledovaniya v RSFSR
1934 – 1936,** Moskva.
- Graç, A. D.
1980 **Drevnie koçevniki v sentre Azii,** Moskva.
- Grakov, B. N.
2006 **İskitler,** Ruşçadan Çeviren D. Ahsen Batur, İstanbul.
- Grakov, B. N.
1954 **Kamenskoe gorodişe na Dnepre,** Moskva.
- Grakov, B. N.
1962 **Skifski pogrebeniya na Nikopolskom kurgannom
pole ,** MİA, Moskva.
- Grakov, B. N.
1958 **Stareişie nahodki celezniih veşei v Evropeiskoi
çasti territorii SSSR,** Sank – Peterburg.

- Grakov, B. N.
1930 **Tehnika izgotovleniya metalicheskih nokonečnikov strel u skifov i sarmatov**, Moskva.
- Griaznov, M. P.
1980 **Arzhan; Tsarskii Kurgan ranneskifskogo vremeni**, Leningrat.
- Griaznov, M. P.
1952 **Pamyatniki karasukskogo etapa v Sentralnom Kazahstane**, Sank – Peterburg.
- Griaznov, M. P.
1947 **Pamyatniki maiemirskogo etapa epohi rannih kočevnikov na Altae**, Moskva.
- Grigorev, B. B.
1871 **O skifskom narode sakax**, Sank-Peterburg.
- Hazanov, A. M.
1971 **Očerki vaennogo dela sarmatov**, Moskva.
- Heradot
2006 **Herodot Tarihi**, Çev. Müntekim Ökmen, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı.
- Herrmann, A.
1933 **Die Saken und der Skythenzug des Dareios**, Afo, I.
- Hildinger, E.
1997 **Warriors of The Steppe: A Military History of Central Asia 500 B.C. To 1700 A.D.**,

- New York, Sarpedon.
- Hippocrates,
1995 **Hippocrates**, İng. çev. W.H.S. Jones v.d., Vol. I,
Cambridge, The Loeb Classical Library.
- Hudyakov, Yu. S.
1986 **Voorujenie srednevekovih kočevnikov Yujnoi
Sibiri i Sentralnoi Azii**, Novosibirsk.
- İlinskaya, V. A.
1957 **Pamyatniki skifskogo vremeni v basseine
r. Psel**, Sank – Peterburg.
- İlinskaya, V. A.
1968 **Skifi dneprovskogo lesostepnogo Levoberecya**,
Kiev.
- İlinskaya, V. A.
1961 **Skifski sokiri**, Kiev.
- İnan, A.
1991 **Altay Pazınk Kazısında Defin Törenleri**, Ankara.
- İvanovka, A. P.
1948 **Novaya skulpturnaya nahodka v Kerchi**, Moskva.
- Jdanovskii, A. M.
1988 “Klassifikasiya nakonečnikov strel iz kurgannih
pogrebenii Srednego Prikubanya sarmatskogo
vremeni”, **Problemi arheologii i etnografii**

Severnogo Kavkaza, Krasnodar.

Jelezçikov, B. F.

1980

Rannie koçevniki Yujnogo Priuralya, Dis. kandi. ist., Moskva.

Jordanes.

1915

De Origine Actibusque Gothorum, İng. Çev. Charles C. Mierow.

Josephus.

1997

The Life: Against Apion, İng. çev. J. Thackeray, Cambridge, Loeb Classical Library.

Junge, J.

1939

Saka-Studien, Der Fern Nordosten in Weltbild der Antike, Dieterichsch Verlagsbuchhandlung, Leipzig.

Justinus.

1953

Epitome Of Philippic History Of Pompenius Trogus, London.

Kargopolsev, S. Yu., Bajan, İ. A.

1992

“Umbonı şıtov i boevie toporı rimskogo vremeni (k voprosu o hronologii i istoričeskoi interpretasii)”, **PAV, Vip. 2**, Snkt – Peterburg, s.114-36.

Kastane, İ. A.

1911

Nadgrobnie soorujeniya kirgizski stepei, Orenburg.

2008

Kazakistanın ecelgi köşpendilerinin madenieti

KR MOM koleksyası katalogı, Almatı.

Khrapunov, I. N.

2004

“A New Account on the Contacts between the Sarmatians and the Germans in Crimea (on the materials on the excavations of the cemetery of Neyzats in 2001)”, **Monumenta Studia Gothica IV**. Lublin. S.181-198.

Kislev, V. İ.

2002

“Sarmati protiv Gretsii i Rima 600 g. do. n .e. – 450 g. n. e”. – **Almanah Soldat**, Artemovsk, s.10-30.

Kislev, S. V.

1953

Drevnaya istorya Yucnoi Sibiri, Moskva.

Kloçko, V. İ.

1977

Novie issledovaniya arheologičeskih pamyatnikov na Ukraine, Kiev.

Koçeev, V. A.

1999

Boevoe orucie pazırıksev // Drevnosti Altaya. İzvestiya laboroaoarii arheologii №4, Gorno – Altai, s.2-11.

Koltuhov, S. İ.

1983

Kinjal iz nekropolya Neapolya Skifskogo, Sankt – Peterburg.

Korpusova, V. N.

1983

Nekropol Zolotoe, Kiev.

Kostenok, V. İ.

1982

Rannesarmatskii period v Severnom Priçernomore // Drevnosti stepnogo Podneprovya, Dnepropetrovsk.

Kozıbaev, M. K.

- 2010 **Kazakistan tarihi köne zamannan bögünge deyin.**
Tom I, Almatı.
- Kozub, Yu. İ.
1973 **Model luka iz Olvii // Skifskie drevnosti**, Kiev.
- Krupnov, E. İ.
1960 **Drevnya istoriya Severnogo Kavkaza**, Moskva.
- Ksenophon,
1944 **Anabasis**, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul.
- Kuzmina, E. E.
1958 **Bronzovii şlem iz Samarkanda**, Sankt – Peterburg.
- Lappo – Danilevskii, A. S.
1887 **Skifskie drevnosti**, Sankt – Peterburg.
- Lens, E. E.
1905 “Zametki o predmetah voorujeniya iz raskopok
1903 goda bliz. s. Jurovki”, **İAK**. Kiev, s.53-57
- Leskov, A. M.
1974 **Die skythischen Kurgane. Antike Welt**,
Sondernummer.
- Liberov, P. D.
1960 **Mastyuginskie kurgani i Voloşinskie gorodişa**,
Sank – Peterburg.
- Limberis, N. Yu.
1988 “Konskie pogrebeniya iz mogilnika gorodişa № 3 u
hutora imeni Lenina” **Problemi arheologii i
etnografii Severnogo Kavkaza**, Krasnodar, s.51-69
- Linniçenko, İ. A.
1901 **O noveişih roskopkah g. Hvoika**, Odessa.
- Litvinski, B. A.
1965 **Sredneaziatskie jeleznie nokoneçniki strel**,
Sankt – Peterburg.
- Litvinski, B. A., Okladnikov, A. P., Ranov, V. A.

- 1962 **Drevnosti Kairak – Kumov**, Dušanbe.
Litvinskii, B. A.
- 1972 **Koçevniki “kriši mira”**, Moskva.
Litvinski, B. A.
- 1965 **Sredneaziatskie jeleznie nokonečniki strel**,
Sankt – Peterburg.
Luckenbill, D. D.
- 1968 **Ancient Records of Assyria and Babylonia**, II.,
New York.
Lukyaško, S. Ī., Golovkova, N. N., Obozni, V. Ī., Gamayukov, A. K.
- 1978 **Raskopki kurganov v zone stroitelstva
Primorskoj orositelnoi sistemi**, Moskva.
Makarenko, N. A.
- 1911 **Arheologiçeskie issledovaniya 1907 – 1909 gg**,
- ĪAK, vip.43, Sankt – Peterburg, s.52-65
Makarenko, N. E.
- 1911 “Arheologiçeskie isledovaniya 1907 – 1909 godov”
Īzvestiya Īmperatorskoi Arheologiçeskoj Komissii,
43, Peterburg, s.80-94
- Maksimova, A. G.
- 1960 “Kurgani sakskoga vremeni mogilnika Cuantobe”,
KSĪiMK, s.60-64
- Maksimova, A. G.
- 1956 **Predmeti epohi rannih koçevnikov v Sentralnom
muzee Kazahstana**, T. Ī., Almatı.
- Mandelštam, A. M.
- 1966 “Koçevniki na puti v Īndiyu” **MĪA**, s.3-136.
- Manseviç, A. P.
- 1951 **Greben i fiala iz kurgana Soloha**, Sankt – Peterburg.
Manseviç, A. P.
- 1969 **Paradni meç iz kurgana Soloha**, Moskva,

- Margulan, A. H., Akişev, K. A., Kadirbaev, M. K., Orazbaev, A.M.
1966 **Drevnaya Kultura Sentralnogo Kazahstana**, Almatı.
- Medvedev, K. F.
1966 “Ručnoe metatelnoe orucie”, **SAİ**, Moskva,
E1 – 36, s.2-8.
- Medvedskaya, İ. N.
1972 “Nekotorie voprosi hronologii bronzovih
nakonečnikov strel Srednei Azii i Kazahstana”.
Sovetskaya arheologiya, Moskva, s.78-86.
- Melnik, E.
1905 **Roskopki kurganov v Harkovskoi gub.**
1900 – 1901gg // Trudi XII Arheologičeskogo sezda.
Moskva, T.1.
- Melyukova, A. İ.
1962 **Sarmatskoe pogrebenie iz kurgana u s. Oleneşti,**
Sankt – Peterburg.
- Melyukova, A. İ
1979 **Skifiya i frakiiskii mir**, Moskva.
- Melyukova, A. İ
1964 **Voorucenie Skifov**, Moskva.
- Memiş, E.
1987 **İskit’lerin Tarihi**, Konya.
- Miller, A. A.
1909 **K voprosu o Tanaise**, Germes.
- Miller, A. A.
1910 “Raskopki v raione drevnego Tanaisa” **İAK**,
Vip.35, Sankt – Peterburg, s.101-19.
- Minns, E.
1913 **Scythians and Greeks**, Cambrige.
- Moşkova, M. G.
1963 **Pamyatniki prohorovskoi kulturi**, Moskva.

- Mozolevskii, B.N.
1975 **Skifskii kurgan u s. Erkovsı // Skifskii mir**, Kiev.
- Müllenhoff, K.
1870-1900 **Über die Herkunft und Sprache der pontischen Skythen und Sarmaten, Deutsche Altertumskunde**, III, Berlin.
- Niebuhr, B.G.
1830 **A dissertation on the Geograpy of Herodotos and Researches in to the History of the Scythians, Getae and Sarmatians**, Oxfort.
- Obelçenko, O. V.
1978 **Meçi i kinjalli iz kurganov Sogda**, Sankt – Peterburg.
- Ovidius,
1996 **Tristia- Ex Ponto**, Loeb Classical Library, Cambridge.
- Özveri, M.
2006 **Okçuluk Hakkında Merak Ettiğiniz Her Şey**, İstanbul.
- Pausanias,
1918 **Descl'ption of Greece**. Vol. I-IV, Edt. W.H.S., Jones. London.
- Petrenko, V. G.
2006 **Drevnosti Skifskoi Eophi**, Moskva.
- Plinius,
1997 **Naturalis Historia**, İng. çev. H. Rackham, Loeb Classical Library, Cambridge.
- Pogodin, L. İ.
1998 **Voorujenie naseleniya Zapadnoi Sibiri rannego jeleznogo veka**, Omsk.
- Pokrovska, E. F.
1967 **Rozkopki kurgani v V st. do n. e. Poblizu g.**

Şpoli. - Arheologiya, T. XI. Kiev.

Polin, S. V., Simonenko, A.V.

- 1990 **“Rannesarmatskie” pogrebeniya Severnogo
Priçernomorya // İssledovaniya o arheologii
Podneprovya, Dnepropetrovsk.**

Puzdrovskii, A. E., Zaisev, Yu. P., Novikov, İ. İ.

- 1991 **Sarmatskoe pogrebenie iz okrestnostei Neapolya
Skifskogo // Problemi arheologii Severnogo
Priçernomorya, Herson.**

Puzikova, A. İ.

- 1962 **Kurganii mogilnik skifskogo vremeni u s.
Russkaya Trostyanka, Sank – Peterburg.**

Rabinoviç, B. Z.

- 1941 **Şlemi skifskogo perioda, Leningrad.**

Raev, B.

- 1998 **“New Finds of the Alanian Graves With Import
Goods in the Krasnodar Region” ADALYA Dergisi
№ II, İstanbul, s.71-85.**

Renate, R.

- 1989 **The World of The Scythians, California University
Press, Berkley.**

Rikov, P. S.

- 1925 **Suslovskii kurganii mogilnik, Saratov.**

Roska, M.

- 1937 **Der Bestaud der skythischen Altertümer
Siebenburgens, Helsinki.**

Rostovsev, M. İ.

- 1914 **Antiçnaya dekorativnaya jivopis na Yuge Rossii,
Sankt – Peterburg.**

Rostovsev, M. İ.

- 1925 **Skifiya i Bospor. Kritiçeskoe obozrenie**

pamyatnikov literaturnih i arheologičeskikh,
Leningrad.

Rostovsev, M. İ.

1969 “The Sarmatae and the Parthians”, **CAH**, III, s.92-105.

Rudenko, S. İ.

1961 **İskustvo Altaya i Perednei Azi**, Moskva.

Rudenko, S. İ.

1962 **Kultura hunnov i Noinulinskie kurgani**, Moskva.

Rudenko, S. İ.

1953 **Kultura naseleniya gornogo Altaya v skifskoe
vremya**. Moskva, Leningrad.

Rudenko, S. İ.

1960 **Kultura naseleniya Sentralnogo Altaya v skifskoe
vremya**, Moskva.

Rudenko, S. N.

1962 **Sibirskaya kolleksya Petra I. Svod
arkeologicheskikh istochnikov. D 3 – 9**, Moskva.

Rudneva, S. D.

1911 **Çernofigurnaya kotila iz kurgana Kievskoi
gubernii**, Sankt – Peterburg.

Samaşev, Z., Töleubaev, A., Dcumabekova, G.

2004 **Dala kösemderinin kaznaları**, Almatı.

Savçenko, E. İ., Kazakova, L. M.

1981 **Raskopki kurganov u hutora Krivoi Limana**,
Moskva.

Selby, S.

1997 **The Archery Tradition of China**, Newyork.

Sergaskov, İ. V.

2006 “Bronzovii kotel iz Kilyakovki (rabota nad oşibkami)”,
NAV. Bıp.8, Volgograd, s.244-249.

Sınor, D. D.

2000 **Erken İç Asya Tarihi**, İstanbul.

- Siculus, D.
1996 **Diodorus of Sicily**, İng. çev. C.H. Oldfather,
The Loeb Classical Library, Cambridge.
- Silanteva, L. F.
1959 **Nikropol Nimfeya**, Moskva.
- Simonenko, A. V.
1997 **Eine sarmatische Bestattung von südlichen Bug //**
Eurasia Antigua.
- Simonenko, A. V.
1984 **Sarmatskie meçi i kinjali na territorii**
Severnogo Priçernomorya / /Voorujenie skifov i
sarmatov, Kiev.
- Simonenko, A. V.
2009 **Sarmatskie vasadniki Severnogo Priçernomorya**,
Sankt – Peterburg.
- Simonenko, A. V.
1986 **Voennoe del onaseleniya stepnogo Priçernomorya**
v III v. do n.e. – III v. n.e., Dis. kand. ist. nauk,
Kiev, s.65-67.
- Sinisin, İ. V.
1960 “Drevnie pamyatniki v nizovyah Bruslana”, **MİA**,
s.29-36.
- Sirbu, V., Hartuche, N.
2000 “Remarques sur le tumulus aristocratique
de Găvani, département de Brăila”, **Tombes**
tumulaires de l’Âge du Fer dans le Sud Est
de l’Europe, № 1. Tulcea, s139–153.
- Skobelev, D. A.
2004 **İkonografiya kak istoçnik po izuçeniyu**
razmerov sarmatskih kopii, Para Bellum.
- Skorii, S. A.
1984 **Dospheh skifskogo tipa v Srednei Evrope**

// Vorujenie skifov i sarmatov, Kiev.

Skripkin, A. S.

1990 **Aziatskaya Sarmatiya**, Saratov.

Skripkin, A. S., Mamontov, V. I.

1977 **Ob odnom novom tipe pozdnesarmatskih kinjalov**, Sankt – Peterburg.

Skudnova, V. M.

1960 “Pogrebenie s orujem iz arhaičeskogo nekropolja Olvii”, **Zapiski Odesskogo arheologičeskogo obščestva**, Odessa, s.60-71.

Smirnov, K. F.

1977 **Orskie kurgani rannih kočevnikov – İssledovaniya po arheologii Yujnogo Urala**, Ufa.

Smirnov, K. F.

1984 **Sarmati i utverjdenie ih olitičeskogo gospodstva v Skifii**, Moskva.

Smirnov, K. F.

1975 **Sarmati na İleke**, Moskva.

Smirnov, K. F.

1961 **Voorucenie savromatov**, Moskva.

Sorokina, N. P.

1962 **Rsakopki nekropolja v Kepah v 1959 – 1960 gg**, KSİA, Moskva.

Strabon,

1969 **The Geography of Strabo**, Çev. Horace Leonard Jones, Gambridge.

Stratanovski, G. A.

1972 **Gerodot “İstorya”**, Leningrad.

Şilov, V. P.

1959 “Kalinovskii kurgannii mogilnik”, **MİA**, № 60, s.458-465.

- Şilov, V. P.
1961 **Roskopki Elizavetovskogo mogilnika v 1959 g,**
Sank – Peterburg.
- Şnaidştein, E. V.
1985 **Roskopki kurgannoi gruppi Zahanata // Drevnosti Kalmikii,** Elista.
- Şramko, B. A.
1966 “Novi dani pro gospodarstvo skifskoi epohi”,
Vestnik Harkivskogo universitetu, İstorična seriya,
vip. 1. №17, Harkov, s.80-87.
- Şramko, B. A., Fonin, L. D., Solnsev, L. A.
1970 “Tehnika виготовлення скіфської наступальної зброї
із заліза і сталі”. – **Arheologiya,** Kiev, s.54-62.
- Şramko, B. A., Solnsev, L. A., Stepanская, R. B., Fonin, L.D.
1974 **K voprosu o tehnike izgotovleniya sarmatskih meçei i kinjalov,** Sankt – Peterburg.
- Ştitelman, F. M.
1955 **Raskopki masterskoi po obrabotke metala v Olvii,** Kiev.
- Şuls, P. N.
1967 **Skifskie izvayaniya Prizernomorya,** Moskva.
- Tacitus,
2001 **Annales,** Ed. R. H. Martin, Loeb Classical Library,
Cambridge.
- Tacitus,
1992 **Historia,** İng. çev. Clifford H. Moore, Loeb Classical
Library, Cambridge.
- Tadeuş, S.
2008 **Sarmati Drevni narod yuga Rossii,** Moskva.
- Tahtai, O. K.
1964 **Skifska statuya z s. Olhovçik Doneskoi**

- oblasti, **Arheologiya**, T. XVII, Kiev.
- Tarhan, T.
1976 **Eski Çağda Kimmerler Problemi**, Ankara.
- Tehov, B. V.
1971 **Očerki drevnei istorii i arheologii Yugo – Osetii**, Tbilisi.
- Terenockin, A. İ.
1976 “Kimmeriisi”, **Nauka Dumka**, Kiev, , s.30 – 45.
- Terenockin, A. İ.
1957 **Srednee Podneprove v naçale celeznogo veka**, Sank – Peterburg.
- Tihonov, B. G.
1960 **Metaliçeskie izdeliya epohi bronzi na Srednem Urale i v Priurale**, Moskva.
- Tişkin, A. A., Gorbunov, V.V.
2006 “Gornii Altai v hunnuskoe vremya: kulturno – hronologičeskii analiz arheologičeskikh materialov”, **RA**, s.31-40.
- Tolstov, S. E.
1962 **Po drevnim del’tam Oksa ve Yaksarta**, Moskva.
- Tolstov, S. P., İtina, M. A.
1966 **Saki nizovev Sır – Dari**, Sank – Peterburg.
- Tomaschek, W.
1888 **Kritik der aeltesten Nachrichten über den Skythischen Norden**, Wien.
- Valerius, F.
1999 **Argonautica**, İng. çev. J.H. Mozley, Loeb Classical Library, Cambridge.
- Velikii, A.
2007 **Put na Vostok**, Sankt – Peterburg.
- Veselovski, N. İ.
1918 “Bronzovi pansirnii nagrudnik s izobraceniem golovi

- Meduzi”, **IAK**, Vip. 65, Peterburg, s.1-14.
- Vinogradov, V. B.
1963 **Sarmati Severno – Vostočnogo Kafkaza**, Groznii.
- Vinogradov, Yu. A.
1997 **O pogrebenii voina u Karantinnogo şose pod Kerçyu**, Kişinev.
- Wartke, R. B.
1990 **Toprakkale. Untersuchungen zu den Metallobjecten im Vorderasiatischen Museum zu Berlin**, Berlin.
- Waurick, G.
1988 “Helme der Hellenistischen Zeit und ihre Vorläufer”
Antike Helme (RGZM Monographien, Bd. 14), Mainz, s.151-180.
- Wilser, L.
1899 **Investigations in the Province of Gotho-Slavonic Relations**, Sankt – Peterburg.
- Yakovenko, E. V.
1972 **Kurgan na Temir – Gore**, Sank – Peterburg.
- Yanina, V. L.
2006 **Arheologiya Pod redaksiei akademika RAN**, Moskva.
- Yılmaz, A.
2002 “İskit Sanatı” **Türkler**, IV. Cilt, Edt. S. Koca, Ankara, s. 26-31.
- Zaisev, Yu. P., Koltuhov, S. G.
1997 **Pogrebenie voina ellinističeskogo vremeni v Predgornom Krımu // Arheologiya Krıma**, T. II, Simferopol, s. 49-59.
- Zakharov, A. A.
1932 **J.A. Zaretsky’s Excavations in the Governement of Kharkov**, ESA, VII, Helsinki.

Zamyatnin, S. N.

1946

“Skifskii mogilnik “Çastie kurganı” pod Voronejem”

Sovetskaya Arheologiya, VIII, Moskva, s. 13-72.

Zaseskaya, İ. P.

1983

**Klassifikasiya nakonečnikov strel funskoi epohi
(kones IV – V v.n.e.) // İstorya i kultura sarmatov,**
Saratov.

Zeus, K.

1837

Die Deutschen und Nachbarstaemme, München.

Potratz, J. A.

1963

Die Skythen in Südrussland, Basel.

Figürler

Figür 1

Figür 2

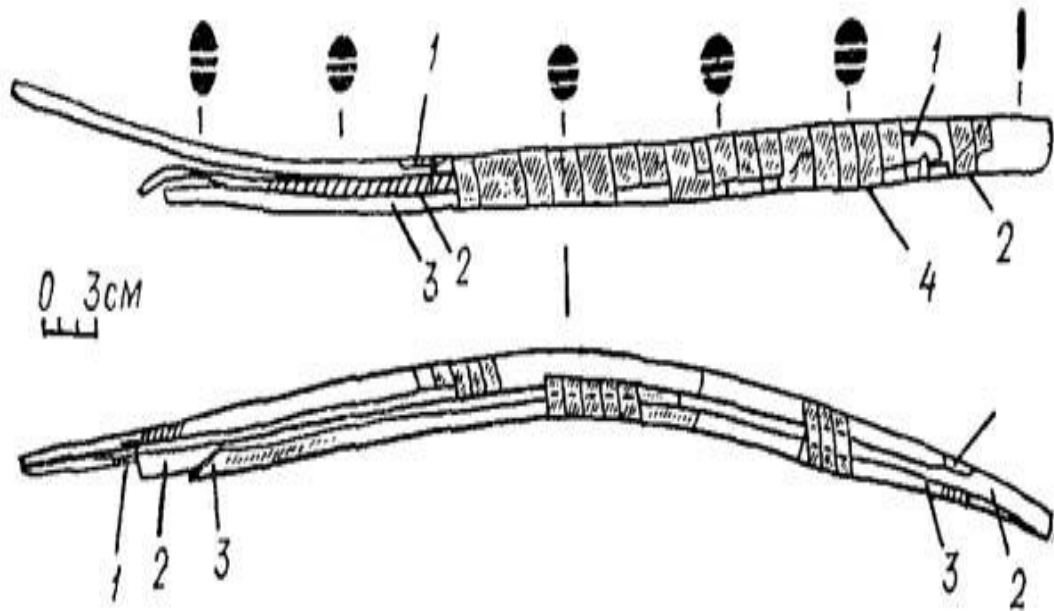
Figür 3

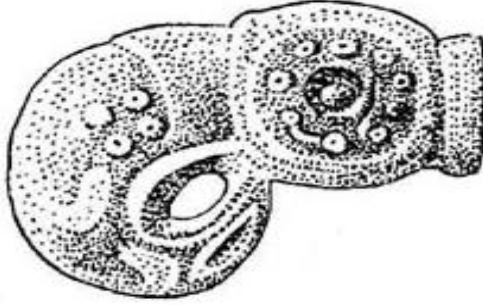
Figür 4

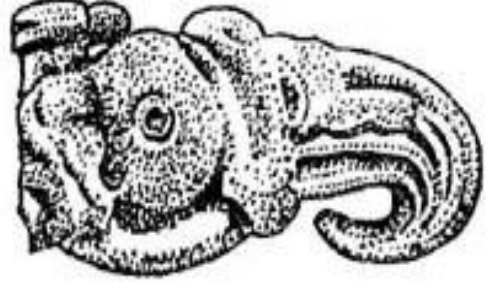
Figür 5

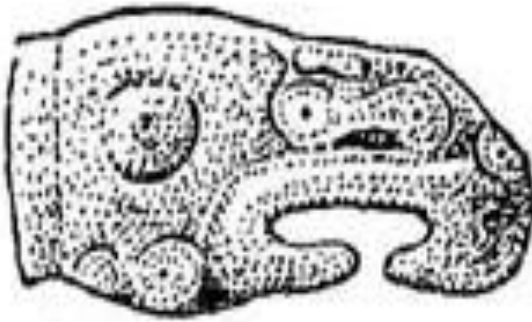
Figür 6

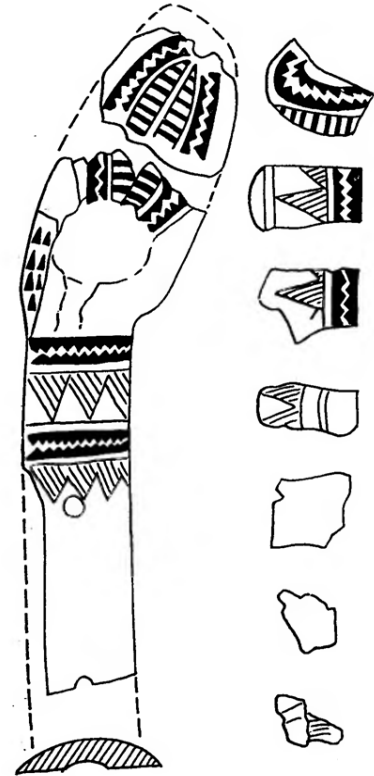
Figür 7

Figür 8

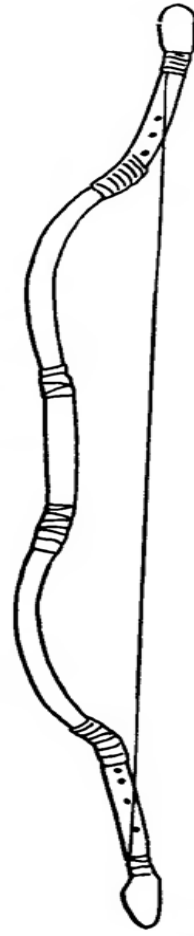
Figür 9

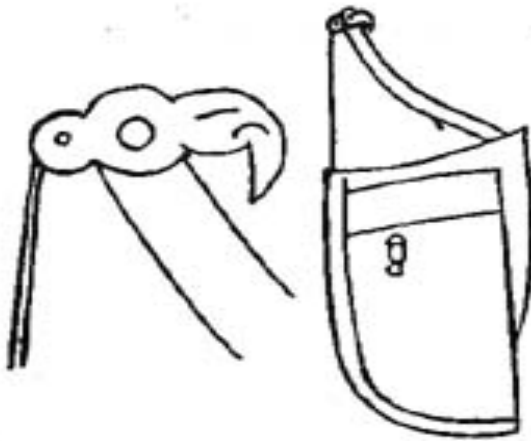
Figür 10

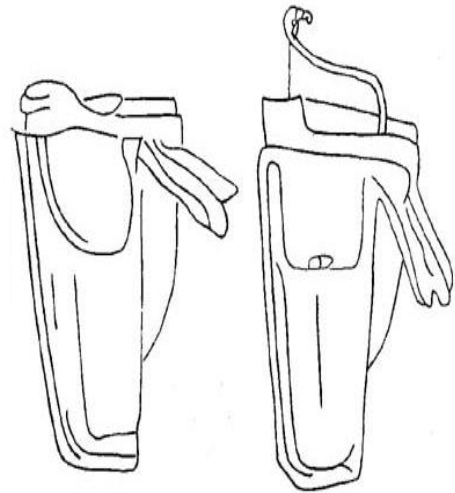
Figür 11

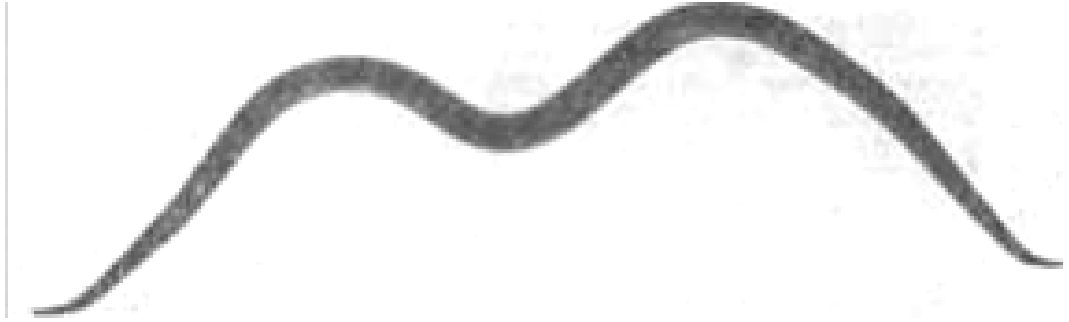
Figür 12

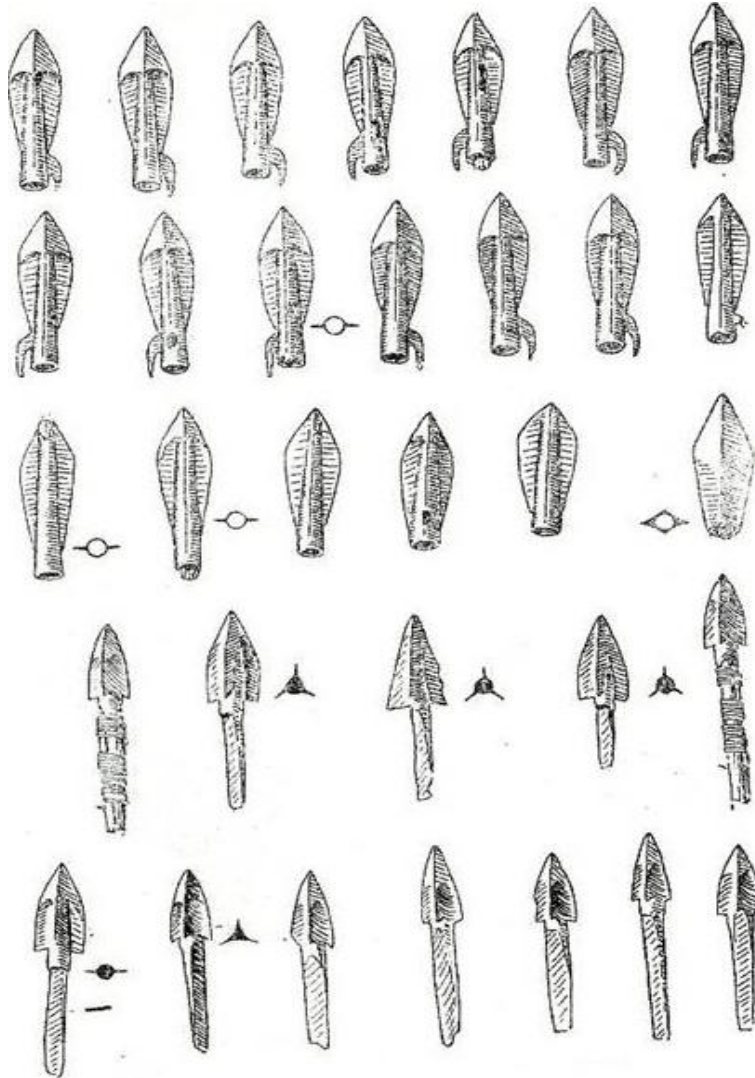
Figür 13

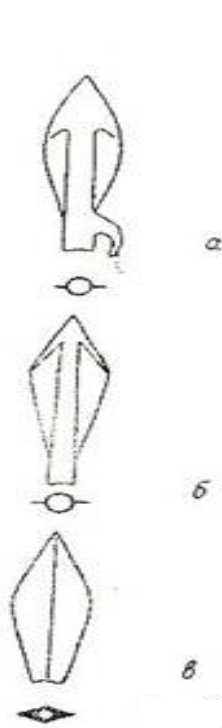
Figür 14

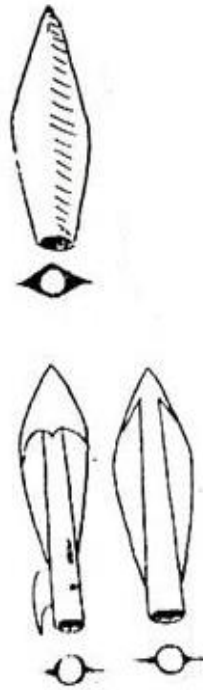
Figür 15

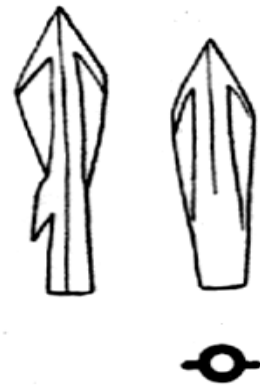
Figür 16

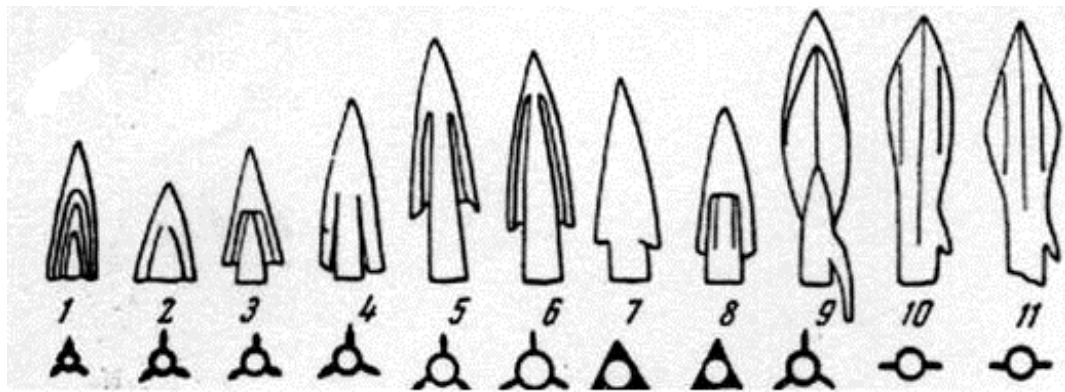
Figür 17

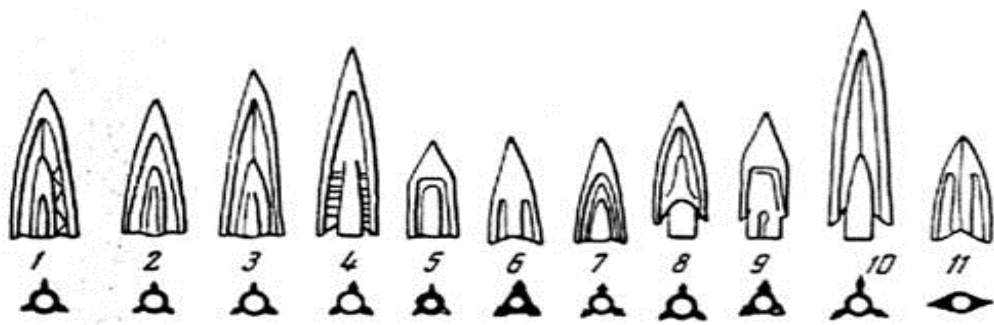
Figür 18

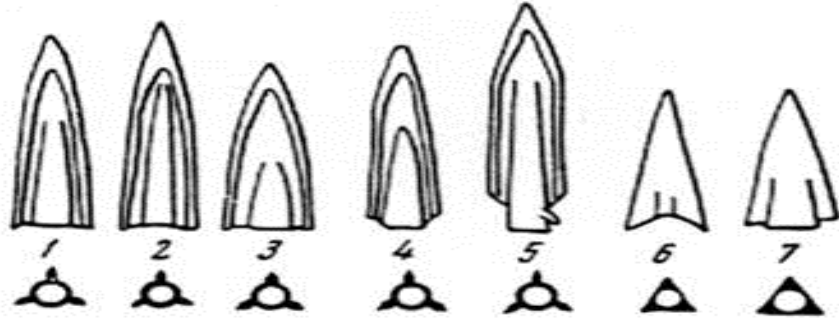
Figür 19

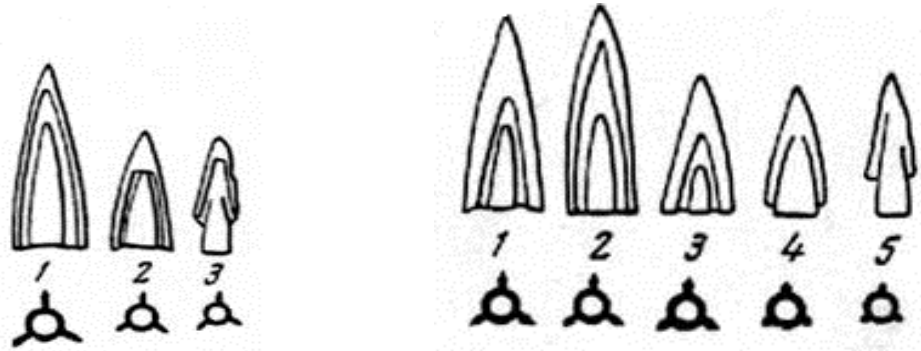
Figür 20

Figür 21

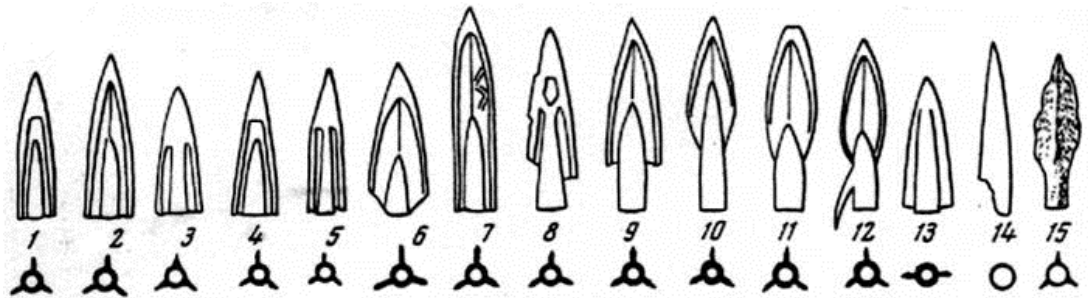

Figür 22

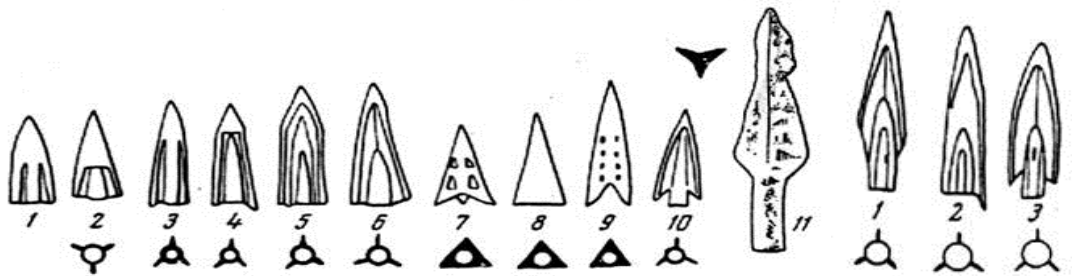

Figür 23

Figür 24

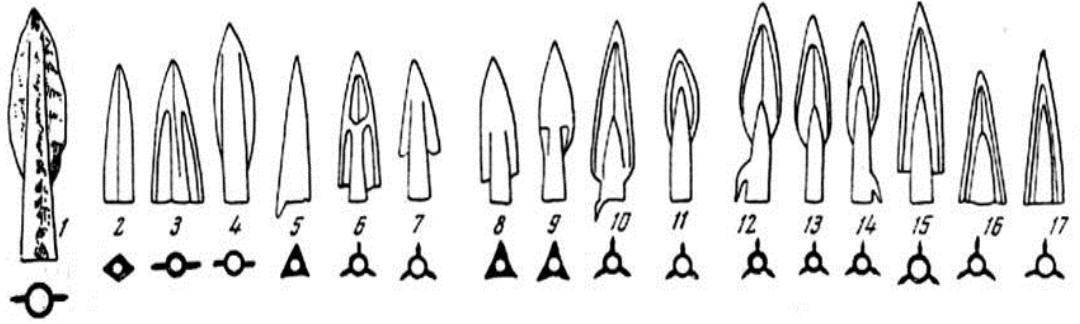

Figür 25

Figür 26

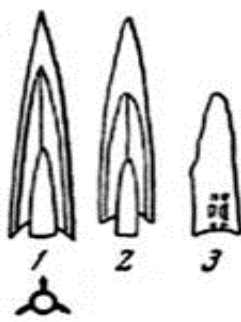
Figür 27

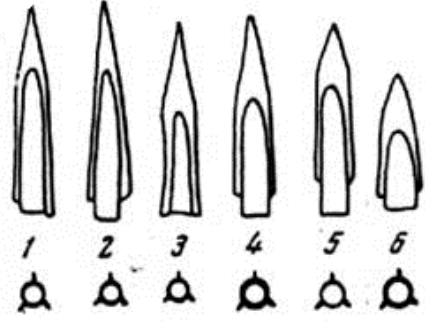
Figür 28

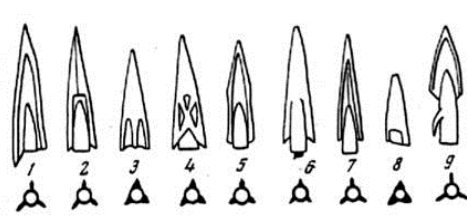
Figür 29

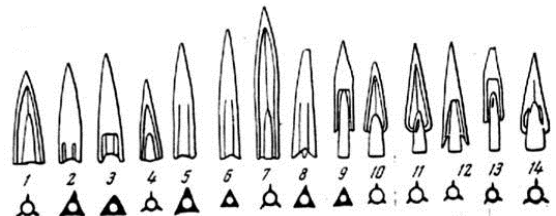
Figür 30

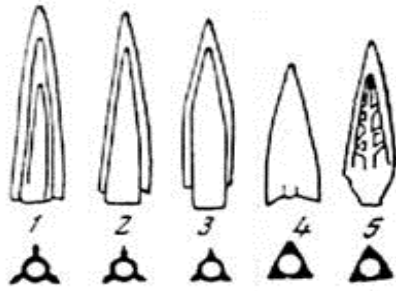
Figür 31

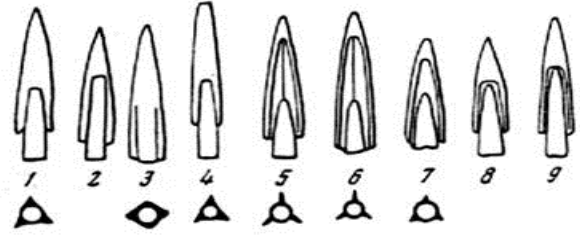
Figür 32

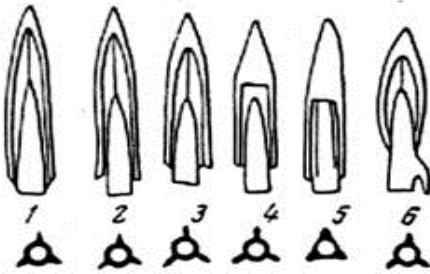
Figür 33

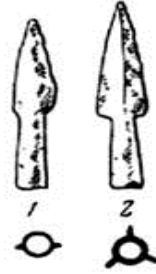
Figür 34

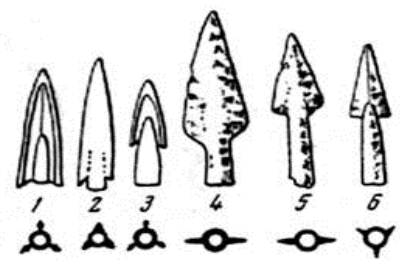
Figür 35

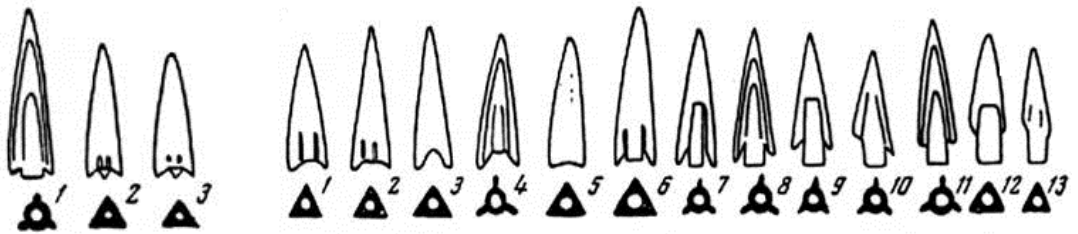
Figür 36

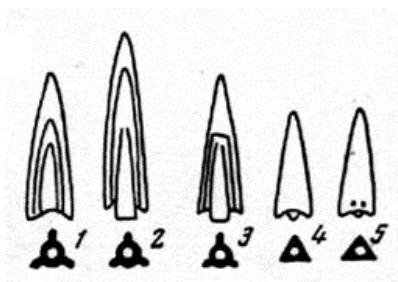
Figür 37

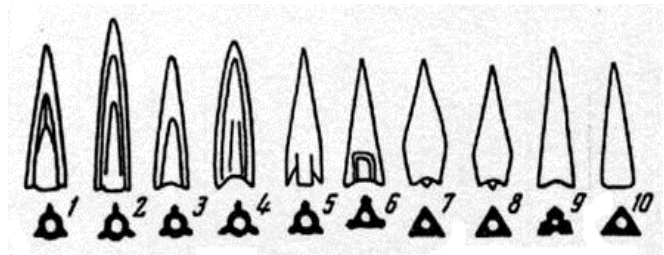
Figür 38

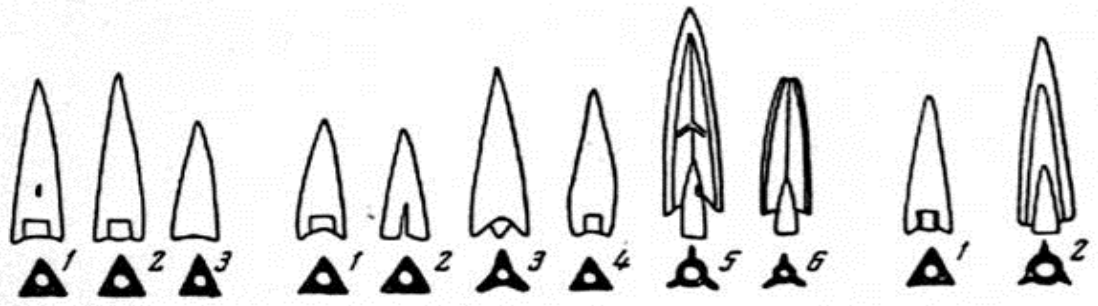
Figür 39

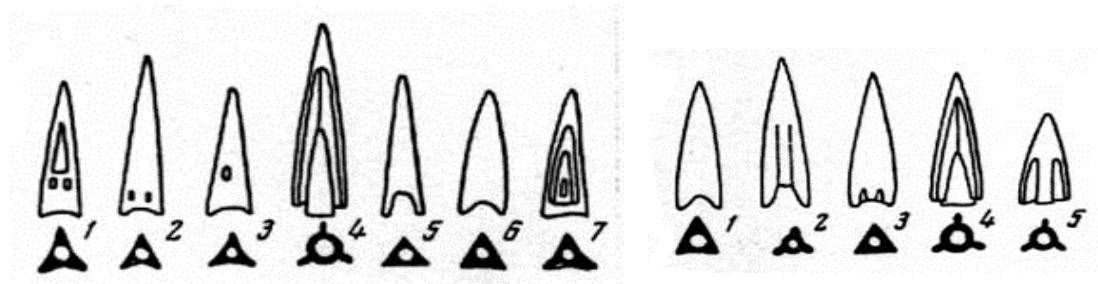
Figür 40

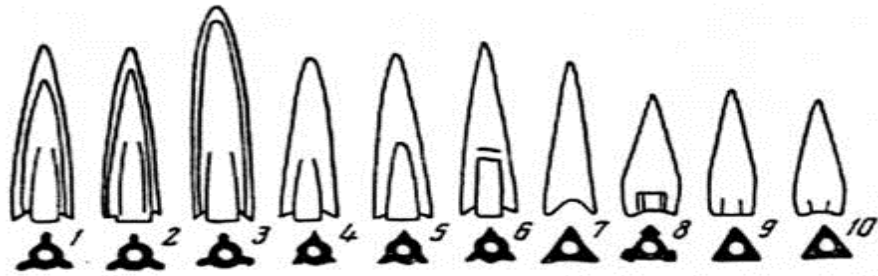
Figür 41

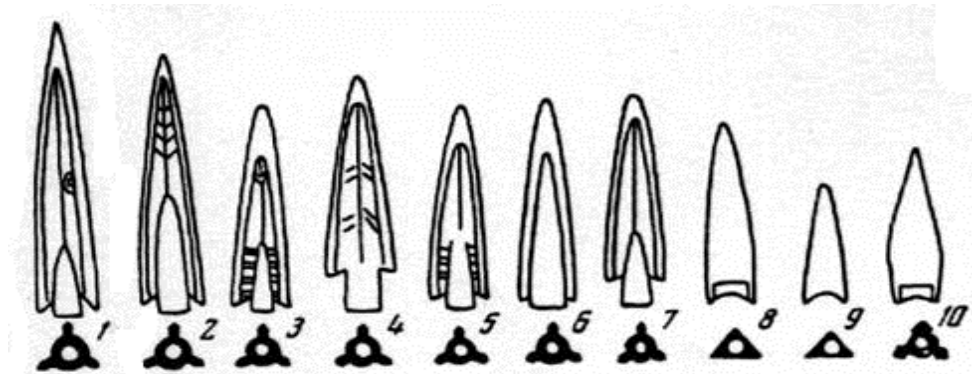
Figür 42

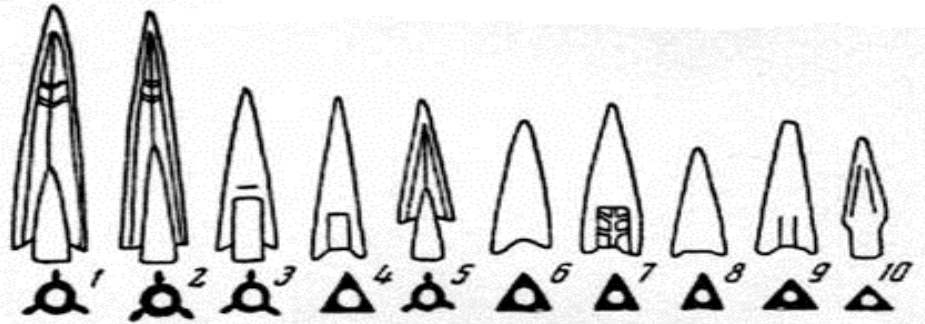
Figür 43

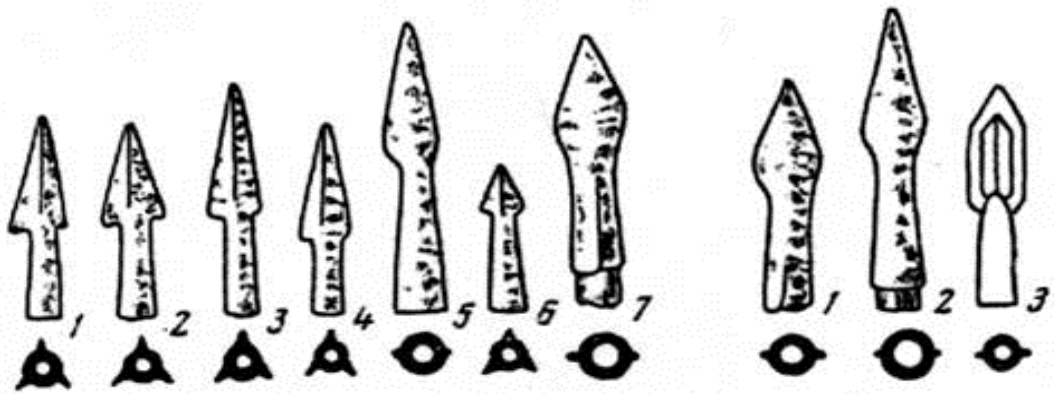
Figür 44

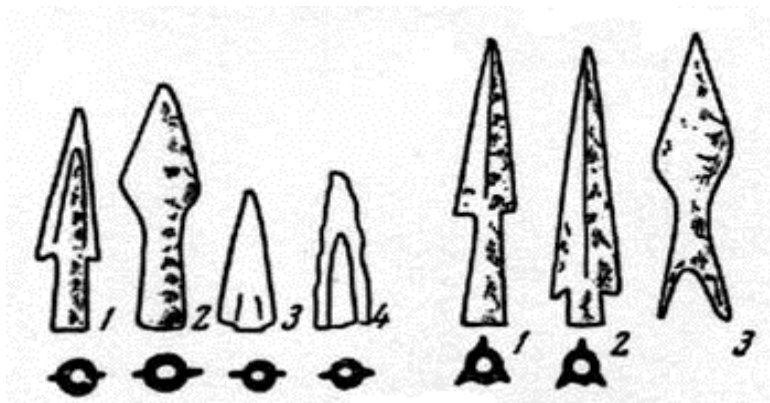
Figür 45

Figür 46

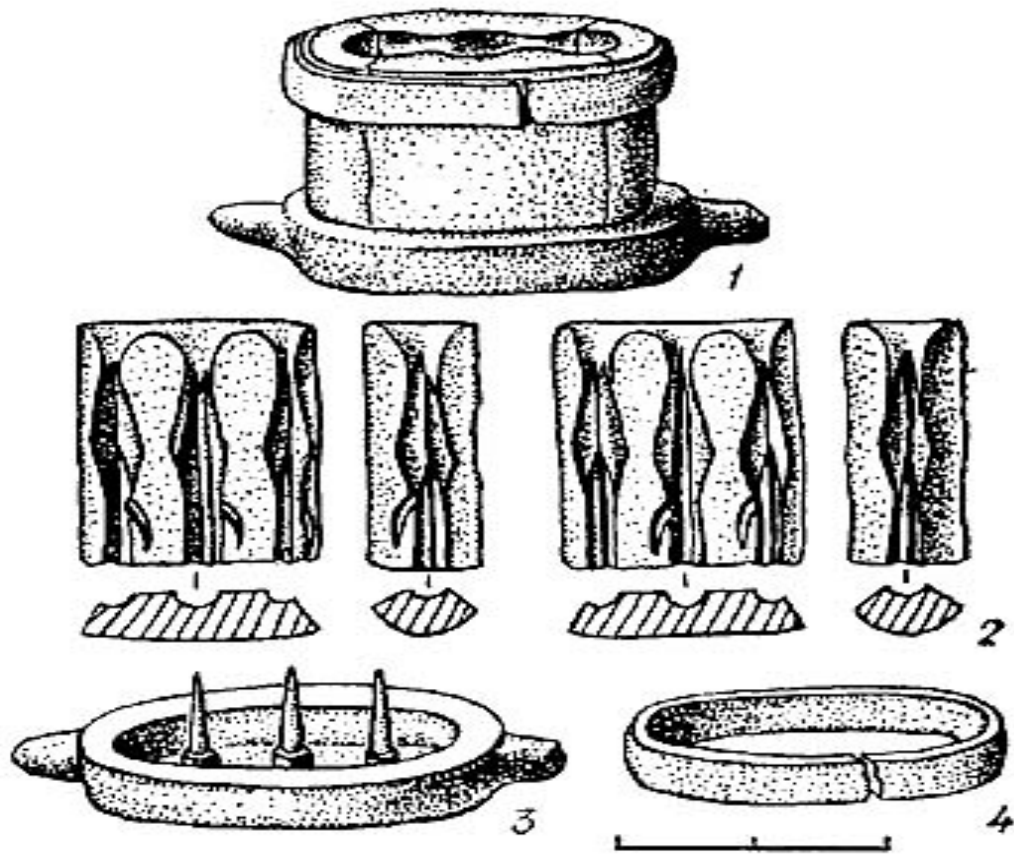
Figür 47

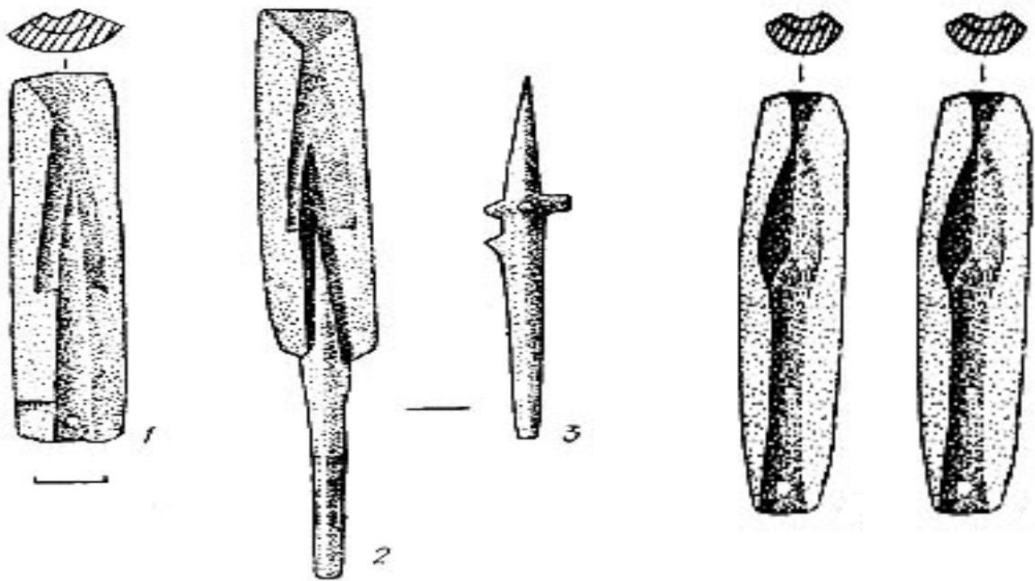
Figür 48

Figür 49

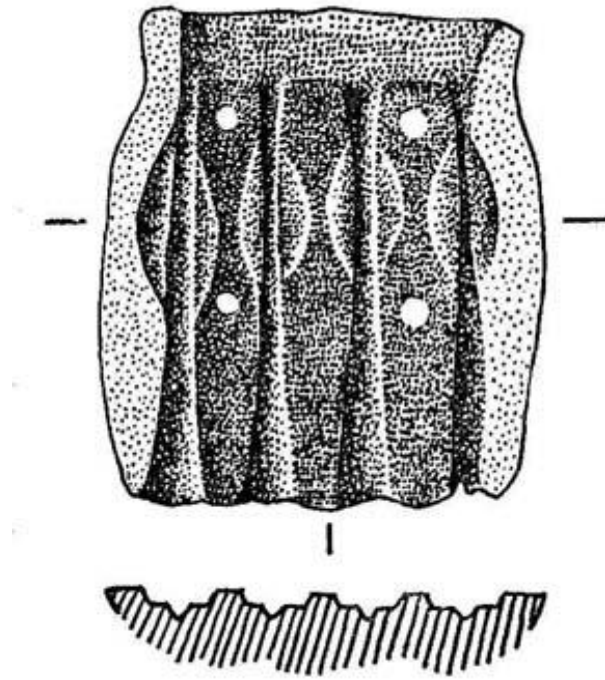

Figür 50

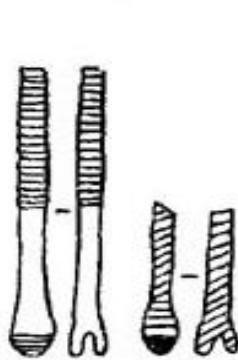

Figür 51

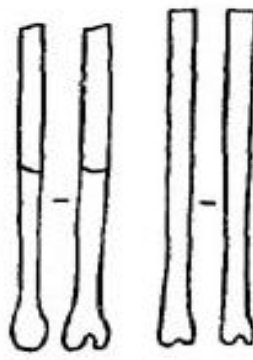
Figür 52

Figür 53

Figür 54

Figür 55

Figür 56

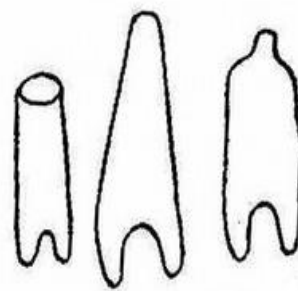
Figür 57

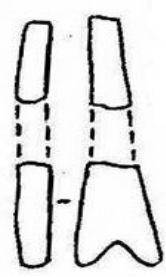
Figür 58

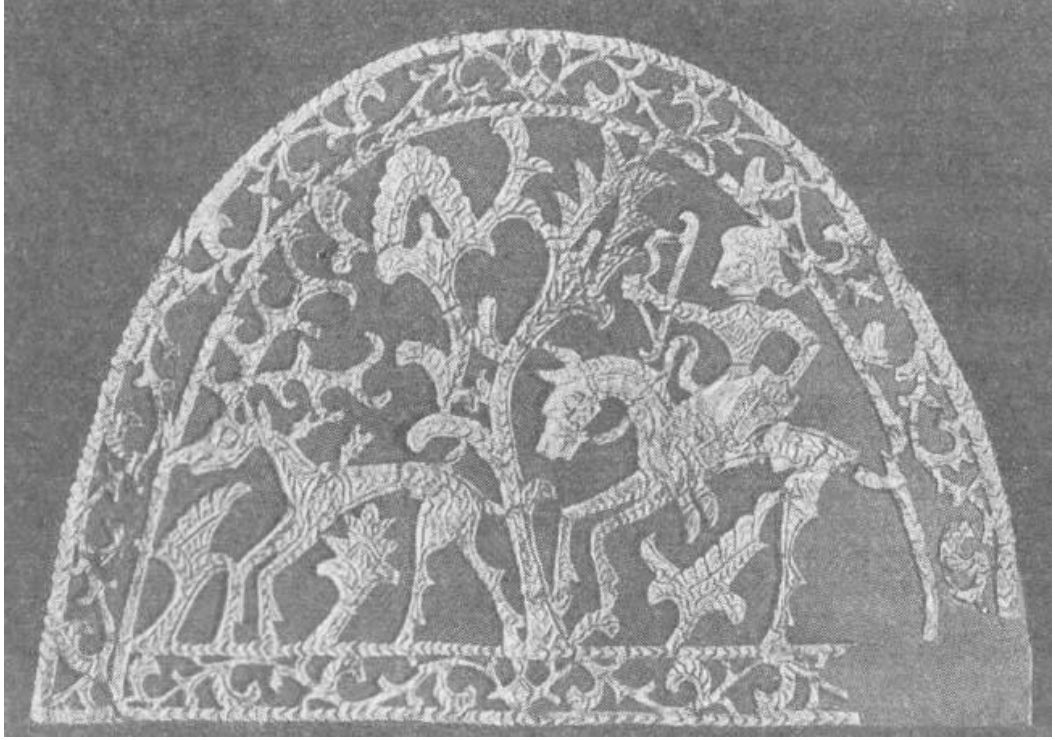
Figür 59

Figür 60

Figür 61

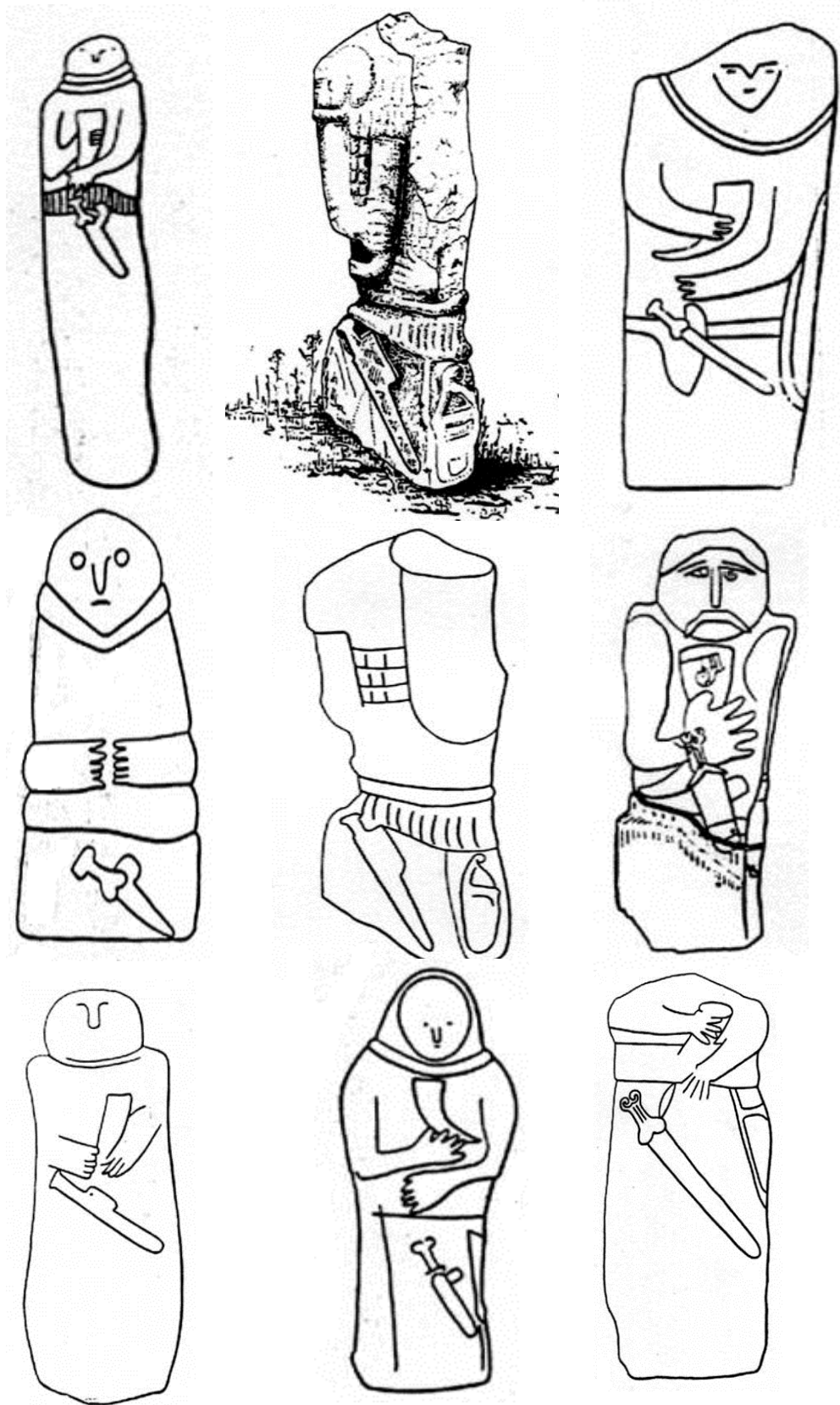
Figür 62

Figür 63

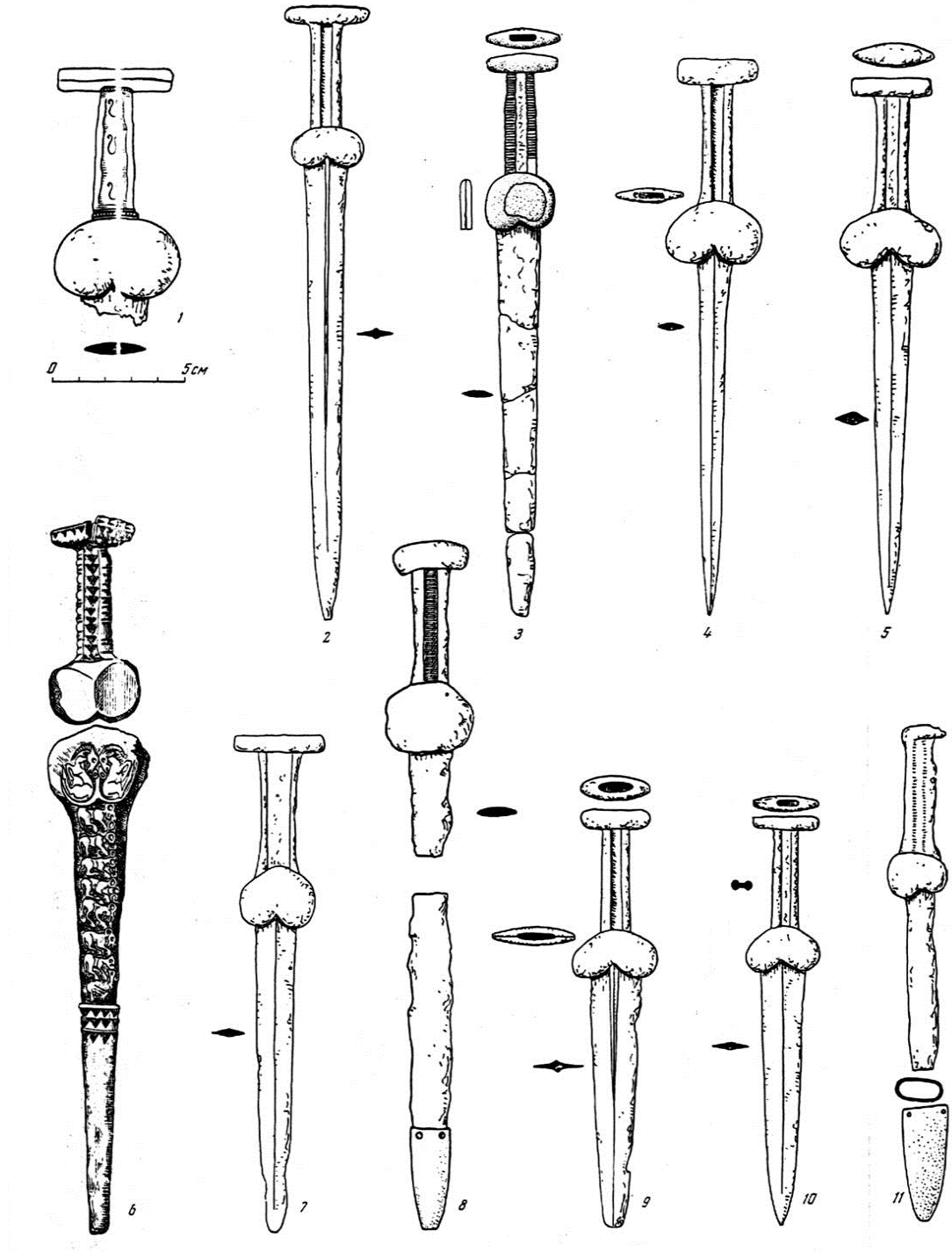
Figür 64

Figür 65

Figür 66

Figür 67

Figür 68

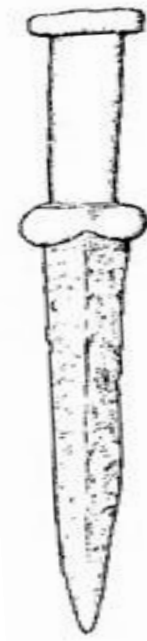
Figür 69

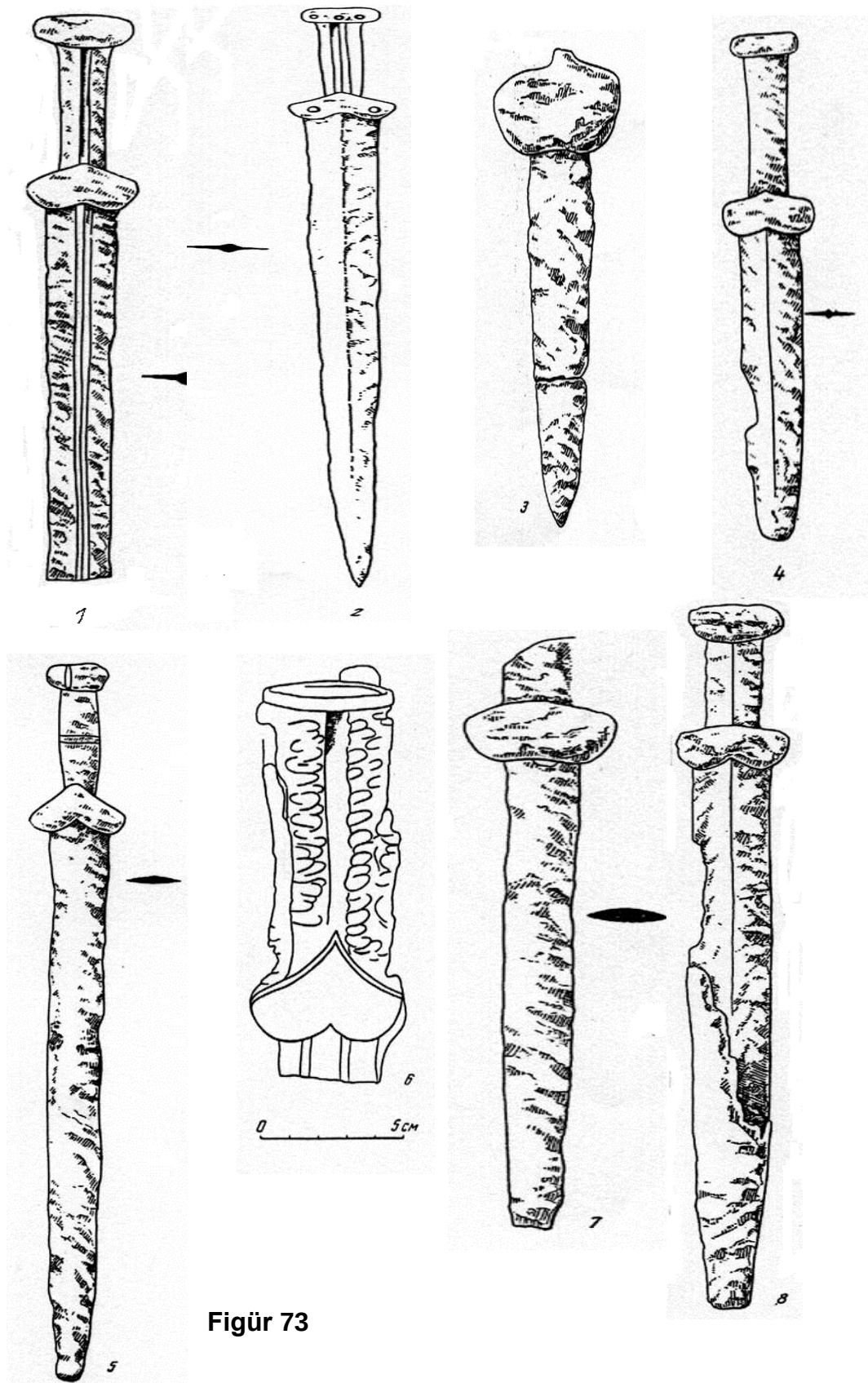
Figür 70

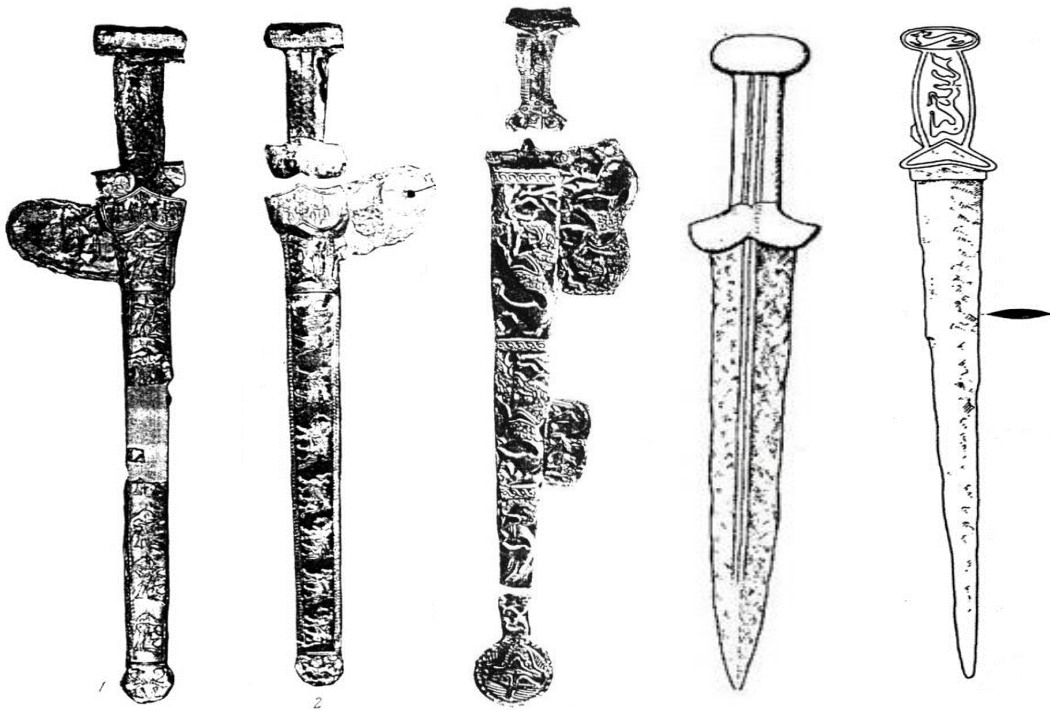
Figür 71

Figür 72

Figür 73

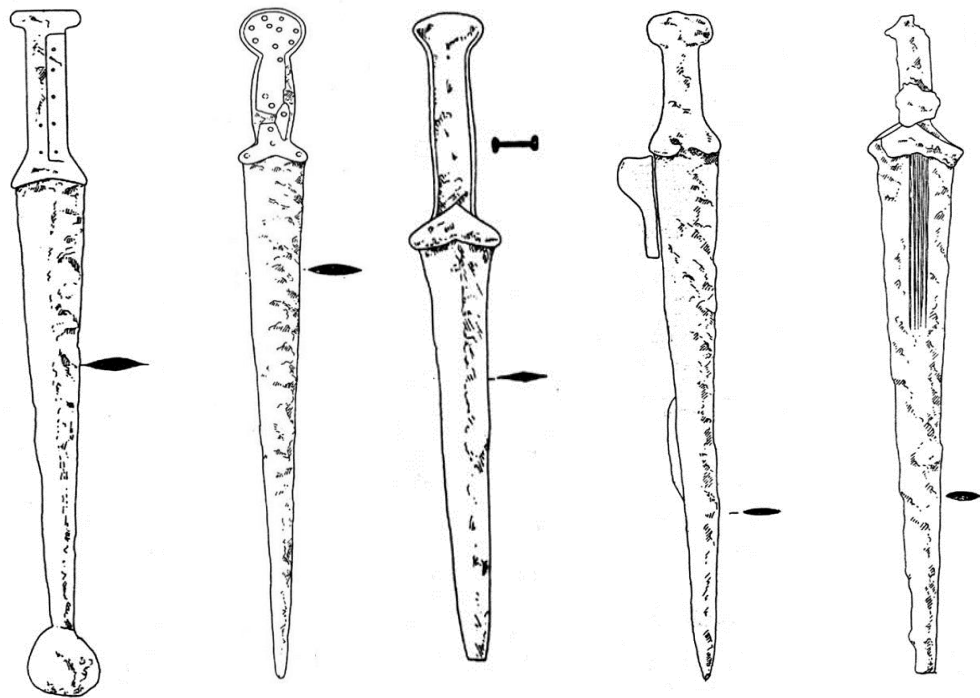

Figür 74

Figür 75

Figür 76

Figür 77

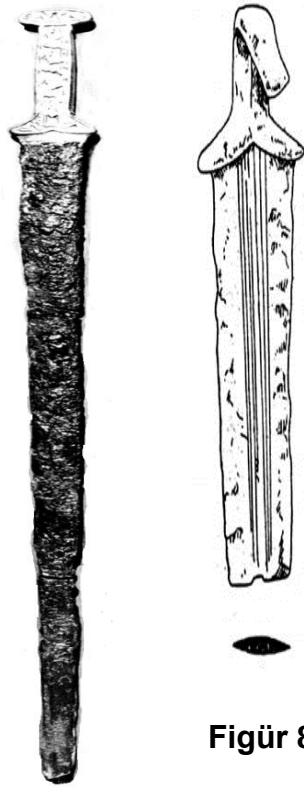
Figür 78

Figür 79

Figür 80

Figür 81

Figür 82

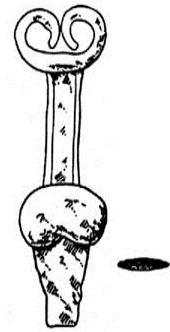

Figür 84

Figür 83

Figür 85

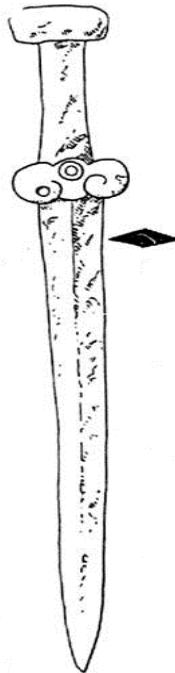
Figür 90

Figür 86

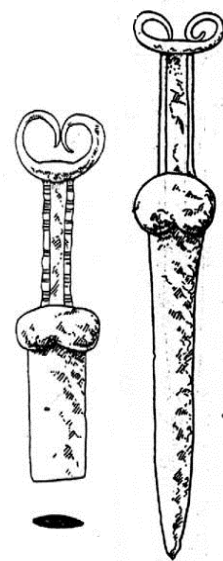
Figür 87

Figür 88

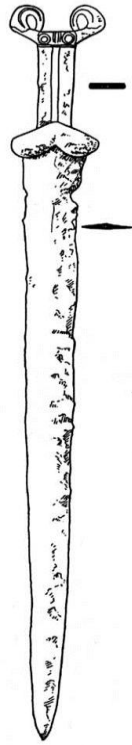
Figür 89

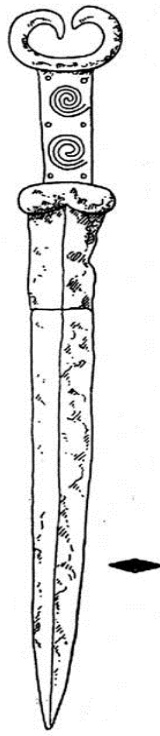
Figür 91

Figür 92

Figür 93

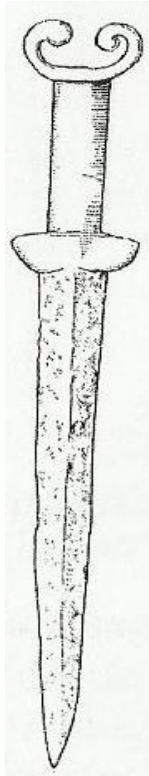
Figür 94

Figür 95

Figür 96

Figür 97

Figür 98

Figür 99

Figür 100

Figür 101

Figür 102

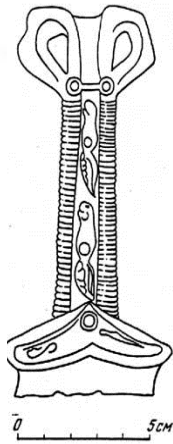
Figür 103

Figür 104

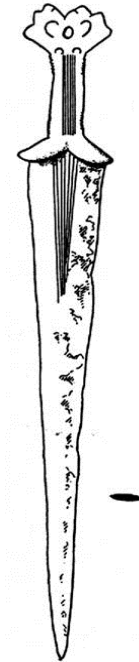
Figür 105

Figür 106

Figür 107

Figür 108

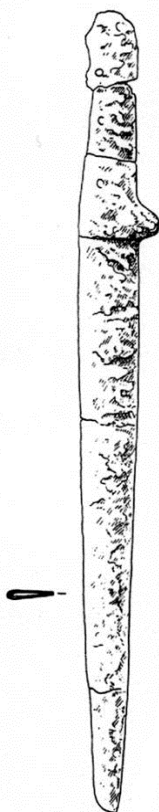
Figür 109

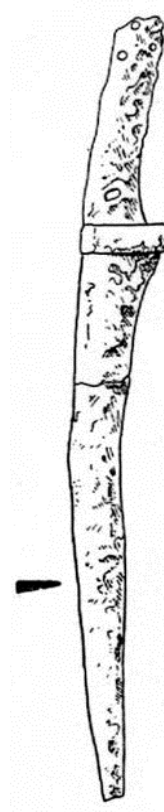
Figür 110

Figür 111

Figür 112

Figür 113

Figür 114

Figür 115

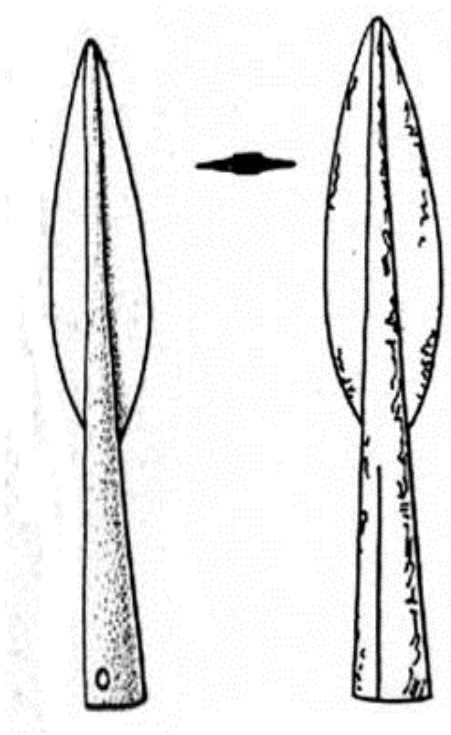
Figür 116

Figür 117

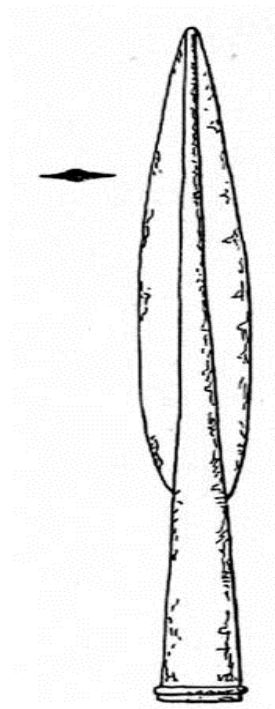

Figür 118

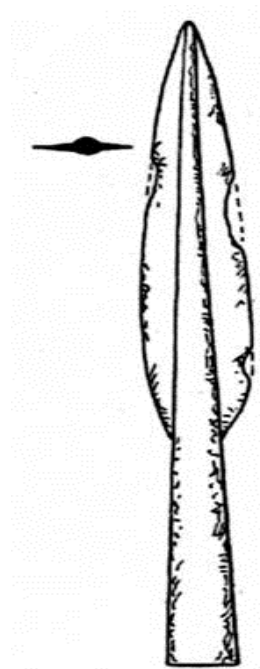

Figür 119

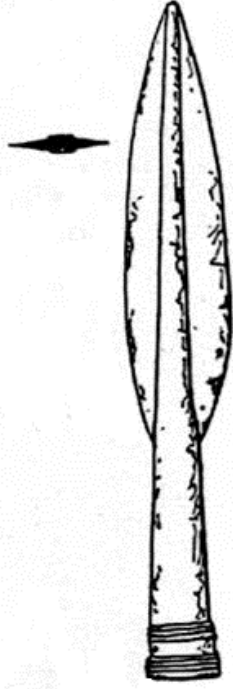
Figür 120

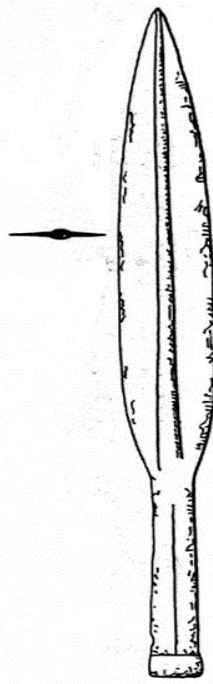
Figür 121

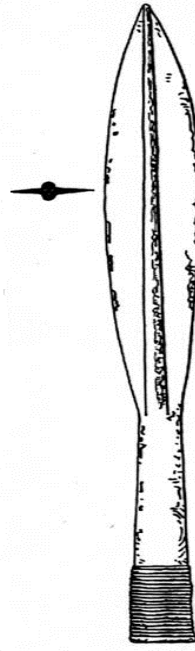
Figür 122

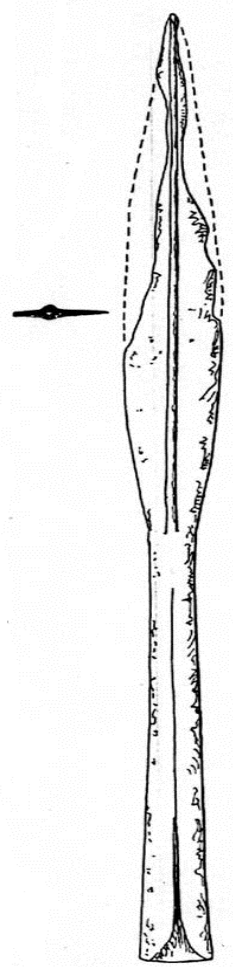
Figür 123

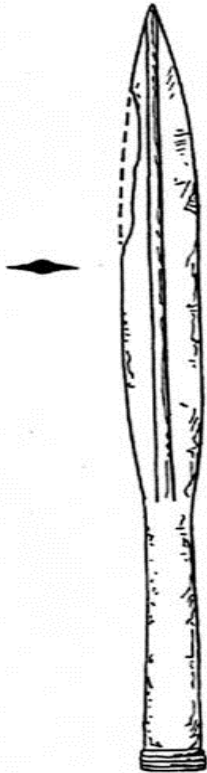
Figür 124

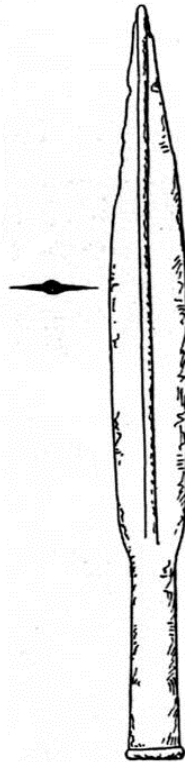
Figür 125

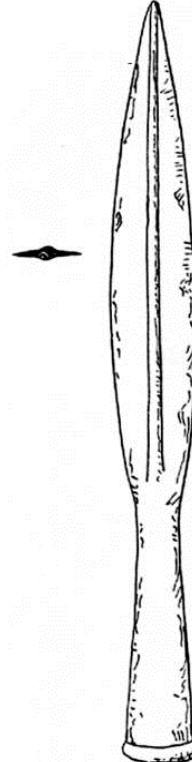
Figür 126

Figür 127

Figür 128

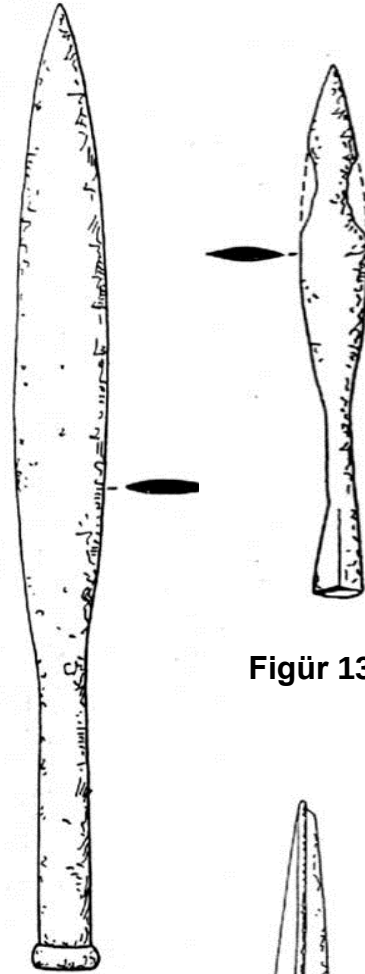
Figür 129

Figür 130

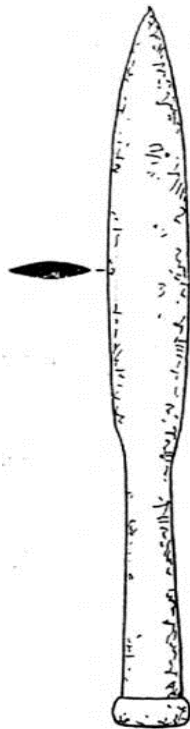
Figür 131

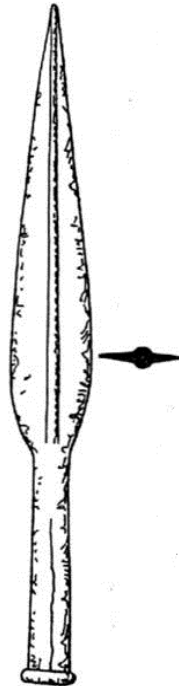
Figür 132

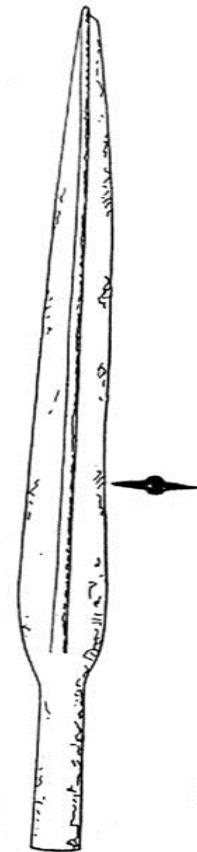
Figür 133

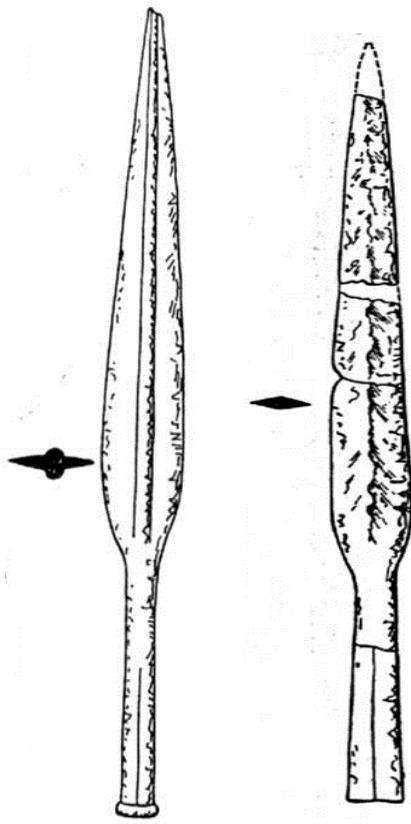
Figür 134

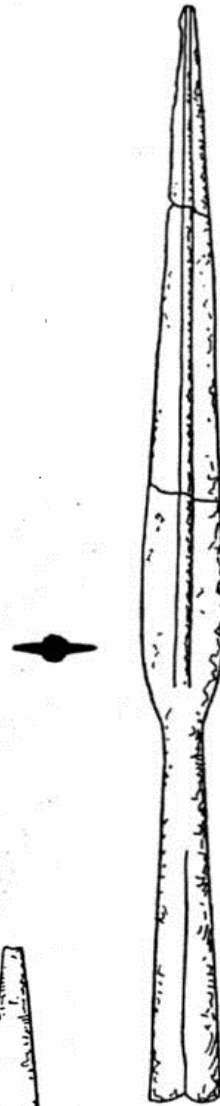
Figür 135

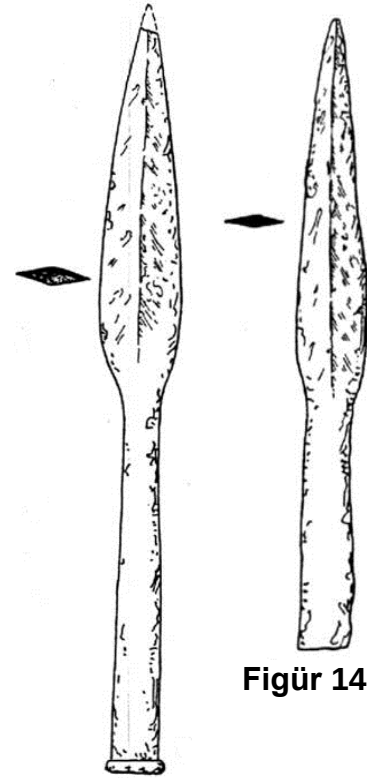
Figür 136

Figür 137

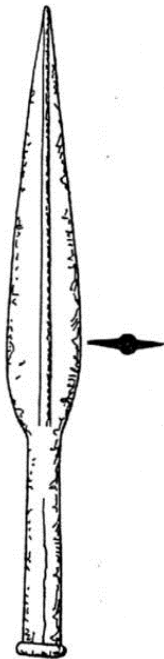

Figür 138

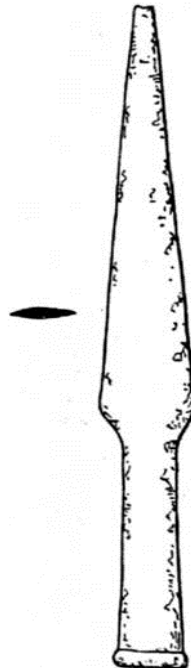

Figür 139

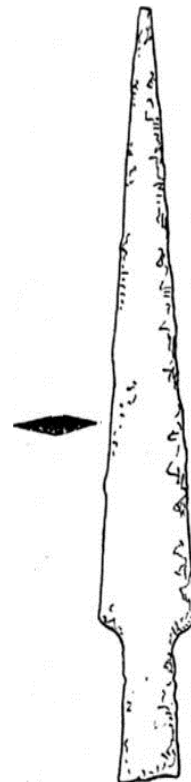
Figür 140

Figür 141

Figür 142

Figür 143

Figür 144

Figür 145

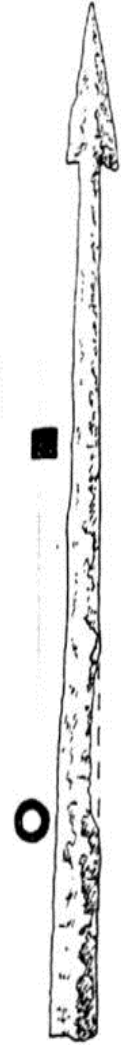
Figür 146

Figür 149

Figür 150

Figür 151

Figür 147

Figür 148

Figür 152

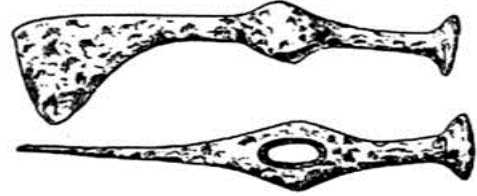
Figür 153

Figür 154

Figür 155

Figür 156

Figür 157

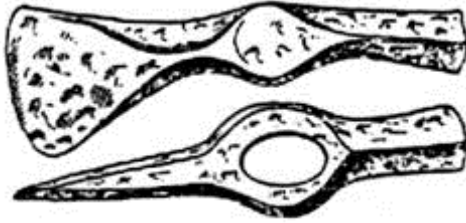
Figür 158

Figür 159

Figür 160

Figür 161

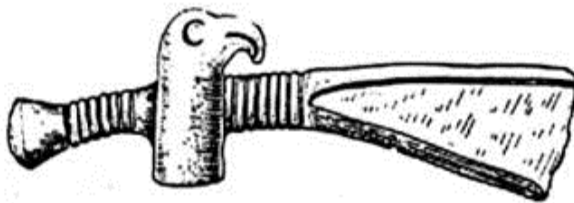
Figür 162

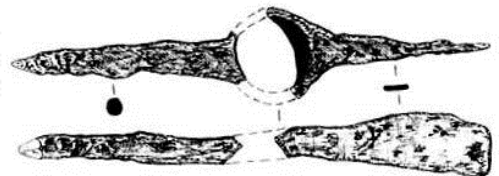
Figür 163

Figür 164

Figür 165

Figür 166

Figür 167

Figür 168

Figür 169

Figür 170

Figür 171

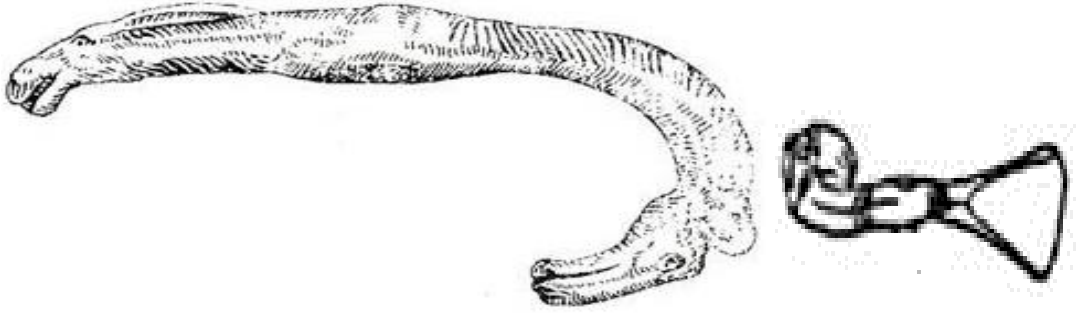
Figür 172

Figür 173

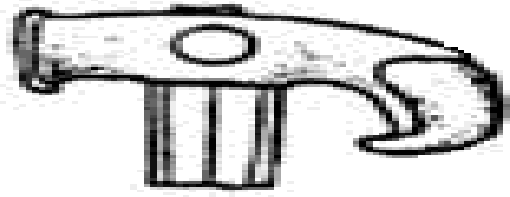
Figür 174

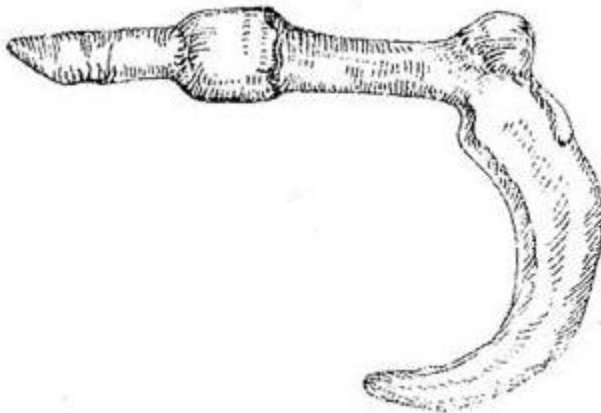
Figür 175

Figür 176

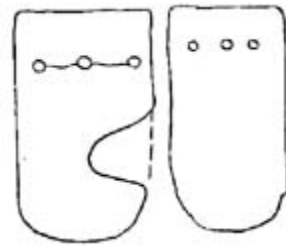
Figür 177

Figür 178

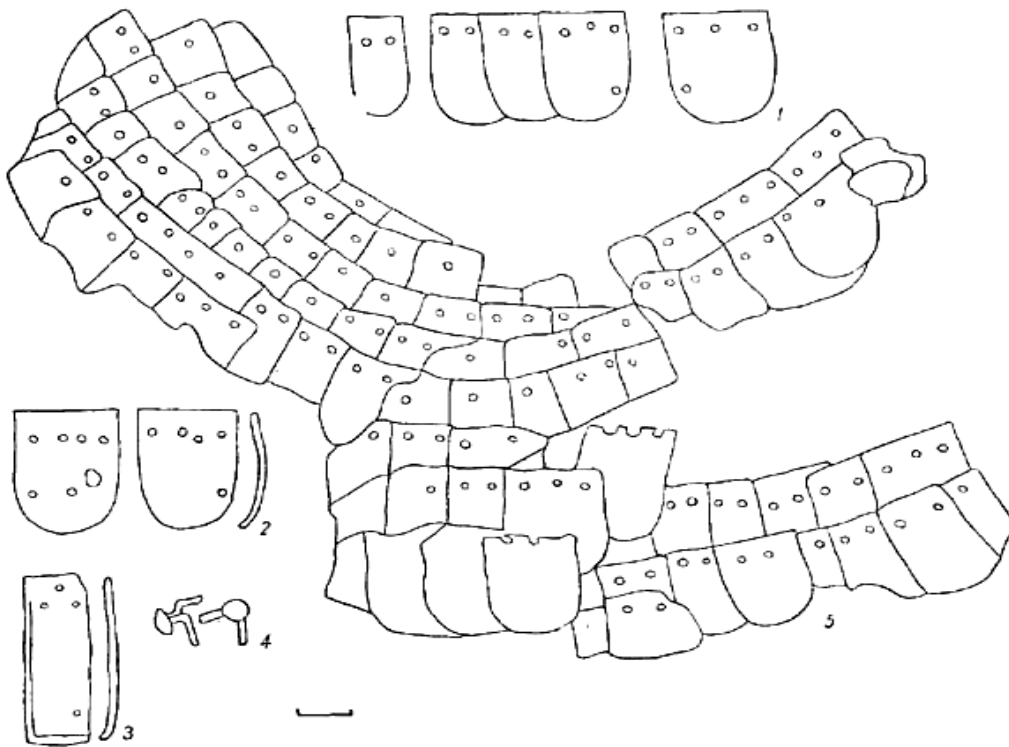
Figür 179

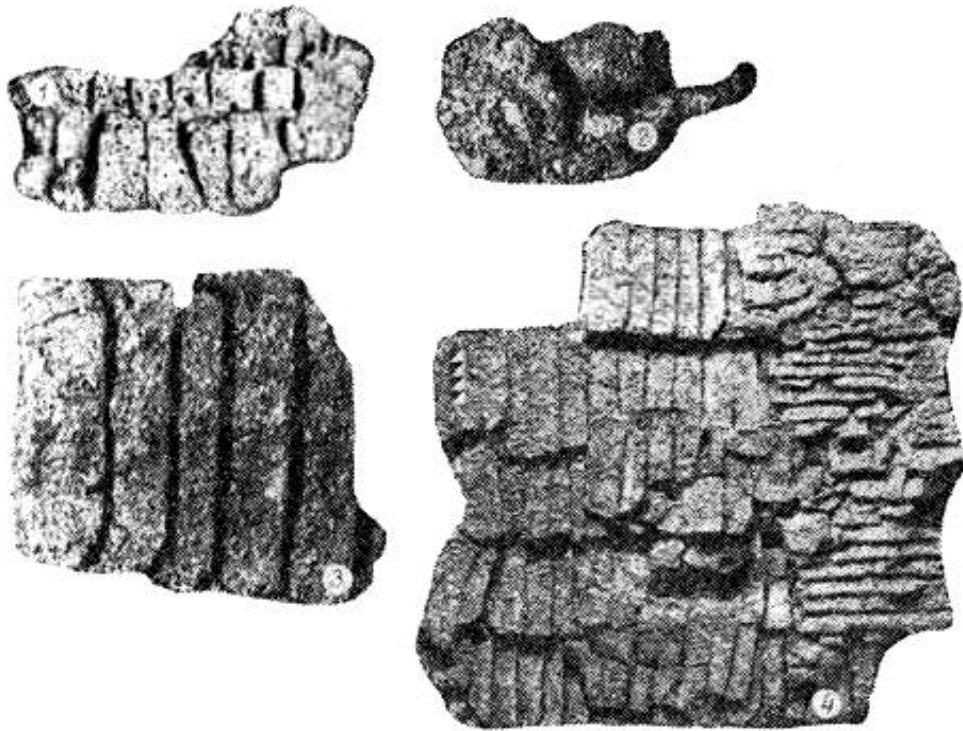
Figür 180

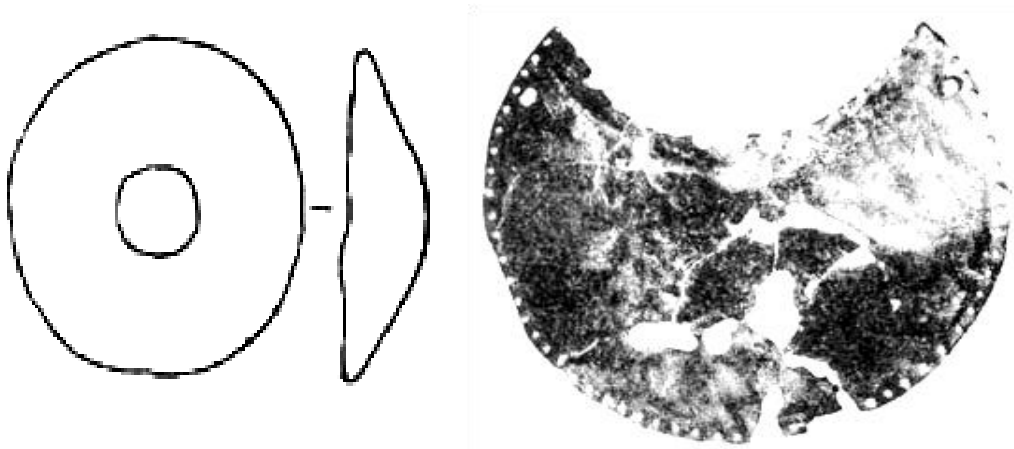
Figür 181

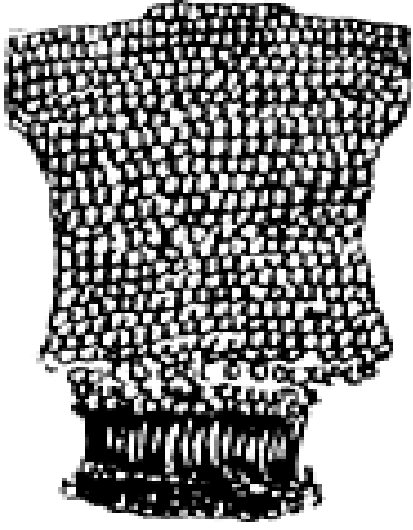
Figür 182

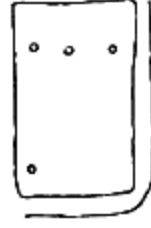
Figür 183

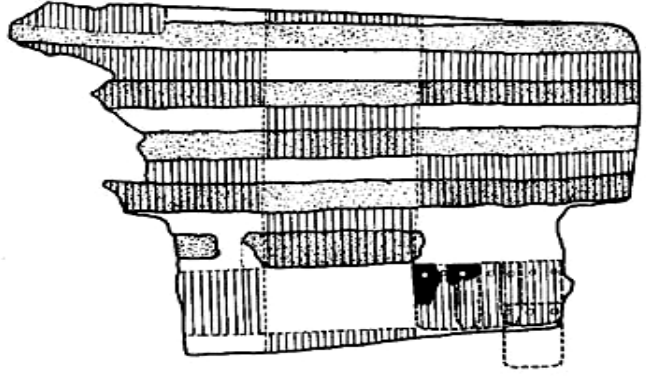
Figür 184

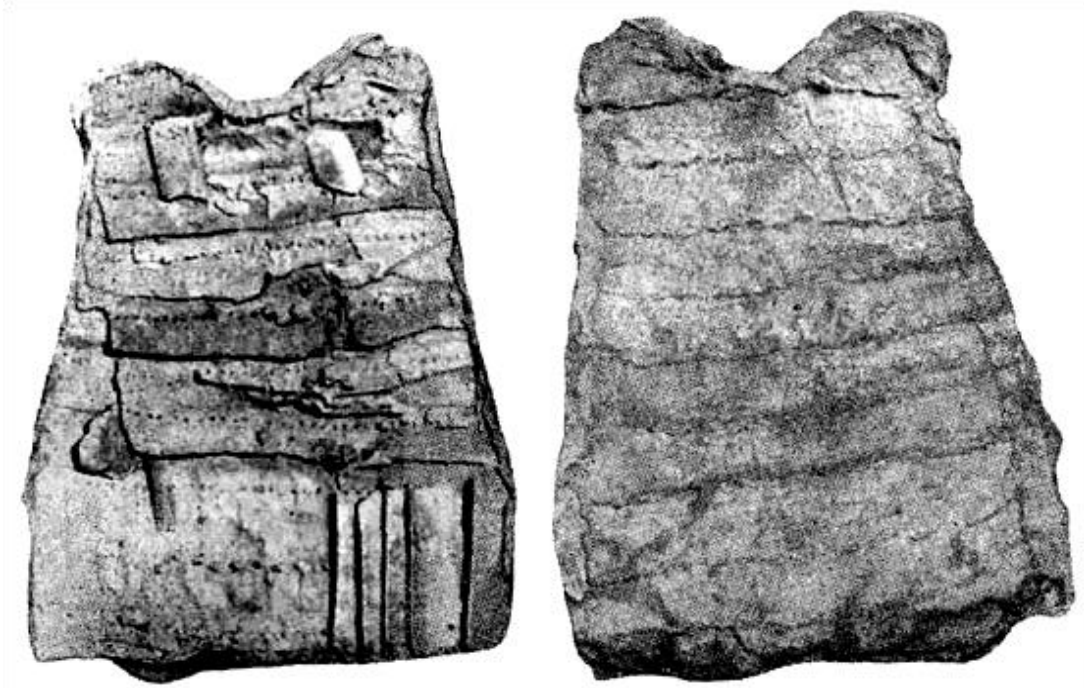
Figür 185

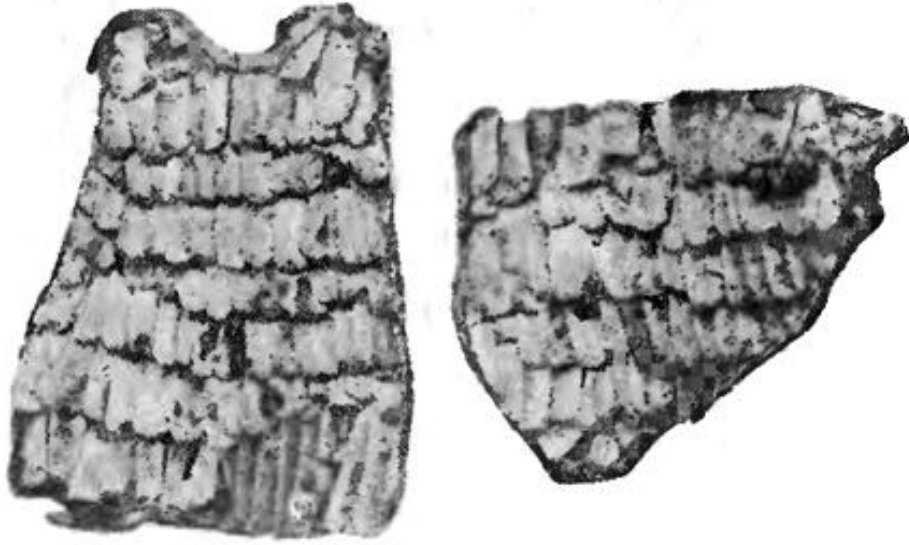
Figür 186

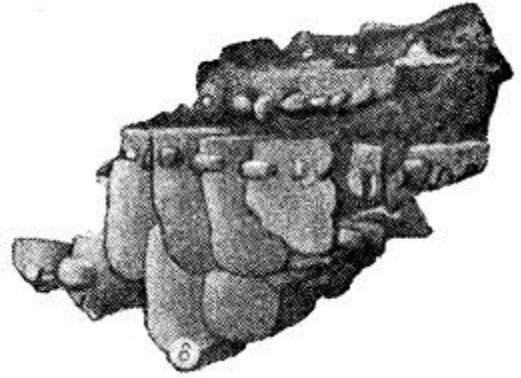
Figür 187

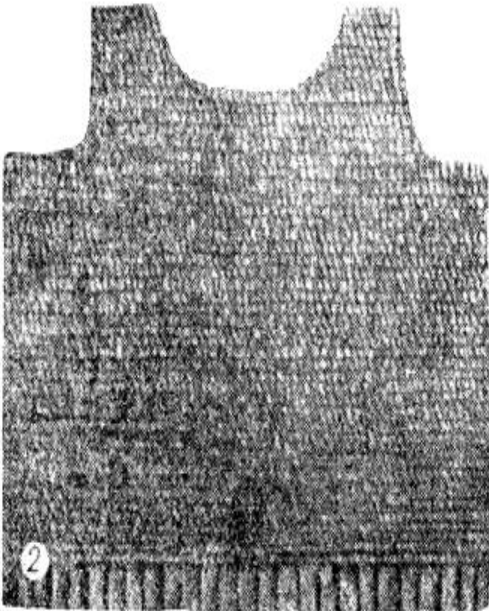
Figür 188

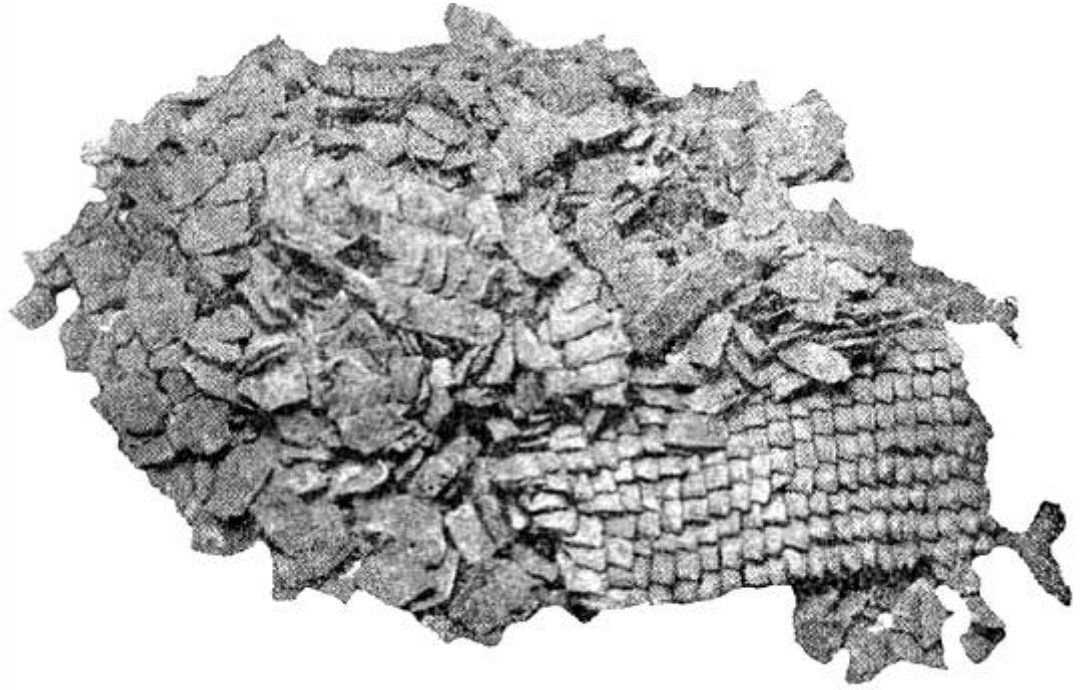
Figür 189

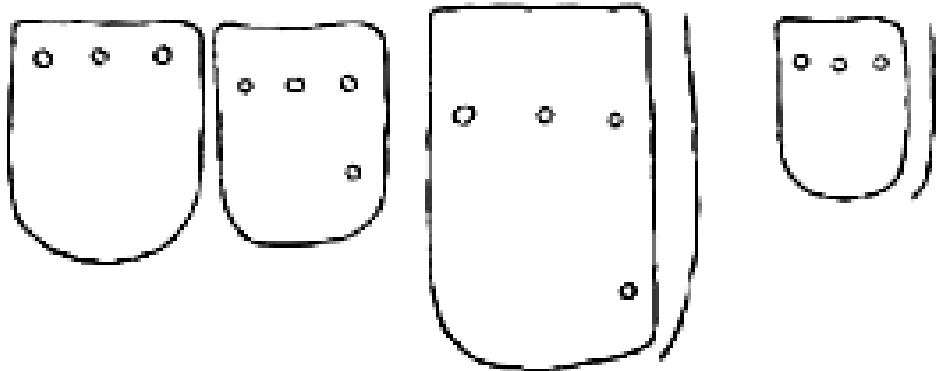
Figür 190

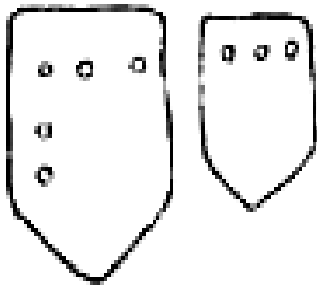
Figür 191

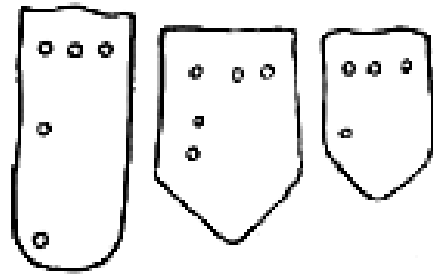
Figür 192

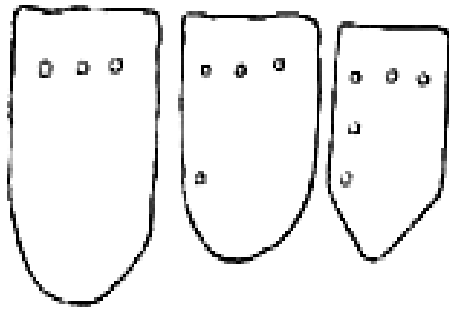
Figür 193

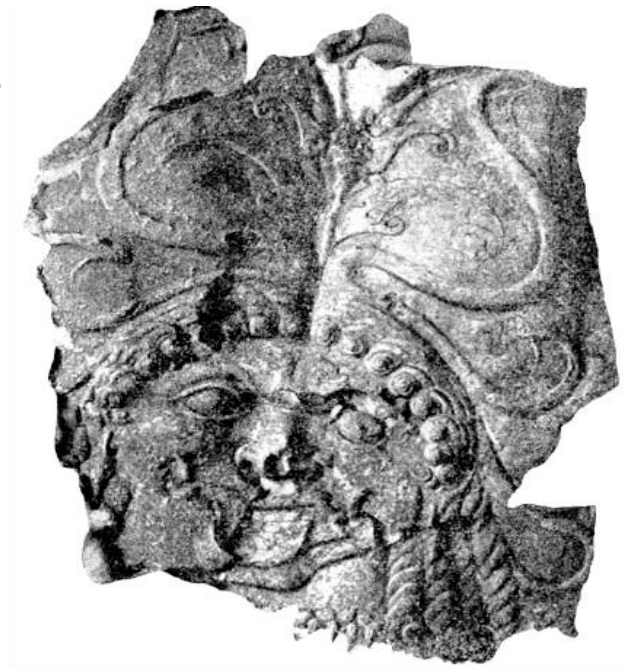
Figür 194

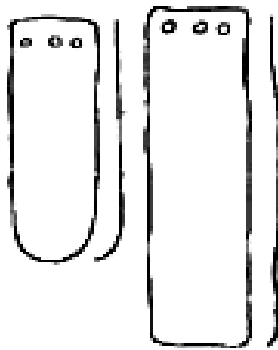
Figür 195

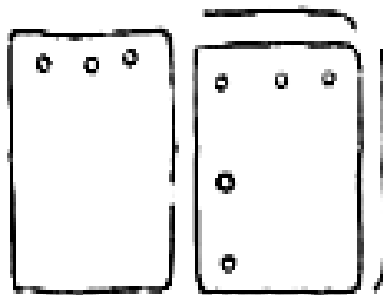
Figür 196

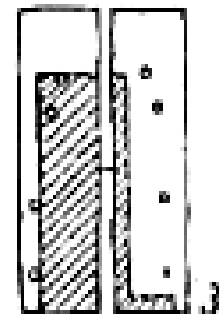
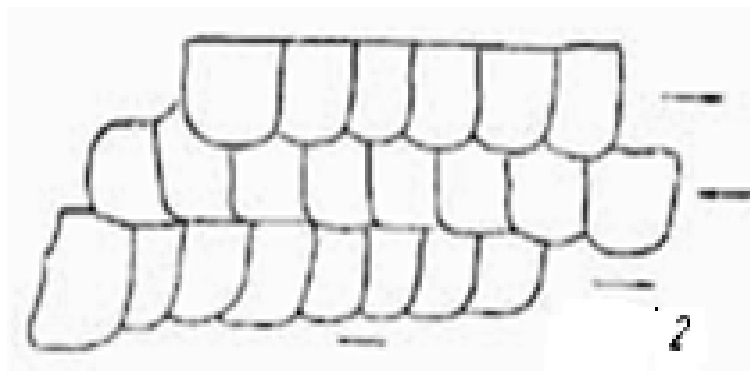
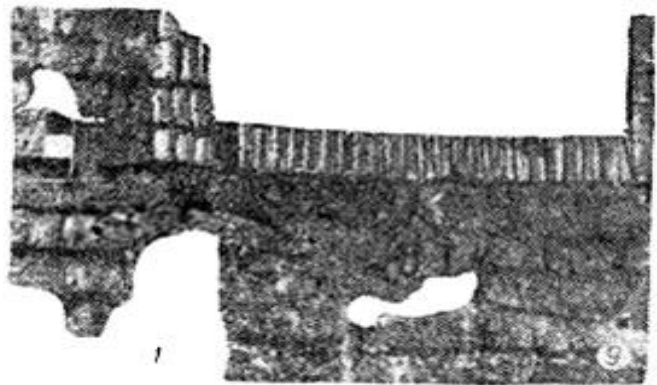
Figür 197

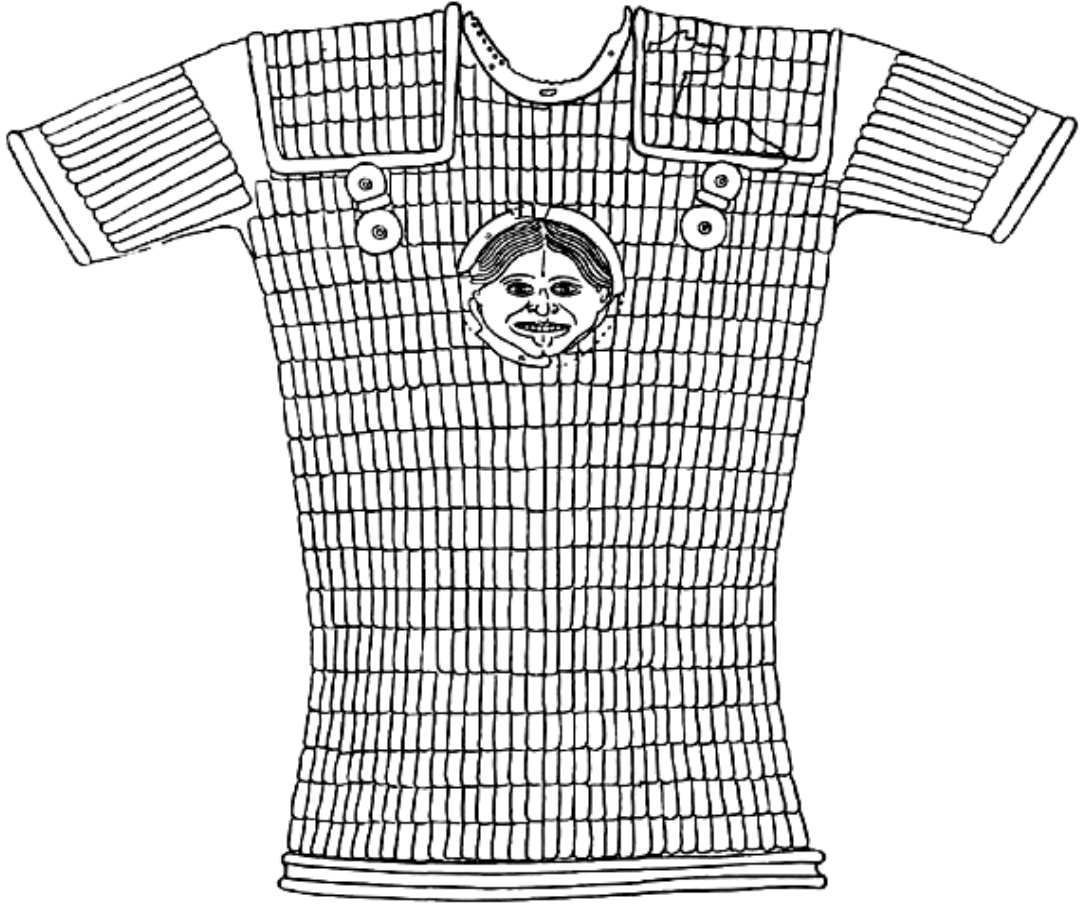
Figür 198

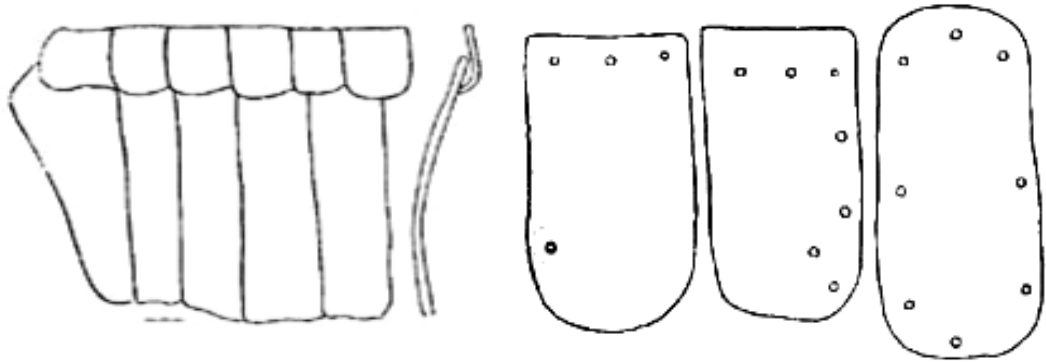
Figür 199

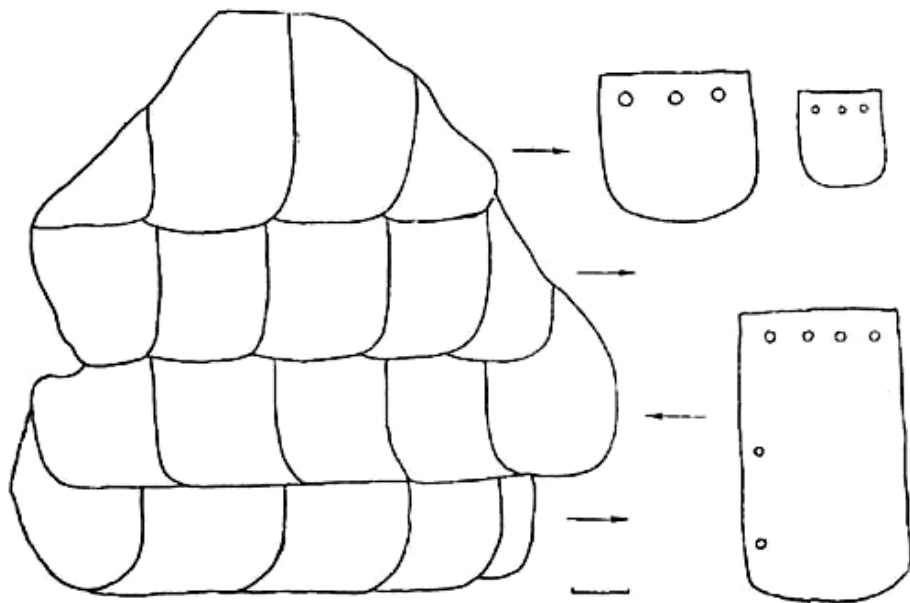
Figür 200

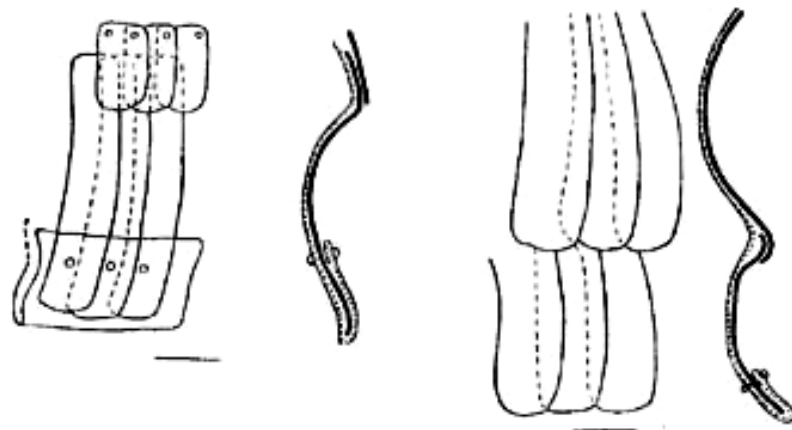
Figür 201

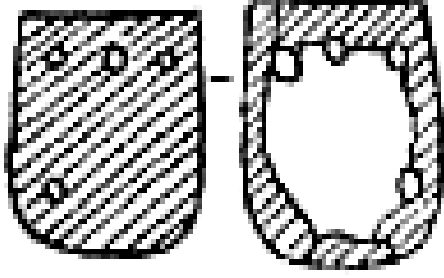
Figür 202

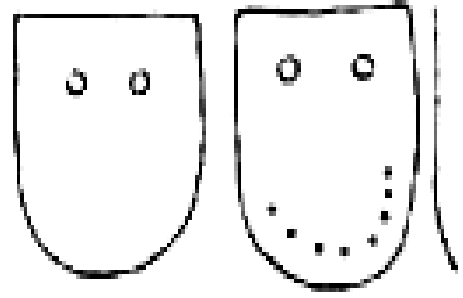
Figür 203

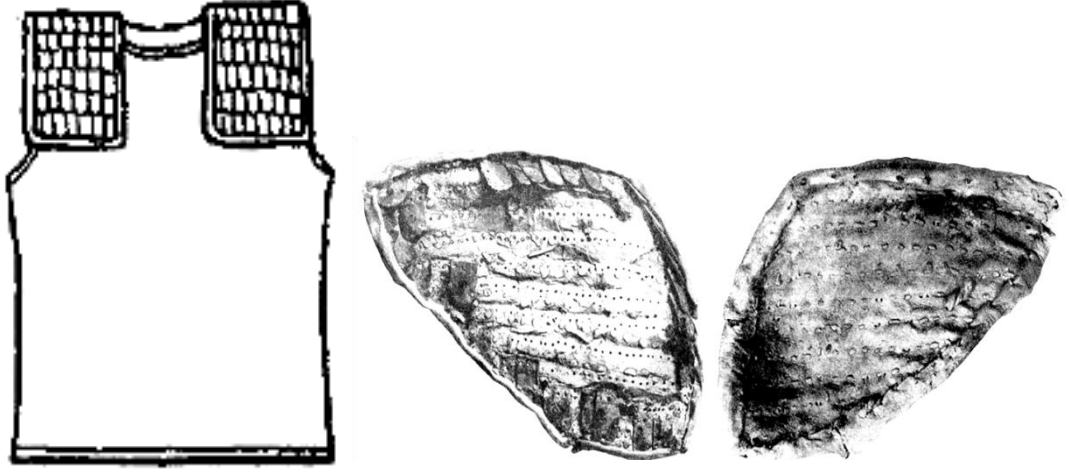
Figür 204

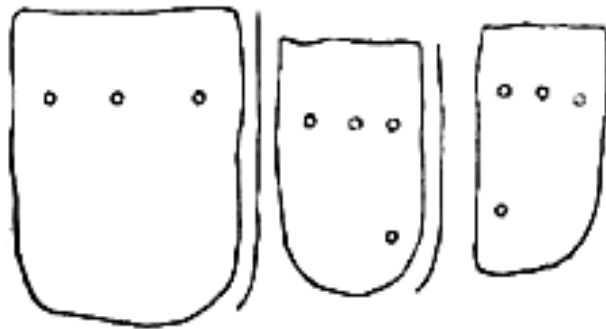
Figür 205

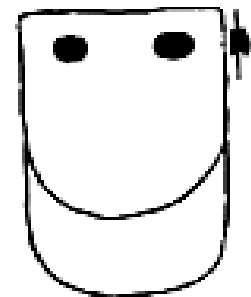
Figür 206

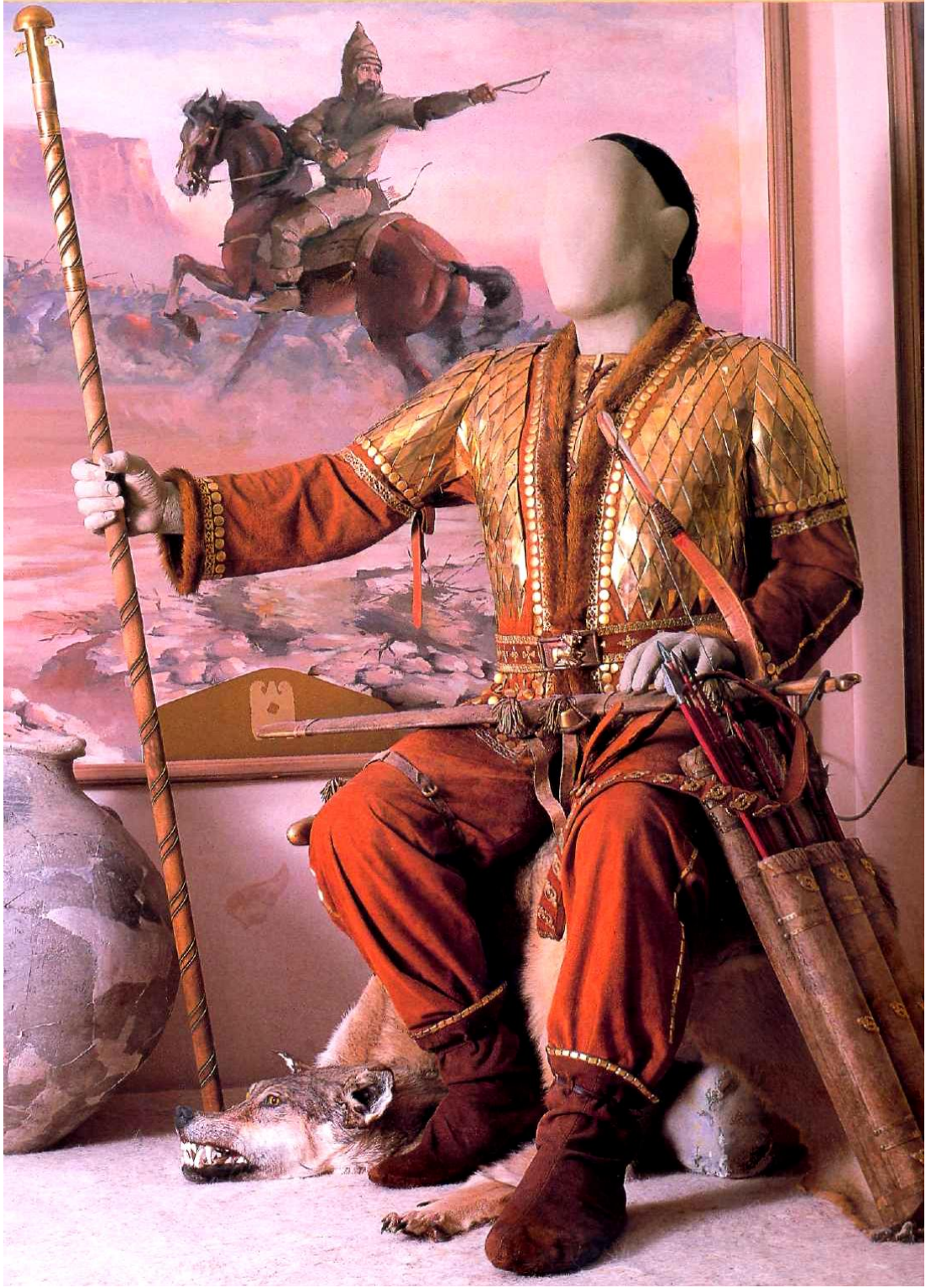
Figür 207

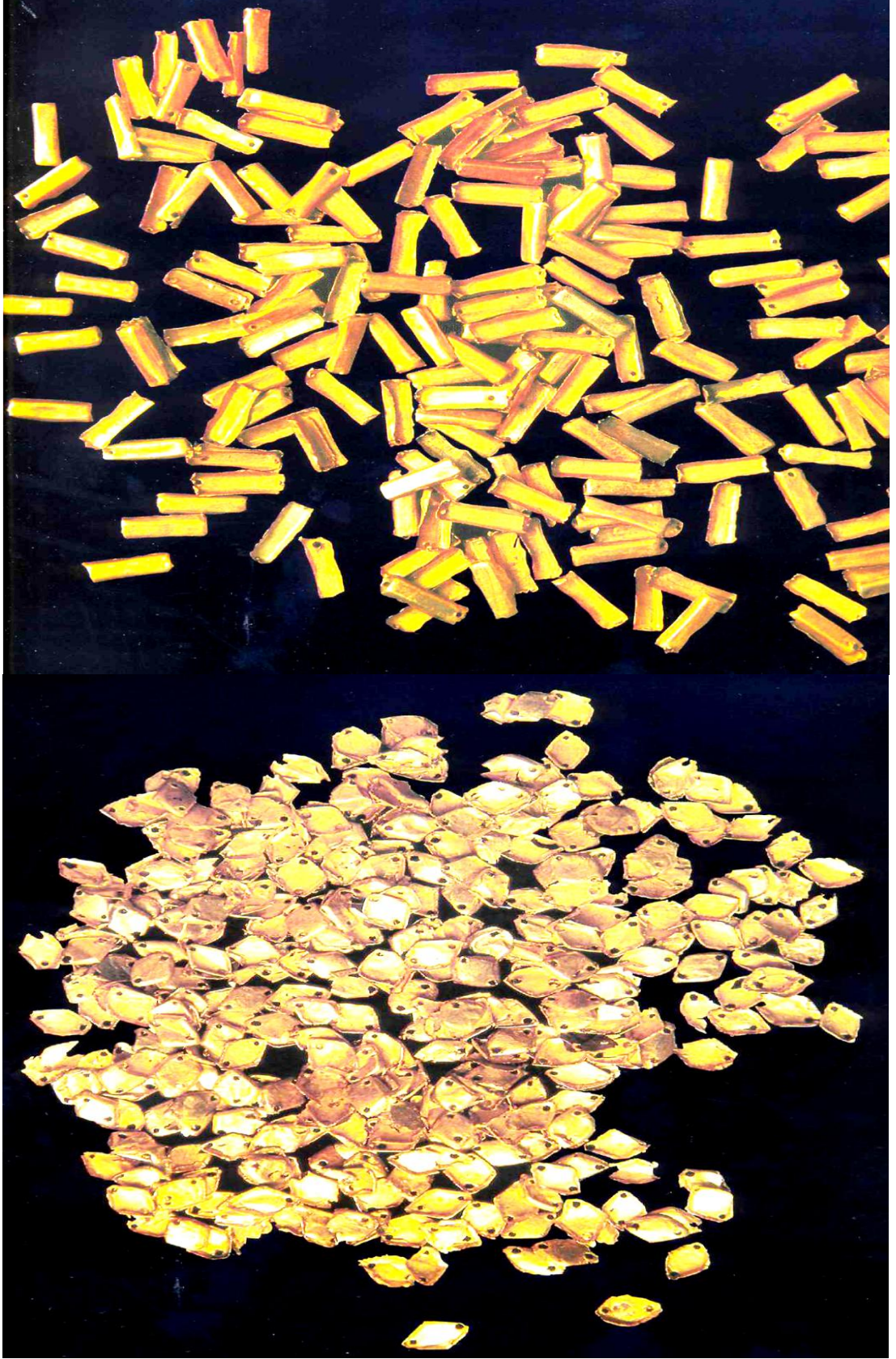
Figür 208

Figür 209

Figür 210

Figür 211

Figür 211

Figür 212

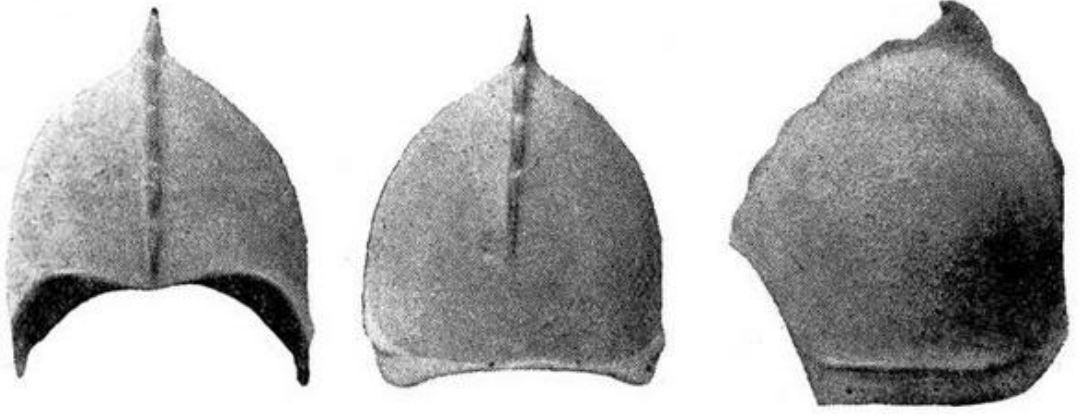
Figür 215

Figür 213

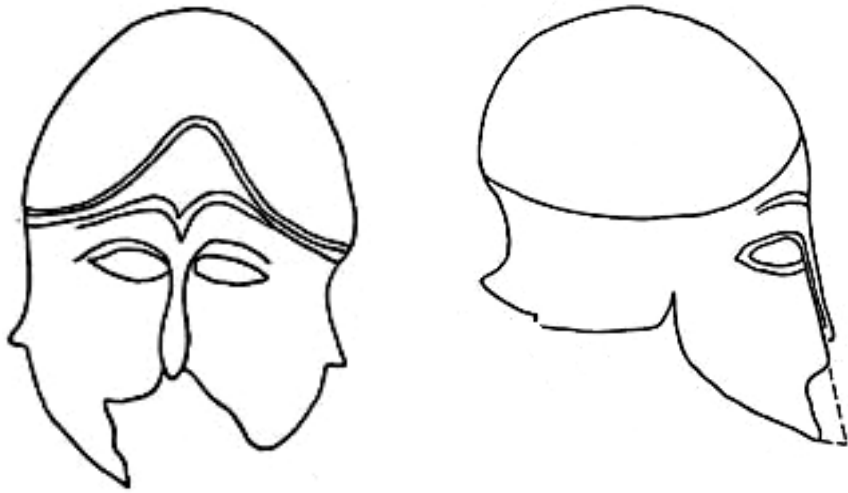
Figür 214

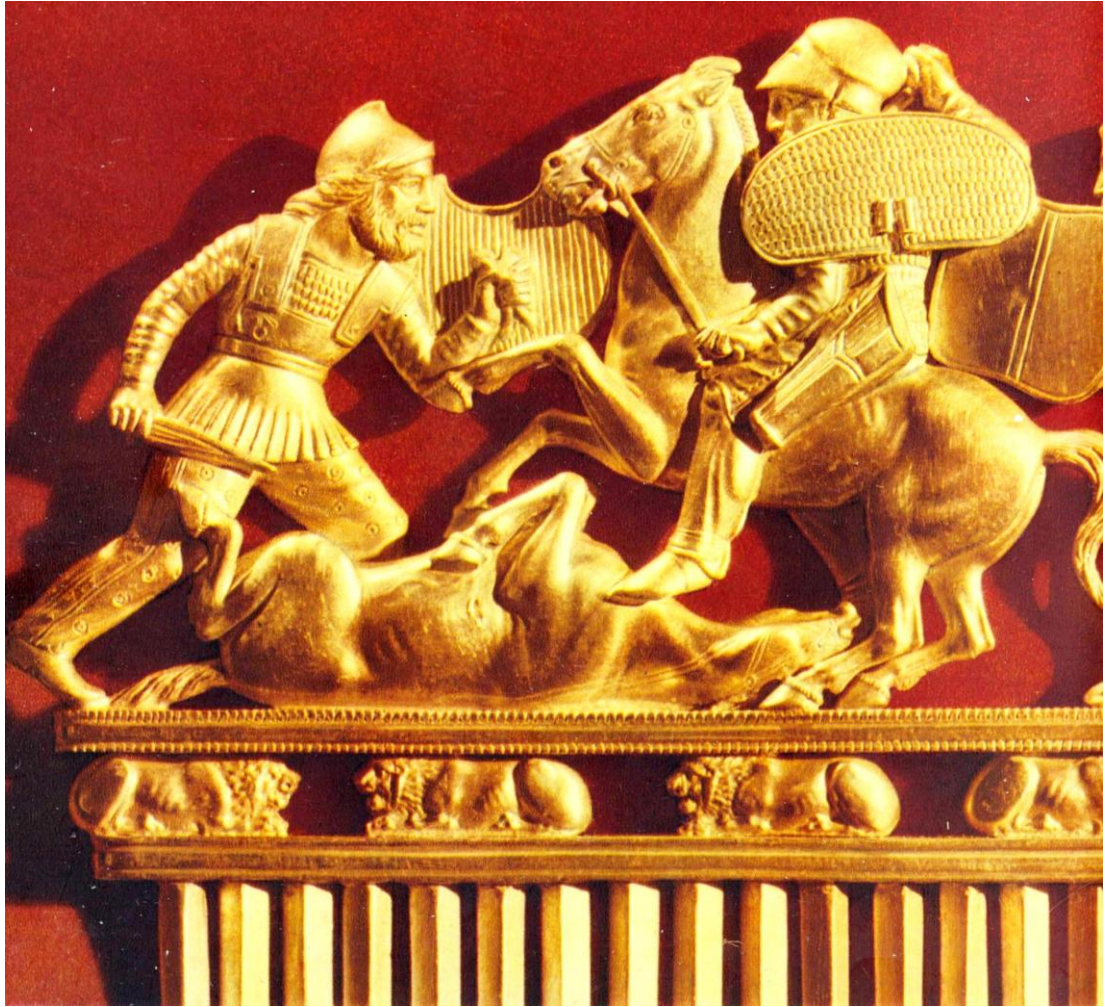
Figür 216

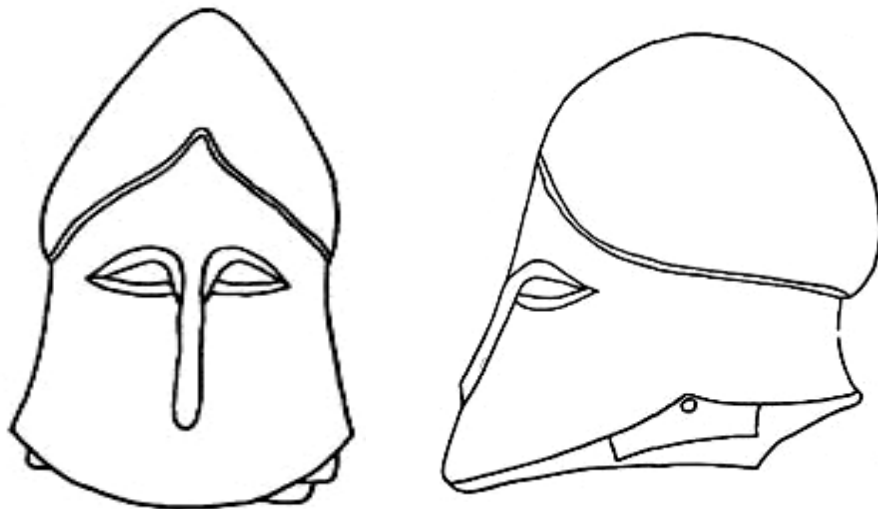
Figür 217

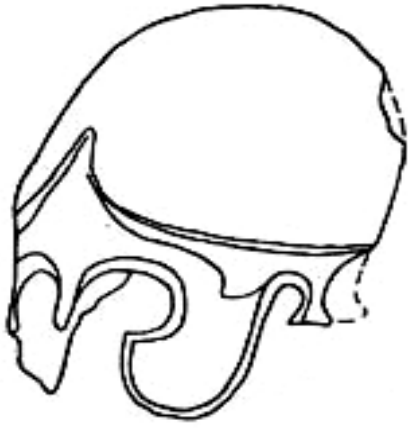
Figür 218

Figür 219

Figür 220

Figür 221

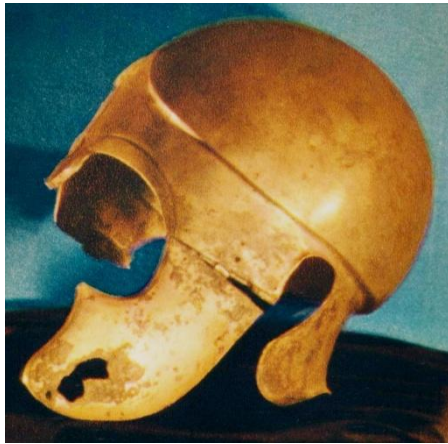
Figür 222

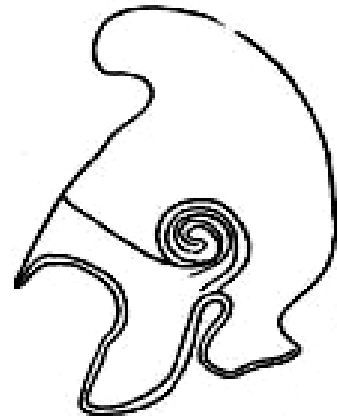
Figür 223

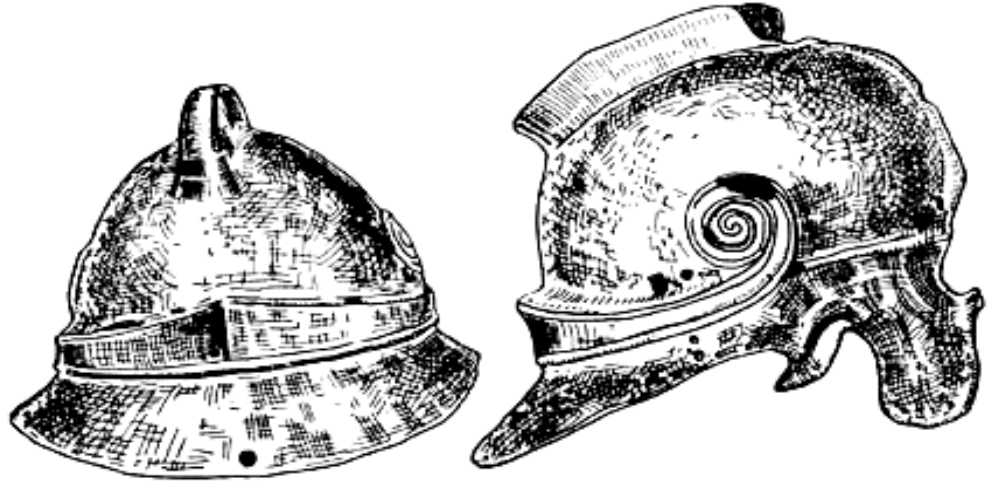
Figür 224

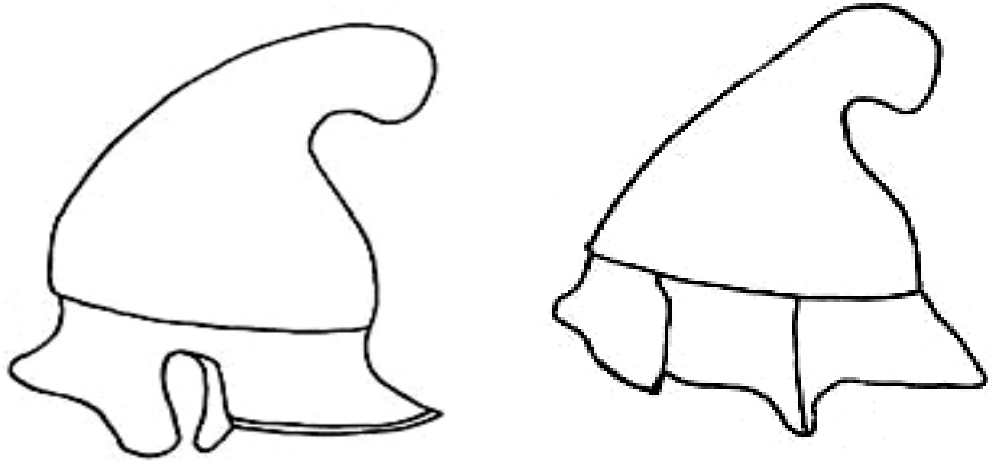
Figür 225

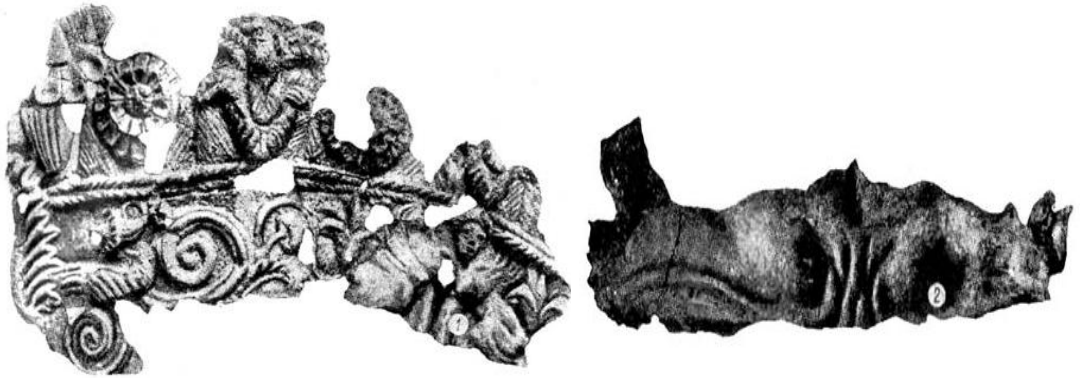
Figür 226

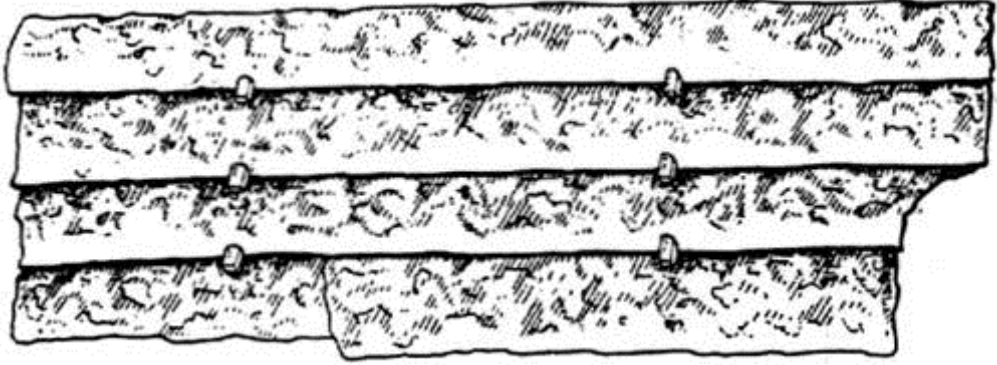
Figür 227

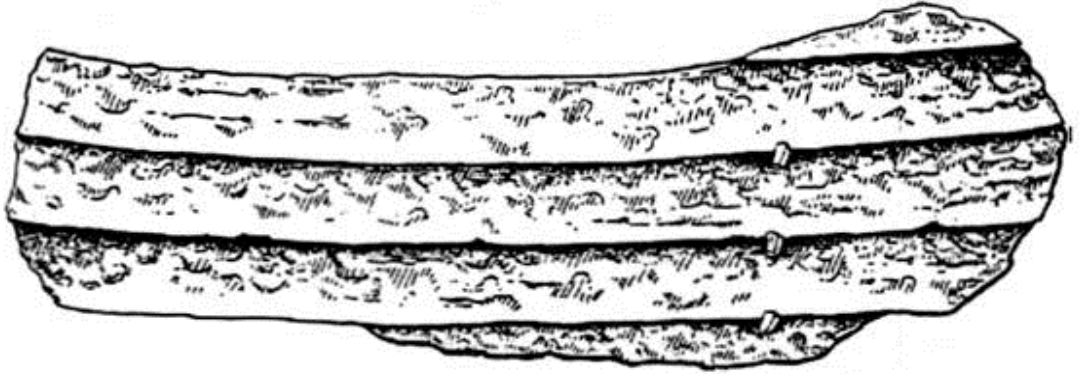
Figür 228

Figür 229

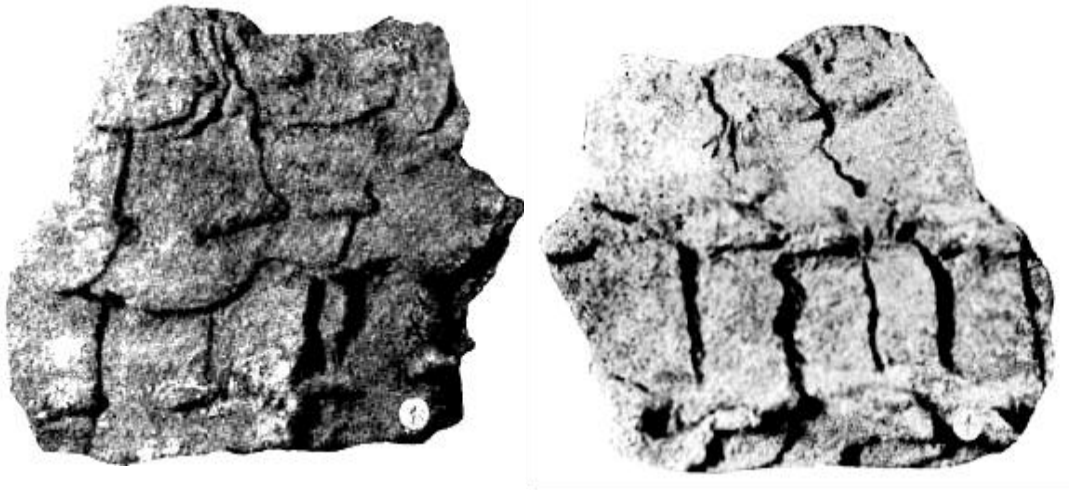
Figür 230

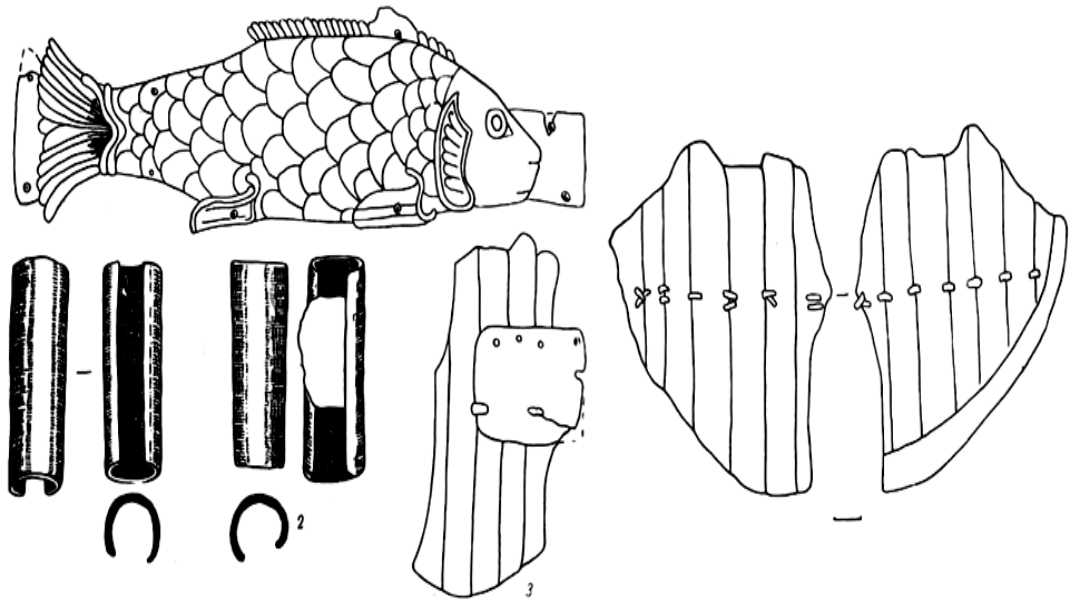
Figür 231

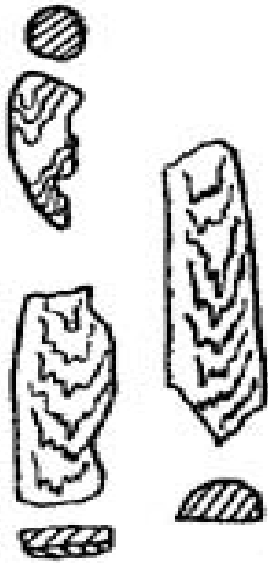
Figür 232

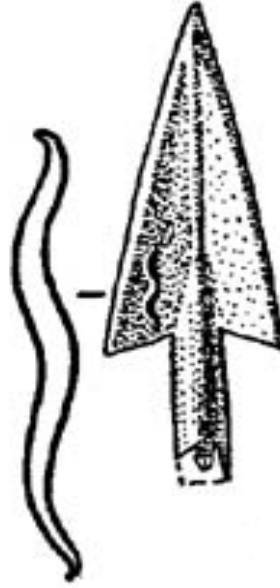
Figür 233

Figür 234

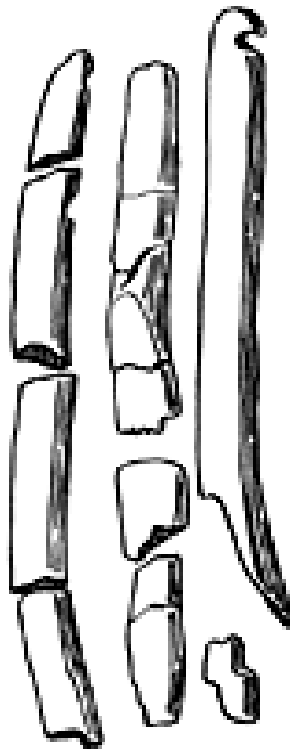
Figür 235

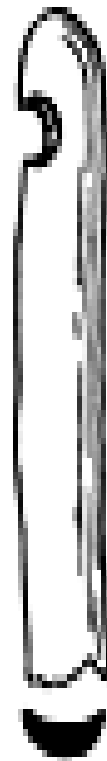
Figür 236

Figür 237

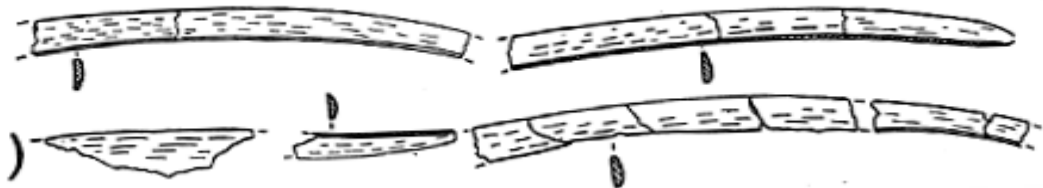
Figür 238

Figür 239

Figür 240

Figür 241

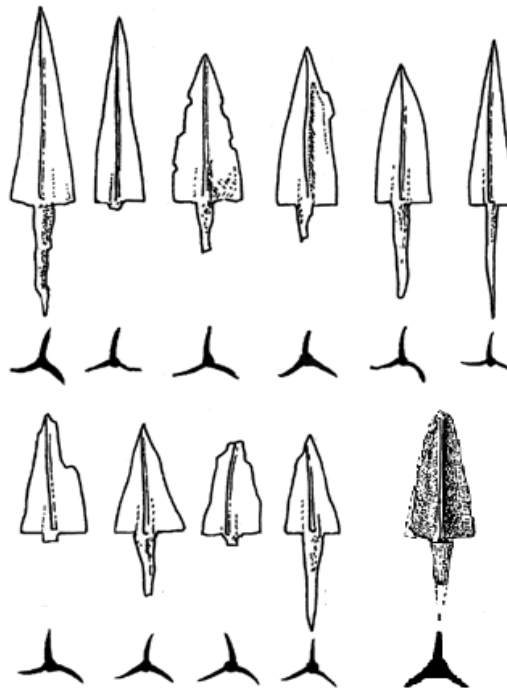
Figür 244

Figür 242

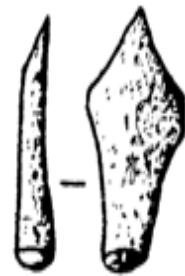
Figür 243

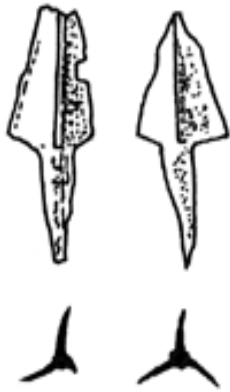
Figür 246

Figür 247

Figür 245

Figür 248

Figür 249

Figür 250

Figür 251

Figür 252

Figür 253

Figür 254

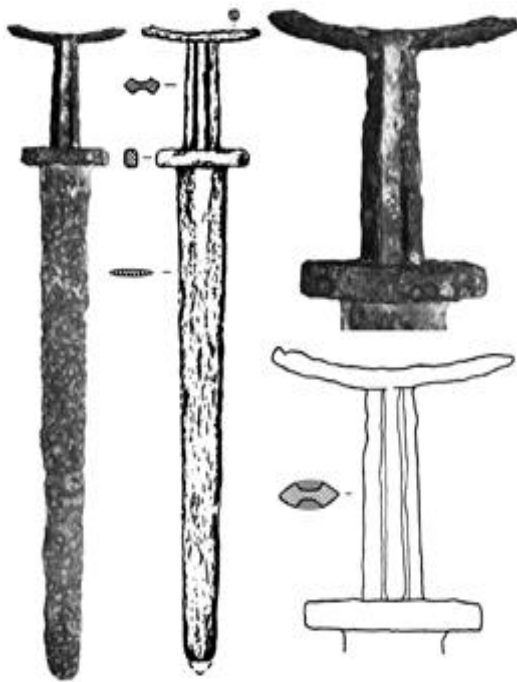
Figür 255

Figür 256

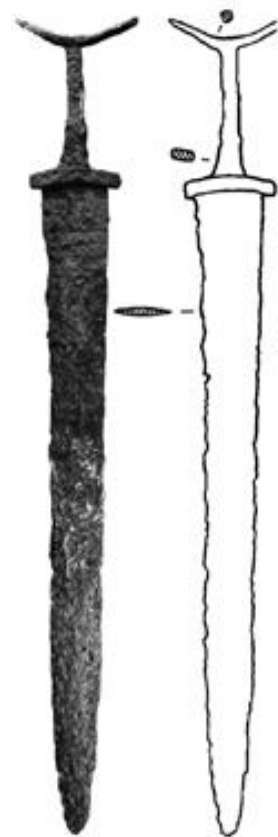
Figür 257

Figür 258

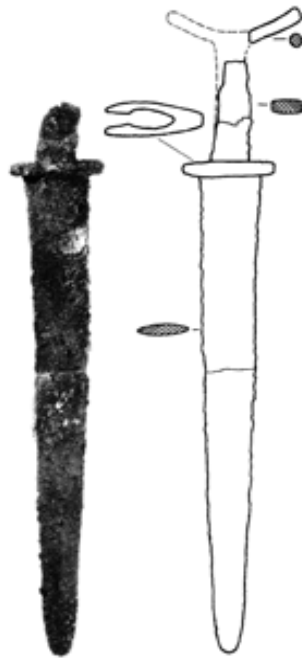
Figür 259

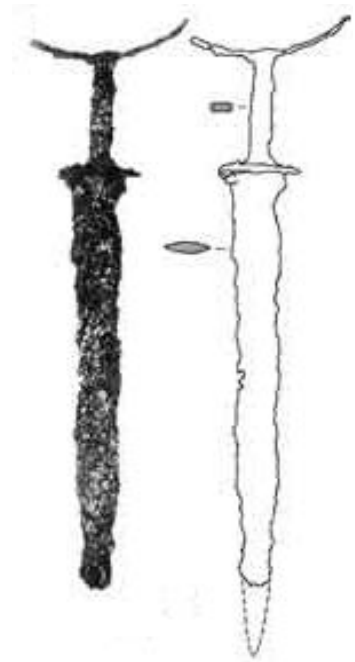
Figür 260

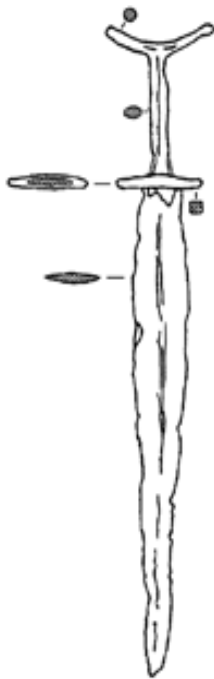
Figür 261

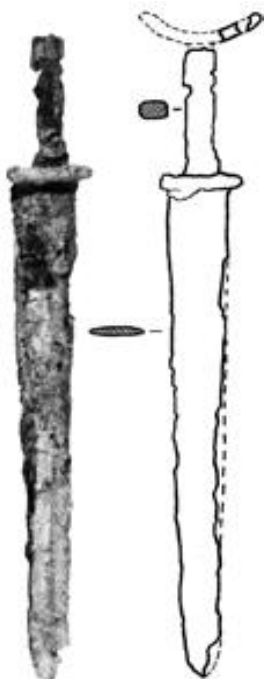
Figür 262

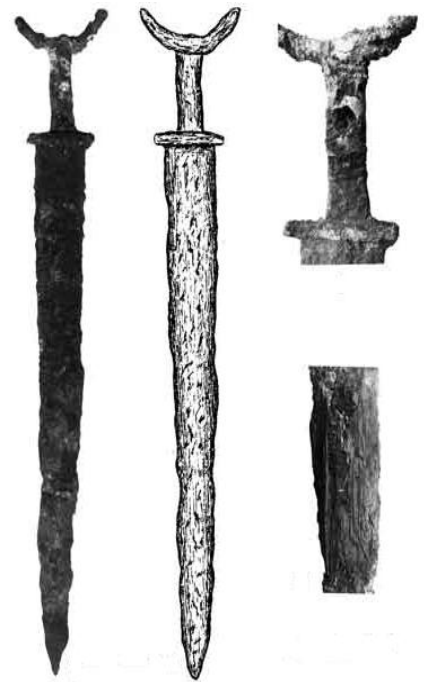
Figür 263

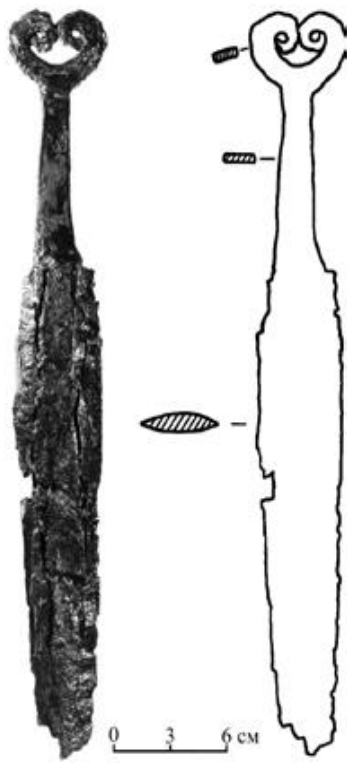
Figür 264

Figür 265

Figür 266

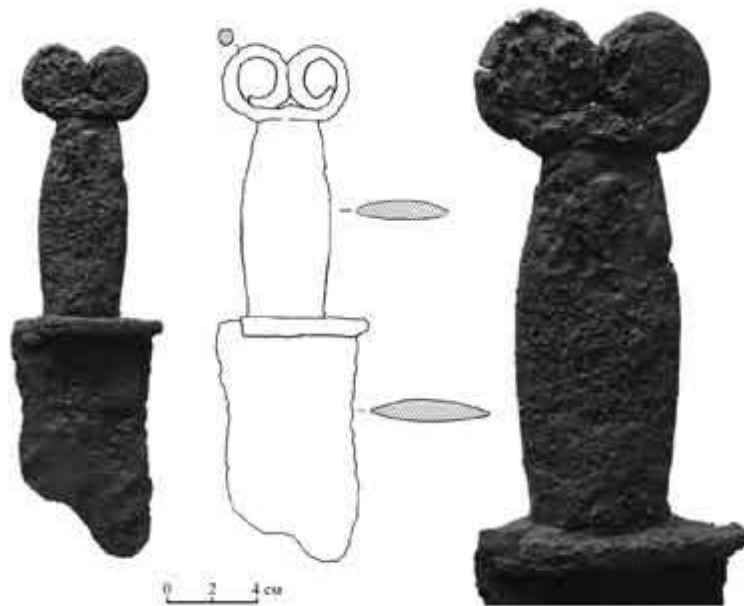
Figür 267

Figür 268

Figür 269

Figür 270

Figür 271

Figür 272

Figür 273

Figür 274

Figür 275

Figür 276

Figür 277

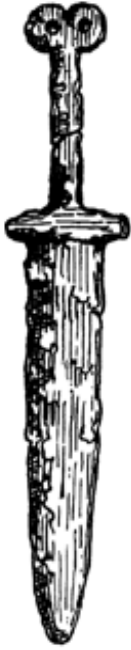
Figür 278

Figür 279

Figür 280

Figür 281

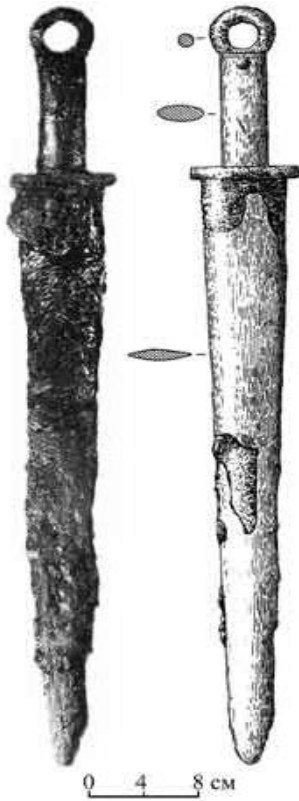
Figür 282

Figür 283

Figür 284

Figür 285

Figür 286

Figür 287

Figür 288

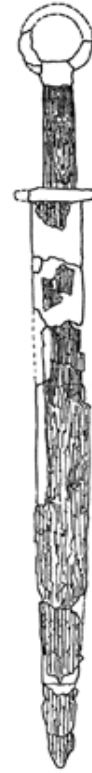
Figür 289

Figür 290

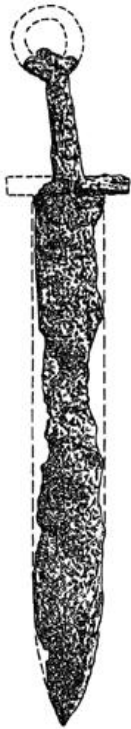
Figür 291

Figür 292

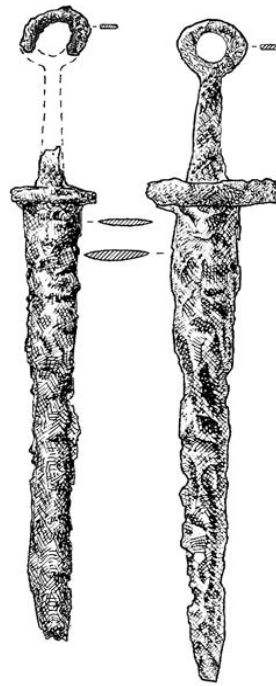
Figür 293

Figür 294

Figür 295

Figür 296

Figür 297

Figür 298

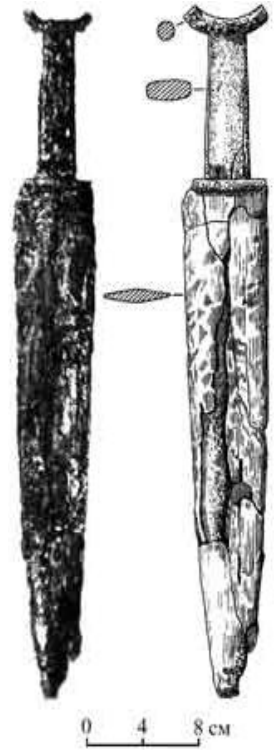
Figür 299

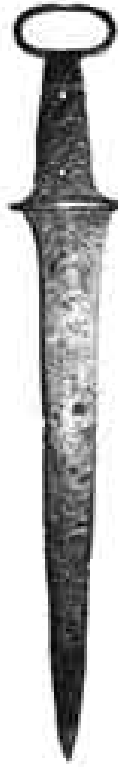
Figür 300

Figür 301

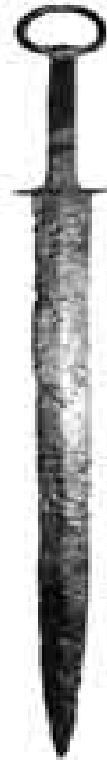
Figür 302

Figür 303

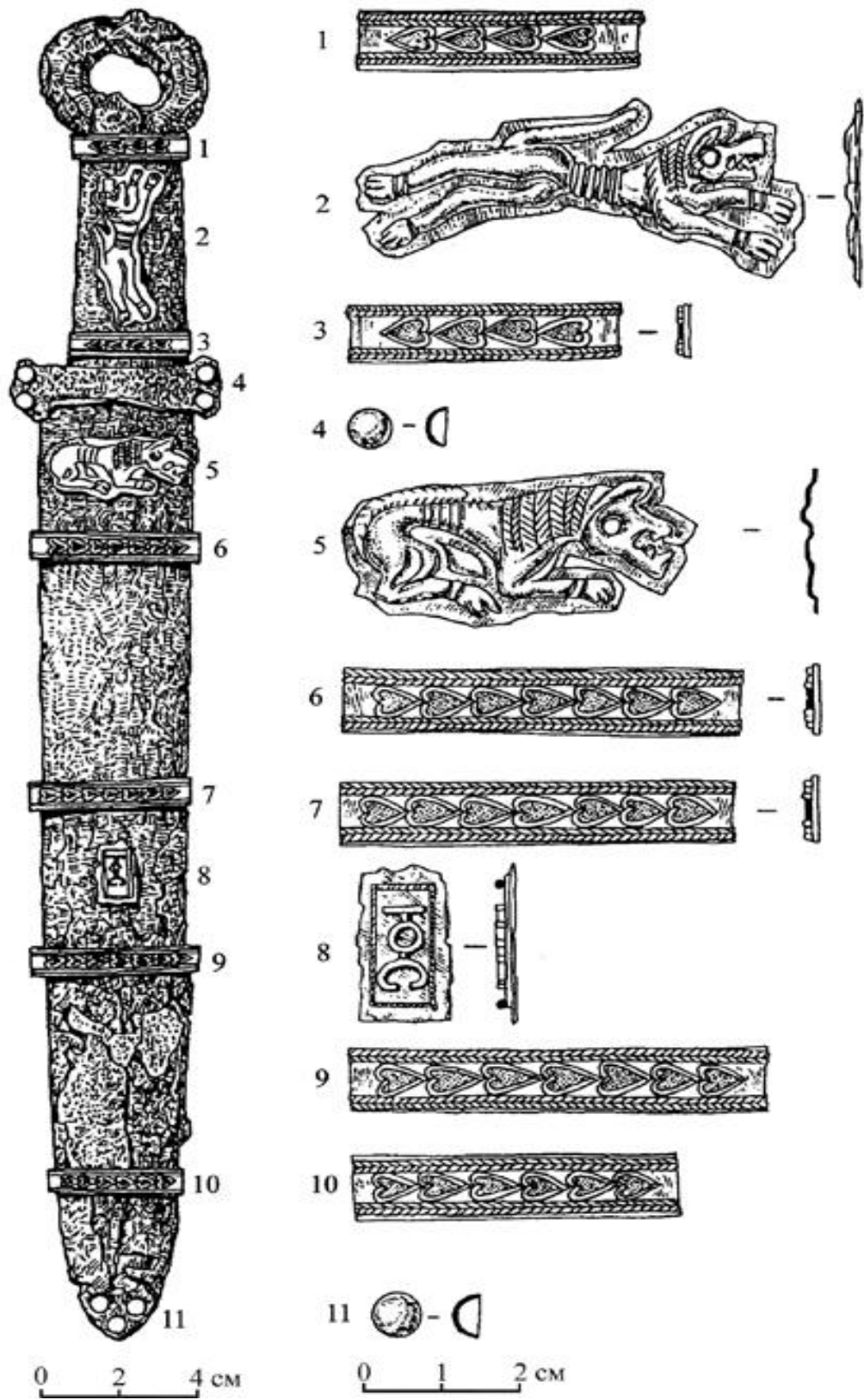
Figür 304

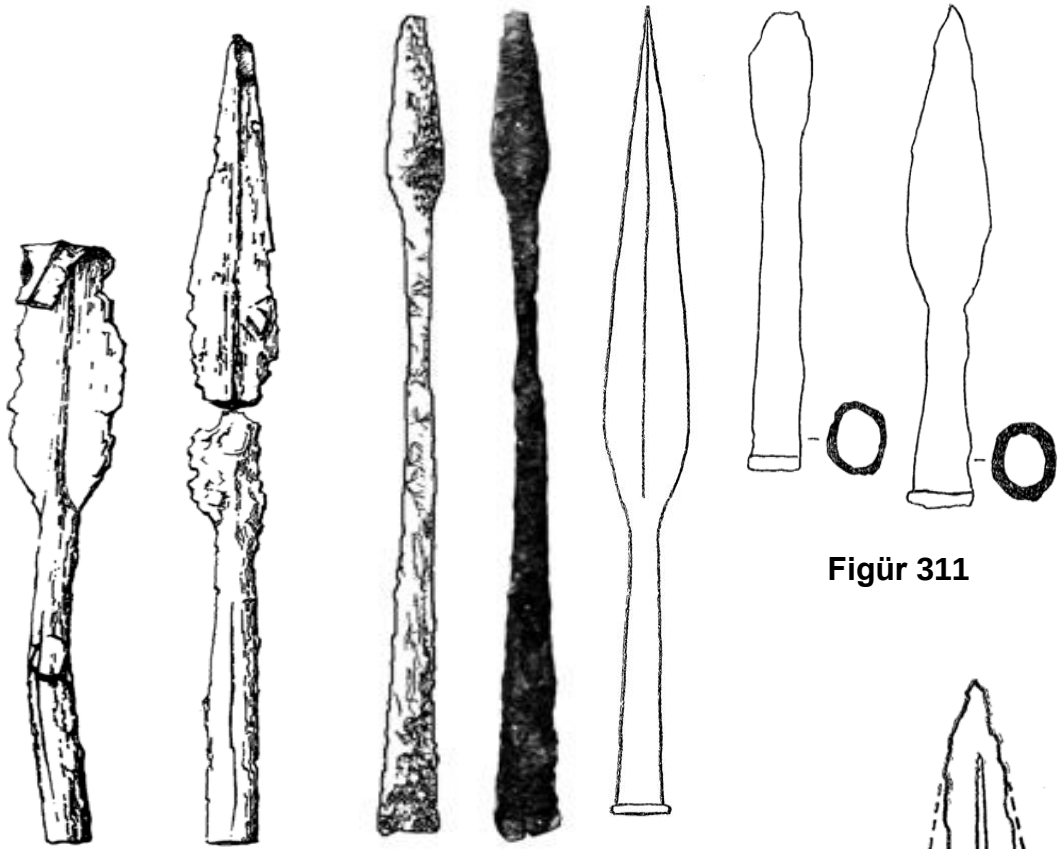
Figür 305

Figür 306

Figür 307

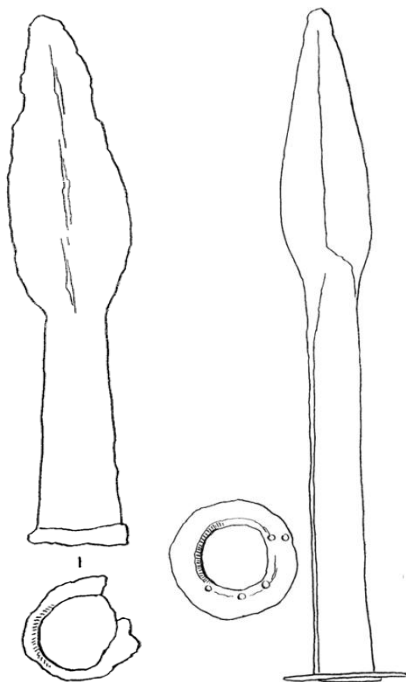

Figür 311

Figür 308

Figür 309

Figür 310

Figür 312

Figür 313

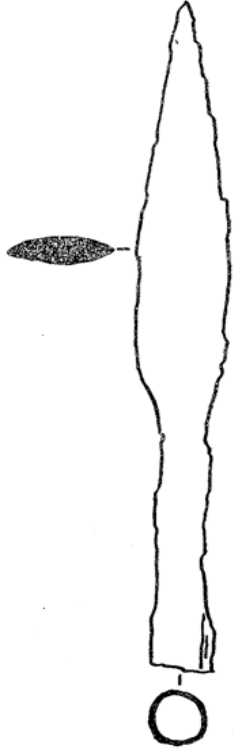
Figür 314

Figür 315

Figür 316

Figür 317

Figür 318

Figür 319

Figür 320

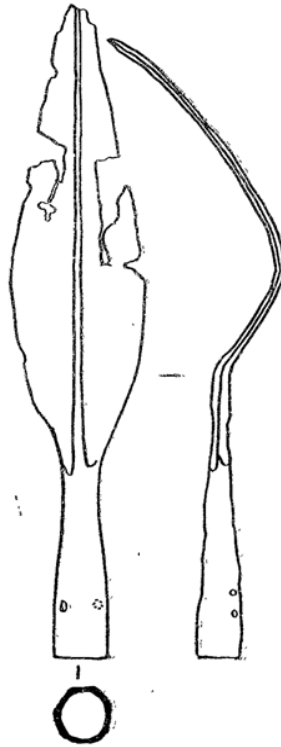
Figür 321

Figür 322

Figür 323

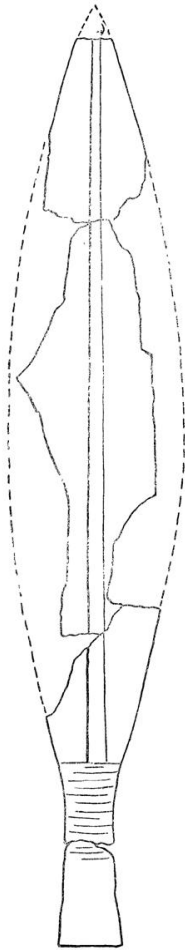
Figür 324

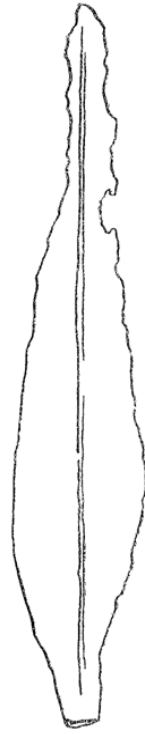
Figür 325

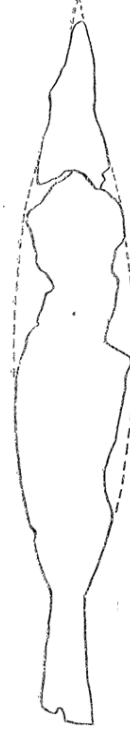
Figür 326

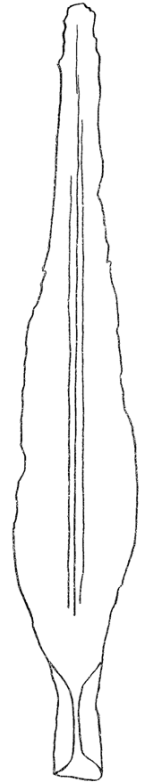
Figür 327

Figür 328

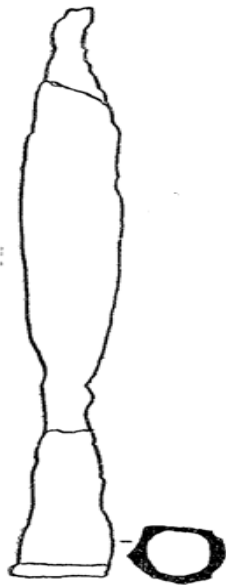
Figür 329

Figür 330

Figür 331

Figür 332

Figür 333

Figür 334

Figür 335

Figür 336

Figür 337

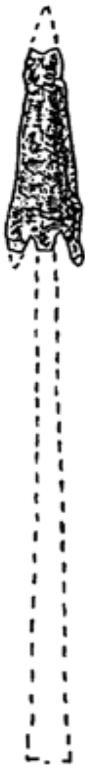
Figür 338

Figür 339

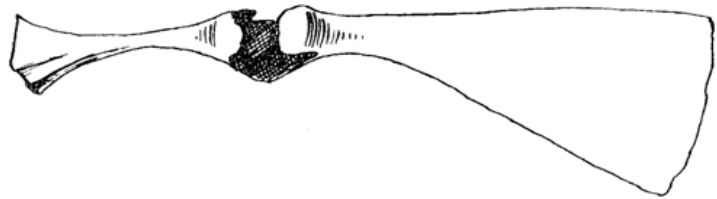
Figür 340

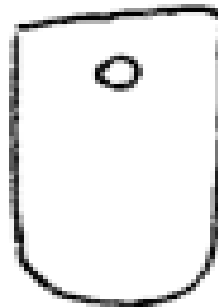
Figür 341

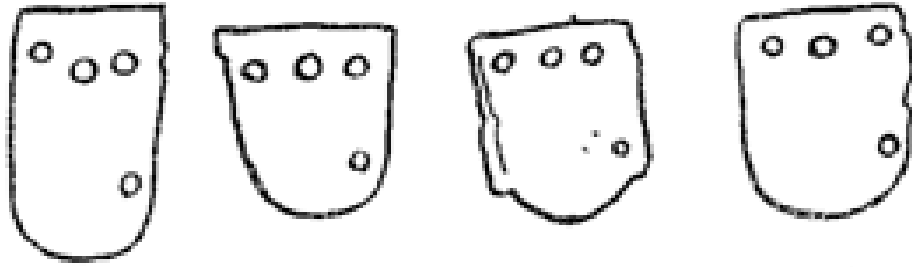
Figür 342

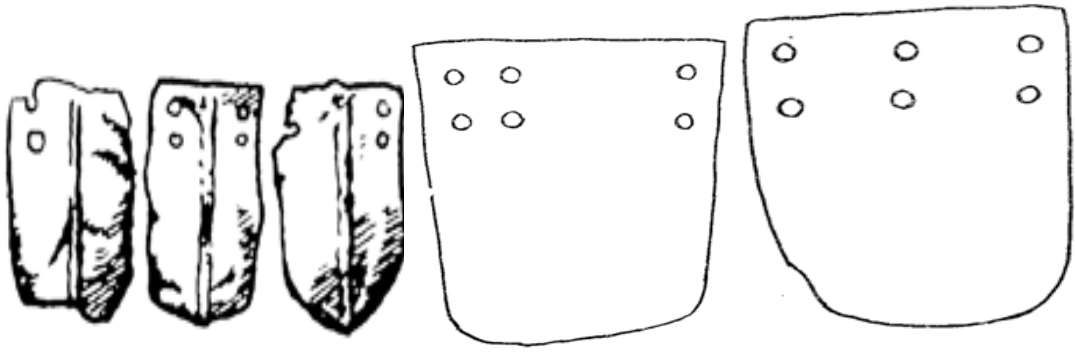
Figür 343

Figür 344

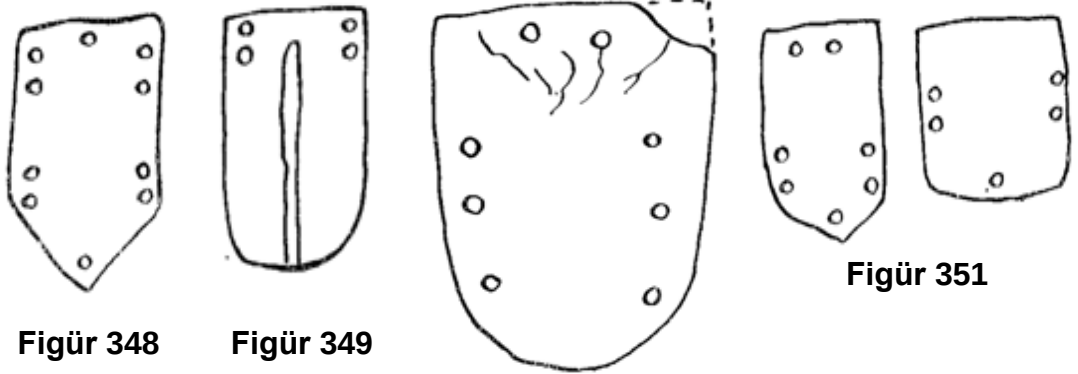

Figür 345

Figür 346

Figür 347

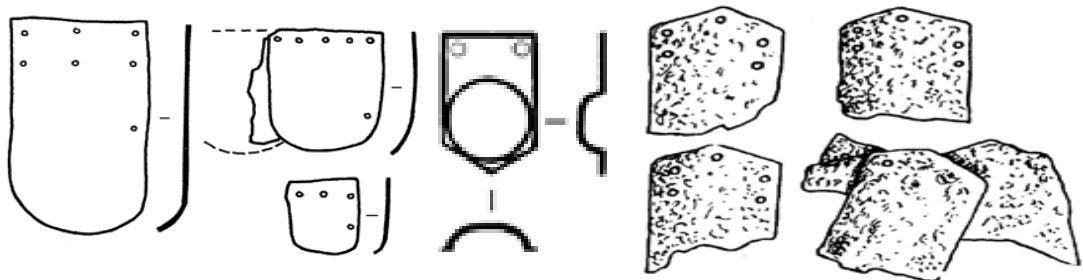

Figür 348

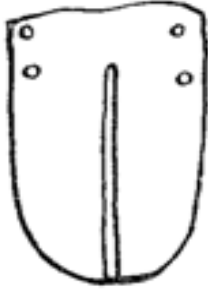
Figür 349

Figür 351

Figür 350

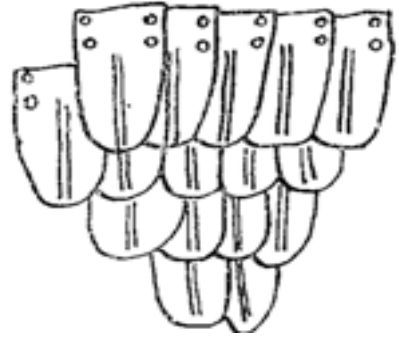
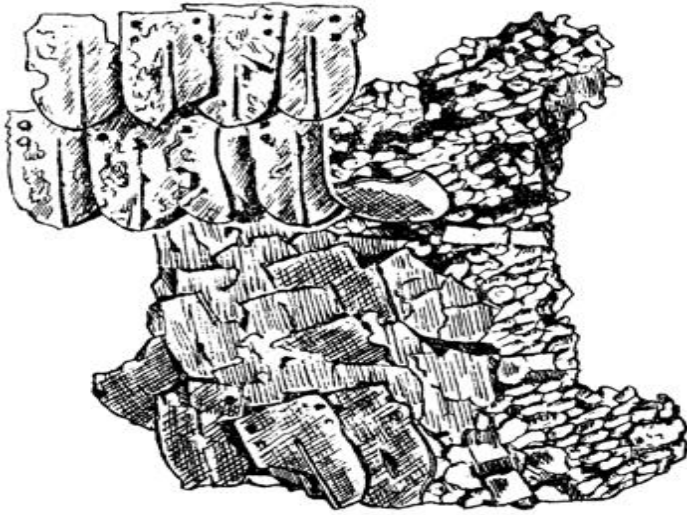
Figür 352

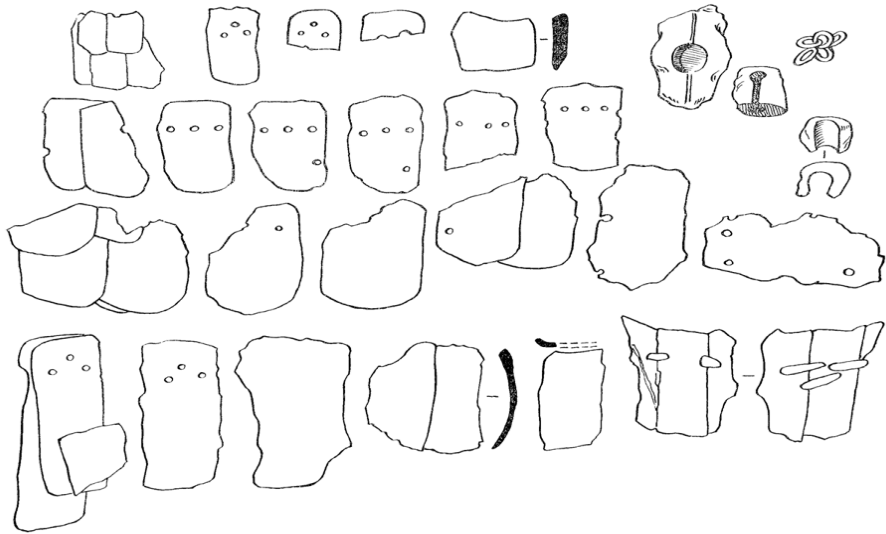
Figür 353

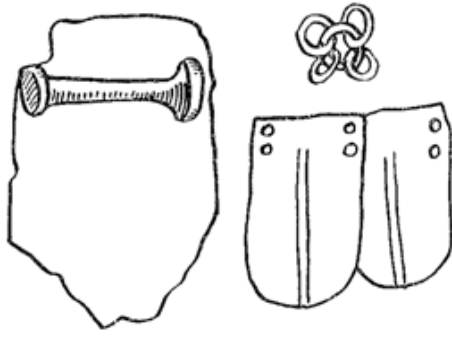
Figür 354

Figür 355

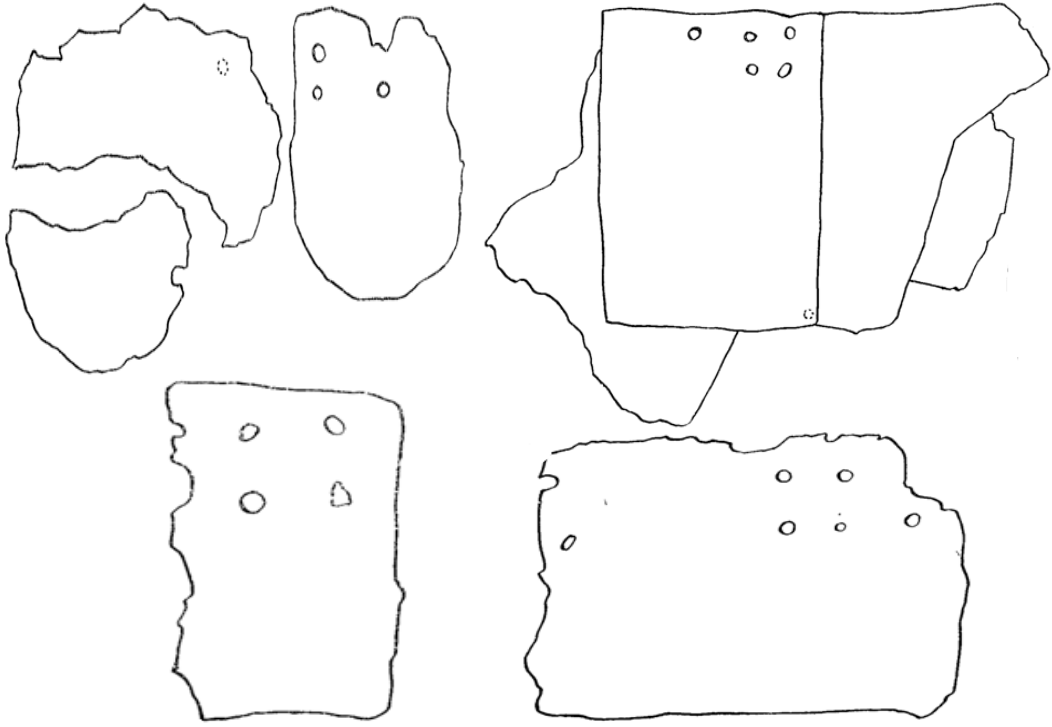
Figür 356

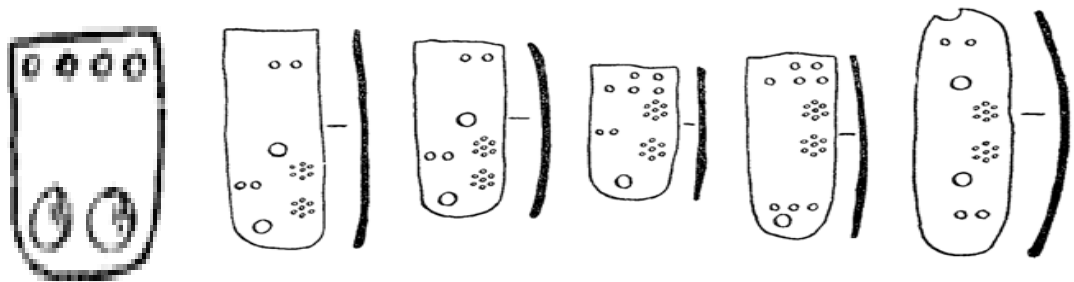
Figür 357

Figür 358

Figür 359

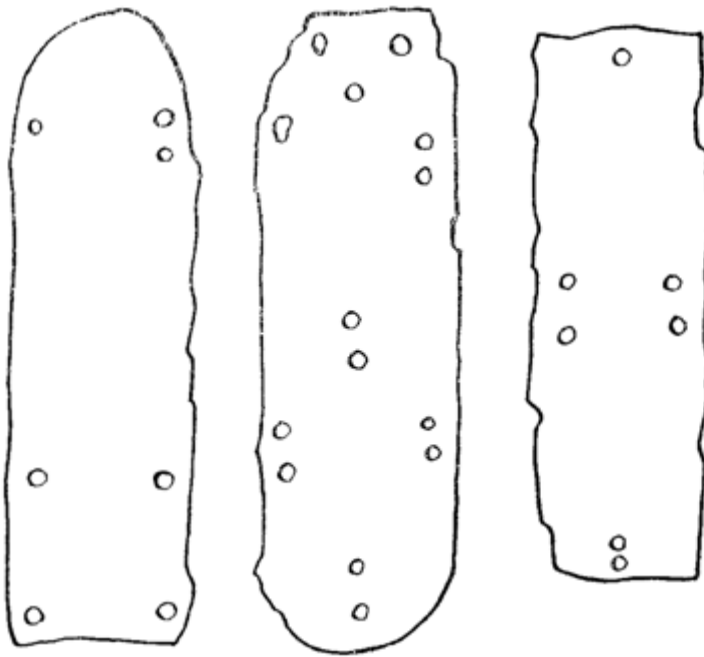

Figür 360

Figür 361

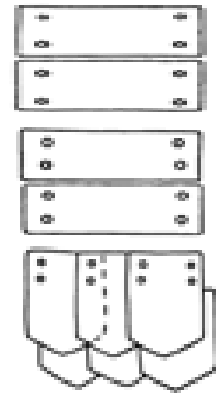
Figür 362

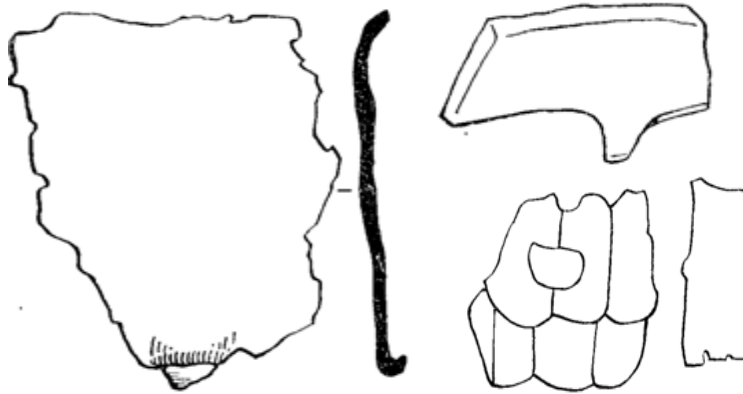
Figür 363

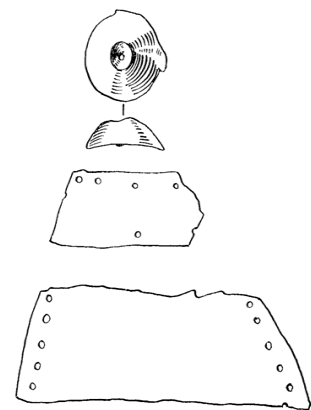
Figür 364

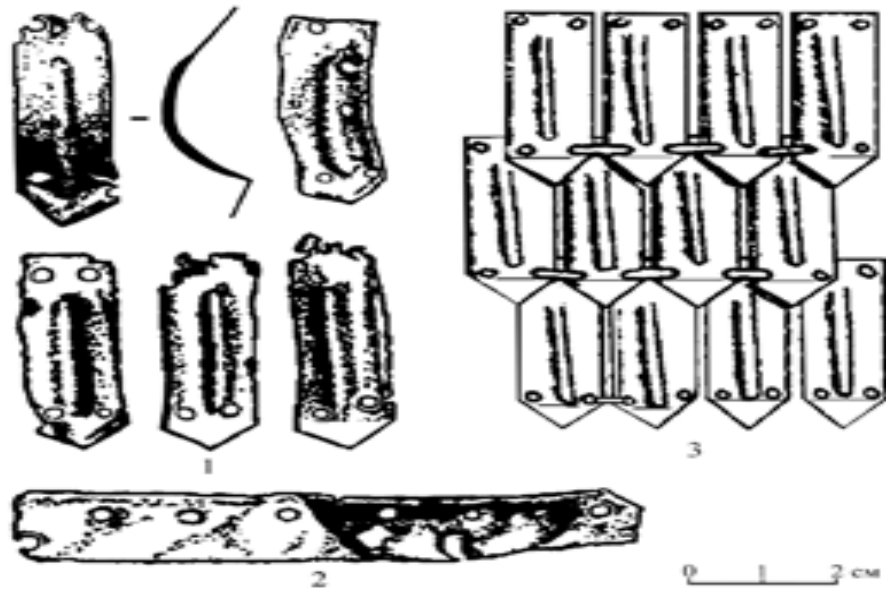

Figür 365

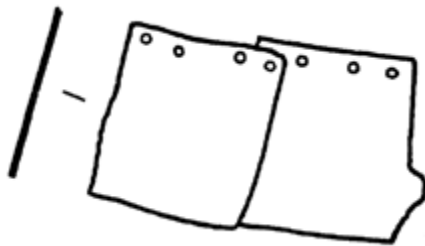

Figür 366

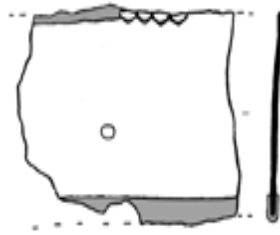

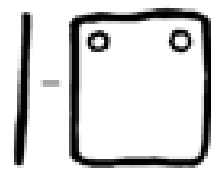
Figür 367

Figür 368

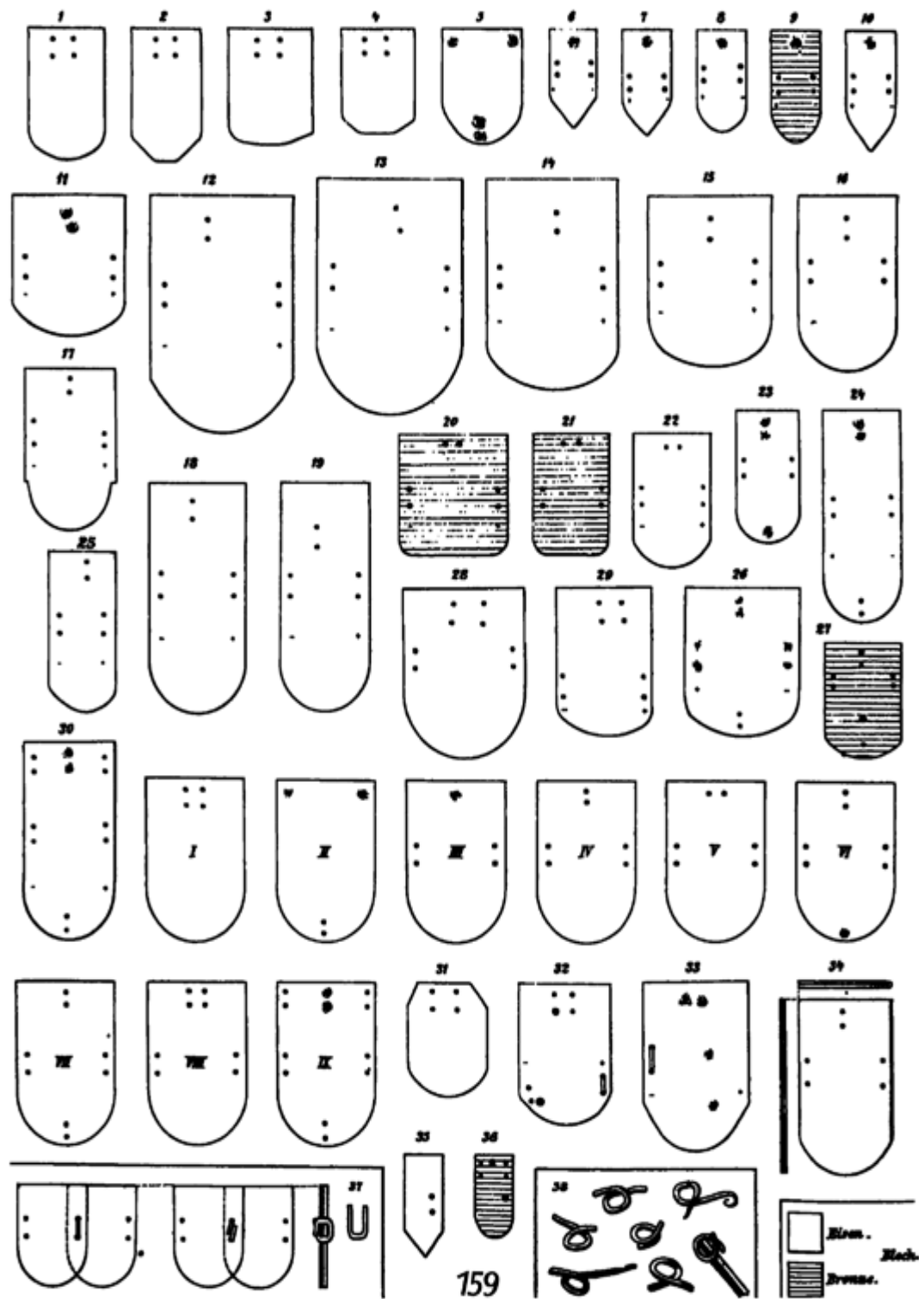
Figür 369

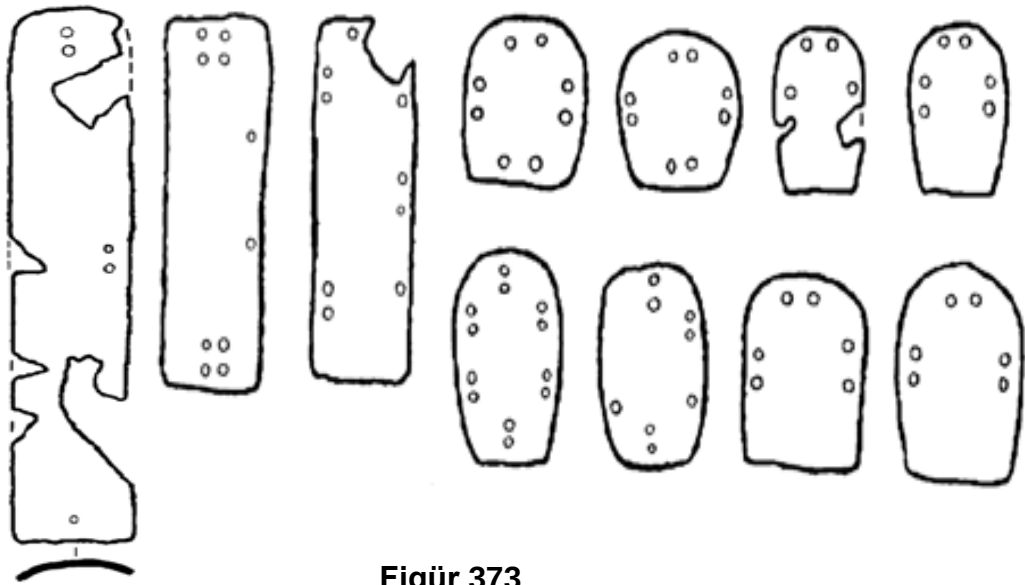
Figür 370

Figür 371

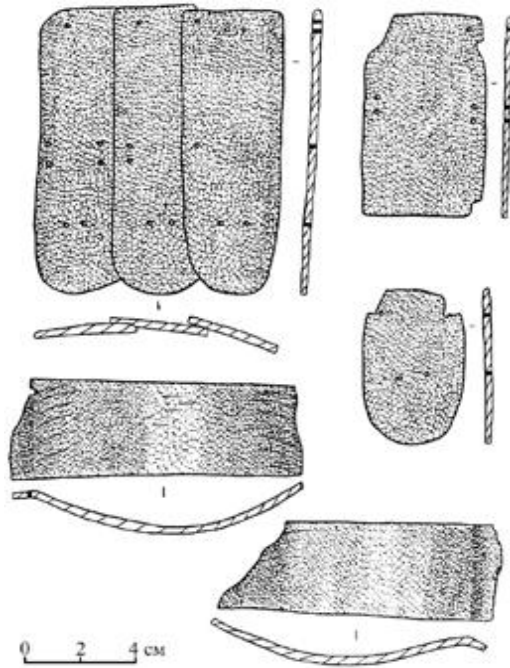
Figür 372

Figür 373

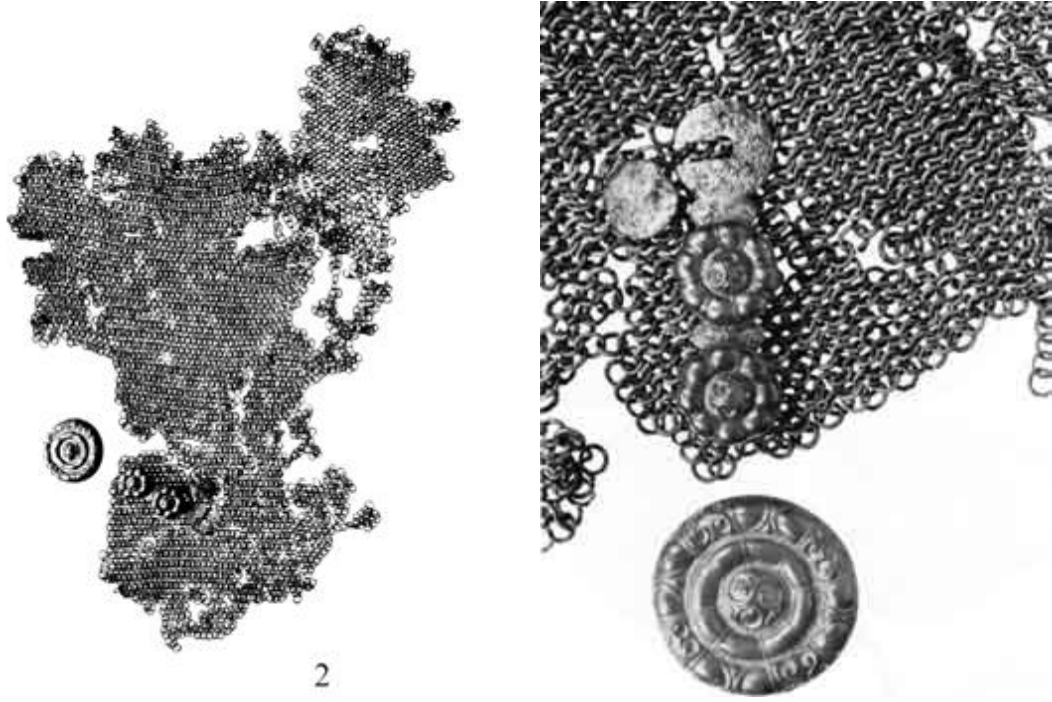
Figür 374

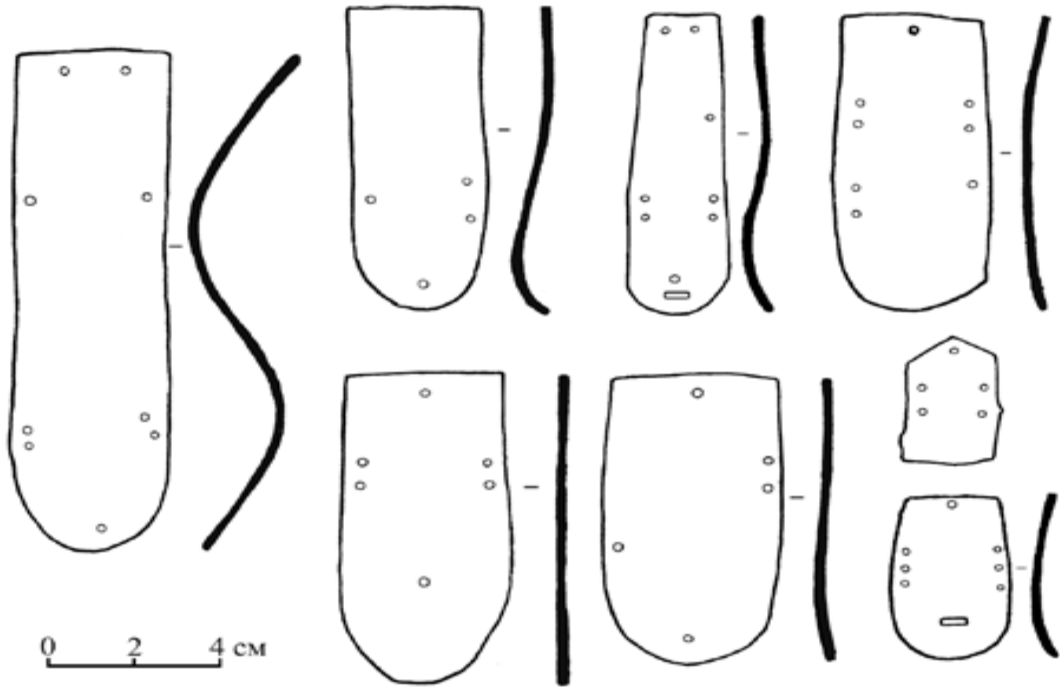
Figür 375

Figür 376

Figür 376

Figür 377

1

2

3

0 2 4 CM

Figür 378

Figür 379

0 3 6 CM

Figür 380

Figür 381

Figür 382

Figür 383

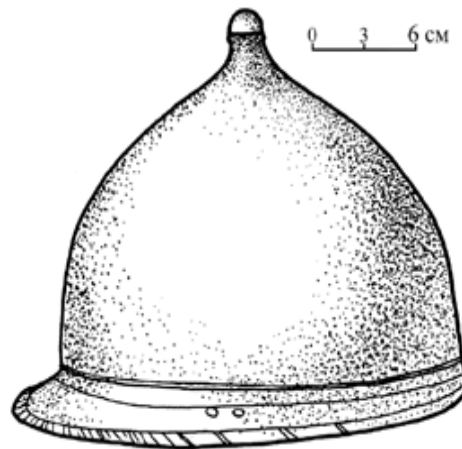
Figür 384

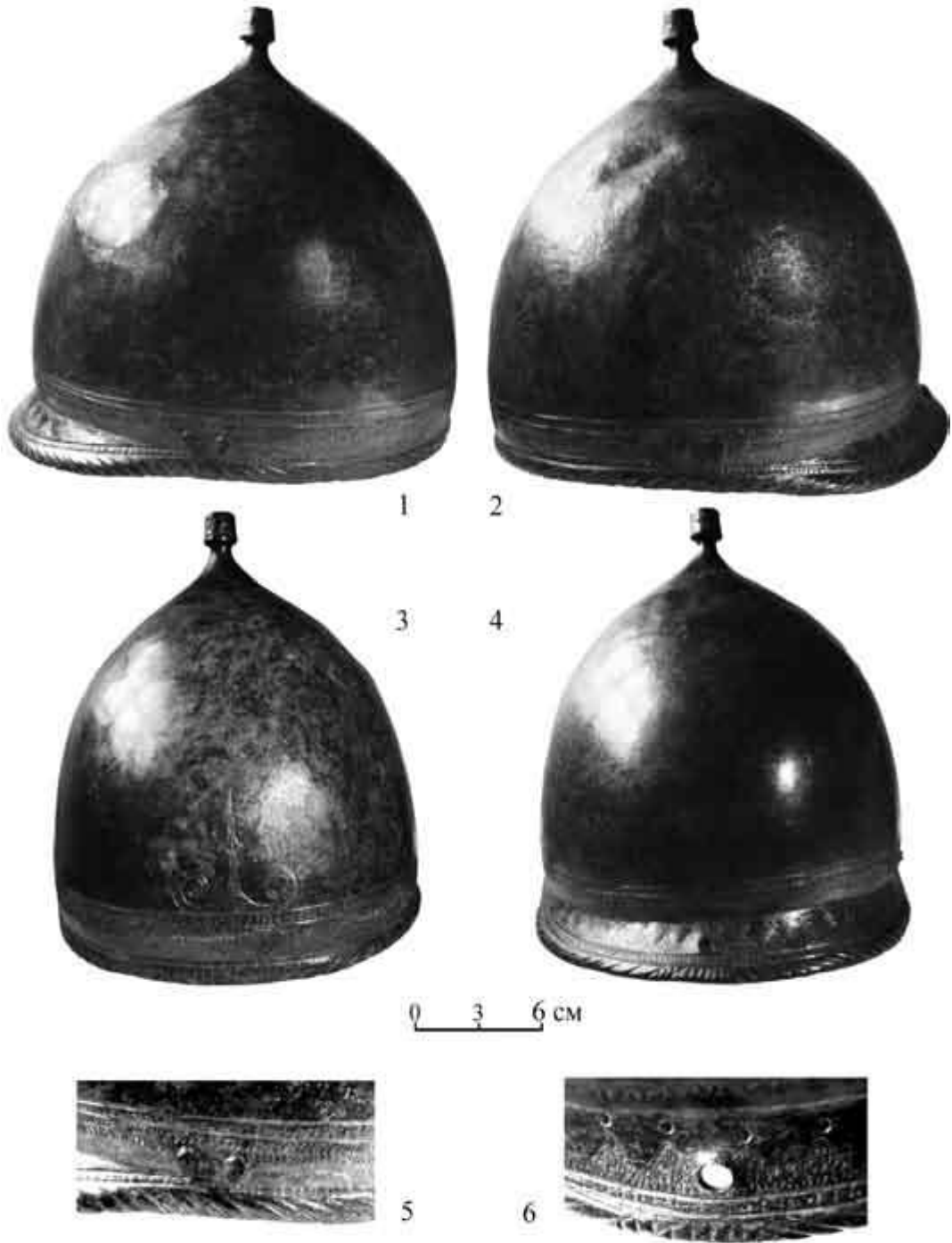
Figür 385

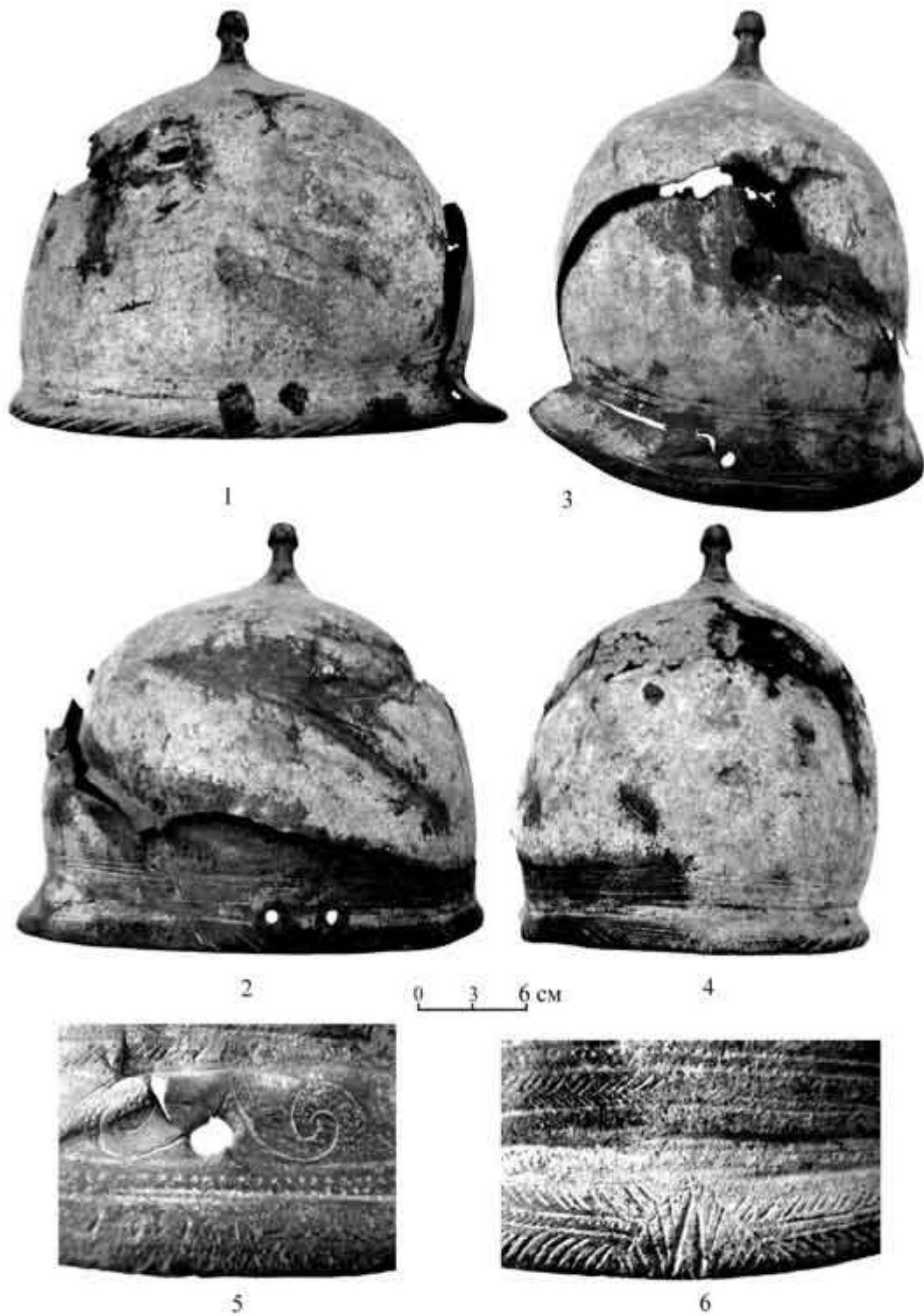
Figür 386

Figür 387

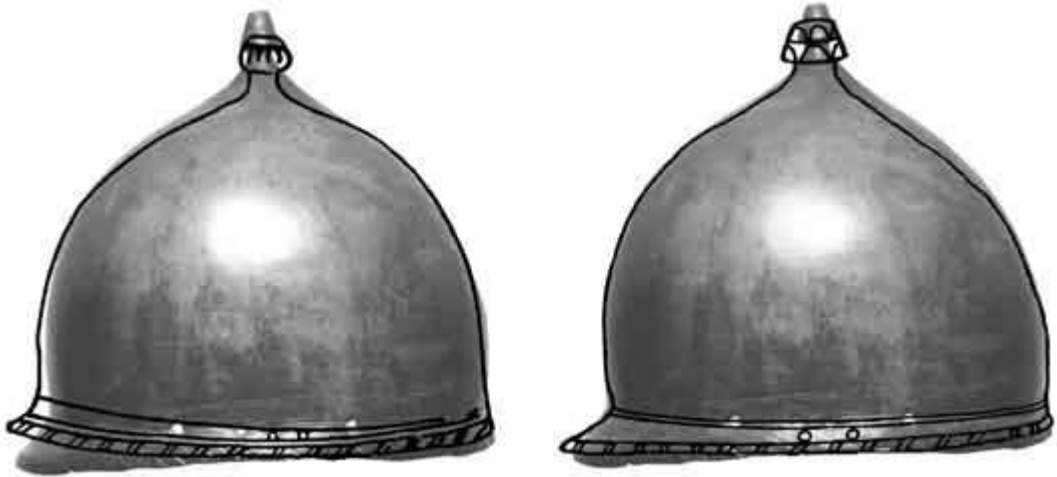
Figür 388

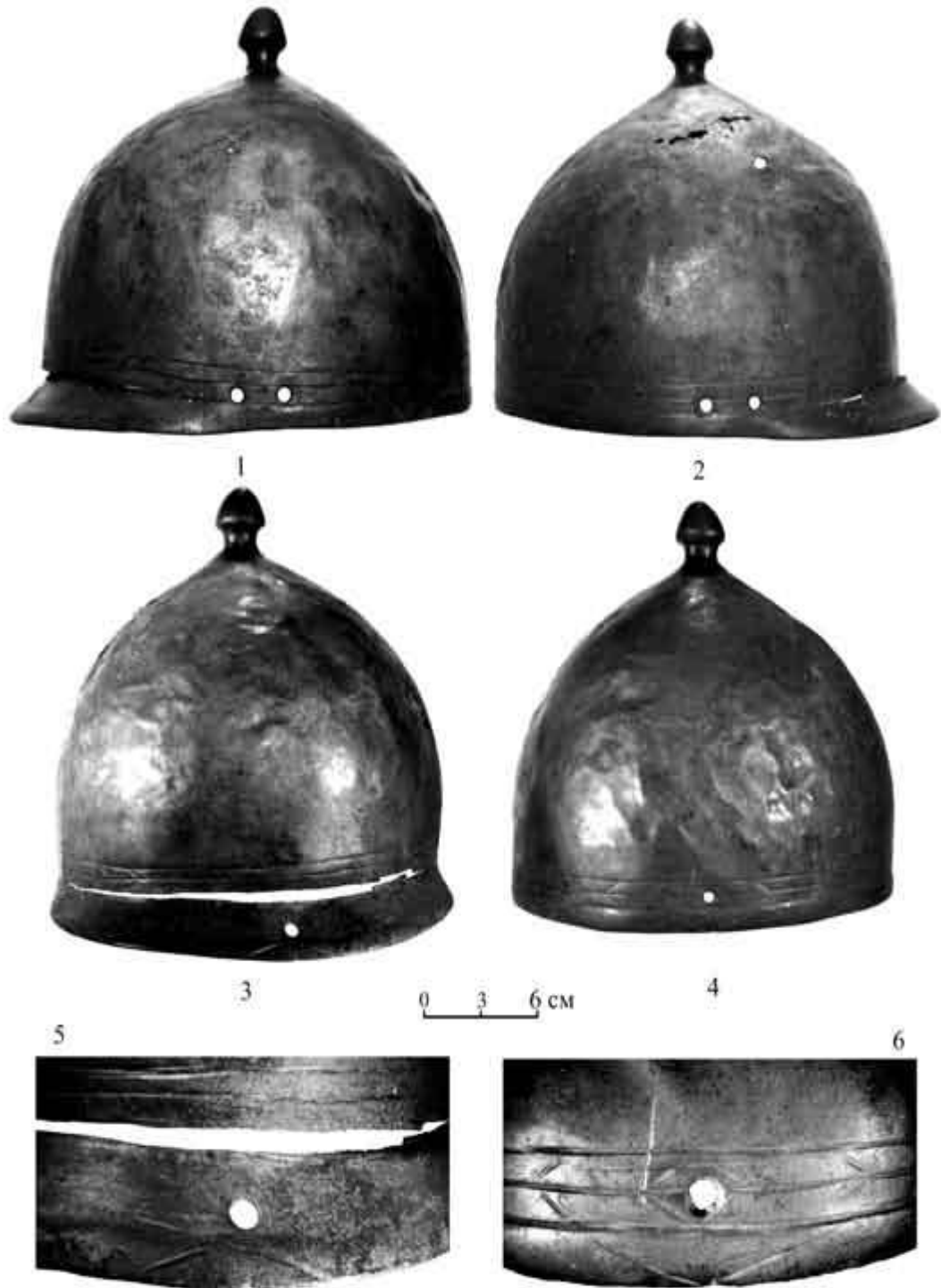
Figür 389

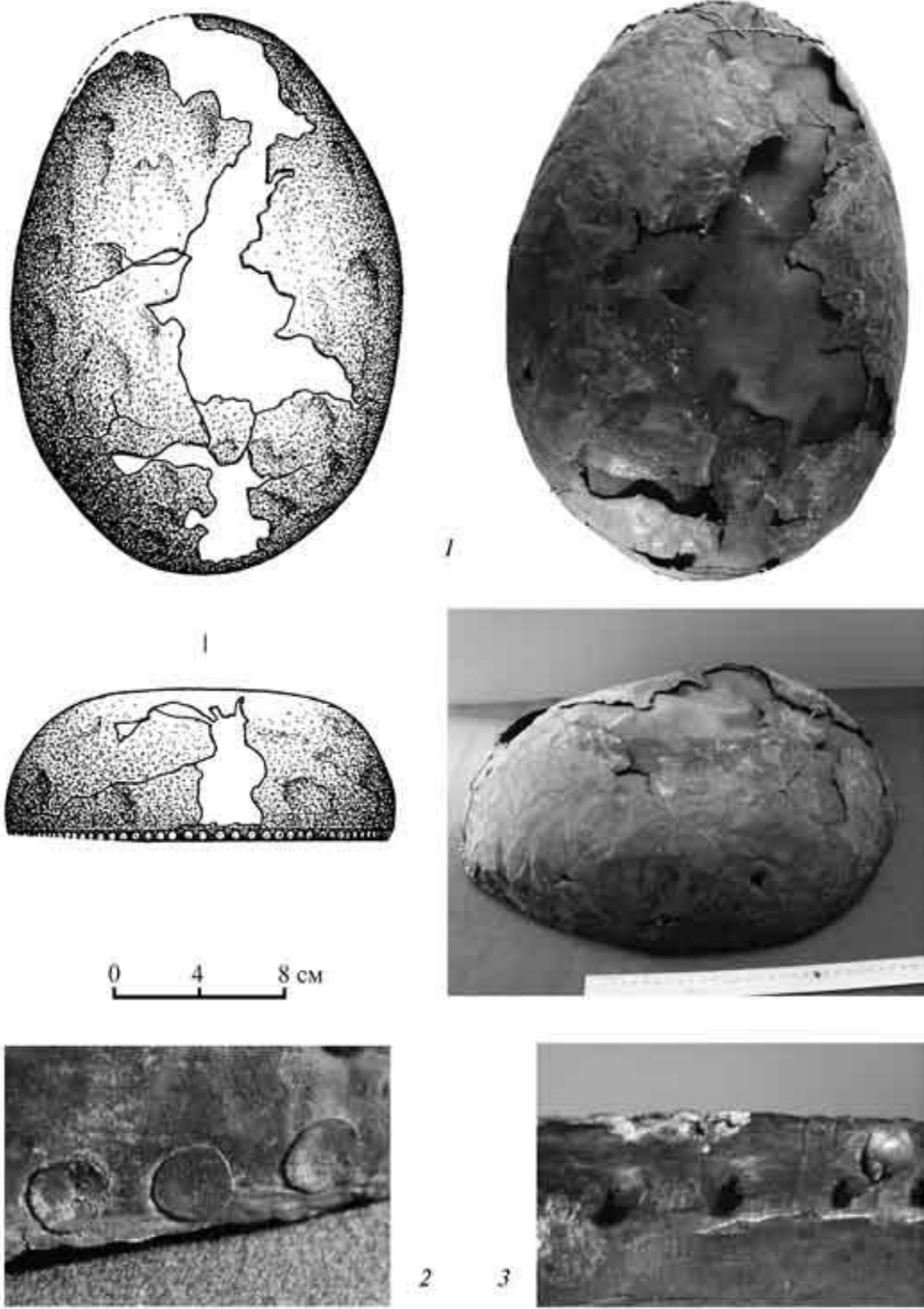
Figür 390

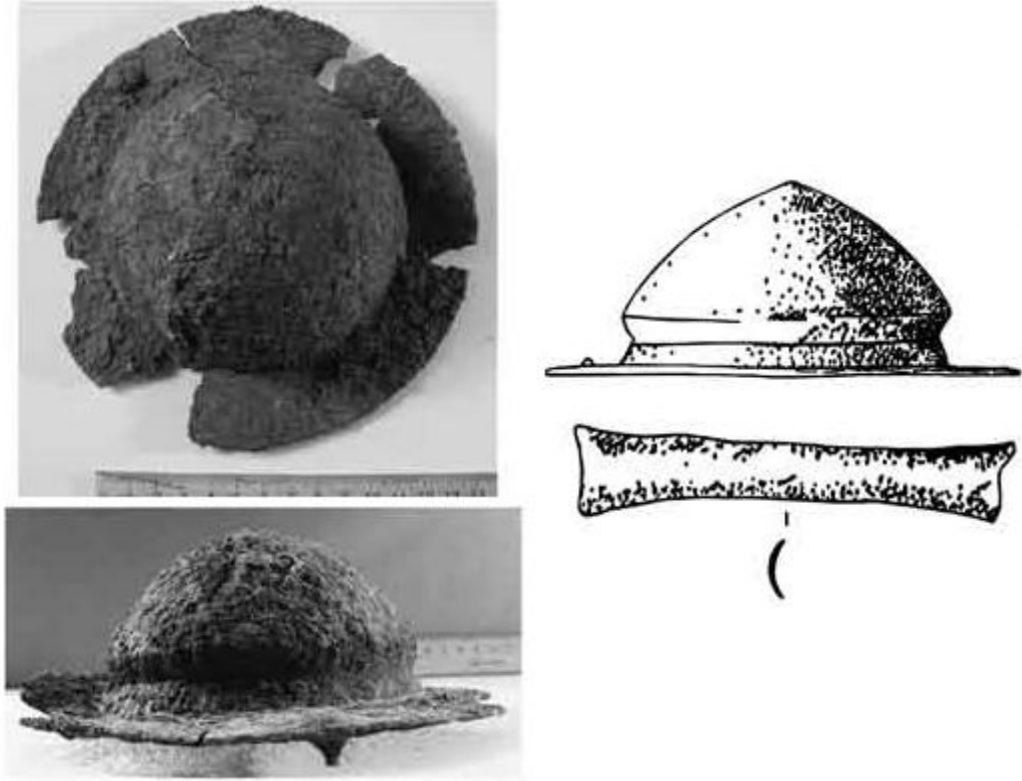
Figür 391

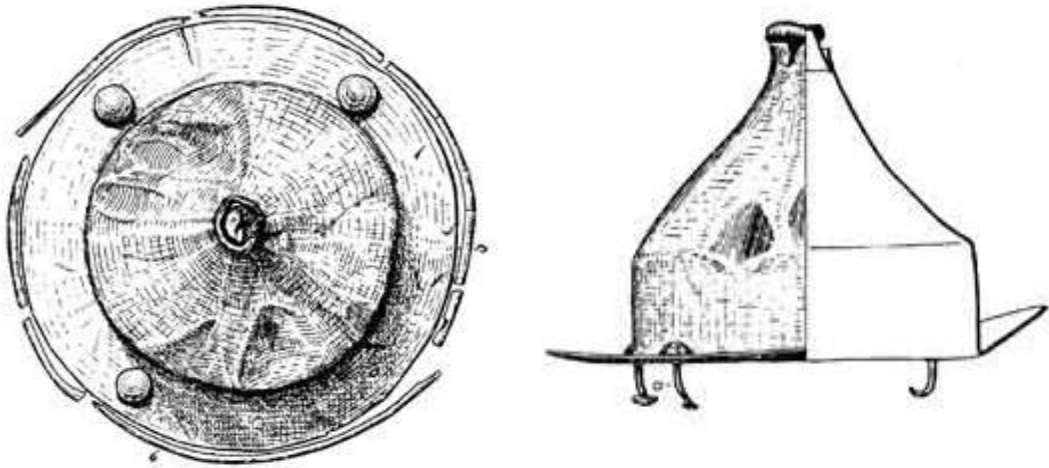
Figür 392

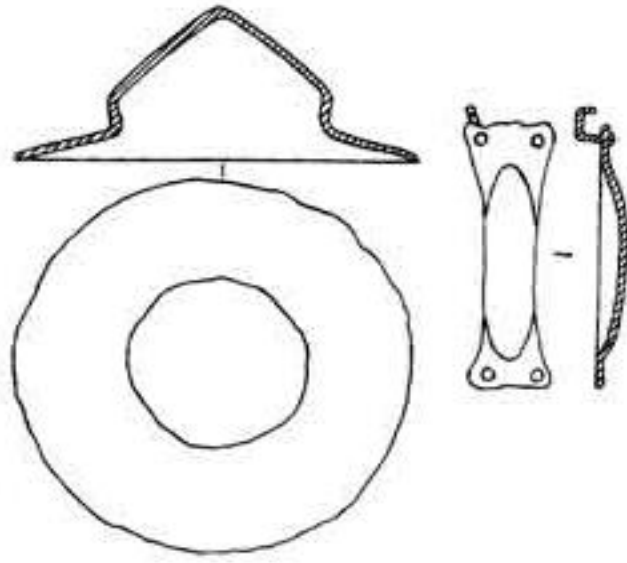
Figür 393

Figür 394

Figür 395

Figür 396

ÖZET

“Kazakistan ve Çevresindeki İskit ve Sarmat silahları” konulu bu tez çalışmamızda İskit ve Sarmat kavimlerinin tarih sahnesine çıkışları, kökenleri, siyasi tarihleri, sanatı, kurgan yapıları ve esas olarak kullandıkları silah tipleri ele alınmıştır. Çalışmamız kapsamında ele alınan silahların kendi arasında stil kritiği ve teknik özellikleri göz önünde tutularak bir tipolojik dizi içinde ele alınmıştır. Her tip içinde yer alan buluntuların hangi kurganlardan çıkartıldığı ve tarihlendirmeleri ele alınmıştır.

Bu çalışmanın kapsamında kazısı yapılmış ve yayınlanmış Kazakistan ve çevresindeki İskit ve Sarmat kurganlarından ele geçen buluntular oluşmaktadır. İskit ve Sarmat kavimlerinin kendi silah tipleri ile dışarıdan gelen tipler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, İskit ve Sarmat coğrafyasındaki çeşitli bölgelerde kullanılan karakteristik silah tipleri saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler

1. Demir Çağı
2. İskit
3. Sarmat
4. Silah
5. Kurgan

ABSTRACT

This research, named as "Scythian and Sarmatian Weapons in Kazakhstan and Around" examines origins, historical background, political history, art, kurgan structures and types of main weapons of the Scythian and Sarmatian tribes. Weapons undertaken by the scope of the study were investigated within the framework of the typological sequence by taking into consideration the technical characteristics and stylistic interpretation. Also, this study evaluated dating and the kurgans from which the finds were extracted.

The context of this study consists of finds found in Scythian and Sarmatian kurgans, which are located in Kazakhstan and around. The type of weapons of the Scythian and Sarmatian have been evaluated with the types of weapons came from outside. In addition, types of weapons used in different regions of the Scythian and Sarmatian geography have been examined.

Key Words

1. Iron Age
2. Scythian
3. Sarmatian
4. Weapon
5. Kurgan